

Yard. Doç. Dr.

ABDULLAH AYDINLI

HADİS İSTİLAHLARI SÖZLÜĞÜ

TİMAŞ

HADİS İSTİLAHLARI SÖZLÜĞÜ

Elimizdeki şu çalışma, bu sâhada daha mükemmel eserler verilebileceğinin müşahhas bir delilidir. Aynen bu eser gibi, hadîs istilahlarını alfabetik sırayla, müstakil bir kitapta toplamayı, bir **istilahlar lügati** ortaya koymayı gâye edinen, daha önce başka eserler te'lif edilmiştir. Ancak, onlar, yeni çalışmalardan müstağni kilmamışlardır. Nitekim bu kitapda yer verilen 1300'e yakın istilahın getirdiği zenginlik bir rekordur. Ayrıca belli başlı konularla ilgili olarak verilen kaynak bilgisi, **el-Mu'cemu'l-Müfehres'in (Concordance)** muhtevasında yer alan **sünen** tarzındaki sekiz kitabın ana bölümlerinin yerlerini gösteren, sondaki, alfabetik liste, bu çalışmaya, hadîs tâlibleri için sıkça baş vurulacak pratik bir el kitabı değerini kazandırmıştır.

Doç.Dr. İbrahim CÂNAN

**Tİmaş Basım Ticaret ve Sanayi
Anonim Şirketi**

TİMAŞ BASIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Çatalçeşme Sk. No: 50 Cağaloğlu
Telefon: 511 36 24 / 519 12 41
P.K. 50 Sirkeci/İstanbul

Kapak : Kenan Özcan
Dizgi : Ahsen Basın Sanayi A.Ş.
Baskı : Ziya Ofset
Cilt : Sistem Mücellithanesi
İstanbul, Ekim 1987

Yrd.Doç.Dr.
ABDULLAH AYDINLI

HADÎS ISTILAHLARI SÖZLÜĞÜ

TİMAŞ A.Ş.
İstanbul-1987

Abdullah AYDINLI

1955 yılında Çaykara (Trabzon)'da doğdu. Kur'an-ı Kerim hıfzını ikmalinden sonra 1966 yılında Mercan (Erzincan) İlkokulu'nu, 1972 yılında Erzurum İmam-Hatip Okulu'nu 1974 yılında Erzincan Lisesi'ni ve 1977 yılında da Erzurum İslâmi İlimler Fakültesini bitirdi.

Kısa bir müddet Erzurum Müftü Yardımcılığı görevinde bulunduktan sonra mezûn olduğu fakülteye Hadis Asistanı olarak intisab etti.

1982'de "Doğuş Devri Zâhid ve Mutasavvıflarında Hadîs" konulu doktora tezini verdi. Bu tez daha sonra bazı çıkarma ve ilavelerle "Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadîs" ismiyle neşredildi.

1986 yılında Yardımcı Doçent olan yazarımız halen aynı fakültede Hadis Anabilim dalı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Elinizdeki bu "Hadis Istılahları Sözlüğü", Müellifin neşredilen ikinci kitabıdır. Muhtelif dergilerde makaleleri yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	6
Okuyucularımıza/ TİMAŞ A.Ş.....	7
Takriz / Doç.Dr.İbrahim Canan.....	9
Takdîm.....	11
Hadîs ve Hadîs İlimleri.....	13
Hadîs İstılahları Sözlüğü.....	29
EK-I (Bir Hadîs Nasıl Bulunur?).....	165
EK-II (el-Mu'cemu'l-Mufehres...fihristi).....	175
EK-III (Hadîs Kitaplarında Görülen Bazı Kısaltmalar ve İşaretler).....	183
Kitâbiyat.....	193

KISALTMALAR

Bkz.	:	Bakınız
Bsm.	:	Basımevi
c.	:	Cem'i (çoğulu)
Hız.	:	Hazreti
i.e.	:	İlgili eser(ler)
Küt.	:	Kütüphane(si)
Mtb.	:	Matbaa
Nşr.	:	Neşr eden, nâşir
s.	:	Sayfa
s.a.s.	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
tah.	:	Tahkîk eden
ter.	:	Tercüme eden
v.	:	Vefâtı
vd.	:	ve devamı
vs.	:	ve sâire

OKUYUCULARIMIZA,

İslâm'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Her Müslüman hayatını KUR'AN'a göre tanzim etmek, KUR'AN'ın emir ve yasaklarına, tavsiyelerine uygun bir hayat geçirmek zorundadır. Bu da Kur'an-ı Kerim'i ilâhi maksada muvafık bir şekilde anlamakla mümkündür. Bu imkanı bize en büyük ölçüde ancak Hadis-i Şerifler sağlamaktadır. Allah (c.c.) tarafından, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e gelen Kur'an-ı Kerim'in hayata tatbiki Hadis-i Şeriflerle mümkündür. Çünkü Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu ilahi mesajı kendi hayatında tatbik ederek, insanlara nûmune-i imtisâl olmuştur. Müslümanın her sahada Önderi Rasulullah'tır. Çünkü O Mescidde İmam, cephede Kumandan, Milletin (ümmetinin) hâmisî ve Devletin reisidir. Bütün hayatı ile müslümanlara örnektir.

Allah'ın ve Rasulu'nun rızasına ermek, ancak Allah'ı ve Rasulu'nu sevmekle mümkündür. Allah ve Rasulu'nu sevmenin alameti de, Allah'ın ve Rasulu'nun emirlerine ve tavsiyelerine uymak, yasaklarından sakınmaktır. Her müslümanın vazifesi, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatını, yani İslâmiyeti okuyup, anlamak ve yaşamaktır. İnsana verilen beynin vazifesi de budur.

Günümüzde Yayınevleri çoğalmış, bu vesile ile basılan kitap sayısı da artmıştır. Ancak bir şeyin kemiyyeti değil, keyfiyeti mühimdir. İhtiyaç duyulan ve okuyucusuna ilahi yolda bir mesaj veren kitap yayınlanmalı, ihtiyaç sahibi olan kimseler istifade etmelidir. Biz de, Dinimizin ikinci temel kaynağı olan Hadis-i Şeriflerin daha kolay anlaşılabilmesi için, Yard.Doç.Dr. Abdullah Aydınli Bey tarafından hazırlanan bu kitabı yayınlamayı ve okuyucularımızın istifadesine sunmayı uygun bulduk.

Gayemiz Rıza-yı İlahiye ermektir.

TİMAŞ A.Ş.

TAKRÎZ

Hadîs ilmi, İslâmî ilimlerin en eskisi ve en zenginidir. Tefsîr, tarih, fıkıh, tasavvuf ve hatta kelam gibi ilimlerin temelinde hadîs yatar dersek mübâlağa etmiş olmayız. Hadîs ilmi, diğer dinî ilimlere analık etme dışında, kendi içinde de muhtelif branşlar geliştirerek zenginleşmeyi çok yönlü olarak gerçekleştirmiştir. Aslında, hadîs ilmi'nden ziyade hadîs ilimleri demek daha muvafıktır ve muhakkikler öyle yapmıştır.

Hadîs ilimlerinin mühim bir dalı istilahlarla ilgili olanıdır. Her ilimde istilahlar ehemmiyetli bir yer tutarsa da hadîs'teki kadar değildir. İlmu mustalahı'l-hadîs adı altında sırf istilahları araştırma mevzuu yapan bir ilim dalının hadîs sâhasında mevcut olduğunu söylemek, istilah'ın bu mevzuda taşıdığı ehemmiyeti göstermeye kâfidir.

Hadîs istilahları, tâ ilk asırdan itibaren vaz'edilmeye başlanmış ve zaman içinde gittikçe gelişmiştir. Bu ilmin doğuş ve inkişâfı, daha ziyâde âlimlerin hususî ve müstakil çalışmalarına dayanan bir vetîre takip eder: Her âlim, duyduğu ihtiyaca göre istilah vaz'etmiştir. Arap dilinin zenginliği, aynı mânâ ve mefhumu değişik kelimelerle ifâdeye imkân verdiği gibi, yakın mânâ ve mefhumları da aynı kelimelerle ifâdeye imkân vermiş ve sonucta, karşımıza, son derece zengin ve bir o kadar da iltibaslara müheyya bir istilahlar hazînesi çıkmıştır. Bu iltibasları bertaraf etme ihtiyacının duyulduğu günden beri bu sâhada eserler yazılmış, sözkonusu tâbirler tasnîf edilmiş, tarif edilmiştir. Tasnife sığmayanlar, umumî prensiplere dâhil edilemeyenler, ayrıca ele alınmış, 'falancanın istilahıdır, şu mânâda kullanmıştır' gibi açıklamalara kavuşturulmuştur.

Bu kısa açıklamadan sonra şunu demek istiyoruz: Hadîs ilmi, bütün eskiliğine rağmen meseleleri bitmiş, yapılacak araştırması kalmamış bir ilim değildir. Sırf istilahlar nokta-i nazarından bakacak olsak bile, -yapılan sayısız te'lîflere, çok sayıdaki usûl-i hadîs kitaplarına rağmen- yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Eski eserler tedkîk edildikçe ferdî istilahlara veya hususî ve değişik mânâda istimallere rastlanmaktadır. Istilahların doğuş ve gelişmesini tarihî vetîre içerisinde takibeden, Maşrik ve Mağrib ulemasını da ihmal etmeyen, şümüllü bir tedkîkin hâlâ yapılmadığını söyleyebiliriz.

TAKRİZ

Elimizdeki şu çalışma, bu sâhada daha mükemmel eserler verilebileceğinin müşahhas bir delilidir. Aynen bu eser gibi, hadîs ıstılahlarını alfabetik sırayla, müstakil bir kitapta toplamayı, bir ıstılahlar lügati ortaya koymayı gâye edinen, daha önce başka eserler te'lîf edilmiştir. Ancak, onlar, yeni çalışmalardan müstağni kilmemişlerdir. Nitekim bu kitapda yer verilen 1300'e yakın ıstılahın getirdiği zenginlik bir rekordur. Ayrıca belli başlı konularla ilgili olarak verilen kaynak bilgisi, el-Mu'cemu'l-Müfehres'in (Concordance) muhtevasında yer alan sünen tarzındaki sekiz kitabın ana bölümlerinin yerlerini gösteren, sondaki, alfabetik liste, bu çalışmaya, hadîs tâlibleri için sıkca baş vurulacak pratik bir el kitabı değerini kazandırmıştır.

Yeni himmetlerle, henüz usûl kitaplarına girmemiş başka ıstılahların ortaya çıkarılabileceğine, bu çeşit çalışmaların gelecekte daha da zenginleştirileceğine inanıyoruz. Benzer lügat çalışmalarının, bundan böyle arapça olarak da yapılması, bâzı ıstılahların aslî kullanılışı içerisinde şâhitlenmesi temennîmizdir. Usûl-i hadîs çalışmaları, böylece, hem yeni buutlar kazanacak hem de, hadîs öğrenimine kolaylıklar getirecektir.

Müfîd ve müsmir yeni çalışmalara ümîd vâdeden gayretli genç araştırmamız Yardımcı Doçent Dr. Abdullah Aydın'ı, pratik faydası büyük olan bu eseri için tebrik ederken, müteâkip çalışmalarında Cenâb-ı Hakk'tan muvaffakiyetler dileriz.

ERZURUM 2.7.1987
Doç.Dr.İbrahim CÂNAN

TAKDİM

İslâmî ilimler içinde Hadîs İlmi kadar ıstılahlarla dopdolu, hatta ıstılahlardan örölmüş başka bir ilim yokdur denilse mübâlağa edilmiş olmaz. Bu ilimde, hemen hemen her cümlede bir veya birkaç ıstılahla karşılaşmak mümkündür.

Bu itibarla hadis ıstılahlarının tesbiti ve mânâlarının tahkiki her İslâmîyatçı için ehemmiyeti haizdir. Çünkü Hadîs İlmi'nin diğer bütün İslâmî ilimlerle yakından alakası vardır. Takdîm sadedinde olduğumuz çalışmayı yapmamızın amillerinden biri bu husus olmuştur. Diğer taraftan günümüzde hadîsle alâkalı çalışmalar, yapılan yayınlar, keyfiyet bakımından değilse bile kemiyet bakımından sevindirici boyutlara ulaşmıştır. Böyle bir vasatta da bir hadîs ıstılahları sözlüğü kendini ihtiyaç olarak hissettirmektedir.⁽¹⁾

Böyle bir çalışma, sahasında ilk değildir.

Sehâvî (v.902/1496), ricâl kitaplarında geçen cerh ve ta'dîl lâfızlarının, toplanıp mertebelerine göre düzenlenmesi arzusunu izhar etmişti.⁽²⁾

Seyyid Hâmid ibnu's-Seyyid eş-Şeyh Yûsuf ibni's-Şeyh Hâmid, 18 kitaptan derlediği 167 ıstılahı harf sırasına göre tertîb edip bir kitap yazmakla, bildiğimize göre, ilk olarak bir hadîs ıstılahları sözlüğü te'lîf etmiş oldu: 'Ukûdu'd-Durer fî Hudûdi İlmi'l-Eser, Nûruosmaniye, 624, 39 v., 1165 h.

Muasır İslâm alimlerinden Nûreddin İtr, Fransızca'ya da tercüme edilen Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Hadîsiyye'nin müellifidir.⁽³⁾

Dilimiz "zebân-ı azbu'l-beyân Türkî" de ilk ve ansiklopedik "Hadîs İstılahları", sözlüğü, Prof.Dr.Talât Koçyiğit'in te'lîfi olarak Ankara Üniversitesi İlâhiyet Fakültesi yayınları arasında çıktı (Ankara, 1980).

Herhangi bir eserin te'lîf şartlarını Ebû Bekr İbnu'l-Arabî

1. Böyle bir sözlüğün, hadîs eserlerini tercüme etmede de faydalı olacağı anlaşılmaktadır. Şu tercüme örneği bunu göstermektedir: Suyûtî'nin Sunenu'n-Nesâ'î serhinde şöyle bir cümle var: Sunenu'n-Nesâ'î'letî hiye ihda'l-Kütübî's-Sitte hiye's-Suğra le'l-Kübra ve hiye'letî yuharricüne aleyha'r-ricâl ve ya'melüne'l-atrâf. Sunenu'n-Nesâ'î'nin, bir heyet tarafından yapılan Türkçe tercümesinde bu cümleye şu mânâ verilmiş: "Sunen'ün-Nesâ'î (el-Müctebâ) Kütüb-ü Sitte (Altı hadîs kitabı) den biridir. Alimler buna dayanarak hadîs nakletmektedirler. Müslümanlar bu kitaptaki hadislerle amel etmektedirler." (Sunen'ün-Nesei, İstanbul, 1981, 1/16-17). Halbuki bu cümlemin tercümesi şöyle olmalı: "Nesâ'î'nin, Kütüb-i Sitte'nin biri olan Sunen'i, küçük (Sunen'i) dir, büyük (Sunen'i) değil. Alimlerin, tahrirlerinde (mustahrac yapmalarında) ve atrâf te'liflerinde esas aldıkları da bu (küçük Sunen) dir.

2. Fethu'l-Muğis, es-Sehâvî, 1/336.

3. Dört esere (İbnu's-Salâh'ın Ulûmu'l-Hadîs'i, Nevevî'nin et-Takrîbi, Suyûtî'nin Tedrîb'i ve, müellifin kendisinin Menhecü'n-Nakd'i) istinâden hazırlanan bu eser, tercümesiyle birlikte basılmıştır: Dimeşk, 1396, 127 s.

şöyle tesbit eder: "Bir tasnîfe girişen bir musannıfın iki maksadı; ya yeni bir mânâ (muhteva) yahut yeni bir şekil ve yapı (tertîb) ortaya koymayı gözönünde bulundurması gerekir. Bu iki maksadındışında kalan çalışmalar kâğıt karalamak ve bir nevi hırsızlık yapmaktır."⁽⁴⁾

Biz bu iki gayeden hangisini tahakkuk ettirdik, bilemeyiz. Ancak yapmaya çalıştıklarımızı şöylece sıralayabiliriz:

1. Mümkün olduğu kadar çok ıstılah toplamak.
2. İstilahların hadîs edebiyâtında rastlayabileceğimiz muhtelif mânâlarına (az da olsa devirlere ve şahıslara göre) işaret etmek. (İstilahların bu mânâlarını verirken, elden geldiğince, en çok kullanılan, en şumûllü mânâlarından nâdirren kullanılan mânâlarına doğru bir sıra takip etmeye çalıştık).
3. Madde başlığı yapılan ıstılahla alâkalı diğer ıstılahlara işaret etmek.
4. İmkân ölçüsünde nazarî örneklerden kaçınmak.
5. İstılahla ilgili, daha çok matbû olan eserlere işâret etmek.

Sözlüğün, aynı zamanda bir hadîs elkitabı olmasını düşünerek baş tarafına hadîs ve hadîs ilimleri ile ilgili bir giriş yazısı, sonuna da üç ek koymayı yararlı gördük.

Bu çalışmanın, ilk olmadığı gibi son da olmayacağını söylemeye gerek yoktur. Ancak burada şu kanaatimizi arz edelim:

Kimisi 14 asırlık bir kullanım tarihine sahip olan hadîs ıstılahlarının tarihî seyr içinde kazandıkları mânâları, uğradıkları mânâ değişmelerini tesbit etmek, diğer bir ifadeyle hadîs ıstılahlarının (hatta hadîs kelimelerinin hepsinin) tarihî (etimolojik, semantik) bir lügatını yapmak zarureti vardır. Hadîsleri ve bunların tarih boyunca değerlendirilişlerini ancak bu şekilde daha sağlıklı anlamak mümkün olacaktır.

Her ne kadar Âsma'î; "Bir kitap yazmadıkça veya bir şiir söylemedikçe insanların dilinden selâmettesin"⁽⁵⁾ demişse de, insanların diline düşmenin, tenkîdler görmenin, daha iyiye-doğruya-güzele varmada faydalı olduğu da inkâr edilemez.

Abdullah Aydınlı

4. Fethu'l-Muğîs, 2/346.

5. a.g.e.

HADÎS VE HADÎS İLİMLERİ

HADÎS VE İSLÂM

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hayatının her cephesi ile ilgili tüm haberleri içine alan hadîsin İslâm dinindeki yeri, Hız. Peygamber'in varlığıyla eşdeğerdedir. İlâhî mesaj "beyân" Kur'an'ın insanüstü âlemden yeryüzüne inmesine vasıta olan Hız. Peygamber, örnek yaşayışı ile de bu mesajın tatbikini mümkün kılmıştır. Binaenaleyh bu hayat ile ilgili haberler yani hadîsler müslümanlık için hayatî ehemmiyete sahiptirler. Hemen ilâve etmek gerekir ki, dörtte birine yakını müslüman olan insanlık âlemi için de hadîslerin büyük önemi vardır.

Biz burada hadîslerin sadece müslümanlar için taşıdıkları başlıca ehemmiyet noktalarını kısaca açıklamaya çalışacağız. Bunları iki ana başlık altında toplayabiliriz:

A-Kur'an'ı Anlamak: Müslüman, Kur'an'a göre yaşamak, onun tavsiyelerine, emir ve yasaklarına uygun bir hayat geçirmek zorundadır. Bu da Kur'an'ı ilâhî maksada muvâfık bir şekilde anlamakla mümkündür.⁽¹⁾ Bu imkânı bize, en büyük ölçüde ancak hadîs sağlamaktadır. Çünkü Kur'an ta'lîmleri karşısında hadîsin îfa ettiği, Kur'an'ın anlaşılması ve tatbik edilmesi için zarûrî olan bazı görevler vardır.

İlâhî kelâmı tebliğde beraber Hız. Peygamber'e verilen ve bir âyet-i kerîmede⁽²⁾ kısaca "tebyîn: açıklama" olarak belirtilen bu görevleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Kur'an'ın mucmellerini (kısa ve öz âyetlerini, hükümlerini) açıklamak.
2. Kur'an'ın muşkillerini (anlaşılması güç âyetlerini) açıklamak.
3. Kur'an'ın bazı mutlak (salt, kayıtsız, şartsız) hükümlerini takyîd etmek (bir kayda, bir şarta bağlamak).
4. Kur'an'ın bazı âmm (umûmî) hükümlerini, tahsîs etmek (bir şeye, bir kimseye ayırmak).

1. Mutarrif ibn Abdillâh'a; "Bize sadece Kur'an'dan bahşediniz?" dendiğinde o şöyle cevap vermişti: "Vallâhi, biz Kur'an'a mukabil bir bedel (onun yerine geçecek bir şey) murad etmiyoruz. Fakat Kur'an'ı bizden daha iyi bilen (yani Resûlullah'ı (s.a.s.) istiyoruz." (Miftâhu's-Sunne, el-Havli, Beyrût, 1983, s.12).

2. Nahl sûresi, 44.

5. Kur'an'ın bazı hükümlerini te'kîd etmek.⁽³⁾

Takdîr edilir ki bir metni anlamak da, onu uygulayabilmek için her zaman yeterli olmaz. Bunun için onun uygulanışını da görmek gerekecektir. İşte Hz. Peygamber bir taraftan bu ve benzeri şekillerde Kur'an'ı açıklayarak onun daha iyi anlaşılmasını sağlamış, diğer taraftan ona uygun yaşayışı ile de nasıl tatbik edileceğini bilfiil göstermiştir.⁽⁴⁾

B- Hz. Peygamber'e Uymak: Her müslüman Hz. Peygamber'e itaat etmekle mükelleftir. Pek çok âyet-i kerîme bu husûsla ilgilidir. Ezcümle bir kaçının meâlini zikredebiliriz:

"Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu, hem daha hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir." (Nisâ', 59).

"Öyle değil, Rabbine andolsun ki onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra verdiği hükümden yürekleri hiç bir sıkıntı duymadan tam bir teslîmiyetle teslîm olmadıkça iman etmiş olmazlar." (Nisâ', 65).

"Allah ve Peygamber'i bir işe hüküm ettiği zaman gerek mümin olan bir erkek, gerek mümin olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerinde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah'a ve Resûl'üne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır." (Ahzâb, 36).

Bu ve benzeri âyetlerde Hz. Peygamber'e itaat; muhatabların zekâ, anlayış ve inanç bakımlarından durumları farklı olduğu için, değişik uslûb ve açıklıkta, her seviyeden insanın anlayabileceği şekilde beyân edilmiştir.

Bu itaat mecburiyeti, Hz. Peygamber'e itaatın Allah'a itaat etme sayılmasındandır: "Kim o Peygamber'e itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiştir." (Nisâ', 80). Zira Hz. Peygamber sadece kendisine vahyedilene uymaktadır⁽⁵⁾. Kur'an'la beraber kendisine "hikmet" de verilmiştir.⁽⁶⁾

Bu durumda hadîs yani Hz. Peygamber, hüküm koyma bakımından Kur'an'la aynı otoriteye sahiptir denilebilir. Bu, yukarıda

3. Bkz. es-Sunnetu'n-Nebeviyye ke-Masdarin li't-Teşrî, Dr.H.Mahmûd İsmâîl, Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî (Dergisi), Kasım, 1981, s.71-72; el-Muvâfakât fî Usûli's-Serî'a, eş-Şâtıbî, Mısır, 4/7 vd.

4. Bkz. Devru'l-Hadîs fî Tekvîni'l-Mucteme'i'l-İslâmî ve Sıyânetih, Ebu'l-Hasan en-Nedvî, Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî (Dergisi), Kasım, 1981, s.19 vd.

5. Ahkâf sûresi, 9; En'âm sûresi, 50.

6. Nisâ sûresi, 113.

değinildiği gibi, Hz.Peygamber'in, doğrudan vahye bağlı meselelerde vahye⁽⁷⁾, bir kısım alimlerce "sünnet" olarak anlaşılan^(7a), Kur'an'da "Kitab"la birlikte Hz.Peygamber'e verildiği bildirilen "hikmet" in kaynağı kabul edilen ilhama bağlı meselelerde bu ilhama, sair husûslarda da ictihad-ı nebevîsine istinad etmesinden neş'et etmektedir.

Söylemek gerekir ki, Hz.Peygamber'in ictihadının behemehâl vahye veya ilhama, bunların mahsûlü bir nassa dayanması icap etmez⁽⁸⁾. Hz.Peygamber'in, vahye muhatap olacak, onu alacak en güzel şekilde olmasını takdîr eden⁽⁹⁾ ve, müslümanlara örnek olarak lütfeden Cenâb-ı Hakk onun vereceği kararlara uymakla müslümanları mükellef tutmuştur. İtaat yükümlülüğünü sadece vahye dayalı meselelere bağlarsak, Allah'a itaatle birlikte Resûl'e itaatı emreden âyetlerdeki "Resûl'e itaat" kaydını anlamamız mümkün olmaz.

Tabiatıyla bu durum, bilhassa Hz.Peygamber'den sonra gelen müslümanlar için, O'nun hadîslerle bize intikal eden sünnetine uyma mecbûriyetini ifade eder. Hz.Peygamber'e itaatı emreden ve ebediyete kadar geçerli olacak olan âyetleri başka nasıl anlayabiliriz?

Sahâbe-i Kirâm başta olmak üzere ilk müslümanlar bu husûsları hakkıyla takdîr edip anladıkları için gerekeni yapmada, fazlası kabil olamayacak şekilde sa'yü gayret göstermişlerdir. Şöyleki:

1. Hayatlarını tanzîm husûsunda, Kur'an'la beraber tek mercileri hadîs (sünnet) olmuştur. Bu sebeple ortaya çıkan problemlere çözüm önce Kur'an'da aranmış, orada bulunamadığında Resûlullah'ın hadîsine başvurulmuş, sünneti araştırılmıştır. Öyleki Hz.Peygamber'in davrandığı gibi davranmak bir sahâbînin ve sonraki müslümanın en tabîî hali olmuştur:

Seyyâr anlatıyor: Sâbit el-Bunânî ile yürüyordum. Çocuklara rastladığında onlara selâm verdi. Sâbit de, Enes'le beraber yürüdüğünü, çocuklara rastladığında onlara selâm verdiğini haber verdi. Enes de, Resûlullah ile beraber yürüdüğünü, çocuklara rastladığında onlara selâm verdiğini rivâyet etti⁽¹⁰⁾.

Sonraları, Sufyân Sevrî'nin; "İnsan başını bile hadîse göre ka-

7. Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde, Hz.Peygamber'e gelen vahiylerin Kur'an'dan ibaret olmadığını, doğrudan veya dolaylı olarak, belirten ifadeler vardır. Bu hususta şu âyet-i kerîmelere bakılabilir: Bakara sûresi, 142-144; Tahrîm sûresi, 3; Haşr sûresi, 5. Bu konuyla ilgili birkaç hadîs için bkz. Muslim, Selâm, 17 (4/1709), Cennet, 64 (4/2199), İmân, 153 (1/94); Buhârî, İlm, 25 (1/18), Vudû', 37 (1/31), Cenâ'iz, 1 (1/141); Tirmizî, İmân, 18 (5/27), Cihâd, 32 (4/212).

7A. er-Risâle, eş-Şâfi'î, 32, 78, 93, 103; Tedrîbu'r-Râvî, 1/61.

8. Huccetu'llahi'l-Bâliğa, ed-Dihlevî, neşr: S.Sâbık, 1/271.

9. Bkz. Nûn sûresi, 4. "Beni Rabbim terbiye etti de terbiyemi güzel yaptı" hadîsinin senedinin za'îf, mânâsının doğru olduğuna işaret edilir. Bkz. Feyzu'l-Kadîr, el-Munâvî, 1/225.

10. Muslim, Selâm, 15 (4/1708).

şımalıdır.”⁽¹¹⁾. sözünü doğrulayacak derecede, en önemsiz işlerde bile⁽¹²⁾. Hz. Peygamber’e uymada titizlik gösterilmiştir. Hatta “Hz.Peygamber’i her işlerinde taklîd edebilme arzusu bazı sahabe- de o dereceyi bulmuştur ki, Peygamber sevgisinden fazla bir nasîbi olmayanların bunları makûl karşılayabilmesi mümkün değildir”.⁽¹³⁾.

Bu arada günlük konuşmalarda Hz.Peygamber’in sözleri vird-i zebân edilmiş, ağızdan düşürülmemiştir. İşte pek çok misâlden biri:

Resûlullah (s.a.s.) Câbir isimli bir sahâbîsinin deveseni satın almak isteyince; “Şuna şuna mukabil onu bana satar mısın? Allah seni bağışlasın!” demişti. Artık bu söz müslümanların hep söyledikleri bir söz olmuş, “Şöyle şöyle yap, Allah seni bağışlasın!” denmeye başlanmıştı⁽¹⁴⁾.

Kur’ânî ve Peygamberî emirler doğrultusunda bu peygambere ittiba arzusuydur ki sahâbe ve diğer ilk müslümanlar hayatın her safhası ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler ihtiva eden hadîslerin sonraki nesillere intikalini sağlamışlardır. Bu vakianın boyutlarını, Ebû Hâtim İbn Hıbbân’ın tesbitiyle dört rek’atlı bir namazda Resûlullah’ın altıyüz sünnetinin nakledilmiş olduğu⁽¹⁵⁾ haberiyle takdîr edebiliriz. Gerçek şu ki, her zaman örnek alınması gereken bir hayat böyle mufasssal nakledilmiş olmalıdır.

2. İctimâî münâsebetlerinde sünnet ve sünnete ittibâ mihenk taşı olmuş, sünnetin rûhuna aykırı şeyler (bid’atler) şiddetle reddedilmiştir. Nakledeceğimiz şu hâdise buna güzel bir örnek teşkil eder:

Abdullah ibn Muğaffel’in bir akrabası sapanla taş atmıştı. Bunun üzerine Abdullah ona mani olup şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.s.) sapanla taş atmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: “O (sapanla taş atmak) ne bir av avlar, ne de bir düşman parçalar! Fakat diş kırar, göz çıkarır”. Bu ikazdan sonra adam yine sapanla taş atmaya başlayınca Abdullah ona şöyle çıktı: “Ben sana Resulullah (s.a.s.) onu yasakladı, diye haber veriyorum, sonra sen (yine) sapanla taş atıyorsun! Seninle ebediyen konuşmam!”⁽¹⁶⁾

11. Edebu’l-İmlâ’ ve’l-İstimlâ’, es-Sem’ânî, s.109.

12. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), ashabına her şeyi hatta det-i hacet usûl ve âdabını bile öğretmişti. Bkz. Tirmizî, Tahâret, 12 (1/24); Nesâ’î, Tahâret, 35, 36 (1/35-36).

13. İslâm Tenkîd Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu, Mehmed Hatipoğlu, (Ankara), s.28 (Basılmamış doktora tezi). Müellif burada, Abdullah ibn Ömer’in, arafat dönüşü, Hz. Peygamber’in kazâ-i hacet yapmış olduğu bir yerde kazâ-i hacet yapma isteğini örnek olarak nakleder. Bkz. Musned, Ahmed ibn Hanbel, 2/131. Ne var ki Prof.Dr.Mehmed Hatipoğlu son açıklamalarında İbn Ömer’in bu hareketini mâkûl karşılamamaktadır. Bkz. Aylık Dergi Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, I-II, sayı:73-78, Ankara, 1985, s.30.

14. Muslim, Radâ’, 63 (2/1089-1090).

15. er-Risâletu’l-Mustatrafâ, el-Kettânî, Dimeşk, 1964, s.47.

16. Muslim, Sayd, 56 (3/1548); Dârimî, Mukaddime, 40 (1/117).

Bu sebeple bid'atçıların rivâyet ettikleri hadîsler de, ekseriya, kabûle şâyân görülmemişlerdir. Muhammed ibn Sîrîn'in sözü meşhûrdur: “(Önceleri) isnâdı sormazlardı. Fitne ortaya çıkınca (hadîs rivâyet edenlere); “Bize râvîlerinizin ismini söyleyin!” dediler. Bunun üzerine sünnet ehline bakılıp hadîsleri alınmaya, bid'atçılara bakılıp hadîsleri alınmamaya başlandı”(17).

3. İlk müslümanların, Hz.Peygamber'in özellikle müsâade edip karışmadığı⁽¹⁸⁾ meşrû istek ve zevklerini düzenlemede bile hadîs âmil olmuştur. Örnek olarak Enes ibn Mâlik'le ilgili bir haberi zikredelim: “Bir terzi, Hz.Peygamber'i (s.a.s.) yaptığı bir yemeğe dâvet etti. Ben de Hz.Peygamber'le beraber gittim. (Terzi) arpa ekmeği ile, içinde kabak ve kurutulmuş et bulunan bir çorba ikram etti. (Bu yemekte) Hz. Peygamber'in (s.a.s.), tabağın etrafında kabak aradığını gördüm. Bu sebeple o günden sonra kabağı sevmekteyim”(19).

Şu haberlerin de; zevk, duygu ve arzuların hadîs muvacehesinde yönlendirilmesi ile ilgileri vardır:

Zeyneb bint Ebî Seleme anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Ümmü Habîbe'nin, babası Ebû Sufyân ibn harb öldüğünde, yanına girmiştim. İçinde zağferan sarısı veya başka esans bulunan bir güzel koku istetti ve onu genç bir kıza sürdü. Sonra kendi yanaklarına sürerek şöyle dedi: “Vallahi benim güzel kokuya ihtiyacım yok. Ne var ki Resulullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu işitmişimdir: “Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadının bir ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Ancak koca için dört ay on gün yas tutar”(20).

Bir hastalık sebebiyle karnına dağlama yaptıran Habbâb'ın sözleri: “Hz.Peygamber'in (s.a.s.) ahabından benim uğradığım belâya uğramış olan hiç kimse bilmiyorum. Hz.Peygamber'in (s.a.s.) zamanında bir dirhem bile bulamazken şimdi evimin bir köşesinde kırkbin (dirhemim) var. Resûlullah (s.a.s.) bizi nehyetmiş veya ölümü temenni etmemizi yasaklamış olmasaydı muhakkakki ölümü temenni ederdim”(21).

17. Muslim, Mukaddime, 7 (1/15). Bu umûmî prensiptir. Bazı şartlar muvacehesinde bir kısım bid'atçıların da rivâyetleri kabul edilmiştir. Buhârî ve Muslim'in Sahîh'lerinde bile pek çok bid'atçının rivâyeti vardır.

18. Burada kelerle ilgili bir haberi zikredebiliriz. Şöyleki; Resûlullah (s.a.s.), kendisine takdîm edilen keleri, haram olmadığını belirttiği halde memleketinde bulunmaması sebebiyle ondan tiksindiği için yememiş, fakat yanında bulunan Hâlid ibnu'l-Velîd'in yemesine karışmamıştı. Bkz. Muslim, Sayd, 44 (3/1543).

19. Buhârî, Et'ime, 37 (3/186).

20. Tirmizî, Talâk, 18 (3/500).

21. a.g.e., Cenâ'iz, 3 (3/301-302)

Şu haberde de aynı espriyi bulmak mümkündür: İbn Sîrîn anlatıyor: Kılıcımı Semure ibn Cundeb'in kılıcı (örneğine) göre yaptım. Semure de kılıcını Resûlullah'ın (s.a.s.) kılıcı (örneğine) göre yaptığını söyledi⁽²²⁾.

4. İlk müslümanların yer ve yurtlarının haricî şekillenmesinde dahi hadîsin rolü olmuştur.

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivâyetine göre Hz.Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Helâya girdiğinizde, küçük ve büyük abdest sırasında kibleyi ne önünüze ne de arkanıza almayınız. Fakat (Medîne'ye göre) doğuya yahut batıya yöneliniz". Hadîsin râvîsi Ebû Eyyûb ilâve eder: "Sonraları Şam'a geldiğimizde kibleye doğru inşa edilmiş tuvaletler bulduk. Bu durumda (gücümüzün yettiğince kibleden) yan çizer ve Allah'tan bağış dileriz"⁽²³⁾. Yeni yapılan evlerin istikametinde herhalde bu ve benzeri haberler etkili olmuştur.

Hicrî 8. yılda Medîne'ye gelmiş olan Abdulkays heyeti ile ilgili uzun bir hadîsten nakledeceğimiz şu parça da İslâm coğrafyasının şekillenmesinde hadîsin etkisine bir örnek sayılabilir:

"... Sonra O (Hz.Peygamber), hepimize doğru dönüp sordu: "Azıklarınızdan herhangi bir şey var mı?" Topluluk buna sevindi ve yüklerine doğru koştular. Herbiri bir miktar hurma getirdi ve onları bir deri yaygı üzerinde O'nun önüne yığı. Hz.Peygamber'in elinde, bir arşından uzun, iki arşından kısa bir değnek vardı. Bununla işaret ederek; "Bu hurma çeşidine ta'dûd mu diyorsunuz?" buyurdu. "Evet" dedik. Bir diğer yığın için, "Ya bu sırfın mı?" buyurdu. "Evet" dedik. "Ya buna barnî mi diyorsunuz?". Biz (yine) "Evet" dedik. O zaman Hz.Peygamber; "Gerçekten bu, hurmalarınızın en iyisi ve en faydalısıdır" buyurdu. Râvî demiştir ki; "Seyahatimizden döndüğümüzde bu cinsten mümkün olduğu kadar çok diktik ve en fazla onu sevdik. Öyleki hurma dikimlerimizin en büyük kısmını teşkil etti ve hurmalarımız (hep) barnî (çeşidi) oldu"⁽²⁴⁾.

Böylece hadîs (sünnet) İslâm toplumunun tekevvününde ve İslâm coğrafyasının şekillenmesinde müessir olmuş, neticede diğerlerinden farklı ölçü ve değerlere sahip bir medeniyet vücûda gelmiştir⁽²⁵⁾. Bu medeniyetin bünyesi içinde doğup gelişen i'tikadî, si-

22. a.g.e., Cihâd, 12 (4/197).

23. Muslim, Tahâret, 59 (1/224). Hadîsin değişik bir yorumu için bkz. er-Risâle, eş-Şâfi'i, 292 v.d. Meskenlerin iç düzenlenmesinde hadîslerin rolü için haremlik-selamlık ayrımı da burada hatırlanabilir.

24. Musned, 4/206-207.

25. Bkz. Devru'l-Hadîs, s.19-29; Peygamberimizin Hadîslerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, Doç.Dr.İbrahim Canan, İstanbul, 1984. Burada bir örnek olarak, âdetâ İslâm medeniyetinin karakteristiklerinden biri olan resim yasağının sadece hadîslere dayandığını hatırlatabiliriz.

yâsî, hukûkî fırka, meşreb ve mezheblerin sebeb-i vücûdlarının en mühimlerinden biri olarak hadîsi ve ona "karşı" takınılan tavrı zikretmemiz gerekir. Aynı şekilde sözkonusu grupların çeşitli yabancı etkilerden âzâde kalmalarının, Kur'an'la beraber hadîse bağlılıklarını ölçüsünde olduğunu ilâve etmeliyiz.

5. "İslâmî toplumsal değişimin temel dinamiği olan"⁽²⁶⁾ bu hazinenin korunup sağlıklı bir şekilde sonraki nesillere intikali hususunda da ilk müslümanlar görevlerini bihakkın yapmışlardır. Onlar her imkân ve fırsatı değerlendirerek hadîsin öğrenimi ve öğretimi için çalışmış, bu gaye ile meşakkatli, uzun yolculuklar yapmışlar, sonraki nesiller için mühim usûller geliştirmişlerdir. Bu suretle, diğer dînî ilimler meyânında hadîs ilmi doğup gelişmiştir.

HADİS İLMİ

Hadîsle, hadîsin öğrenilip, alınıp nakledilmesiyle ilgili meseleleri ele alan hadîs ilmi başlıca iki ana kola ayrılır:

A-Rivâyetu'l-Hadîs İlmî: Hadîslerin, usûlüne uygun olarak alınıp nakledilmesini konu edinen hadîs ilmi. Hadîslerin bu şekilde nakledilmesiyle günümüze intikali başlıca dört safhada olmuştur. Bu safhalar, aynı zamanda Dirâyetu'l-Hadîs İlmî'nin bir bilgi dalı olarak da mütâlâa edilmesi gereken Hadîs Tarihi'nde incelenmektedir. Bu sebeble denilebilir ki Hadîs Tarihi Rivâyetu'l-Hadîs ile Dirâyetu'l-Hadîs İlimleri arasında müşterek bir hadîs bilgi koludur. Ancak biz burada, birincisi ile daha yakın bir alâka içinde gördüğümüz Hadîs Tarihi'ni, dolayısıyla hadîslerin günümüze gelinceye kadar geçirdikleri dört safhayı kısaca sunmak istiyoruz:

1. **T e s b i t D e v r i :** Hicrî birinci asrın sonlarına kadar ki bir zaman dilimini içine alan bu dönemde, hadîslerin sözlü ve yazılı olarak öğrenilip öğretilmesi, değişik yazı malzemeleri üzerine kaydedilmesi ve bu şekilde, sözlü ve yazılı olarak tesbit edilip koruma altına alınması sözkonusudur.

2. **T e d v î n D e v r i :** Daha önce değişik yazı malzemeleri üzerine dağınık bir şekilde kaydedilmiş, kısmen de sözlü olarak nakledilegelmiş olan hadîslerin (yine dağınık da olsa) bir kitab "dîvân" içinde bir araya toplanması dönemi. Bu devrede, hem bir râvînin değişik yerlerde kaydetmiş olduğu hadîsler, hem de muhtelif râvîlerin rivâyet etmiş olduğu hadîsler bir kitap içinde bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu işe bu dönemde devletin de resmen el attığı

26. Mevlânâ Mevdûdî'nin Sünnet Müdafaası, Dr.Menazir Ahsen, türkçesi: M.E. Kılıç, Aylık Dergi, 58-59-60, Ankara, 1983, s.82

görülmektedir. Bu konuda halîfe Ömer İbn Abdilazîz'den önce babası Mısır valisi Abdulazîz ibn Mervân'ın (v.85 h.) resmî bir teşebbüsünü gösteren bir rivâyet vardır.⁽²⁷⁾ Bu resmî ve gayr-ı resmî faaliyetler hicrî 1. asrın sonlarından 2. asrın ilk yarısına yakın bir zamana kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.

3. T a s n î f D e v r i : Önceki dönemde dağınık bir şekilde kitaplarda toplanmış olan hadîslerin çeşitli maksatlarla muhtelif tertiblerde (Musned, Musannaf, Câmi', Sunen, Muvatta', Sahîh...) bir sınıflamaya tâbî tutulduğu dönem. Hicrî 3. asrın sonu, 4. asrın başlarına kadar süren bu dönemden günümüze pek çok eser ulaşmıştır. Bu dönemde yazılan eserler o kadar meşhûr olmuştur ki, Tedvîn Devri'nde yazılan eserlere ihtiyaç bırakmamış ve onların unutulup kaybolmalarına sebebiyet vermişlerdir. Sonraki dönemlerde ve günümüzde en mu'teber hadîs kitapları kabul edilen Kütüb-i Sitte bu dönemde te'lîf edilmişti.

4. T e h z î b D e v r i : Tasnîf Devri eserlerinin, daha kullanışlı, daha şumûllü ve daha anlaşılır bir hale getirilmeleri için ele alınıp üzerlerinde çalışmaların yapıldığı dönem. Cem', istidrâk, istihrâc, zevâ'id, atrâf, şerh vb. çalışmalara sahne olan bu dönem günümüze kadar gelmektedir. Günümüzde bu sahada, hadîs için, yeni görüşler ışığında tasnîf, şerh ve, (baskı teknikleri, bilgisayarlar gibi) modern imkânlardan yararlanma faaliyetleri müşâhede edilmektedir.

B- Dirâyetu'l-Hadîs İlmi: Hadîslerin, elverişli olmaları halinde kabul edilip aksi halde reddedilmeleri bakımlarından konu edildiği hadîs ilmi. Buna göre bu ilimde Rivâyetu'l-Hadîs İlmi'nin nazariyatı yapılır, usûlüne uygun olan hadîslerin nasıl öğrenilip nakledileceği, bunların muhtelif şekilleri, râvîlerin, rivâyet edilen metinlerin değişik yönlerden durumları, çeşitleri ele alınır ve bunların sonucu hangilerinin kabul edilebileceği, hangilerinin kabul edilemeyeceği, bunların prensipleri ortaya çıkarılır.

İslâmî literatürde Hadîs İlimleri "Ulûmu'l-Hadîs", Hadîs Usûlü "Usûlü-l-Hadîs", İlmu'l Mustalah ve, kısaca, Hadîs İlmi gibi muhtelif adlarla zikredilen bu ilim, günümüze kadarki gelişme seyri içinde, yedi merhale geçirmiştir⁽²⁸⁾:

1. D o ğ u ş D e v r i : Bu dönem hicrî 1. asrı içine alır. Sonraki gelişmelere sebep olacak uygulamalar, dönemin en bâriz vasfı-

27. es-Sunne Kable't-Tedvîn, M'Accâc el-Hatîb, Kahire, 1963, s.373 vd.

28. Bkz. Menhecû'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs, Nûreddin İtr, s.36 vd.; el-Medhal ilâ Ulûmi'l-Hadîs, Nûreddîn, İtr, Beyrût, 1972, s.18-20; Hadîs İstihlâları Hakkında Nuhbetu'l-Fiker Şerhi, İbn Haceri'l-Askalânî, ter.: Doç.Dr.Talât Koçyiğit, s.7 (Mütercim'in önsözünde).

dır. Bu uygulamalarla hadîsin nakli ve alınmasında titizlik gösterme (tesebbut), nakledilen haberleri Kur'an'ın ve meşhûr hadîslerin hükümleriyle mukayese, hadîsi ilk duyandan almaya gayret gibi mühim prensipler vazedilmiş oluyordu. Bu sebeble hadîs nakleden kimseden icabında şahid isteniyor, yemin ettiriliyor, kimden duyduğu soruluyor, (Kur'an'ın ihmaline, hatalara ve sû-i niyet sahiplerinin istismarına sebep olabileceği için) fazla rivâyete engel olunuyor, hadîs öğrenimi veya ilk duyandan almak için uzun ve meşakkatli yolculuklara çıkılıyordu. Neticede bazı hadîsler alınıyor (Makbûl: Sahîh, Hasen) bazıları kabul edilmiyordu (Merdûd: Za'îf, Mevzû'). Bu arada hem Resûlullah'ın (s.a.s.) söz ve işleri (Merfû'), hem de sahâbenin (Mevkûf), az da olsa tâbiûnun (Maktû') söz ve işleri naklediliyordu. Diğer taraftan bu haberlerin bir kısmı, birbirinden alarak nakleden râvîlerin isimleri verilerek rivâyet edilirken (Muttasıl, Musned), bir kısımda bu râvîlerin isimleri verilmeksizin (senedsiz) naklediliyordu (Munkatî', Mursel, Mudelles).

2. O l g u n l a ş m a D e v r i : Hicrî ikinci asrı içine alan bu dönemde muhtelif hadîs bilgi kolları teşekkül etmeye, istilahlar kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu bilgi kollarından özellikle cerh ve ta'dîl ilmi, tahammül ve edâ yolları ilmi, sahîh hadis ilmi, üzerlerinde çokça durulanlardır.

Hadîs usûlüne dair bu dönemde yazılmış bir eserin varlığı bilinmemektedir. Ancak hicrî 3. asırdan günümüze ulaşan büyük eserlerin bu asırdan müjdeleyicileri olmalıdır.

3. T e ' l i f D e v r i : Hicrî 3. asır başlarından 4. asır ortalarına kadar süren bu devrede hadîs istilahları daha yaygın bir şekilde kullanılmaya⁽²⁹⁾, tarifleri yapılmaya⁽³⁰⁾, bu zamana kadar teşekkül etmiş olan⁽³¹⁾, muhtelif hadîs bilgi kolları (ulûmu'l-hadîs) ile ilgili mâlûmât derlenmeye ve bunların her biri için ayrı kitaplar te'lîf edilmeye başlanmıştır. Hadîslerin sahîh, hasen ve za'îf diye, sıhhat bakımından üçe ayrılmasına ilk olarak şahit olduğumuz⁽³²⁾ bu dönemde (ve daha öncekilerde) kullanılan istilahların muhtevaları, lugat mânâlarına uygun genişlikte olup bazı istilahların da ferdî kullanılışları çok yaygındır.

Hadîs ilminin altın çağı olan bu dönemde usûle dair te'lîf edi-

29. Hemen hatırlatmalıyız ki bu dönemde de bazı alimlerin kendilerine has istilahları vardır. Bu dönemdeki (belki de bütün dönemlerdeki) ilgili eserleri değerlendirirken husûsî kullanışların olup olmadığını araştırmak gerekir. Bir kaç örnek için bkz. er-Ref' ve't-Tekmîl, s.109, 152, 160.

30. Meselâ sıkı ve mudellisin tarifleri için bkz. er-Risâle, eş-Şâfi'i, s.370 vd.

31. Bkz. Aliyyu'l-Kârî alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker, s.89.

32. el-İmâmu't-Tirmizî, Nûreddin İtr, (Beyrût), 1390/1970, s.25.

len eserler müteakip asırlarda kendilerinden mustağni kalınamayacak eserlerdir.

Genel olarak bu dönem eserlerinin göze çarpan bir husûsiyeti, usûle dair bu mustakil eserlerde rivâyetu'l-hadîs ilminin konusuna giren rivâyetlerin bulunması yanında; bu sonuncu ilme dair eserlerde de usûl konularının bolca yer almasıdır. Yani dirâyetu'l-hadîs ilmi ile rivâyetu'l-hadîs ilmi bu dönemde içiçe karşımıza çıkar. Örnek olarak Sahîhu'l-Buhârî'deki Kitâbu'l-İlm bölümünü (1/13-25), Sahîh-u Müslim'in Mukaddime'sini (1/3-35), Tirmizî'nin el-Câmi'us's-Sahîh'ini (sunen'ini), Zeheyru'bnu Harb'in Kitâbu'l-İlm'ini (İstanbul, 1984, Prof.Dr.Salih Tuğ'un tahkîkiyle) zikredebiliriz.

Te'lîf Devri, eserleriyle hadîs tarihi boyunca etkisini sürdürmüştür. Dönemin sonraki asırlara etkisini en bâriz ve basit bir şekilde hadîs usulu ilminin diğer bir adı olan "ulûmu'l-hadîs" terkinde görmek mümkündür. Şöyleki; sonraları hadîs usûlü ilminin bir bölümü olacak olan bir konu bu dönemde müstakil te'lîfe sahip bağımsız bir "ilim" telakki ediliyor, bu yüzden, hepsi hadîsle ilgili olduğu için tümüne birden "ulûmu'l-hadîs: hadîs ilimleri" ismi veriliyordu. Daha sonra bu bilgi kolları tek bir ilim, hadîs ilmi (: hadîs usûlü) bünyesinde toplanıldığı halde isim uzun süre⁽³³⁾ çoğul olarak (ulûmu'l-hadîs) kalacaktır. Bu sebeble Hâkim Nîsâbü-rî'nin eserinin ismi Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, İbnu's-Salâh'ınki Ulûmu'l-Hadîs'tir. Ancak Suyûtî'de isim tekil olacaktır: Elfiyye fî İlmi'l-Hadîs.

Bu dönemin konumuzu ilgilendiren eserlerinden şunlar zikre şâyandır:

Ihtilâfu'l-Hadîs, eş-Şâfi'î, (Kitâbul-Umm sonunda matbû').

er-Risâle, eş-Şâfi'î, şerh ve tah.: Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, 1979, (İlk fıkıh usûlü sayılan bu eser hadîs usûlü için de ilk eser sayılmalıdır.)

el-Ilel, Aliyyu'bnu'l-Medîni, tah.: Mustafa el-A'zamî, Beyrût, 1972, 125 s.^(33a)

Kitâbu'l-Ilel ve Ma'rifeti'r-Ricâl, Ahmed ibn muhammed ibn Hanbel, tah.: Dr.T.Koçyiğit ve Dr.İ.Cerrahoğlu, Ankara, 1963, 1.c.

Kitâb'llel,et-Tirmizî, (Sunen'inin sonunda matbû) Kitâbu't-Târîhi'l-Kebîr, el-Buhârî, Diyârubekr.

33. Merhûm Subhî's-Sâlih'in "Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuh" adlı eserini nazar-ı itibare alırsak, zamanımıza kadar diyebiliriz.

33A. Aliyyu'bnu'l-Medîni'nin (v.234), içinde hadîs usûlüne dair bir çok eserinin de zikredildiği fihristi için bkz. Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, el-Hâkimu'n-Nîsâbü-rî, s.71.

Kitâbu'l-Merâsîl, Ebû Dâvûd, Kahire, 1310.

Takdimetu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, Beyrût, 1371.
et-Tesviyetu Beyne Ahberenâ ve Haddesena ve Zikru'l-Hucceti fî Zâlik, et-Tahâvî, Serez, 620 (34a-35b).

4. T e d v î n D e v r i : Hicrî 4. asır ortalarından 7. asır başlarına kadar süren bu dönemde daha önce ayrı ayrı te'lîflere konu olan hadîs bilgi kollarının tek bir kitapta toplanıp bir bütünlüğün sağlanmış olduğu görülür. Tabiatıyla yine de bazı konuları mustakil olarak ele alan eserler (Hatîb Bağdâdî'ninkiler gibi) te'lîf edilecektir. Ancak bu dönemin fârik vasfı muhtelif hadîs bilgi kollarının bir araya getirilmesidir. Hadîs ıstılahları da hâlâ tariflerden çoğunlukla yoksun olup örneklerle izah edilmektedirler.

Bu dönemin mühim ve, bilindiği kadarıyla bütün hadîs tarihini⁽³⁴⁾, müteaddit hadîs usûlü konularını bir araya getirmiş olan ilk eseri er-Râme-hurmuzi'nin el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î'sidir (Beyrût, 1391/1971, Dâru'l-Fikr, Dr.M.Accâc el-Hatîb'in tahkîkiyle).

Daha sonra Ebû Nu'aym bu esere, ilâve, çıkarma ve değiştirmeler ihtiva eden bir Mustahrac yazacak; Hâkîm Nîsâbü'rî de mühim eseri Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs'ini (el-Medînetu'l-Munevvere, 1397/1977, Dr.S.M.Huseyn'in tahkîkiyle) te'lîf edecektir.

Hemen hemen her hadîs usûlü konusuna, sonrakilerin dayanakları olacak olan müstakil eserler tahsîs etmiş olan Hatîb Bağdâdî, bu dönemin unutulmayacak hadîs usûlü müelliflerindendir. Konumuzu ilgilendiren eserleri arasından şunları kaydedebiliriz: el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye (Haydârâbâd, 1347), el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi' (Kuveyt, 1981, M.Re'fet'in tahkîkiyle, Riyâd, 1403/1983, Dr.Mahmûd et-Tahhân'ın tahkîkiyle), Takyîdu'l-İlm (1395/1975, Yûsuf el-Aşş'ın tahkîkiyle), er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs (Beyrût, 1395/1975, Nûreddîn Itr'ın tahkîkiyle).

Bu dönemdeki, hadîs usûlünün müteaddit konularını ihtiva eden eser müellifleri arasında Mâ lâ Yese'u'l-Muhaddise Cehlûh (Bağdâd, 1387/1967, Subhi's-Sâmerrâ'inin tahkîkiyle) müellifi Ebû Hafs el-Meyâncî ile, hadîs usûlü tarihinin mühim te'lîflerinden biri olan el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivâyeti ve Takyîdi's-Semâ' (Kahire, 1389/1970, S. Ahmed Sakr'ın tahkîkı ile) müellifi Kâdî İyâd'ı da zikretmek gerekir.

5. T e h z î b v e İ k m â l D e v r i : 7. asır başlarından 10. asra kadar süren bu dönemde, önceki dönemde yapılanlar değer-

34. Keşfu'z-Zunûn, 3/1163, Krş.Aliyyu'l-Kârî, s.9.

lendirilerek daha tertîbli, daha cami eserlerin te'lîfî yanında ıstılahlara hem efrâdını câmi ağıârını mâni tarifler getirilmeye çalışılmış hem de ıstılahlar daha da teferruatlandırılmıştır. Bu dönem eserlerinde ayrıca yeni bir tertib arayışı çabaları müşahede edilmektedir.

Bu dönemin hiç şüphesiz ilk zikredilecek eseri, İbnu's-Salâh'ın meşhûr Ulûmu'l Hadîs'idir. Mukaddime ismiyle de bilinen bu kitabın tertibi biraz karışıktır. Çünkü, nakledildiğine göre, kitap, müellifin usûl konularını talebesine imlâ etmesi yoluyla meydana gelmiş, sonradan da, nushalar arasında farklılık olmasın diye müellif kitabında bir değişiklik yapmamıştı⁽³⁵⁾. Mûteaddit baskıları bulunan (Hindistan, 1304, Ebu'l-Hasenât el-Leknevî neşri; Mısır, 1326; Haleb, 1350, M.Râğib et-Tabbâh neşri; Beyrût, 1972, Nûreddîn İtr'in tahkîki; son zamanlarda Aîşe Abdurrahman'ın tahkîki) Ulûmu'l-Hadîs üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır:

İbnu's-Salâh'ın talebesi Muhyiddîn en-Nevevî, Ulûmu'l-Hadîsi ikinci defa kısaltarak et-Takrîb ve't-Teysîr (Mısır, 1388/1968, Mtb.M.A.Sabîh, 63.s. et-Takrîb Fransızca'ya tercüme edilmiştir: Le Taqrib d'an-Nawawî, W.Marçais, Paris, Journal Asiatique, t.16-18'de) ismini vermiştir. Suyûtî ise bu muhtasarı mufasssal bir şekilde şerhetmiştir: Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, Mısır (?), 1379, I-II (Abdulvehhâb Abdullatîf'in tahkîkiyle).

İbn Kesîr de Ulûmu'l-Hadîs'i ihtisâr etmiştir: el-Bâ'isu'l-Hasîs fî İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs (Beyrût, ty.). Muasır müelliflerden Ahmed Muhammed Şâkir de bu muhtasarı şerhetmiştir: el-Bâ'isu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs (Mısır, Beyrût, 252 s.).

Ulûmu'l-Hadîs'i Irâkî önce nazma çevirmiş (Elfiyyetu'l-Hadîs, Hindistan ve Mısır baskıları vardır.), sonra bunu şerhetmiştir: Fethu'l-Muğîs bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs (kahire, 1355/1937). Irâkî'nin Elfiyye'sini, Sehâvî (Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs, Luknov, 1303; Kahire, 1388, I-III) ve Zekerîyyâ el-Ensârî de (Fethu'l-Bâkî fî Şerhi Elfiyyeti'l-Irâkî, Fâs, 1354) şerhetmişlerdir.

Suyûtî de İbnu's-Salâh'ın bu eserini nazma çevirmiştir: Elfiyyetu's-Suyûtî fî İlmi'l-Hadîs, Mısır, 1353, (Ahmed M.Şâkir'in tahkîkiyle).

Ulûmu'l-Hadîs üzerine ayrıca Irâkî'nin et-Takyîd ve'l-İzâh Li-mâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh (Haleb, 1350) isimli bir şerhi, Zerkeşî'nin en-Nuket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh (Topkapı, 2179) isimli bir eseri ve muasır müelliflerden M.Râğib et-Tabbâh'ın el-Mısibâh alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh (Haleb, 1350)

35. Keşfu'z-Zunûn, 3/1162.

isimli bir ta'lîkı vardır.

Bedruddîn İbn Cemâ'a el-Kinânî'nin el-Menhelu'r-Revî fi'l-Hadîsi'n-Nebevî'si (Mısır, Dâru'l-Kütüb, 217) ile Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin Mehâsinu'l-İstılâh fî Tazmîni Kitâbi İbni's-Salâh'ı da (Köprülü, 228) Ulûmu'l-Hadîs üzerine yapılan çalışmalardandır.

İbn Hacer'in Nuhbetu'l-Fiker fî Mustalahı Ehli'l-Eser'i (Kalkuta, 1862; Mısır, 1301) bu dönemin ve bütün hadîs usûlü tarihinin en mükemmel eseridir. Çok vecîz yazılmış olduğu için Nuzhetu'n-Nazar adıyla bizzat kendisinin şerhettiği bu eserini İbn Hacer, her ne kadar Ulûmu'l-Hadîs'ten ihtisâr ettiğini söylüyorsa da o bu eserinde orjinal bir yol takip etmiş, yaptığı tarif ve açıklamalarla bir cığır açmıştır.

İbn Hacer'in bu eserinin hem metni hem de şerhi üzerinde bir çok çalışma yapılmıştır:

Bu eseri Kemâluddîn Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şemenî (?) (Şerhu Nuhbe, Evkâfu Bağdâd, 379, Hadîs), İsmâîl Hakkî (Şerh ale'n-Nuhbe, Râğıb, 242), Minkârîzâde (Şerhu'n-Nuhbe, Dâmâdzâde, 327), Abdullah ibn Huseyn el-Adevî (Laktu'd-Durer bi-Şerhi Nuhbeti'l-Fiker, Mısır, 1356/1938), M. Ekrem ibn Abdurrahman es-Sindî (İm'ânu'n-Nazar bi-Şerhi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker, Bircende, Haydarâbâd, Mektebetu's-Şeyh Muhıbbullah Şâh, 13), Abdurraûf el-Munâvî (el-Yevâkît ve'd-Durer fî Şerhi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker, Mısır, Dâru'l-Kütüb, 6663) ve Aliyyu'l-Kârî alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker... (İstanbul, 1327) şerhetmiş, İbn Kutlubuğa (Hâşiye alâ Nuzheti'n-Nazar, Evkâfu Bağdâd, 2878) ile İbrâhîm el-Halebî (Hâşiye alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker, Bursa, Camii Kebir, 3532, 40a-70b) hâşiyelemişlerdir.

Muhammed Radyuddîn Ebu'l-Fadl ise İbn Hacer'in bu eserini nazmetmiştir: Silku'd-Durer fî Mustalahı Ehli'l-Eser ve Nazmı Nuhbeti'l-Fiker (Berlin, Dâru'l-Kütübü'l-Melikiyye, 1113).

Nuhbetu'l-Fiker ve şerhi Nuzhe, müteaddit defalar Türkçe'ye tercüme edilmişlerdir:

el-Eseru'l-Mu'teber fî Tercemeti Nuhbeti'l-Fiker, Abdunnâfi', Ma'mûretulazîz, 1301.

Terceme-i Nuhbetu'l-Fiker, Fâtih Ahmed, 1261.

Terceme-i Nuhbetu'l-Fiker, Ramazânzâde İffet Efendi, el-Azîz, 1301.

Hadîs İstılahları Hakkında Nuhbetu'l-Fiker Şerhi, ter.: Doç.Dr.Talât Koçyiğit, Ankara, 1971.

Bu dönemde yazılan diğer hadîs usûlü eserleri arasında et-Tîbî'nin el-Hulâsa fî Usûli'l-Hadîs'ini (Bağdâd, 1391/1971, Subhî's-

Sâmerrâ'î'nin tahkîkiyle), Ebu'l-Feyz Muhammed ibn Muhammed el-Hanefî'nin Cevâhiru'l-Usûl fî İlmi Hadîsi'r-Resûl'ünü (el-Medînetu'l-Munevvere, 1393 (?), Ebu'l-Me'âlî el-Mubârekfûrî'nin tahkîkiyle), es-Seyyid Izzuddîn Muhammed ibn İbrâhîm el-Vezîr'in tenkîhu'l-Enzâr'ını (Muhammed ibn İsmâîl es-San'anî'nin Tavzîhu'l-Efkâr li-Me'ânî Tenkî'hî'l-Enzâr isimli şerhi, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd'in tahkîkiyle matbûdur: Kahire, 1366) zikredebiliriz.

6. **Duraklama Devri**: Hicrî 10. asırdan 14. asrın başlarına kadar süren bu dönemde orjinal bir eserin pek yazılmadığı, önceki dönemlerin bazı eserleri üzerine şerh ve hâşiyelerin yapıldığı görülür.

Bu dönemde yazılan eserler arasında Ömer ibn Muhammed el-Beykûnî'nin Manzûme fî Mustalahı'l-Hadîs'ini 'el-Beykûniyye' (Mısır, 1368/1949), Muhammed ibnu's-Seyyid Mustafa eş-Şehrâvî ed-Desûkî'nin Kitâbu Behceti't-Tahdîs fî Beyânî Usûli İlmi'l-Hadîs'ini (Bursa, H.Çelebi, 146) zikredebiliriz.

Burada, İslâm aleminde genel olarak hadîs ilimleri için duraklama devri kabul edilen bu dönemde Hindistan'da, tam aksine, bilhassa Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî ile talebesi ve takipçilerinin gayretleri ile hadîs ilimlerinin büyük bir canlılık gösterdiğini kaydetmeliyiz⁽³⁶⁾. Bu dönemde Hind bölgesi Hadîs alimlerinin yazmış olduğu hadîs usûlü kitaplarından bir kaçını kaydedebiliriz:

Bulğatu'l-Ğarîb fî Mustalahı Âsâri'l-Habîb, S.Murtaza el-Bilgrâmî ez-Zebîdî.

Umdetu'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl, Muhammed Şâh ed-Dihlevî.

el-Ucâletu'n-Nâfi'a, (Farsça), Abdulazîz İbn Veliyyillah ed-Dihlevî.

Menhecu'l-Vusûl ilâ Istılâhı Ahâdîsi'r-Resûl, (Farsça), S.Sıddîk Hasan el-Kannevcî⁽³⁷⁾.

7. **Uyanış Devri**: Hicrî 14. asır başlarından günümüze kadar gelen bu dönemde bir uyanış ve canlanış müşahede ediyoruz. Kaynaklara dönüş hareketinin de verdiği iştihakla hadîs ve usûlünü ilgilendiren klasik mevzûlarla beraber yeni meselelerin de yer aldığı eserler kaleme alınmaya başlandı. Herhalde bu dönemin en

36. Menhecu'n-Nakd, s.70. Bkz. Makâlâtü'l-Kevserî, Kahire, 1372, s.73; Miftâhu Künûzi's-Sunne, s. "Kâf" (S.M.Reşid Rıza'nın mukaddimesin).

37. Hind diyârındaki hadîs çalışmaları için bkz. es-Sekâfetu'l-İslâmiyye fî'l-Hind, Abdulhayy el-Hasenî, Dimeşk, 1403/1983, s.131 vd.; el-Âdâbu'l-Arabiyye fî Şibhi'l-Kâretî'l-Hindiyye, Zubeyd Ahmed, s.387; India's Contribution to The Study of Hadith Literature, Prof.S.M.Husain-Dr.Muhammad Ishaq, Bangladesh, 1976.

bâriz vasfı eskiyi anlamaya çalışmanın yanında yeni problemlere hal çaresi arama gayretidir. Buna paralel olarak, modern baskı tekniklerinin verdiği imkânlarla eski eserlerin tenkidli neşirleri yapılmakta, yeni usûl ve anlayışla eserler te'lîf edilmektedir. Bu dönemde görülen diğer bir husus, muhtelif hadîs bilgi kollarının müstakil olarak mufassal ilmî çalışmalara konu edilmiş olmasıdır.

Bu dönemde yazılan hadîs usûlü kitaplarından şunlar zikre şâyandır:

Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser, Tâhir el-Cezâ'irî, Mısır, 1328.

Kavâ'idu't-Tahdîs min Funûni Mustalahı'l-Hadîs, Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, tah.: Muhammed Behcetü'l-Baytâr, 1380/1961 (Müellif; hadîsleri sahîh, hasen, za'îf ve bunlar arasında müşterek olanlar şeklinde taksîm etmekle sonraki yazarlara öncülük etmiştir.)

Kavâ'id fî Ulûmi'l-Hadîs, Zafer Ahmed et-Tehânevî, tah.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrût, 1392/1972 (Türkçesi: Yeni Usûl-i Hadîs, ter.: Doç.Dr.İbrahim Canan, İzmir, 1982).

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, 1.cild, Mukaddime, Ahmed Na'îm, İstanbul, 1346/1928, Ankara, 1970.

Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, Prof.M.Tayyib Okıç, İst., 1959.

el-Menhecu'l-Hadîs fî Ulûmi'l-Hadîs, Prof.Dr.Muhammed Muhammed es-Semâhî, Kahire, 1377, 1382/1963 (Bir hadîs ansiklopedisi ortaya koymak maksadıyla yazılan eserde yeni meseleler ve bunların hal çareleri ile hadîs ilimlerinin esasları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Eser, târîhu'l-hadîs, mustalahı'l-hadîs, rivâyet, ruvât gibi müteaddit kısımlardan meydana gelmiştir ⁽³⁸⁾).

Menhec'u'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs, Nûreddîn İtr, Dimeşk, 1399/1979.

Dirâsât fî'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîh-ı Tedvînih, Dr.M.M.el-A'zamî, Beyrût-Dimeşk, 1400/1980, I-II.

Menhecu'n-Nakd 'inde'l-Muhaddisîn, Dr.M.M.el-A'zamî, Riyâd, 1402/1982.

Anahatlarıyla tarihini vermeye çalıştığımız Dirâyetü'l-Hadîs İlmi bu şekilde günümüze gelmiştir. Hadîsin sahîh, güvenilir bir surette naklini sağlamak maksadıyla geliştirilen ve bunu tarih içinde hakkıyla ifa eden bu ilmin, bu gün, İslâm tarihindeki, bilhassa ilk asırlardaki fikrî ve ilmî hareketleri değerlendirmede, elde edilen bilgi birikimi ve tecrübe ile yeni kültürel meselelere çözümler ve izahlar

38. Menhecu'n-Nakd, s.71-72.

bulmada icra edeceği büyük görevler vardır. Bunun için yazma halindeki eserlerin ilmî neşirlerinin yapılması, dağınık halde diğer ilim dallarına ait eserlerde de bulunan hadîs usûlû meselelerinin ciddî ilmî araştırma ve incelemelere konu edilmesi gerekmektedir.

Çeşitli İslâm ülkelerinde yapılmakta olan bu çalışmaların merkezî bir tedvîrinin imkân ölçüsünde sağlanması veya en azından ilgililerin birbirinden haberdar olmaları, ülkemizin de bu faaliyetlerde bulunması gereken yeri alması şâyân-ı arzudur.

HADÎS
İSTİLAHLARI
SÖZLÜĞÜ

A

Âbâ ani'l-Ebnâ' (Ma'rifetu Rivâyeti'l-): Çocuklarından hadîs rivâyet etmiş olan babaların bilinmesini konu edinen hadîs bilgi kolu.

Abâdile: Abdullah.lar. Sahâbe-i Kirâm'dan Abdullah b. Amr ibn'il-Âs (v.65), Abdullah b. Abbâs (v.68), Abdullah ibnu'z-Zübeyr (v.73) ve Abdullah b. Ömer'in (v.74) müşterek adı. Bazıları Abdullah b. Abbâs'ı bu gruba katmazlar. Bu istilâhın dönemlere ve şahıslara bağlı olarak kullanılışı farklılık arzeder. Meselâ Abdullah b. Lehî'a'nın talebelerinden olan "abâdile" sözkonusu olduğunda Abdullah ibnu'l-Mübârek, Abdullah b. Vehb ve Abdullah ibnu'l-Mukri kasdedilir. Bkz. Abdullah.

Abâdile Re'yi "Kavli": Abâdile'nin ittifakla belirttikleri görüş, bir meselede ittifak etmeleri.

Abdullah: Kayıtsız olarak yani babası belirtilmeksizin tek başına zikredildiğinde Abdullah b. Ömer kasdedilir. Bir bölgeye bağlı olarak kullanıldığında ise Mekte'de Abdullah ibnu'z-Zübeyr, Medîne'de Abdullah b. Ömer, Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd, Basra'da Abdullah b. Abbâs, Horâsân'da Abdullah ibnu'l-Mübârek kasdedilir. Bkz. Abâdile.

Âdâb İlmi: Yeme, içme, giyme, oturup kalkma, yolculuk vb. konularla ilgili olan hadîsler.

Âdâbu'l-Muhaddis: Muhaddisin, hadîs hocasının, bilhassa hadîs öğretimi esnasında uyması gereken hususlar, muaşeret kaideleri.

Âdâbu's-Şeyh: Hadîs rivâyet eden kimsenin, hadîs hocasının günlük hayatında ve, bilhassa rivâyet esnasında uyması gereken hususlar, muaşeret kaideleri.

Âdâbu Tâlibi'l-Hadîs: Hadîs öğrenme durumunda olan kimsenin uyması gereken hususlar, muaşeret kaideleri.

i.e. Bkz. İmlâ, Razî, Rivâyet.

Adâlet: Kişiyi, Allah ve Resûlü'nün (s.a.s.) emirlerini yapıp yasaklarından kaçınmaya, halk nazarında kişiliğini zedeleyici söz ve işlerden uzak durmaya sevkeden meleke, hâl. Hadîs râvîsinde bulunması gereken bu vasfın içinde islâm (müslüman olmak), akıl ve bulûğ şartları da mütâlâa edilir. Bkz. Adl, Metâ'in Aşere.

Adâlet Bâtına: Hâkim nezinde ve insanların yanında sabit olsun veya olmasın, bilinsin veya bilinmesin, kişinin, Allah'ın ve Resûlünün emirlerini yerine getirmeyi, yasaklarından ve kendi kişiliğini zedeleyici söz ve işlerden kaçınmayı itiyâd edinmesi.

A'delu'n-Nâs: Ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâc edilir.

Ademu's-Sihhat: Hadîsin sa-hîh olmaması. Bu tabir, hadiscilerin kullanışında hadîsin ne za'îf ne de mevzû' olmasını gerektirmez. Hakkında bu hükmün sözkonusu olduğu hadîs hasen de olabilir. Bkz. Lâ Yesihhu.

Ademu's-Subût: Ademu's-Sihhat mânâsınadır. Bkz. Lâ Yesbutu.

Âdid: Bir kusuru bulunan bir haberin bu kusurunu gideren di-ğ er bir haber.

Örnek:

Muhammed b. Amr. an Ebî Seleme an Ebî Hureyre ani'n-Nebiiyyi sallallahu aleyhi ve sellem: Ümmetime meşakkat vereceğimi bilmesem onlara, her namaz vak-tinde misvâk kullanmalarını emre-d erdim.

Senneddeki Muhammed b. Amr'ın hafızasının zayıflığı nak-ledilir. Bundan dolayı hadîsin sıh-hatinden şüphe edilirken aynı ha-dîsin diğer tarîklerden de rivâyet edildiği görülür. Meselâ hadîs Sa-hîhu Muslim'de (Tahâret, 42(1/220)... Haddesenâ Sufyân an Ebî'z-Zinâd ani'l-A'rec an Ebî Hu-reyrete senediyle nakledilir. Bu ve benzeri diğer rivâyetler, râvînin ha-fıza noksanlığından dolayı senned-de bulunan kusuru giderdikleri için âdid adını alırlar.

Âdil: Adâlet vasfını taşıyan kimse.

Adl: 1. Adâlet vasfını taşıyan, mutedil bir İslâm toplumunda ha-dîs nakli hususunda itimâda şâyân olan kimse. Bkz. Adâlet; 2. Ta'dî-

lin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılabilen bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınabilir.

Adl: Seneddeki râvîlerden pe-speşe iki veya daha fazlasını atla-yarak hadîs rivâyet etme. Bkz. Mu'dal, İ'dâl.

Adlun Hâfızun: Ta'dîlin ikin-ci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgâ. Böy-le bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâc edilebilir.

Adlun Zâbitun: Adlun Hâfi-zun ile aynı mânadadır.

Adlu'r-Rivâyet: Hadîs rivâyeti hususunda aranan adâlet. Şehâdet (Şâhidlik) hususunda aranan adâ-letle aralarında bazı farklar vardır. Meselâ Adlu'r-Rivâyet'de aded (birden fazla kişinin olması), hür olma, erkek olma şart değildir. Bkz. Tedrîbu'r-Râvî, 1/331; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı... (Mukaddi-me), 371.

Adlu's-Şehâdet: Şâhidlik hu-susunda aranan adâlet.

Âfet: Hadîsin za'îflik veya mevzû'luk illeti, sebebi.

Âfetuhu Fulân: 1. Hadîsin Mevzû'luğu, Münkerliği gibi bir Za'îflik sebebini belirtmekte kul-lanılan bir tabir; 2. Cerhin ikinci mertebesinde bulunan bir Râvî hakkında kullanılan bir Sîgâ. Böy-le bir Râvînin Rivâyet ettiği hadîs ne İhticâc için ne de İ'tibâr için alınmaz.

Âhâd'ın Haberi: Mütevâtir derecesine ulaşmayan Haber. Bkz. Haberu'l-Âhâd.

Ahâdis: Hadîsin cem'i.

Ahbâr: Haberin cem'i.

Ahbârî: Tarih gibi şeylerle meşgul olan kimse.

Ahbereke: Râvînin, hocasının

hedîslerini onun huzurunda okumaya başlarken (Kırâ'at yoluyla ondan hadîs alırken) ona hitâben kullandığı bir Sîga.

Ahberenâ: Semâ', Kırâ'at, İcâzet, Munâvele Makrûne bi'l-İcâze ve Mukâtebe yoluyla (ve birden fazla şahısla birlikte) alınan bir hadîsi başkasına Rivâyet (Edâ) ederken kullanılabilen bir Edâ sîgâsı. Ancak, özellikle Semâ' ve Kırâ'atın dışındaki alış şekillerinde alış şeklini belirten; İcâzetten, Munâveleten gibi bir ilâve ile kullanılması uygun görülmüştür. İstilah sonraları bilhassa Kırâ'at yoluyla alınan hadîsin Rivâyetinde kullanılmaya başlandı. Bu durumda; "Hadîs, biz dinlerken, Rivâyet eden hocanın huzurunda okundu, o da tasdik etti." mânâsına gelir ki Müslim'in ve Meşârîka'nın kullanışı böyledir.

Ahberenâ bi-Kırâ'atî Aleyh: Râvînin kendi Kırâ'atıyla Şeyhinden Tahammül ettiği bir hadîsi Rivâyet ederken kullanabildiği bir Edâ Sîgâsı.

Ahberenâ bi'l- Mukâtebe: Mukâtebe yoluyla alınan bir hadîsi Edâ ederken kullanılabilen bir sîga.

Ahberenâ fî Kitâbih: Muteahhirûn arasında, İcâzet yoluyla alınan bir hadîsin Edâsında kullanılabilen bir Sîga.

Ahberenâ fî-Mâ Kuri'e Aleyh: Kırâ'at yoluyla alınan bir hadîsin Edâsında kullanılan bu Sîgayı Ebû Nu'aym ve Dârekutnî, kendi özel istilahları olarak, İcâzetle aldıkları bazı hadîslerin Edâsında kullanmışlardır.

Ahberenâ İcâzetten: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsin Edâsında kullanılabilen bir Sîga.

Ahberenâ Kırâ'aten Aleyh:

Kırâ'at yoluyla alınan bir hadîsi Edâ ederken kullanılabilen bir Sîga.

Ahberenâ Kitâbeten:

1. Mukâtebe yoluyla alınan bir hadîsi Edâ ederken kullanılabilen bir Sîga; 2. Muteahhirûndan bir kısmının, yazılı İcâzetle aldıkları bir hadîsi Edâ ederken kullandıkları bir Sîga. Bkz. Ahberenâ fî Kitâbih.

Ahberenâ Mukâtebeten: Mukâtebe yoluyla alınan bir hadîsi Edâ ederken kullanılan bir Sîga.

Ahberenâ Munâveleten: Munâvele yoluyla alınan bir hadîsi Edâ ederken kullanılan bir Sîga.

Ahberenâ Muşâfeheten: Muteahhirûndan bir kısmının, lafzî (sözlü) İcâzet yoluyla aldıkları bir hadîsi Edâ ederken kullandıkları bir Sîga.

Ahberenî "Ahberenâ..." maddelerinde, Tâlib hadîsi Şeyhinden tek başına almış ise bu durumda hadîsi Edâ ederken kullanabileceği Sîga.

Âhiru's-Sened: Senedin Sahâbî tarafı. Yerine göre müellif tarafının da kasdedildiği vakidir. Bkz. Esnâ'u's-Sened, Intihâ'u's-Sened, Evvelu's-Sened, Senedin İbtidâsı, Menşe'u's-Sened.

Ahkâm Hadîsleri: Haram, helâl, mekrûh gibi şer'î bir hüküm ihtivâ eden hadîsler. Bkz. Sunen.

el-İlmâm bi-Ahâdisi'l-Ahkâm, İbn Dakikî'l-İyd, neşr.: M.Said el-Mevlevî, Dimeşk, 1963, 541 s.

Şerhu Meânî'l-Âsâr, Ebû Câfer et-Tahâvî, Hindistan, 1300.

et-Temhîd li-Mâ fî'l-Muvatta'i mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd, İbn Abdilberr, er-Rabat, 1387.

Nasbu'r-Râye li-Ahâdîsi'l-Hidâye, Ebû Muhammed Abdullah ez-Zeyle'î, 1393/1973, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, I-IV.

ed-Dirâye fî Tahrîci Ahâdîsi'l-Hidâye, İbn Hacer el-Askalânî, el-Medînetu'l-Munevvere, 1384/1964, I-II.

Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ahâdîsi'r-Râfi'iyî'l-Kebîr, İbn Hacer el-Askalânî, el-Medînetu'l-Munevvere, I-IV.

Fethu Bâbi'l-Înâye bi-Şerhi Kitâbi'n-Nukâye, Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, Haleb, 1387.

Subulu's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm, Muhammed b. İsmâil es-San'ânî, Mısır, I-IV (Türkçe tercümesi: Selâmet Yolları, Ahmed Davudoğlu, İstanbul, 1966, I-IV).

Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr, eş-Şevkânî, Mısır, 1952 İ'lâu's-Sunen, Zafer Ahmed et-Tehânevî, el-Hind, 1341, Kerâteşi, 1385-1387, I-XX.

Ahrace Lehu: Fail (müellif), içinde sözkonusu ("Lehu"daki zahirin mercii) râvînin da bulunduğu bir senedle gelen bir hadîsi kitabına aldı. Sözkonusu râvîden, arada vasıta olmaksızın doğrudan doğruya almış olsaydı Ahrace Anhu denmeliydi. Bkz. Tahrîc, Revâ Lehu.

Ahruf: "Bir miktar hadîs" mânâsında kullanılır. Azlık ve önemsizlik ifade eder. Bkz. Harf, Ale'l-Ahruf.

Ahsenu Şey'in fi'l-Bâb: Ashında Hasen olmasa da, konusunda en kuvvetli olan hadîs (Böyle bir hadîs Sahîh, Hasen olabileceği gibi Za'îf de olabilir). Bkz. Asahhu, Asahhu Şey'in fi'l-Bâb, Enkeru

Mâ Revâhu Fulân.

Ahz: Haberi, Hadîsi hocadan (Şeyhden, Râvîden) dinleyip bellemek, öğrenmek, almak. Bkz. Tahammül.

Âkıl: Temyîz kabiliyyetine sahip olan kimse.

Akl: Temyîz kabiliyyetine sahip olma. Râvîde bulunması gereken şartlardan biri olan Adâlet vasfı içinde mütâlaa edilir. Bkz. Adâlet.

Akrân: Yaş ve hadîs öğrenimi bakımından birbirine yakın olan râvîler. Bkz. Rivâyetu'l-Akrân.

Akvâl: Kavlin cem'i.

Akvâ'l-Esânîd: İçinde bulunan râvîleri, Sıkaklıkları bakımından, diğerlerine oranla en üst derecede bulunan veya böyle kabul edilen İsnâd, Sened, Bkz. İsnâdların En Sahîhi.

Alâ Şartihimâ: Sözkonusu hadîsin, Buhârî ve Müslim'in bir hadîsi Sahîh'lerine almakta öngördükleri şartlara uygun olduğunu belirten bu ifade ile şu hususlar anlatılmak istenir: 1. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, bu hadîsin Senedindeki râvîlerin rivâyet ettikleri hadîsler yer almaktadır. Ancak burada, Buhârî ve Müslim'in bu râvîlerin hangi rivâyetlerini aldıkları yani rivâyet keyfiyetleri de gözönünde bulundurulmalıdır; 2. Bu hadîsin senedi, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde aynen geçmektedir. Bkz. Mustedrek.

Alâ Şarti's-Sitte: Kütüb Sitté'nin hepsinde, rivâyet etmiş olduğu hadîs bulunan râvî hakkında kullanılan bir tabir.

Alâ Yedey Adlin: Cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir Sîgâ. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs I-

tibâr için bile alınmaz.

Ale'l-Ahruf: Hadîsleri harf sırasına koyarak hadîs kitabı yazma, bu şekilde yazılan kitap(lar).

Örnek:

el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr, es-Suyûtî, Mısır, 1373. Râmûzu'l-Ahâdîs, Ahmed Zıyâuddîn el-Gümüshanevî, İstanbul, 1275. el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyânî Kesîrin mine'l-Ahâdîsi'l-Muştehire ale'l-Elsine, es-Sehâvî, 1956.

Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs amme'stehere mine'l-Ahâdîs elâ Elsineti'n-Nâs, el-Aclûnî, Beyrût, 1351. el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevzû'a, Aliyyu'l-Kârî, tah. Mahummad es-Sebbağ, Beyrût, 1391/1971.

Ale'l-Ebvâb: Hadîsleri konularına göre sınıflandırarak kitap yazma, bu şekilde yazılmış kitap(lar). Bkz.Bâb, Ebvâb.

Örnek kitaplar için bkz. Musannef, Sunen, Câmi, Mustedrek, Zevâid Kitapları.

Alem: Bir râvîyi diğerlerinden ayırmaya yarayan ismi, künyesi, lakabı.

Ale'r-Rical: Hadisleri râvîlerine göre sıraya koyarak kitap yazma, bu şekilde yazılmış kitap(lar) Bkz.Rical.

Örnek kitaplar için bk.Atrâf Mu'cem, Musned.

Alevî: Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan üstün gören kimse.

Âlî (c.Avâlî): Bir metnin muhtelif senedlerinden veya metinleri farklı da olsa birkaç senedden râvî sayısı hakîkaten veya hükmen en az olanı. Bkz. İsnâd Âlî, Uluvv.

i.e.

'Avalî'l-İmâm Muslim, İbn Hacer el-Askalânî, Nşr. M.el-Meczûb, Tûnus, 1973.

Âlî İbdâl: Bkz. İbdâl Âlî.

Âlî İsnâd: Bkz. İsnâd Âlî.

Âlu 'Abâ': Ehlu'l-'Abâ mânâsına kullanılır.

Âlu

Muhammed:

1. Resûlullah'ın (s.a.s.) aile efradıyla Hâşim ve Muttaliboğullarından mümin akrabası; 2. Hz.Peygamber'in ev halkı ile zürriyeti; 3. Hz.Peygamber'in ev halkıyla akrabası ve yakın arkadaşları; 4. Haşimoğulları; 5. Haşimoğulları ve Muttaliboğulları; 6. Hz.Ali ile Hz.Fatıma'nın nesli (Şiflerce); 7. Bütün Kureyşliler; 8. Muttakî müslümanlar; 9. Bütün müslümanlar. Bkz. Ehlu'l-Beyt.

Âmm: Kendisiyle bütün mah-lûkatın kastedildiği, hükmü herkese şamil olan haber.

Âmu'l-Cemâ'a: Hz. Hasan'ın halîfeliği Hz.Muâviye'ye bıraktığı ve Hz. Muâviye üzerinde ittifakın hasıl olduğu sene.

An: Hadîsin hocadan bizzat işitilip işitilmediğini yahut muteber bir yolla alınıp alınmadığını kesin olarak göstermeyen bir edâ sîgâsı. Ancak bu sîgayı kullanan râvî mudellis değil âdil ve hocasıyla muasır ise hadîsi hocasından duymuş olduğu kabul edilir. Bununla beraber bu sîga ekseriya icâze ve vicâde yoluyla alınan hadîslerin edâsında kullanılır. Muteahhirûndan bazıları bu sîgayı, şeyhin şeyhinin rivâyetinde vâki olan icâzede kullanırlar. Bu sîganın, rivâyet için değil de, müşâhede edilsin veya edilmesin, bir olayı, kıssayı nakletmekte kullanıldığı da variddir. Bu durumda "An Fulân", "An Kıssati Fulân" demek olur. Bkz. Enne...; Muan'an.

An'ane: 1. Hadîsin kesin ola-

rak bizzât hocadan işitildiğini beyân etmeksizin "an" edâ sîgasıyla rivâyet edilmesi, hadîsi bu şekilde rivâyet etmek; 2. Kesin olarak bizzat hocadan işitildiğine delâlet etmeyen bir lafızla (meselâ "an") hadîsi rivâyet etmek.

An'ane Munkatı'a: An'aneli rivayette kullanılan edâ sîgası, hadîsin hocadan işitildiğine kesin olarak delâlet etmediğinden, bu sîgayı kullanan râvî tâbiûndan sonraki bir tabakadan ise hadisin hocadan bizzat işitildiğinin kesinlik kazanmasına kadar böylesi rivayette verilen ad.

An'ane Mursele: An'aneli rivayette, kullanılan edâ sîgası kesin olarak semâ'a delâlet etmediğinden bu edâ sîgasını kullanan râvî tâbiûndan ise semâ' kesinleşinceye kadar rivayetine verilen ad.

Ansâr: Resûlullah (aleyhissalâtu ve's-selâm) ile muhâcirleri kardeşçe karşılayıp bağrılarına basan Medîne'li müslümanlar.

Ansârî: Ansâr'ın tekili olarak kullanılır. Ansâra mensûb olan sahâbî.

Arz: 1. Râvînin şeyhine onun hadîslerini okuyup sunması. Buna Arzu'l-Kırâ'at da denir. Hadîs tahammul yollarından biridir. Bkz. Kırâ'at; 2. Râvînin tahammul ettiği hadîsleri, rivâyet eden şeyhinin veya başka bir (sıka) râvînin hadîsleriyle karşılaştırması.

Arzu'l-Kırâ'at: Bkz. Arz.

Arzu'l-Munâvele: Talebenin, bir şeyhin, herhangi bir yerden elde ettiği hadîs kitabını, aslını veya fer'ini ona teslim edip onun da bunu tetkikten sonra kendine geri vermesi. Bkz. Munâvele.

Asahhu: "Hazâ Asahhu min Zâke" gibi ifadelerde rastlanan bu

sîga; hadîslerden veya senedlerden birinin diğerinden daha sahîh olduğuna (tafdîl mânâsı) delâlet ettiği gibi birinin sahîh olduğuna diğerinin sahîh olmadığına (tavdîh mânâsı) veya birinin diğerinden daha az za'îf olduğuna da delâlet edebilir. Bkz. Asahhu Şey'in fi'l-Bâb; Ahsenu Şey'in fi'l-Bâb; Enkeru...

Asahhu'l-Esânîd: İçinde bulunan râvîlerin sıklıkları bakımından en üstün derecede bulunan veya öyle kabul edilen sened, isnâd. Bunlar âlimlere göre değişik olabildikleri gibi, "Fulân sahâbîden gelen isnâdların en sahîhi" şeklinde râvî sahâbiye göre de farklı olabilmektedirler.

Örnek:

Ahmed ibn Hanbel ve İshak ibn Râhûye'ye göre: anî'z-Zuhrî an Sâlim ibn Abdillâh ibn Ömer an Ebîh.

Buhârî'ye göre: Mâlik an Nâfi' an İbn Ömer.

Haz.Ebû Bekri's-Siddîk'den gelen senedlerin en sahîhi: İsmâîl ibn Hâlid an Kays ibn Ebî Hâzim anî's-Siddîk.

Haz.Ömer'in asahhu'l-esânîdi: ez-Zuhrî an Sâlim an Ömer.

Asahhu'l-Kütüb: Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i, hadîs kitaplarının en sahîhi kabul edilir.

Asahhu Şey'in fi'l-Bâb: Söz konusu mevzûdaki hadîslerin en tercîhe şâyânını (en fazla sahîhini, en az za'îfini) ifadede kullanılan bir sîga. Istilâhî mânâsıyla sahîh olmasa da konusunda en sağlam olan hadîs. Bkz. Asahhu.

Âsâr: Eser'in cem'i.

Ashâb (Sâhib'in cem'i):

1. Resûlullah'la (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) mümin olarak karşıla-

şan ve araya dinden dönme hâdisi girmiş olsa da, mü'min olarak ölen kimseler. Bkz. Sahâbî; 2. İmamlardan birinin mezhebini kabul edip onun yolunda giden alimler. Bu mânâda sözkonusu imâmıla mukayyed kullanılır. Ashâbu Ebî Hanîfe, Ashâbu'sh-Şâfi'î gibi; 3. Aynı veya benzer görüşleri paylaşan kimseler, tarafdârlar, fırka, grup; 4. Kitap müellifleri.

Ashâbın Adâleti: Resûlullah'ın ashâbının hepsinin hadîs rivâyeti hususunda adâlet vasfını taşıdıklarının, naklî ve aklî deliller sebebiyle bir önyargı olarak kabul edilip cerh ve ta'dîl faaliyetine tabi tutulmamaları.

Ashâbu Ahruf: Hadîs rivâyet ederken, şeyhlerinin kullandıkları lafızlara, lâhn bile olsa, riayet edip aynen nakledenler.

Ashâbu'l-Bid'a: Sünnete muhalif görüş ve inanç sahibi olan, sünnete muhalif amel işleyenler. Bkz. Bid'at, Sünnet.

Ashâbu'l-Hadîs: 1. Bütün ihtimamlarını hadîs tahsîl ve nakline, bilhassa hukûkî meselelerde bir haber buldukları sürece celî ve hafî kıyasa müracâat etmiyerek ahkâmı nasslara dayandırmaya verdiklerinden dolayı Hicâz ehline, İmâm Mâlik, İmâm Şâfi'î, İmâm Ahmed ibn Hanbel vd.nin takipçilerine verilen ad; 2. Hadîslere göre amel etmeye gayret eden kimseler; 3. Hadîs öğrenim ve öğretimiyle uğraşan kimseler. Bkz. Ehlu'l-Hadîs.

i.e.

Akîdetu's-Selef ve Ashâbî'l-Hadîs, es-Sâbûnî, Mısır 1343/1927.

Şerefu Ashâbî'l-Hadîs, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, haz.Dr.Meh-

med S.Hatiboğlu, Ankara, 1972, 50-191 s.

Ashâbu'l-Kütüb: Bkz. Sahibu'l-Kitâb.

Ashâbu'l-Kütübî'l-Hamse: Kütüb Hamse müellifleri olan Bu-hârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî.

Ashâbu'l-Mî'in: Binden az, yüzden fazla hadîs rivâyet eden sahâbe. Bunlar 32 kişidir.

Ashâb'l Ulûf: İkibinden fazla hadîs rivâyet etmiş olan sahâbe. Bunlar 4 kişidir. Bkz. Muksirun

Ashâbu'l-Vâhid: Tek bir hadîs rivâyet etmiş olan sahâbe.

Ashâbu'r-Re'y: En büyük ihtimamlarını kıyas yönünü, ahkâm-dan çıkarılan mânâyı tahsîl (elde) etmeye veren ve olayları bunlara dayandıran, Ebû Hanîfe'nin tarafdârı Irak ehli.

i.e.

İslâm Fıkında Re'y Taraftarları, Dr.M.Esad Kılıçer, Ankara, 1961, 112 s.

Ashâbu's-Suffe: Bkz. Ehlu's-Suffe.

Ashâbu's-Suneni'l-Erba'a: Sunen Erba'a müellifleri olan Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce.

Ashâbu'sh-Şûra: Hz.Ömer'in, kendisinden sonraki halîfeyi seçmek üzere tayin ettiği altı kişi ki şu zevâtdır: Hz.Osman b.Affân, Hz.Ali b.Ebî Tâlib, Hz.Talha b.Ubeydillah, Hz.ez-Zubeyr ibnu'l-Avvâm, Hz.Abdurrahman b. Avf, Hz.Sa'd b.Ebî Vakkâs (Allah hepsinden razı olsun).

Asl: 1. Hadîs rivâyet eden kimsenin, şeyhin kendine hâs olan hadîs nüshası, hadîs kitabı; 2. Hadîs rivâyet eden kimse, hoca, şeyh; 3. Sahîh ve yaygın olan, müs-

lûmanlar tarafından kabûle şâyân görülen hadîs kitabı: Usûl Hamse, Usûl Sitte gibi; 4. Hadîs kitabında herhangi bir bölümün istinâd ettiği, ona delîl ve dayanak olan musned hadîs; 5. Sened; 6. Mânâ ile rivâyet edilmek vb. şekillerle genişletilen bir hadîsin ilk nüvesi, ilk şekli, böyle bir hadîsin ana muhtevası.

Asleyn: Buhârî ve Muslim'in el-Câmiu's-Sahîh isimli kitapları. Bkz. Sahîhân.

Aslı Yok: Bkz. Lâ Asle Leh.

Aslu's-Sened: Senedin sahâbî tarafı. Duruma göre müellif tarafı da kasdedilmiş olabilir. Bkz. Âhiru's-Sened.

Aşere Mubessere: Cennetlik oldukları kendilerine müjdelenen on sahâbî. Bunlar şu zevâtdır: Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (v.13), Hz.Ömer ibnu'l-Hattâb (v.23), Hz.Osman ibn Affân (v.35), Hz.Ali ibn Ebî Tâlib (v.40), Hz.Talha ibn Ubeydillah (v.36), Hz. ez-Zubeyr ibnu'l-Avvâm (v.36), Hz.Abdurrahman ibn Avf (v.32), Hz.Sa'd ibn Ebî Vakkas (v.55), Hz.Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh (v.18), Hz.Saîd İbn Zeyd ibn Amr (v.51).

Atfe: Lahaka doğru uzatılan çizgi.

Atrâf (Kitapları): Hadîsin baş tarafından veya tamamına delâlet eden, tamamını hatırlatan bir kısmını, "taraf"ını vermekle yetinecek müteakiben ya hadîsin bütün senedlerini veya muayyen bazı kitaplara bağlı kalarak onlarda geçtiği yerleri, senedlerine de kısaca işaret etmek suretiyle, veren kitaplar. Bu kitaplar daha çok sahâbe musnedine göre tertib edilmişlerdir.

Örnek:

Atrâfu'l-Ğarâib ve'l-Efrâd, Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyyu, 697 Hadîs, Yazma.

Tuhfetu'l-Eşrâf bi-Ma'rifeti'l-Atrâf, Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, Bombây, 1384/1965, Mtb. el-Kayyime, (İbn Hacer el-Askalânî'nin; en-Nuketü'z-Zirâf ale'l-Atrâf isimli ta'lîkleriyle (notlarıyla) Abdussamed Şerefuddîn'in; el-Keşşâf an Ebvâbi Merâci'i Tuhfeti'l-Eşrâf beraberinde).

Zehâ'iru'l-Mevâris fi'd-Delâleti alâ Mevâdi'i'l-Hadîs, Abdulganî en-Nablusî, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, I-IV.

Mevsû'atu Atrâfi'l-Ahâdisi'n-Nebeviyye Murettebeten Hecâ'iyen, Ebû Hâcir Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl, Teksîr, 4000 s.

Avâlî: İsnâd âlî ile rivâyet edilen hadîsler.

Azbatu'n-Nâs: Ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgâ. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâc edilir.

Azîz: Baştan sona kadar her tabakada râvîleri ikiden az olmayan hadîs. Yaygın olan ıstılaha göre sahâbe tabakasında râvî sayısı aranmaz. Aziz hadîs, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen veya zaîf olabilir.

Örnek:

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki; "Nefsim yedinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki; hiçbiriniz, ben kendisine babasından, çocuğunda (hülâsa) bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça îmân etmiş olmaz."

Buhârî ve Muslim'in tahrîc ettik-

leri bu hadîsi sahâbeden Enes ve Ebû Hureyre; Enes'den Katâde ve Abdulazîz ibn Suheyb; Katâde'den Şu'be ve Sa'îd; Abdulazîz ibn Suheyb'den Abdulvâris ve İsmâîl ibn Uleyye rivâyet etmiş, bunlardan da birçok kimse rivâyet etmiştir.

Azîz Meşhûr: Azîz olan bir hadîs râvîlerden biri tarafından meşhûr olursa bu ismi alır. Aziz Meşhûr hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve za-

if olabilir.

Örnek:

“Biz (dünyada) sonuncular, kıyamet gününde ise öncüleriz.” hadîsini Resûlullah'dan (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) Huzeyfe ibnu'l-Yemân ve Ebû Hureyre rivâyet ettikleri için azîzdir. Diğer taraftan bu hadîs Ebû Hureyre tarafından meşhûrdur. Çünkü ondan yedi kişi rivâyet etmiştir.

B

Bâb (c. Ebvâb): 1. Bir eserde, ana bölümden ("Kitâb"dan) sonra gelen alt bölüm. Bkz.Kitâb; 2. Herhangi bir konudaki hadîsler. Bkz.Ale'l-Ebvâb, Ebvâb (Kitabları).

Bâtıl: Mevzû' mânâsına kullanılır.

Bedel: Bir râvînin, mu'temed bir kitabda yer alan bir hadîsin rivâyetinde, farklı bir senedle bu kitab müellifinin şeyhinin şeyhinde müellifle birleşmesi. Bunda, söz-konusu râvînin senedindeki râvîler, müellife uğrayan seneddekilerden az olursa bu durumda bedel, "bedel âlî"; fazla olursa "bedel nâzil" ismini alır. Mutlak olarak bedel denince bedel âlî kastedilir. Bedel âlî ekseriya uluvv nisbî'den sayılır. Bkz. İbdâl, Muvâfakat, Uluvv.

Örnek:

Irâkî--Râvî--Râvî--Râvî--
Buhârî--Kuteybe--Mâlik--- (1)

Irâkî---Râvî--Râvî--Serrâc-
Ka'nebî--- Mâlik (2)

Irâkî--Râvî--Râvî--Râvî--Râvî--
Serrac-Ka'nebî--Mâlik--- (3)

Bu misâllerde, Buhârî'nin Sahîh'inde bulunduğu farzedilen bir hadîsin Irâkî'ye üç yoldan ulaşması tasavvur edilmiştir. 1.sinde Irâkî, Buhârî'nin senedine ulaşmaktadır. Dolayısıyla bu sened, hadîsin içinde Buhârî ve şeyhlerinin bu-

lunmadığı diğer bir senedine nisbetle, bu ikinci senedin râvîleri daha az da olsa, âlî sayılır (Uluvv Nisbî); 2.sinde Irâkî, Buhârî ile şeyhinin şeyhinde (Mâlik'de) birleşmektedir. Yani burada Buhârî'nin şeyhi Kuteybe'den "bedel" olarak Ka'nebî bulunmaktadır. Râvî adedi 1.sinden az olduğu için bu bedel, "bedel âlî" ismini alır. Ancak bu uluvv, mutlaktır. Bkz. Uluvv Mutlak. 3.sünde râvî adedi 1.sine oranla fazla olduğu için "bedel nâzil" sözkonusudur.

Bedel Âlî: Bkz. Bedel.

Bedel Nâzil: Bkz. Bedel.

Bedir Ehli: Bkz. Ehlü Bedr.

Bedrî (c.Bedriyyûn): Hicrî 2. yılda müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında, Bedir mevkiinde meydana gelen savaşa iştirak etmiş olan müslüman. Bkz. Ehlü Bedr.

Bed'ul-Halk İlmi: Târîh ve siyerle ilgili hadîsler. Bkz. Sîre.

Belâğ (c.Belâğât):

1. "Beleğânî: Bana ulaştı ki" sığasıyla nakledilen haber. Bu şekliyle, aksi sabit oluncaya kadar münkatı', dolayısıyla za'îf hükmündedir; 2. Bir hadîs kitabında şeyhden semâ'ın ulaştığı, kitabın hocadan ne'eye kadar işitildiği yeri bildiren kayıt.

Beleğânâ,

Beleğânî:

1. Nakledilen haberin, kendisin-

den nakledilen kimseye aidiyetine veya ondan işitilmiş olduğuna kesin olarak delâlet etmeyen bir edâ sîgası. Bkz. Temrîz Sîgası; 2. Bulunan bir hadîs kitabının (bkz. Vicâde) müellif hattı olup olmadığında tereddüt hasıl olduğunda bu kitaptaki hadîslerin edâsında kullanılabilen bir sîga.

Bernâme (i)c: 1. Bir kimse- nin, şeyhlerinin isimlerini, sened- lerini, başından geçen olayları, ri- vâyetlerini, mektuplaşmalarını, yazdığı şiir vb. şeyleri içinde top- lamış olduğu not defteri, kitabı (Endülüslülerin kullanışı). Bkz. Fihris; 2. Bir kimsenin, karşılaşp kendilerinden hadîs almış olduğu hocalarının isimlerini ve onlardan rivâyet ettiği hadîsleri içinde zik- rettiği kitap (Endülüslülerin kulla- nışı). Bkz. Meşyeha, Mu'cem, Fih- ris, Sebet.

Bey'atu'r-Rıdvân: Hicrî 6. yıl- da Hudeybiye pınarı yakınındaki ağaç altında Resûlullah'a (aleyhi's- salâtu ve's-selâm) yapılan bey'at, verilen itaat ve bağlılık sözü.

Bid'at: Kendisine şer'î bir de- lîlin delâlet ettiği şey mânâsına

olarak sünnete, İslâm'ın rûhuna muhalif olan şey ve buna, inatla değil bir çeşit şüphe ile, te'vîl ile inanmak, Bid'at, her hâlükârda değil, durumuna göre râvînin adâ- let vâfına yönelik cerh noktaların- dan biri kabul edilir. Bkz. Metâ' in Aşere.

i.e.

Kitâbu't-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bide, el-Malati, neşr: S.Dedering, Leipzig, 1936./el- Bid'a Tahdîduhâ ve Mavkıfu'l- İslâm minhâ, Dr.İzzet Ali Atiyye, Kahire, 1973, Mtb. el-Medenî, 554 s., el-İ'tisâm, Ebû İshak İbrahim ibn Mûsa eş-Şâtıbî, Mısır, I-II.

Bid'at Kübra: Hz.Ali'yi sev- mede haddi aşma, Hz.Ebû Bekr ve Hz.Ömer'i kınamak ve tahkîr et- mek, bunun propagandasını yapmak.

Bid'at Suğra: Hz. Ali'nin, sa- hâbe'nin en üstünü olduğuna ve Cemel ve Sıffîn savaşlarında onun isabetli davrandığına inanmak.

Buldâniyye: Muhtelif belde- lerde, yerleşim yerlerinde taham- mül edilen (öğrenilen, alınan) ha- dîsleri ihtiva eden hadîs kitapları.

C

Câdde: Bir râvinin rivâyet ettiği hadîslerin, genel olarak kendisiyle nakledilmiş olduğu tarîk, sened.

Câhiliyye: 1. Resûlullah'a (aleyhi's-Salâtu ve's-selâm) peygamberlik gelmeden önceki devre; 2. Mekke'nin fethinden (8/630) önceki devre.

Câmi' (c.Cevâmi'): 1. Konularına, ilk kelimelerinin harf sırasına konulmasına vs. ye göre çeşitli tasnîf düzenlerinde her konudan hadîsler ihtivâ eden hadîs kitabı. Bkz. Sahîh (Kitapları); 2. Fikhî bir hüküm taşımayan, belli fikhî konularından birine girmeyen hadîslerin bir araya getirilip tasnîf edilmesiyle meydana gelen hadîs kitabı (İlk dönemlerdeki kullanış). Bkz. Sunen; 3. Bir hadîs kitabında herhangi bir ana veya tâlî bölüme (Kitâb veya Bâb'a) konulamayan değişik ve dağınık konulardaki hadîslerin yer aldığı, toplandığı kısım (Daha ziyade mâlikî alimlerin kitaplarında). Bkz. Kitap, Bâb.

Örnek:

Kitâbu'l-Câmi: Ma'mer ibn Râşid, Beyrût, 1392/1972 (el-Musannef li-Abdirrezzâk sonunda 10/379-11/-)

Câmi'u'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl, Mecduddîn İbnu'l-Esîr el-

Cezerî, Tah.: Abdulkâdir el-Arna'ût, 1389/1969, I-XI.

el-Câmi'us-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr, Celâluddîn es-Suyûtî, Kahire, 1352, Mtb. Hicâzî.

el-Fethu'l-Kebîr fî Zammi'z-Ziyâdeti ile'l-Câmi'i's-Sağîr, Yûsuf ibn İsmâîl en-Nebhânî, Mısır, 1351, I-III.

Câmi'u'l-Mesânîd ve's-sunen, İbn Kesîr, tah.: Sâlih Ahmed el-Va'îl, el-Medînetu'l-Munevvere, 1985 (Doktora tezi).

Kenzu'l-Ummâl fî Suneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Alâ'uddîn Ali el-Muttekî el-Hindî, Beyrût, 1399/1979, I-XVI.

Râmûzu'l-Ahâdîs, Ahmed Zıyâuddîn el-Gümüşhanevî, Mtb. el-Hulûsî, 1326.

Câmi'ul-Kelim: Lafzî az, mânâsı çok olan ifade. Resûlullah'a (aleyhi's salâtu ve's-selâm) verilen husûsiyetlerden biridir. Bkz. Cevâmi'u'l-Kelim.

Örnek:

"Allah'a inandım' de, sonra dosdoğru ol!" (Muslim, İmân, 62 (1/65)).

"Kim bu işimizin (yani dini-mizin) içine ondan olmayan bir şeyi yeniden sokarsa (o yaptığı iş) merdûddur, başına çalınır" (Buhârî, Sulh, 5 (2/73); Muslim, Akdî-

ye, 17 (3/1343).

Cârih: Herhangi bir râvîyi, adâlet ve zabt sıfatlarını tam taşımadığını söyleyerek tenkîd eden. Bkz. Cerh.

Cehâlet: Râvînin zâtı ile, cerh ve ta'dîl yönünden hâlinin bilinmemesi. Bkz. Mechûl.

Cehâlet Ayniyye: Râvînin zâtının, kim olduğunun bilinmemesi, tanınmaması. Bkz. Mechûl'u'l-Ayn, Mukill, Mubhem.

Cehâletu'l-Ayn: Cehâlet Ayniyye mânâsınadır.

Cehâletu'l-Vasf: Râvînin cerh ve ta'dîl yönünden hâlinin bilinmemesi. Bkz. Mechûl'u'l-Hâl.

Cehâletu't-Ta'yîn: Râvînin, şeyhlerinin isimlerini vermekle beraber; "Ahberenâ Fulân ev Fulân" diyerek "veya" tereddüt ifadesiyle hangisinden tahammül ettiğini kestirememesi durumunda, şeyhleri hakkında ortaya çıkan cehâlet. Şeyhin ikisi de sıkı ise bu durum zarar vermez.

Cem': 1. İlk bakışta aralarında çelişki varmış gibi görülen hadîslerin arasını, birini veya ikisini te'vîl etmek suretiyle v.b. şekillerde te'lîf etmek, uzlaştırmak. Bkz. Haml, Telfîk, Te'vîl; 2. Her konudan hadîsleri, çeşitli tertiblerde bir araya getirerek eser meydana getirmek. Bkz. Câmi; 3. Muayyen kitaplardaki veya bütün kitaplardaki hadîsleri ele alarak, eski veya yeni düzende yeni bir eserde toplamak. Bkz. Câmi.

Örnek:

1. "(Mekke'nin) fethinden sonra hicret etmek yoktur. Fakat cihâd ve niyyet vardır. Savaşa çıkmamız istendiğinde ise savaşa çıkınız" (Müslim, İmâret, 85(3/1486); Nesâî, Bey'at,

15(7/131).

"Kâfirlerle savaşıldığı müddetçe hicret sona ermeyecektir." (Nesâî Bey'at, 15(7/132).

"Tevbe sona ermedikçe hicret sona ermeyecektir. Güneş batış yerinden doğmadıkça da tevbe sona ermeyecektir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 2(3/3).

Aralarında zahiren bir te'vad görülen bu ve benzeri hadîslerin arası; Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiği, aksine ifadeler taşıyan hadîslerin bir kısmının fetih öncesi Mekke kâfirleri ile ilgili olduğu, diğerlerinin ise kötülüklerden hicret (bunları terketme) mânâsına geldiği şeklinde yorumlanıp cem' edilmiştir. Nitekim Resûlullah (aleyhi's-salâtu ve's-selâm); "Muhâcir, Allah'ın yasakladığı şeylerden hicret eden (bunları terkeden)dir." (Buhârî, İmân, 4(1/6) buyurur. (Sözkonusu hadîslerin te'vîli hakkında bkz. Muşkilu'l-Âsâr, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Haydarâbâd, 1333,3/252-261. 2. Bkz. Sahîh (Kitapları).

3. el-Cem' Beyne's-Sahîhayn, Abdulhakk el-İşbîlî, Lâleli, 395,268 v. Câmi'u'l-Usûl, bkz.Câmi'.

Cemâat: Kütüb Sitte müellifleri olan Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce kastedilir. Mecduddîn İbn Teymiyye'nin Munteka'l-Ahbâr isimli kitabında ve bazı alimlerin özel kullanışında adı geçen zatlara ilâveten Ahmed ibn Hanbel de kastedilir.

Cerh: Râvînin, adâlet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşımadığının tesbit edilip ortaya konulması. Bunun sonucu duruma göre râvînin rivâyet ettiği hadîs değer ka-

zanır, kabul veya reddedilir. Bkz. Cerh ve Ta'dîl İlmi, Ta'dîl, Nakd.

Cerh Gayru'l-Mufesser: Râvînin adâlet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyamama sebeplerinin açıklanmamış olduğu cerh.

Cerh Lafızları: Râvîyi cerh etmekte kullanılan ve onun cerh yönünden durumunu kısaca belirten lafızlar.

Örnek:

Hâlik, Vâhin bi-Merre, Fîhi Makâl, Fîhi Za'fun...

Cerh Mertebeleri: Bazı hadîs alimlerinin, adâlet ve zabt sıfatlarını taşıma derecelerine göre râvîleri ayırdıkları gruplar. Zehebî ve Sehâvî râvîleri 6, Irâkî 5 cerh mertebesine ayırmışlardır.

Cerh Mubhem: Cerh Gayru'l-Mufesser mânâsına olup sebebi açıklanmayan cerh demektir.

Cerh Mufesser: Râvînin, niçin adâlet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyamamış sayıldığıнын sebeplerinin açıklandığı cerh.

Cerh Sîgası: Cerh Lafzı (Lafızları) mânâsınadır. Bkz. Sîga.

Cerh ve Ta'dîl İlmi: Husûsî lafız ve kaidelerle, râvîlerin cerh ve ta'dîl yönünden durumlarını araştırmayı konuedinen hadîs bilgi kolı. Bkz. Nakd, Zu'afâ', Sıkât, Tabakât, Râvî, Hâfız.

i.e.

Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Ebû Muhammed Abdurrahman ibn Ebî Hâtım er-Râzî, Haydarâbâd, I-IX.

Kâide fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Kâide fi'l-Muerrihîn, Abdulvehhâb es-Sübkî, tah.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb 1389/1969, Mtb. Dârı Lubnân (er-Ref' ve't-Tekmîl'in zeylinde), 36 s.

er'Ref' ve't-Tekmîl fi'l-Cerh

ve't-Ta'dîl, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy el-Leknevî, tah.: Abdulfettâh Ebû Gudde. Haleb, 1388/1968, Mtb.Dârı Lubnân, 394 s.

el-Cerh ve't-Ta'dîl, Cemâlud-dîn el-Kâsimî, Mısır, 1330, Mtb. Mecelleti'l-Menâr.

el-Cerh ve't-Ta'dîl Beyne'l-Mutesâhilîn ve'l-Muteseddidîn, Muhammed Tâhir el-Cevâbî (?), el-Kulliyetu'z-Zeytûniyye, 1981 (Doktora tezi)?

Cevâmi': Câmi (a)'nın cem'i. Bkz. Câmi'.

Cevâmi'u'l-Kelim: Az lafızda çok mânâ ihtiva eden kelâm. Resûlullah'ın (Aleyhi's-salâhu ve's-selâm) husûsiyetlerinden biridir. Bazan Kur'an ifadesi için de kullanılır.

Örnek:

"Kişinin mâlâ-ya'niyi (yani gerekmez olan şeyi) terketmesi, iyi müslüman olduğu(nun alâmetleri)ndendir." (40 Hadis, İmâm Muhyî'd-Din Nevevî, terceme: Ahmed Naim, Ankara, 1979, s.21).

"Her biriniz kendi nefsi için neyi severse (yani arzu ederse müslüman) kardeşi için de onu arzu etmedikçe mümin olmuş olmaz." (a.g.e. s.22).

Cevdet: Hadîsin ceyyid olması.

Ceyyid(c.Ciyâd): 1.Hasen li-Zâtihi mertebesinden yüksek olmakla beraber sahîh derecesine vardığından tereddüt edilen hadîs; 2. Sahîh hadîs; 3. Makbûl hadîs.

Ceyyidu'l-Hadîs: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde olan bir râvî hakkında kullanılabilen bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınabilir.

Ceyyidu'l-Ma'rife: Zehebî'ye göre sıkı mânâsınadır.

Cezm Sıgası: Hadîsin hocadan muteber bir yolla alındığına kesinlikle delâlet eden ve ma'lûm (etken) fiille sevkedilen edâ sıgası. Bkz. Tahammul Yolları.

Örnek:

Haddesenî, Semi'tu, Ahberanâ, Kâle Lî...

Cüz' (c.Eczâ): 1. Bir kişinin rivâyet ettiği hadîsleri veya bir konudaki hadîsleri ihtiva eden hadîs mecmuası. Bkz. Ebvâb (Kitapları), Şuyûh (Kitapları); 2. Bir hadîs usûlü konusunda yazılan kitap; Hacmi küçük kitap. Bkz. Risâle; 4. Tek bir hadîsin senedlerini toplayan, inceleyen kitap. Bkz. Turuk (Kitapları).

D

Dabbe: Zahiren sahîh bir rivâyetle gelmiş olsa da yanlış olduğu zannedilen bir kelime veya noksan olduğu zannedilen bir ibâre üzerine yazılan başı "sâd" harfine benzeyen işaret. Bkz. Tazbîb, Temrîz, Darb, Dâd Mu'ceme. Araştırma sonucu kelime ve ibarenin doğruluğu veya tamlığı ortaya çıkarsa sonuna "hâ" eklenerek "sah" yapılır. Bkz. Sah. Bu işaretin, eski hadîs kitaplarında, senedde birbirine atfedilmiş isimler arasında "vâv"la birlikte atıf (vasl) alâmeti olarak da kullanıldığı vakidir.

Dâd Mu'ceme: Tazhîb alâmeti (Dabbe) yerine bazan kullanılan "dâd" harfi.

Dâ'î (c.Du'ât): Sahib olduğu bid'ate başkalarını dâvet eden, bid'atının propagandasını yapan kimse. Bkz. Bid'at.

Dâire: Bir hadîsin veya hadîs kümesinin sonuna onu sonrakilerden ayırmak için konan yuvarlak işaret, açık veya kapalı halka. Bu yuvarlağın içi boş bırakılır, hadîs ashyla karşılaştırıldığında içine bir nokta konur veya çizgi çekilirdi. Bkz. Dâre.

Darb: Fazla olduğu için yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya ibarenin üzerine çizgi çizmek. Bkz. Hakk, Keş, Mahv, Neşak.

Darb Alâmeti: Yazıdan çıkarma

rılması istenilen fazlalık kelimenin üzerine çizilen çizgi.

Dâre(c.Dârât): Dâire mânâsındır.

Dayyîku'l-Mahrec: Garîb mutlak ve Garîb nisbî'den her biri için bazan bu tabir kullanılır.

Örnek:

Hâkim en-Nîsâbûrî, Buhârî'nin kitabına aldığı (tahrîc ettiği) bir hadîsin garîb olduğunu belirtmek için "Huve adyaku hadîsin fî'l-Buhârî" demiştir.

Deccâl: Zehebî ve Irâkî'nin tertibinde cerhin 1., Sehâvî'ninkinde 2. mertebesinde bulunan râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Delâ'il: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) peygamberliğini gösteren, isbat eden halleri, mucizeleri.

i.e.

Delâ'ilu'n-Nubuvve, Ebû Nu'aym, Haydarâbâd, 1320.

Delâ'ilu'n-Nubuvve, el-Beyhekî, tah.: Abdulmu'tî Kal'acî, Beyrût, I-VII

Tesbîtu Delâ'ili'n-Nubuvve, Abdulcebbâr ibn Ahmed el-Hemedânî, tah.: Dr. Abdulkerîm Osman, Beyrût, I-II.

De-Senâ, De-Senî: Haddesenâ ve haddesenî'nin kısaltmaları.

Dirâyeten İlmü'l-Hadîs: Dirâyetu'l-hadîs ilmi mânâsınadır.

Dirâyetu'l-Hadîs İlmî: 1. Kabul ve red yönünden yani kabul mü red mi edilecekleri açısından sened ve metni (hadîsi) inceleyen ilim; 2. Rivâyetin hakikatini, şartlarını, çeşitlerini, hükümlerini; râvîlerin hal ve şartlarını; mervîyyâtın sınıflarını ve bunlarla alâkalı şeyleri araştıran ilim. Bu, muteahhirûnun ıstılahı olup mutekaddimûn bu mânâda sadece hadîs ilmi ıstılahını kullanırlardı. Bkz. Hadîs Usûlü, Mustalahu'l-Hadîs İlmî, Rivâyetu'l-Hadîs ilmi; 3. Arap dili kaidelerine, şerîat esaslarına binaen ve Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) ahvâline uygun olarak hadîsin lafızlarından anlaşılan ve kastedilen mânâyı araştıran ilim (Mutekaddimûnun tarifi).

Dâru'l-Hadîs: Özellikle hadîs

ve hadîs ilmi okutulan medrese.

Dâru'n-Nedve: Kureyş'in, işlerini görüştükleri toplantı yeri. Kâbe'de bugünkü Makâmu'l-Hanefî yanında Hacer-i Esved tarafında bulunuyordu.

Dâru's-Sunne: Medîne şehrinin bir adı.

Dîvân (c. Devâvîn): 1. Hadîs kitabı. Bkz Câmî', Sahîh, Sunen, Musannef, Musned; 2. Devletin resmî yazışmalarının yapıldığı, belgelerinin muhafaza edildiği idâri birim; 3. Kâtiplerin oturduğu yer; 4. Askerlerin ve maaş alacakların isimlerinin, alınacak vergilerin vs. yazıldığı defterlerin toplandığı kısım, arşiv.

Dualar ve Virdler İlmî: Hayatın her safhası ile ilgili me'sûr duaları; râvîlerinin durumları, özellikleri, kaç defa okunacakları, okunma yerleri, şartları vs. yönlerden konu edinen hadîs bilgi kolu.

E

Ebâha Lî: Munâvele yoluyla alınan bir hadîsin edâsında kullanılan bir sîga.

Ebdâl: Bedel'in cem'i. Bkz. Bedel.

Ebnâ: Ahberenâ'nın kısaltması.

Ebnâ' ani'l-Abâ' (Ma'rifetu Rivâyeti'l- : Babalarından hadîs rivâyet etmiş olan çocukların bilinmesini konu edinen hadîs bilgi kolu.

Ebvâb (Kitapları): Yalnız bir konudaki hadîsleri bir araya toplamak suretiyle meydana getirilen kitaplar. Bkz.Bâb.

Ecâzeli: İcâzet yoluyla alınan bir hadisin edâsında kullanılan bir sîga.

Ecâzenî: Ecâze Lî manasınadır.

Ecêztu: Şeyhin, hadîslerini rivâyet edebilmesi için bir kimseye veya kimselere izin (İcâzet) vermekte kullandığı bir sîga. Bkz. İcâzet.

Eceztu Ba'da Mesmû'âtî: Şeyhin, bilinmeyen kitab veya hadislerini rivâyet etmesi için izin vermekte kullandığı bir sîga. Bkz. İcâzet li'l-Muayyen bi'l-Mechûl. Rivâyet izni verilen kitab veya hadîslerin karîne ile bilinmesi durumu hariç, bu usûl makbûl değildir.

Eceztu Ba'de'n-Nâs: Şeyhin, bilinmeyen (mechûl) kimse veya

kimselere hadîslerini rivâyet edebilmeleri için izin vermekte kullandığı bir sîga.

Eceztu Cemî'a'l-Muslimîn: Şeyhin, hadîslerini rivâyet edebilmeleri için bir sınırlama yapmayarak herkese izin vermekte kullandığı bir sîga. Bkz. İcâzet Âmme. Ekseriya makbûl sayılmıştır.

Eceztu Ehle Zamânî: Eceztu Cemî'a'l- Müslimîn husûsiyetinde bir icâzet sîgası.

Eceztu Fulânen in Şâ'e'r-Rivâye: Şeyhin, hadîslerini rivâyet etmeye, tâlibin isteğine bağlı izin vermesinde kullandığı bir sîga. Bkz. İcâzet Muallaka. Caiz görülmüştür.

Eceztu fulânen ve men Yüled Leh: Şeyhin, var olan birine bağlı olarak yok olan birine hadîslerini rivâyete izin vermesinde kullandığı bir sîga.

Eceztuke Cemîa Mesmû'âtî: Şeyhin, belirli bir şahsa, belirsiz kitab veya hadîslerini rivâyet etmesi için izin vermekte kullandığı bir sîga. Bkz. İcâzet li'Muayyen fi-Gayri'Muayyen. Caizdir.

Eceztuke En Terviye Annî Mâ Ervîhi ev Ma Sahha Indeke min Mesmû'âtî: Şeyhin, belirli bir şahsa belirsiz kitab veya hadislerini rivâyet etmesi için izin vermekte kullandığı bir sîga. Makbuldür.

Eceztuke En Terviye Annî Mâ Sahha İndeke Mimma Semî'tuhu ve Ma Se'es me'uhu: Şeyhin, belirli bir şahsa belirsiz kitap veya hadislerini rivayet etmesi için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Birinci şikkı makbul, ileriye ma'tûf kısmı fâsiddir.

Eceztuke İn Şi'te ev Ahbabte ev Eredte: Şeyhin, talebenin isteğine bağlı olarak kitap veya hadislerini rivâyet etmesi için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Caizdir.

Eceztuke Mâ İştemelet Aleyhi Fihristî: Şeyhin, belirli bir şahsa belirli kitap veya hadislerini rivayet etmesi için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Caizdir.

Eceztuke Ma Ketebtu Leke ev İleyke: Şeyhin, rivayet etmesi için izin de vererek talebeye hadis yazmasında kullandığı bir sîga. Bkz. Mukatebe, Kitabet.

Eceztuke Mucâzâtî: Şeyhin İcazet yoluyla almış olduğu kitap veya hadisleri rivayet etmesi için bir şahsa izin vermesinde kullandığı bir sîga. Caizdir.

Eceztuke ve li-Evlâdike ve li-Akibike: Şeyhin, var olan birine bağlı olarak henüz hayatta olmayan kimse veya kimselere hadislerini rivayet etmeleri için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Ekseriye caiz görülmüştür.

Eceztu Kulle Ehad: Şeyhin hadislerini, rivayet etmeleri için, bir sınırlama yapmaksızın herkese izin vermesinde kullandığı bir sîga. Cevâzı hakkında ihtilâf vardır. Bkz. İcâzet Âmme.

Eceztu Leke Mâ Sahha ev Yesihhu min Mesmû'atî: Şeyhin belirli bir şahsa belirsiz kitap veya hadislerini rivayet etmesi için izin

vermesinde kullandığı bir sîga. Caizdir

Eceztu li'l Müslimin ev Li'l Mevcûdîn: Şeyhin hadislerini rivayet etmeleri için belirsiz kimselere izin vermesinde kullandığı bir sîga. Ekseriye caiz görülmüştür. Bkz. İcâzet Amme.

Eceztu li-Men Yeşâ'u Fulânun: Şeyhin, hadislerini rivâyet için bir şahsa, başka birinin isteğine bağlı olarak izin vermesinde kullandığı bir sîga. Ekseriye geçersiz sayılmıştır.

Eceztu li'Men Yeşâ'ul-İcazete: Şeyhin bilinmeyen izin isteyen herkese hadislerini rivayet etmeleri için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Geçersiz sayılmıştır.

Eceztu li-Men Yuled li-Fulân: Şeyhin, henüz hayatta olmayan ('ma'dum) bir kimseye hadîslerini rivayet etmesi için izin vermesinde kullandığı bir sîga. Cevâzı hakkında ihtilâf vardır. Bkz.İcâzet li'l-Ma'dûm.

Eceztu Talebete'l-İlmi bi-Beledi Kezâ: Şeyhin, bir özellikle (zamanla, mekânla vs.) kayıtlı olarak umuma vereceği rivâyet izninde kullandığı bir sîga. Ekseriye caiz görülmüştür.

Eczâ: Cüz'ün cem'i. Bkz.Cüz'.

Edâ: Bir hadîsi usûlüne uygun olarak başkasına nakletmek. Bkz.Rivâyet, Ahz, Tahammul.

Edâ Sîgaları: Alınan (tahammul edilen) bir hadisi başkasına rivâyet ederken, alınış şekline (tahammul yoluna) uygun olarak kullanılan kalıp ifadeler.

Örnek:

Semî'tu, Haddesenâ, Kuri'e Aleyh, Ecâze, Ketebe, Vecedtu...

Ed'iye ve Evrâd İlmi: Bkz.Dualar ve Virdler İlmi.

Ef'âl: Fi'l'in cem'i. Bkz. Fi'l.

Efheme: Sebbete mânâsındır. Bkz. Sebbete.

Efrâd: Ferd'in cemi. Bkz. Ferd.

Efrâdu'l-Buldân: Sadece bir beldenin râvî veya râvîlerinin rivayetiyle bilinen hadisler. Bkz. Ferd.

Örnek:

"Kitab'ın Fâtiha(sûre)sini ve kolay geleni okumakla emrolundu." "Ebu Davud, Salât, 144 (1/216); Ahmed İbn Hanbel, Musned, 3/3,45). Bu hadîsi "emr" ifadesiyle sadece Basralılar rivâyet etmiştir.

E-hanâ: Ahberenâ'nın kısaltması.

Ehlu Bedr: Medîne yakınındaki Bedir mevkiinde müslümanlarla Mekke'li müşrikler arasında hicrî 2.yılda vukû bulan Bedir Muhaberesine katılmış olan sahâbe. Bkz. Bedrî.

Ehlu Bey'ati'r-Rıdvân: Hicrî 6.yılda Mekke'ye Umre yapmak maksadıyla giderken, Hudeybiye'de Semre ağacı altında, Kureys ile ölünceye kadar savaşmak üzere yeminle Resulullah'a (aleyh's-salâtu ve's-selâm) bey'at eden sahâbe.

Ehlu'l- Abâ: Resulullah (aliyh's-salâtu ve's-selâm), Hz.Fâtıma, Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin. Bkz.Ehlu'l-Kisâ'.

Ehlu'l-Beyt: Resulullah (aleyh's-salâtu ve's-selâm) ve zevceleri ile Hz.Fatıma, Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin. Bkz. Âlu Muhammed.

Ehlu'l-Bide' ve'l-Ehvâ: Bid'at sayılan amel ve görüş sahipleri Bkz. Bid'at, Muhtedi.

Ehlu'l Ehvâ: Ehlu'l Bide' ve'l Ehvâ mânâsındadır.

Ehlu'l-Eser: 1.Bütün ihti-

mamlarını hadîs tahsîl ve nakline, bilhassa hukûkî meselelerde bir haber buldukları sürece celî ve hafî kiyâsa müracaat etmeyerek ahkâmı nasslara dayandırmaya verenler. Bkz. Ashâbu'l-Hadis, Ehlu'l-Hadis; 2.Bütün söz ve işlerinde Resulullah'ın (aleyh's-salatu ve's-selam) izinden gitmeye gayret edenler.

Ehlu'l-Hadis: 1.Bütün ihtimamlarını hadîs tahsîl ve nakline, bir haber (hadîs) buldukları sürece kıyâsa müracaat etmeyerek ahkâmı nasslara dayandırmaya verenler. Bkz. Ashâbu'l-Hadis, Ehlu'l-Eser; 2. Hadîsle uğraşan, bu ilimde maharet kazanmış olanlar.

i.e.

Muhtasarı Nasîhati Ehli'l-Hadîs, el-Hatîbu'l-Bağdadî, neşr: es-Sâmerrâî, el-Medinetu'l Munevvere, 1969,

Ehlu'l-Kible: (Müslümanlar, yahudiler ve hristiyanlar gibi) ibadetlerinde belli bir yöne yönelenler, bâhusus müslümanlar.

Ehlu'l Kisâ: Ehlu'l-Abâ' mânâsındadır. Bkz. Ehlu'l-Aba

Ehlu'l Meşrik: Meşrikliler mânâsındadır. Bkz. Meşrikliler (Meşarîka).

Ehlu'r-Re'y: Ashâbu'r-Re'y mânâsındadır. Bkz.Ashâbu'r-Re'y.

Ehlu's-Suffe: Mescidu'n-Nebi (Medine Camii)nin bitişiğindeki bir sofada ikamet edip ilim ve ibadetle meşgul olan; fakir, evsiz-barksız ve, Resulullah (aleyh's-salâtu ve's-selâm) ile ashâbı tarafından verilen yemeklerle geçinen sahâbe.

i.e.

Suffe Ashabı, Dr.Mustafa Baktır, İstanbul, 1984, 230 s.

Eimme Hamse: Buhârî, Muslim, Ebû Davut, Nesâ'î ve Tirmizi, Bkz.Kütüb Hamse, Hamse.

i.e.

Şurûtu'l-Eimmeti'l-Hamse, Ebû Bekr Muhammed İbn Mûsa el-Hâzimî, Kahire, 1357, Mtb, el-Kudsî.

Eimme Sitte: Buhârî, Muslim, Ebû Davud, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce. Bkz.Kütüb Sitte, Sitte.

i.e.

Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte; Ebu'l-Fadl Muhammed İbn Tâhir el-makdisî Kâhire, 1357, Mtb, el-Kudsî (Türkçe tercümesi, Kütüb-i Sitte İmâmlarının Hâdis Kabûlündeki Şartları: Çeviren: Doç.Dr.İbrahim Canan, Ankara, 1978, Prof.M.Tayyib Okıç Armağanı içinde, s.299-315)

Ekâbir anî'l-Asâgîr (Ma'rifetu Rivâyeti'l-): Yaş, makam veya fazilet bakımından kendilerinden daha aşağıda olan ravilerden hadis rivâyet etmiş olanları bilmeyi konu edinen hadîs bilgi kolu.

Ekseru's-Sahâbeti Fetven: En çok fetva vermiş olan sahabiler. Bunlar şu zevatdır. Hz.Ömer, Hz.Ali, Abdullah İbn Mes'ud, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs, Zeyd İbn Sâbit, Hz.A'îşe (Farklı isimler de verilir).

Ekseru's-Sahâbeti Hadîsen: En çok hadis rivâyet etmiş olan sahabiler. Bkz. Muksirûn.

Ekzebu'n-Nâs: Şehâvi'ye göre cehrin 1., İbn Hacer'e göre 7. mertebesinde bulunan râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmaz.

Elfâz: Edâ Sîgaları mânâsına kullanılır. Bkz.Edâ Sîgaları.

Elfâz Câzime: Cezm Sîgaları

mânâsınadır. Bkz.cezm Sîgaları.

Elfiyye: Bir konuyu, bir ilmi (Hadis ilminde Hadis usûlü'nü) bin beyitte anlatan mevzun eser.

Örnek:

Fethu'l-Muğris Şehru Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî; Şemsuddin Muhammed es-Sehâvî, tah.: Abdurrahman Muhammed Osman, Kâhire, I-III

Elfiyyetu'l-Hadîs (Elfiyyetu'l-İrâkî), Abdurrahim el-İrâkî tah.: Ahmed M.Şâkir ve Ali M.Şâkir, Mısır, 1373 (Mine'r-Revai mecmûası içinde).

Elfiyyetu's-Suyûtî fî İlmi'l-Hadîs, tashih ve şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut Dâru'l-Ma'rife, 295-5 s.

Elkâb: Lakabın cem'i. Bkz. lâkab Emâli; 1.Şeyhin imlâsı (hocanın yazdırması) yoluyla talebenin yazdığı hadisler, haberler. Bkz.İmlâ; 2.İmlâ yoluyla meydana gelen eserler. Bkz. Ta'lîk.

Örnek:

Emâl'il-Murtada Ğureru'l-Fevâ'id ve Dururu'l-Kalâ'id, eş-Şerîfu'l Murtada, Mısır, 1373/1954, Dâru'l-İhyâ', I-II

Emâlî fi'l-Hadîs, İbn Hacer el-Askalânî Feyzullah, 265, 273 v.

Feydu'l-Bârî alâ Sahîhi-l-Buhârî, Muhammed Enver el keşmirî, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, I-IV.

Emîru'l-Mu'minîn fi'l-Hadîs: Hadîs ilminde önder sayılacak derecede derin vukufu, ehliyeti olan hadis alimi, muhaddis. Bkz.Muhaddis.

Örnek:

Sufyân's-Sevrî, Abdullah İbnu'l-Mubârek, Ahmed İbn Hanbel, Buhârî Muslim...

i.e.

Hediiyyetu'l-Muğîs fî

Umerâ'i'l-Mu'minîne fî'l-Hadîs, Muhammed Habîbullah eş-Şankîfî, Mısır, 1358.

Enâ: Ahberanâ'nın kısaltması.

Enbe'enâ: Semâ, İcâzet ve Munâvele Makrûne bi'l-İcâze yollarından biriyle alınmış olan bir hadisi edâ ederken kullanılabilen bu sîga, Mutahhîrûn nezdinde yalnız İcâzet yoluyla alınan hadîslerin edâsında kullanılmakta meşhûr olmuştur. Bkz. Haddesenâ.

Enbe'enâ bir Kırâeti Aleyh: Râvînin kendi okumasıyla (kırâtiyle hocasından tahammül etmiş olduğu bir hadisi rivâyet ederken kullanabildiği bir edâ sîgası.

Enbe'enâ İcâzetten: Munâvele Makrûne bi'l-İcâze yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılabilen bir sîga.

Enbe'enâ Kırâeten Aleyh: Kırâat yoluyla alınmış olan bir hadîsi edâ ederken kullanılabilen bir sîga. Bkz. Kırâat.

Enbe'enâ Muzâkereten: Muzâkere esnâsında alınmış olan bir hadîsi edâ ederken kullanılabilen bir sîga. Bkz. Muzâkere.

Enbe'enî: "Enbe'enâ..." maddelerinde, talebe hadîsi şeyhinden tek başına almış ise bu durumda, hadîsi edâ ederken kullanabileceği sîga.

Enkeru Mâ Revâhu Fulân: Gerçekte Munker olmasa da bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadisler arasında sıhhat derecesi en düşük olan hadîs. Bkz. Munker. Böyle bir hadîs ekseriya za'îf olur. Bkz. Asahhu..., Ahsenu...

Enne Fulânen Haddesehu ev Ahberehu: İcâzet yoluyla alınmış olan hadîslerin edâsında kullanılan bir sîga. Bkz. Mu'en'en.

Enne Fulânen Kâle: Alimlerin ekseriyetine göre senedin ittisâline (râvînin hadîsi şeyhinden müteber bir yolla aldığına) delâlet eden bir edâ sîgası. Bkz. Kâle, Mu'en'en.

Ensâb: Neseb'in cemi. Bkz. Neseb, Nisbe.

Ensâb Kitapları: Râvîlerin bu arada diğer şahısların neseb ve nisbetlerini konu edinip bunlar hakkında bilgi veren kitaplar. Bkz. Neseb, Nisbe.

Enşedenâ: Bir şi'ri edâ ederken kullanılan bir sîga.

Enşedenâ bi-Kırâati Aleyh: Râvînin kendi kırâatiyle şeyhinden tahammül etmiş olduğu bir şi'ri edâ ederken kullanabildiği bir sîga.

Enşedenâ Kırâaten Aley: Kırâat yoluyla alınan bir şi'ri edâ ederken kullanılan bir sîga.

Eranâ: Ahberenâ'nın kısaltılması.

Erba'a: Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî, ve İbn Mâcenin Sunen'leri. Bkz. Sunen Erbaa.

Erba'ûn: Kırk veya buna yakın sayıda hadis ihtiva eden eser. Erba'ûne hadisen ve el-Ahâdîsu'l Erba'ûn da denir.

Örnek:

Kırk Hadîs, Derleyen: İmâm Muhyî'd-Dîn Nevevî, ter: Ahmed Na'im, Ankara 1979, Semih Ofset, 52,s.

el-Fethu'l-Mubîn bi-Şerhi'l-Erba'in, İbn Hacer el-Heytemî, Mısır, 1317, Mtb. El-Meymeniyye. Şerhu Hadîsi'l-Erba'in li'n-Nevevî, Sa'duddîn et-Taftazânî, 1316, el-Âmire, 130-6 s.

Kırk Hadis Tercemesi, Fuzûlî, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul 1951, M.E. Basımevi, 33,s.

Erba'üne Hadîsen fî Fadli'l-Fukarâ'i ve's-Sûfiyye, Ebu'l-Hasan Ahmed et-Tûsî, Rabât, el-Hizânetu'l-Âmme, 721 (1602 D), Yazma.

el-Erba'îniyyâtu'n-Nebeviyye fî Makâmâtî's-Sûfiyye, Bedruddîn Muhammed el-Minşâvî, Topkapı Sarayı.

Kitâbu'l-Erba'în Hadîsen el-Erba'în min Erba'în an Erba'în, Sadruddîn el-Hasan b. Muhammed el-Bekrî, neşr: Muhammed Mahfûz, Beyrût, 1980, 245 s.

Kırk Hadis, Kültür Bakanlığı Yayınları: 275, Ankara, 1977.

Ticaret Hakkında Kırk Hadis, Kastamonu Ağaç Sanayii, İstanbul, 1979, 46 s.

Hadis Metinleri (Beş Demet Kırk Hadis), haz.: H.Karaman-M.Y.Kandemir, (İstanbul), Yılmaz Ofset, 131 s.

i.e.:

Kırk Hadîs Tercemelerine Umûmî Bir Bakış ve Ankaralı İsmail Rûsûhî'nin Terceme-i Hadîs-i Erbe'în'i, Abdülkadir Karahan, İst., 1953. İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadîs, Doç.Dr. Abdülkadir Karahan, İst., 1954.

Ercû bi-En Leyse bihi Be's: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîs i'tibâr için alınır.

Ercû Ennehu Leyse bihi Be's: Irâkî'ye göre ta'dîlin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîs i'tibâr için alınır.

Ersele: Hadîsi, senedinden bir veya bir kaç râvîyi atlayarak (mursel ve munkatî') olarak rivâyet et-

ti. Bkz. Vasala, İrsâl.

Esânîd: İsnâd'ın cemi. Sene-din çoğulu da kullanılmak istendiğinde Esânîd denir.

Esbâbu Vurûdî'l-Hadîs: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) herhangi bir hadîsi söylemesine, yapmasına veya takrîr etmesine yol açan sebep, vesîle ve hâller; hadîsin söyleniş, yapılış veya takrîr edilmiş kıssası. Bkz. Sebebu'l-Hadîs.

Örnek:

"Ey insanlar! Sizden öncekileri ancak şu husus helâk etmiştir: Onlar, içlerinde şerefli (makam-mevkili, asîl) bir kimse hırsızlık yaptığı zaman onu bırakıyor (ceza tatbik etmiyor)lardı. İçlerinde zayıf birisi bir şey çalınca da ona ceza uyguluyorlardı. Vallahi! Muhammed'in kızı Fâtıma da hırsızlık yapmış olsa onun da elini muhakkak keserdim".

Bu hadîsin söyleniş sebebi olarak şöyle bir olay nakledilir: Kureys'in Mahzûm oymağından soylu bir kadın hırsızlık yapmış, bu durum Kureys'lileri üzmüştü. Bunun üzerine, Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) sevdiği bir kimse olan Usâme, bu kadına ceza tatbik etmemesi için şefaatçi olarak Resûlullah'a gönderilmiş. Usâme de gitmiş, Resûlullah'a meseleyi açmış. Resûlullah'ın rengi hemen değişmiş ve; "Allah'ın tayin ettiği cezalardan birinde şefaatçilik mi ediyorsun?" buyurduktan sonra kalkıp îrâd ettiği hutbesinde yukarıdaki hadîsi buyurmuş (Bkz.Buhârî, Hudûd, 12 (4/107); Muslim, Hudûd, 8-9 (3/13); İbn Hamza el-Huseynî, el-Beyân ve't-Ta'rîf, 1/265).

i.e.:

el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Esbâbi

Vurûdi'l-Hadîsi's-Şerîf, İbn Hamza el-Huseynî, Haleb, 1329, Mtb. el-Behâ', I-II, Beyrût, 1981, I-II (Seyfyuddîn el-Kâtib tahkîkiyle).

Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs evi'l-Luma' fî Esbâbi'l-Hadîs, es-Suyûtî, tah.: Yahya İsmâil Ahmed, Beyrût, 1404/1984, 263 s.

Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs ve Bunun İslâm Teşriindeki Yeri ve Önemi, Ramazan Ayvalılı, Ankara, 1979, VI-286 yk., Ankara Uni. İlâhiyat Fak. Kütüphanesi, Y.20068 (Basılmamış doktora tezi.)

Esbetu'n-Nâs: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 1.mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâc edilir.

Eser: 1. Resûlullah (aleyhi's-salâtu ve's-selâm), sahâbe ve tâbiûnun söz, fiil ve takrîrleri. Merfû', mevkûf, maktû' hadîs murâdifi (Muhaddislere göre). Bkz. Haber; Hadis 2.Sahâbe ve tâbiûnun söz, fiil ve takrîrleri (Horasân fakîhlerine göre). Bkz. Haber.

Örnek:

"İnsan, göğsü tırmalayan (gönlünü rahatsız eden) şeyleri terketmedikçe takvanın hakîkatine ulaşamaz." (Abdullah ibn Ömer'in sözü, eseri. Bkz. Buhârî, İmân, 1 (1/6).

"Allah'dan (veya münâfıklıktan) ancak mümin korkar ve ondan ancak münâfık emîn olur." (Hasan Basrî'nin sözü, eseri. Bkz.Buhârî, İmân, 36 (1/11).

i.e.:

el-Âsâr, Muhammed ibnu'l-Hasan eş-Şeybânî, tashîh: Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Haydarâbâd.

et-ta'liku'l-Hasen alâ Âsârî's-Sunen, Muhammed Zahîr Ahsen en-Nîmevî, Kalkuta, 1376,

Dâru'l-İşâ'a.

Eserî: Eser kelimesini merfû', mevkûf ve maktû' hadîse teşmîl edenler muhaddise eseri derler. Bkz. Muhaddis.

Esmâ' Mufrede: Benzeri isimde başka kimse bulunmayan, tek bir kişiye alem olan isimler.

Örnek:

Sender el-Cuzâmî Ebû Abdillah (Zinbâ'nın kölesi. Bir sahâbîdir ve bu isimde başka bir kimse yoktur.)

Esmâ' ve'l-Kuna (Ma'rifetu'l-): Râvîlerin isim ve kunyelerini; kunyeleriyle meşhûr olan râvîlerin isimlerini, isimleriyle meşhur olan râvîlerin kunyelerini bilmeyi konu edinen hadîs bilgi kolu. Bkz. Kunye.

Esnâu's-Sened :

(Hadîsin, senedin) orta kısımları veya içi, zımnı. Bkz. Evvelu's-Sened, Âhiru's-Sened.

Eşeddu'n-Nâs Kizben: Cerhin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir surette alınmaz.

Etbâ': Tâbi'in cemi. Bkz. Tâbi'.

Etbâ'ut't-Tâbi'in: Tâbiîlerden bir veya birkaçı ile karşılaşmış olan kimseler, Bkz. Tâbi.

Evâ'il Kitapları: Muteaddit hadîs kitaplarının ilk hadîslerini bir araya toplayarak meydana getirilen kitaplar. Bu çeşit kitaplar, içlerindeki hadîslerin kendilerinden çıkarılmış olduğu kitapların rivâyet hakkına sahip olan hoca veya hocalardan semâ' edilerek, sözkonusu kaynak kitapların ilk hadîslerinin rivâyet hakkı elde edilmiş olurdu. Geri kalanların da rivâyeti için icâzet alınınca bu ki-

tapların rivâyet hakkına kısmen semâ (baş tarafları), kısmen de icâzet yoluyla sahip olunmuş olur ve bu şekilde rivâyet edilirlerdi.

Evhe'l-Esânîd: Za'îflik yönünden en alt mertebede bulunan hadîslerin kendileri ile rivâyet edilmiş oldukları veya en za'îf râvilerden oluşan sened(ler). Bunlar âlimlere göre değişebildikleri gibi, "Fulândan gelen senedlerin en za'îfi" şeklinde nisbî de olabilmektedirler.

Örnek:

Hız.Ebû Bekr'e varan senedlerin en za'îfi: Sadakatu'd-Dakîki an Ferkad es-Sebehî an Murrete't-Tayyib anhu. İbn Mes'ûd'a varan senedlerin en za'îfi: Şureyk an Ebî Fizârete an Ebî Zeyd anhu.

Evseku'l-Halk: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 1.mertebesinde bulunan

bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınabilir.

Evseku'n-Nâs: Sehâvî'ye göre 1., İbn Hacer'in bir tertîbine göre Sahâbe'den sonra 2. mertebede bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir ta'dîl sîgası. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınabilir.

Evtânu'r-Ruvât (Ma'rifetu-): Râvîlerin doğup büyüdüğü, ikamet ettikleri veya uğradıkları yerleri bilmeyi konu edinen hadîs bilgi kolu.

Evvelu's-Sened: Senedin müellif tarafı demektir. Yerine göre bazan bununla senedin sahâbe tarafı da kasdedilir. Bkz. Âhiru's-Sened, İntihâ'u's-Sened, Senedin İbtidâsı, Esnâ'u's-Sened.

F

Fâhişu'l-Galat: Cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs itibâr için alınabilir. Bkz. Fuhşu'l-Galat.

Fartu'l-Gaflet: Râvîde gaflet (dalgınlık, dikkatsizlik) hallerinin büyük ölçüde mevcudiyeti demektir. Râvînin cerh edilme sebeplerinden biridir. Böyle bir vasıfta olan râvî fazla dalgınlık ve dikkatsizlikten dolayı çokça hatalara düşer. Halbuki dikkat etse hatasız rivâyet edebilecektir. Bkz. Metâ'in Aşere, Fuhşu'l-Galat.

Fâsık (c.Fussâk): 1. Söz ve işlerinde -küfür derecesini bulmamak şartıyla- dinin emirlerine uymayıp yasaklarından sakınmadığı sabit olan müslüman. Bkz. Bid'at; 2. Büyük günah işleyen veya küçük günah işlemekte ısrar eden müslüman. Bkz. Fisk.

Fâsıku't-Te'vîl: Allah ve Resûlünün bütün emir ve nehiyelerini kabul etmekle beraber Kur'an ve Sünnet'in bir hükmünü te'vîl ederek, küfre varmamak şartıyla, hak yoldan çıkmış olan kimse. Böyle bir şahıs bu görüşlerinde samîmî (âdil), rivâyetinde zâbit birisi ise hadîs rivâyeti çoğu alimlerce kabul edilir. Bkz. Fisk, Bid'at, Muhtedi'.

Fedâ'il: 1. Özel olarak amel-

lerin faziletleri, üstünlükleri ile, genel olarak Ahkâm hadîsleri dışında şer'î bir hüküm ihtivâ etmeyen ahlâk, âdâb-ı muâşeret, amellerin üstünlükleri vb. konularla ilgili hadîsler. Bkz. Ahkâm Hadîsleri; 2. Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) Allah katındaki üstün mertebesi, diğer peygamberlerden olan üstünlükleri (Fedâ'ilü'n-Nebî). Bkz. Hasâ'is, Delâ'il, Şemâ'il.

Fer': 1. Hocanın kitabından yazılmış, istinsâh edilmiş veya hocanın kitabıyla mukabele edilmiş (tâlî, ikinci) kitab. Bkz. Asl: 1; 2. Hocaya nazaran talebesi, râvîsi.

Ferd: 1. Senedin bir veya birkaç tabakasında (yerinde) râvî dedi bire düşen hadîs; 2. Aslında çok kimse tarafından rivâyet edilmiş olmakla beraber herhangi bir hocadan yalnız bir râvînin rivâyet etmiş olduğu veya yalnız bir bölge ahalisinin rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bkz. Garîb, Efrâdu'l-Buldân; 3. Râvîsinin, herhangi bir durumda tekbaşınalık göstermiş olduğu hadîs. Bkz. Garîb, Ferd mine'l-Esmâ'..., İğrâb. Ferd hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaîf olabilir.

Örnek:

"Nebî (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) Safiyye'nin düğününde ka-

vut ve hurmadan düğün yemeği verdi”.

Bu hadîsin, müteaddid senedlerde farklı râvîleri olmakla beraber Dâvûd'dan sadece oğlu Vâ'il, Vâ'il'den de sadece Sufyân ibn Uyeyne rivâyet etmişlerdir. Bkz. Ebû Dâvûd, Et'ime, 2 (3/341); Tirmizî, Nikâh, 10 (3/403); İbn Mâce, Nikâh, 24 (1/615); Tedrîb, 1/250.

Ferd mine'l-Esmâ' ve'l-Kuna ve'l-Elkâb: Yalnız bir kimsenin taşıdığı, başka hiçkimsede bulunmayan isim, kunye ve lakab. Bkz. Kunye, Lakab.

Örnek:

Ferd isim: Ecmel ibn 'Uceyyân, Cubeyb ibnu'l-Hâris.

Ferd kunye: Ebu'l-Ubeydeyn (ismi: Mu'âviye ibn Sebre); Ebu's-Senâbil 'Ubeydu Rabbih.

Ferd lakab: Sefîne (Resûlullah'ın kölesi Mihran'ın lakabı).

Ferd Muhâlif: Bir râvînin, diğer râvîlerin rivâyet ettikleri hadîse veya hadîslere zıt olarak tek başına rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bkz. Şâzz.

Ferd Mutlak: 1. Râvî adedi senedin baş tarafındaki (sahâbî tarafındaki) bir tabakada bire düşen hadîs. Garîb Mutlak murâdifi; 2. Senedin herhangi bir tabakasında (yerinde) râvî adedi bire düşen hadîs. Ferd: 1 murâdifi; 3. Sadece bir senedle rivâyet edilmiş olan (her tabakada râvî adedi birden fazla olmayan) hadîs. Bkz. Garîb, Şâzz.

Ferd Nisbî: 1. Râvî adedi senedin baş tarafında (sahâbî tarafında) çok olmakla beraber ortasında bire düşen hadîs. Bkz. Garîb; 2. Sıkaldan, za'îf râvîlerle beraber yalnız bir sikanın rivâyet

etmesi, yalnız bir bölge ahalisinin rivâyet etmesi gibi bir teklik husûsiyeti arzeden, hassaten bir cihete nazaran fert olan hadîs. Bkz. Garîb, Efrâdu'l-Buldân.

Fevâid: Bir kimsenin, tahammül ettiği bazı hadîsleri veya bazı hadîs notlarını, bilgilerini ihtivâ eden kitabı.

Örnek:

Fevâ'idu Temmâm, Zâhiriyye, Yazma.

Fevâ'idu İbn Mende, Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, Yazma.

Fezâ'il: Bkz. Fedâ'il.

Fıkhu'l-Hadîs: Hadîsin, kendisinden istinbât edilebilecek ahkâm ve âdâbtan ihtivâ ettiği şey(ler), hadîsten anlaşılabilir mânâ(lar).

Fısk: 1. Râvînin söz ve işlerinde -küfür derecesini bulmamak şartıyla- dînin emirlerine itaat etmeyip yasaklarından sakınmadığının sabit olması; 2. Râvînin büyük günah işlemesi veya küçük günâh işlemekte ısrar etmesi. Buna Fısk bi'l-Ma'sıyye de denir. Bkz. Bid'at, Fâsık, Fâsıku't-Te'vîl. Fısk, râvînin adâlet sıfatını cerh sebeplerinden biridir. Bkz. Metâ'in Aşere.

Fısk bi'l-Bid'a: Bid'at sayılan bir görüşe, dolayısıyla böyle bir söz ve işe sahip olmakla meydana gelen fasıklık. Kısaca "Bid'at" olarak sözkonusu edilir. Bkz. Bid'at.

Fısk bi'l-Ma'sıyye: Büyük günâh işlemek veya küçük günâh işlemekte ısrâr etmek. Râvîyi cerh ederken "fısk" denince kasdedilen, günâh işlemekle hâsıl olan bu fasıklıktır. Bkz. Fısk.

Fî Hadîsihi Şey': Sehâvî'ye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet

ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fî Hadîsihi Za'fun: Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fîhi Cehâlet: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgâ. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fîhi Ednâ Makâl: Fî Hadîsihi Şey' hükmündedir.

Fîhi Hulf: Irâkî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fîhi Lîyn: Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre (Dârekutnî'nin dışındaki hadiscilerde) 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fîhi Makâl: Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Bu, râvîde tenkîde uğrayan bir vasıf var demektir. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Fîhi Nazar: 1. Zehebî'ye göre cerhin 3., Irâkî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgâ. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz. Genellikle Buhâri böyle kullanmıştır. 2. Sehâviye göre, Buhâri dışındaki hadisci(lerde) cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 3. Araştırılması, hemen hüküm verilmemesi

gereken mesele.

Fîhi Şey'un: Fî Hadîsihi Şey' hükmündedir.

Fîhi Za'fun: Fîhi Makâl hükmündedir.

Fihris, Fihrist: 1. Bir kimse- nin, içine, hocalarının isimlerini, senedlerini, hadîs rivâyetlerini, te'lîf ettiği kitapların isimlerini vb.şeyleri yazmış olduğu kitab; 2. İçine, günlük, hatıra, hayat hikâyesi, hâdiseler, mektuplaşmalar, şiirler vs. yazılan not defteri (Metukaddimûn'a göre), Bkz. Bernâ- mec, Sebet, Meşyeha, Mu'cem. 3. Bir kitabın içindekilerinin kısaca belirtildiği kısım; 4. İçinde muhtelif ilim dallarının; tarihleri, alimleri, müellifleri, ilgili eserleri bakımlarından bir dökümünün yapıldığı eser.

i.e.:

Fihristu Kütübî's-Şia, Ebû Ca'fer et-Tûsî, neşr: A.Sprenger, Calcutta. 1853-1855.

el-Fihrist, ibnu'n-Nedîm, neşr: Gustav Flugel, Beyrût, 1964.

Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşyehât ve'l-Muselselât, Muhammed Abdulhayy el-Kettânî, Fâs, 1346, I-II.

Fî İsnâdihi Makâl: Senedin- de, kabûl edilmesine (bkz. Mak- bûl) zarar verecek bir kusur bulunan hadîs hakkında kullanılan bir sîga.

Fî'l (c.Ef'âl): Resûlullah'dan (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) sâdır olmuş iş ve hareket.

Örnek:

"Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) sevindiği zaman yüzü bir ay parçasıymış gibi aydınlanırdı." (Buhârî, Menâkıb, 23 (2/174).

Fî'lî Muselsel Hadîs: Hadîs rivâyeti esnasında (el sıkılarak ri-

vâyet gibi) her tabakada devamlı olarak yapılan muayyen fiillerle rivâyet edilmiş olan hadîs. Bkz. Mu-selsel.

Fî's-Sahîh: Hadîsin, Buhârî'nin Sahîh'i ile Muslim'in Sahîh'inde veya bunlardan birinde bulunduğunu belirten bir ifade. Bkz. Sahîh.

Fiten İlmi: Hz. Peygamber'in (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) vefâtından sonra vukûa gelmiş ve gelecek fitnelerle ilgili hadîsler. Bkz. Fitne.

Örnek:

"Nebî (sallallahu aleyhi ve sellem) yüksek bir yerden, Medîne evleri arasında yükselen köşklere baktı da sonra; "Benim görmekte olduğum helâk yerlerini görebiliyor musunuz? Ben evlerinizin aralarına dökülen fitne ve felâket mahallerini, şiddetli yağmur sellerinin açtığı yaralar gibi görüyorum." (Muslim, Fiten, 9 (4/2211).

Fitne: Müslümanlar arasında meydana gelen dahilî ihtilâf, karışıklık, kavga, her çeşit fena ve mekrûh şey.

i.e.:

Kur'an ve Hadîse Göre Âhir Zaman Fitnesi ve Anarşi, Doç.Dr.İbrahim Cânan, İstanbul, 1982.

Fuḥṣu'l-Gaflet: Fartu'l-Gaflet mânâsıdır.

Fuḥṣu'l-Galat: Yanlış doğrusundan çok veya yanlış doğrusuna eşit olacak şekilde râvînin çokca hata yapması demektir. Burada râvî hatayı doğru zannıyla yap-

makta, dikkat etse de bundan kurtulamamaktadır. Râvîyi cerh sebeblerinden biridir. Bkz. Metâ'in Aşere, Fartu'l-Gaflet.

Fukahâ' Seb'a: 1. Tâbi'ünün büyükleri arasında fıkıh bilgileriyle en çok meşhûr olan yedi alim. Hicâz alimlerine göre bunlar şu zevâtdır: Sa'îd ibnu'l-Museyyeb (v.105), el-Kâsım ibn Muhammed ibn Ebî Bekri's-Siddîk (v.107), Urve ibnu'z-Zubeyr (v.94), Hârice ibn Zeyd ibn Sâbit (v.100), Ebû Seleme ibn Abdirrahman ibn Avf (v.104), Ubeydullah ibn (Abdillah ibn) Utbe ibn Mes'ûd (v.98), Ebû Eyyûb Suleyman ibn Yesâr el-Hilâlî (v.104); 2. Sahâbeden "Yedi Fakîh" söz konusu olduğunda ise şu zevât maksûddur: Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah ibn Mes'ûd, Abdullah ibn Ömer, Abdullah ibn Abbâs, Zeyd ibn Sâbit, Hz. Âişe. Mutlak olarak Fukahâ' Seb'a denince tâbi'ünunkiler kastedilir.

Fulânun Leyse bi-Şey': Bkz. Leyse bi-Şey'.

Fulânun Yus'el Anh: Ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Funûnu'l-Hadîs: Metin ve senedle ilgili muhtelif hadîs bilgi kolları.

Örnek:

Ma'rifetu Sıfati Men Tukbelu Rivâyetuh ve Men Turedd; Ma'rifetu Keyfiyyeti Semâ'il-Hadîs ve Tahammulih...

G

Gaflet: Hadîs rivâyetinde yapılan dikkatsizlik ve dalgınlık. Bkz. Fartu'l-Gaflet.

Galat: Hadîs rivâyetinde hata yapma. Bkz. Fuhşu'l-Galat.

Gâmız: Aslında munkatı' olduğu halde şeklen muttasıl görünen hadîs.

Garâbet: Hadîsin garîb olması.

Garîb: 1. Hangi tabakada olursa olsun, senedinin bir veya birkaç tabakasında râvî adedi bire düşen hadîs. Bkz. Ferd; 2. Sıkaldan, za'îf râvîlerle beraber sadece bir sıkanın rivâyet etmesi, herkes bir hadîsi aynı şekilde rivâyet ederken bir râvînin biraz farklı rivâyet etmesi gibi bir cihete nazaran husûsîlik arzeden hadîs. Hadîsciler "Garîb" deyince bu mânâyı kasederler. Bkz. Ferd Nisbî; 3. Çok az kullanılan kelimeler ihtivâ eden veya pek bilinmeyen hadîs. Bkz. Hasen, Garîbu'l-Hadîs; 4. Diğerlerine nazaran daha çok hikmet ve ince mânâ ihtiva eden hadîs. Garib hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif olabilir.

i.e.:

Garâ'ibu'l-Ahâdîs, es-Sem'ânî, Köprülü Küt., 396.

Şerhu Kitâbi Garâ'ibi'l-Ahâdîs el-musemma bi-Letâ'ifi'l-

Hikem, Ahmed Ziyâuddîn, (İstanbul), 1285, 304 s.

Garîb İsnâden: Metni bir çok kimse tarafından bir veya birkaç râvîden rivâyet edilmekle meşhûr iken sonradan bir râvînin bunlardan başka bir kimseden (meselâ başka bir sahâbîden) tek başına rivâyet ettiği hadîs. Tirmizî böyle bir hadîs için Garîb min Haze'l-Vech tabirini kullanır.

Garîb Meşhûr: Başlangıçta bir veya birkaç tabakada bir râvînin tek başına rivâyet etmiş olmasına rağmen sonradan her tabakada birçok kimse tarafından rivâyet edilmiş olan hadîs. Garib Meşhûr hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif olabilir.

Örnek:

"Ameller ancak niyete göredir. Kişiye de ancak niyet ettiği vardır. Binaenaleyh kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise onun hicreti Allah'a ve Resûlüne olmuş olur. Kimin de hicreti elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın için olursa artık onun hicreti de hicret ettiği şeyedir." (Muslim, İmâret, 155 (3/1515). .

Bu hadîsi Hz.Ömer'den sadece Alkame İbn Vakkâs, Alkame'den sadece Muhammed ibn İbrâhîm, Muhammed'den sadece Yah-

ya ibn Sa'îd el-Ensârî rivâyet etmiş iken bu sonuncu zattan bir çok kimse rivâyet etmiştir.

Garîb Metnen: 1. Senedi, kendisiyle, başkalarının da rivâyet etmiş bulundukları birçok hadîs rivâyet edilmiş, içindeki râvîler ise birbirlerinden rivâyette meşhûr bir sened olmakla beraber metni yalnız bu senedle nakladılmış olan hadîs; 2. Garîb Meşhûr mânâsına da kullanılır.

Garîb Metnen ve İsnâden: Sadece bir senedle rivâyet edilmiş olan hadîs.

Garîb min Haze'l-Vech: Garîb İsnâden mânâsınadır (Tirmizî'nin kullanışı).

Garîb mutlak: Fert mutlak mânâsına kullanılır.

Garîb Nisbî: Ferd Nisbî mânâsına kullanılır.

Garîbu'l-Hadîs: Hadîste, az kullanılmış olduğu için anlaşılması zor olan, açıklamayı gerektiren kelime. Bkz. Muşkilu'l-Hadîs.

i.e.:

Garîbu'l-Hadîs., Ebû Ubeyd el-Kâsim ibn Sellâm, Haydarâbad, 1964, I-IV.

Garîbu'l-Hadîs, İbn Kuteybe,

neşr: Abdullah el-Cebbûrî, Bağdâd, 1977-1978, Vezâretu'l-Evkâf, I-III.

Garîbû'l-Hadîs, Ebû Süleyman Hamd ibn Muhammed el-Hattâbî, tah.: Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâyî, Dimeşk, 1982/1402, I-II.

el-Fâ'ik fî Garîbi'l-Hadîs, ez-Zemahşerî, Mısır, 1364/1945.

en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, İbnu'l-Esîr, Kahire, I-V.

Tefsîru Garîbi'l-Hadîs, İbn Hacer, neşr: Zekerîyyâ Yûsuf.

Gayruhu Evsak Minhu: Sehâvî'ye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Gayru Me'mûn: Sehâvî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Gayru Sâbit: Za'îf râvîlerle, mevzû' hadîslerle ilgili kitaplarda hadîsin mevzû' olduğunu gösteren bir tabir.

Gayru Sıka: Gayru Me'mûn mânâsınadır.

Gayru Sıka ve Lâ Me'mûn: Gayru me'mûn mânâsınadır.

H

Hâ': Bkz. Hâ' Muhmele.

Habberenâ: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet (edâ) ederken kullanılan bir sîga (el-Evzâ'î'nin ıstılahı). Ahberenâ mânâsına da kullanılır.

Haber (c.Ahbâr):

1. Resûlullah'dan (aleyhi's-salâtu ve's-selam ashâbından, tâbiûndan) gelen her türlü bilgi, rivâyet (Merfû', Mevkûf, Maktû' hadîs karşılığı); 2. Ashâb ve Tâbi'ûndan gelen her türlü bilgi, rivâyet (Mevkûf, Maktû' hadîs karşılığı); 3. Yalnız Resûlullah'dan gelen her türlü bilgi, O'nun söz, fiil ve takrîrleri (Husûsî mânâsıyla hadîs karşılığı. Bu kullanış Horasan fakîhlerinin bir kısmının ıstılahı olup bu durumda ashâb ve tâbi'ûndan gelen rivâyetler Eser ismini alır). Bkz. Hadîs, Eser.

Haberu'l-Âhâd: 1. Her tabakada birden fazla kişi tarafından rivâyet edilmiş olsa da mütevâtir derecesine ulaşmayan haber, hadîs. Bkz. Mutevâtir, Meşhûr, Mustefîz, Azîz, Ferd, Garîb; 2- Bir kişinin nakletmiş olduğu haber (Eski ve nâdir kullanış). Bkz. Ferd, Garîb.

Haberu'l-Vâhid: Haberu'l-Âhâd mânâsınadır.

Haccu'l-Vedâ': Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) hicrî 10. yılda yaptığı son haccı.

Haddesenâ: İmlâ', Semâ', Kırâ'at, İcâzet, Munâvele ve Mukâtebe yollarından biriyle alınan bir

hadîsi başkasına rivâyet (edâ) ederken kullanılabilen bir sîga. Hoca kitabından okurken semâ' edilen bir hadîsi edâ ederken de sadece Haddesenâ sîgası kullanılır ki mânâsı; "Hoca bize kitabından hadîs rivâyet etti" demek olur. Semâ'ın dışındaki tahammul çeşitlerinde ekseriya alma şeklini belirten bir kayıt ilâve edilir: Haddesenâ kitâbeten, Haddesenâ Munâveleten gibi. Bu ıstılahı Muslim ve meşârîka semâ' yoluyla alınan hadîste yani; "Hoca bize hadîs rivâyet etti, biz de onu işittik." mânâsına kullanırken Buhârî Kırâ'at yoluyla alınan hadîslerin edâsında da kullanır. Bkz. Ahberenâ.

i.e.:

Kelâmu Ebî Ca'fer et-Tahâvî fi't-Tesviyeti Beyne Ahberenâ ve Haddesenâ ve Zikru'l-Hucce fî Zalik, Serez, Suleymaniye, 620 (34a-35b).

Cüz' Latîf fî Beyâni'l-Fark Beyne Semi'tu ve Kâle ve Haddesenâ...,

Ahmed ibn Mûsa ez-Zer'î, Amasya, M.Tevfîk Efendi, 271a-277b.

Haddesenâ bi-Kırâ'ati Aleyh: Râvînin kendi okumasıyla hoca-sından Kırâat yoluyla almış olduğu bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullandığı bir sîga.

Haddesenâ bi'l-Mukâtebe: Mukâtebe (hoca ile yazışma) yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken

kullanılan bir sîga. Bkz. Kitâbet, Mukâtebe.

Haddesenâ İcâzetten: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullanılan bir edâ sîgası.

Haddesenâ Kırâ'aten Aleyh: Kırâ'at yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullanılan bir edâ sîgası. (Burada kimin okuduğu tasrîh edilmemiştir. Muhtemelen râvîden başkasıdır.)

Haddesenâ Munâveleten ve İcâzetten: Munâvele Makrûne bi'l-İcâze yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Haddesenâ Muzâkereten ev fi'l-Muzâkere: Muzâkere esnâsında alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Haddesenî: "Haddesenâ..." maddelerinde tahammulün tek başına vuku bulduğu (talebenin hadîsi hocasından tek başına aldığı) durumlarda kullanılan sîga. Daha ziyade semâ' yoluyla tek başına alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılır.

Hadîs (c. Ahâdis):

1. Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) nisbet edilen her türlü söz, fiil, takrîr ve hal(ler) (Hadîscilere göre); 2. Resûlullah'a nisbet edilen söz, fiil ve takrîrler (Fakîhlere göre); 3. Resûlullah'a, ashâbına ve tâbi'ûna nisbet edilen söz, fiil ve takrîrler (Merfû' mevkûf ve maktû' karşılığı); 4. Resûlullah'ın söz(leri) (Umûmun ve usûlcülerin kullanışı.) Bkz. Sünnet, Hadîs Tarihi, Haber, Eser, Fi'l, Takrîr. Sened ve metinden oluşan hadîsin şumûlüne senedi oluşturan râvîler de girer. 5. Bir senedin sonuna, bu senedin metninin önceki veya sonraki senedin metninin aynı olduğunu; baş

tarafı verilmiş bir metnin sonuna bunun devamının olduğunu, metnin henüz bitmediğini belirtmek için konan kelime. el-Hadîse: Hadîs(in devamını oku!) şeklinde okunup geçilir.

Örnek:

Haddesenâ Mu'mil ibnu'l-Fadl, Senâ Muhammed ibn Şu'ayb ibn Şâbûr, an Yahya'bni'l-Hâris, ani'l-Kâsim, an ebî Umâmete, an Resûlillahi sallallahu aleyhi ve sellem ennehu kâle: **Men Ehabbe li'llahi ve Ebğada li'llahi ve A'tâ li'llahi ve Mene'a li'llahi fekad İstekmele'l-İmâne.**

Tercümesi:

Bize Mu'mil ibnu'l-Fad hadîs rivâyet etti: Bize Muhammed ibn Şu'ayb ibn Şâbûr hadîs rivâyet etti: Yahya ibnu'l-Hâris'den: el-Kâsim'den: Ebû Umâme'den: Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğunu (nakletmiş): **Kim Allah için sever, Allah için kin bağlarsa, Allah için verir, Allah için vermemezlik ederse muhakkak imânı kemâle erdirmiş-tir** (Ebû Dâvûd, Sunnet, 15 (4/220).

Yukarıda altı çizili (siyah) kısımlar metin, ondan önceki kısımlar ise sened veya isnâddır.

i.e.:

Fi'l-Hadîsi'n-Nebevî, Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Dimeşk, 1375.

Tedrîsu'l-hadîs, İbn Nâsiruddîn Muhammed ibn Abdillâh ed-Dimeşkî, Zâhiriyye.

el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî, A.J.Wensinck başkanlığında bir heyet, Leiden, 1936-1969, Brill, I-VII.

el-Hadîsu'n-Nebeviyyu's-Şerîf ve Eseruhu fi'd-Dirâsâti'l-Luğaviyye ve'n-Nahviyye, Dr.Mu

hammed Dârî Hamâdî, Lubnân 1402/1982, 508-2.s.

Mevkıfu'n-Nuhât mine'l-İhticâci bi'l-Hadîs, Dr.Hadîce el-Hadîsî, Bağdâd-Beyrût, 1981, 444 s.

et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Hadîsi'n-Nebevî, Muhammed es-Sabbâğ, Beyrût-Dımeşk, 1403/1983, 607 s.

el-Hadîsu'n-Nebevî mine'l-Vicheti'l-Belâğiyye, Izzuddîn es-Seyyid, Mısır, 1393/1973.

Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târihi Tedvînih, (Studies in Early Hadîth Literature, With a critical edition of some early texts.)

M.M.el-Azâmî, Beyrût (?), 1388/1967, 164-342 sh.; 1400/1980, I-II (Genişletilmiş yalnız Arapça baskı).

Fıkhı Ehli'l-İrâk ve Hadîsuhum, Muhammed Zâhid el-Kevserî, tah.: Abdulfettâh Ebû Gûdde, Beyrût, 128 s.

Anahatlarıyla Hadîs, Dr.İsmail L. Çakan, İstanbul, 1983, En-sar, 240 s.

Hadîs Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri, Dr.İsmail L. Çakan, İstanbul, 1985, 287 s.

De La Tradition Considéré Comme Source du Droit Musul-man, Ghali (Riad), Thèse, Paris, 1909.

Etudes sur la Tradition Isla-mique, I, Goldziher, trad.: Léon Bercher, Paris, 1952, 355 p.

Muslim Tradition, G.H.A. Juynboll London. 273 s.

Literature on Hadith in Eu-ropean Languages, a Bibliography, Ahmad von Denffer, Great Brita-in, 1981/1401, 94's.

Hadîth and Sîra Literature in

Western Languages: a bibliograp-hical study, Années, Munawwar Ahmad-Alia Nasreen Athar, Blo-omington, Ind: The authors, 1980.

Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Hadîsiyye, Nûreddîn İtr, Fransız-ca'ya tercüme: Abdullatîf eş-Şîrâzî es-Sabbâğ-Dâvûd Abdullah Grîl, Dımeşk, 1396/1976, 127-6 s.

Miftâhu Kunûzi's-Sunne, Wensinck, tercüme: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Lahor 1391/11971 (Handbook of Early Muhammedan Tradition), Vv-552 s.

er-Risâletu'l-Mustatrafa li-Beyâni Meşhûri Kütûbi's-Sunneti'l-Muşerrefe, Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî, Dımeşk, 1383/1964, 351 s.

Difâ' ani'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Tefnîdu Şubuhâtî Husûmih, Muh-yiddîn el-Hatîb-Suleyman en-Nedvî- Mustafa es-Sibâ'î.

Hadîs Ashâbı: Bkz. Ashâbu'l-Hadîs.

Hadîsî: 1. Hadîsle, hadîs rivâ-yetiyle meşgul olan kimse. Bkz. Muhaddis, Ehlu'l-Hadîs, Ashâbu'l-Hadîs; 2. Hadîse şehri-ne mensub olan kimse. Bkz. Ha-dîsiyye.

Hadîs İlâhî: Hadîs Kudsî mâ-nâsına kullanılır.

Hadîs İlimleri: Bkz. Ulûmu'l-Hadîs.

Hadîs İlmi: 1. Kabûl ve red yönlerinden sened ve metni (Ha-dîs'i) inceleyen ilim dalı (Mutekad-dimûn bu mânâya kullanmıştır. Mutlak olarak zikr edildiğinde de ekseriya bu mânâya kullanılır.) Bkz. Dirâyetu'l-Hadîs İlmi, Hadîs Usûlü; 2. Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) söz, fi'l ve tak-rîrleriyle ahvâlini bildiren ilim

(Rivâyetu'l-Hadîs ilmi mânâsına); 3. Bazan bu istilâhla, daha şumûl-lü olarak, hem Dirâyetu'l-Hadîs İlmi hem Rivâyetu'l-Hadîs İlmi kasdedilir.

Hadîsin Mahreci: Bkz. Mahrecu'l-Hadîs.

Hadîsin Tedvîni: Bkz. Tedvînu'l-Hadîs.

Hadîsiyye: Mu'tezile mezhebinden, Hadîse şehrine mensûb Fadl el-Hadîsî'nin taraftarlarının oluşturduğu bir grup. Bkz. Hadîsî.

Hadîs Kudsî: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm), Kur'an olmayarak Allah'dan rivâyet ettiği, Allah'a isnâd ettiği söz, iş, bilgi. Burada mânâ Allah'a, söz ve ifade Resûlullah'a aittir. Bkz. Hadîs Nebevî.

Örnek:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki; Allah şöyle buyurdu: Kim bir dostuma düşmanlık ederse ona harp ilân ettim demektir. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli hiçbir şeyle yaklaşmadı. Kulum bana nâfilelerle yaklaştırmaya devam eder, nihayet onu severim. Onu sevince de, kendisiyle işittiği işitme organı, kendisiyle gördüğü görme organı, kendisiyle kavradığı iki eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum. Şayet benden bir istekte bulunursa ona muhakkak veririm. Bana sığınursa onu muhakkak korurum. Ölümünü istemeyen müminin (-ki ben de onun kederini istemem-) nefsi hakkındaki tereddüdüm gibi, yapacağım hiçbir şeyde tereddüt etmedim (Buhârî, Rikâk, 38 (4/80-81)).

i.e.:

el-Fark beyne'l-Hadîsî'l-Kudsî ve'l-Kur'an ve'l-Hadîsî'n-Nebevî,

Nûn ibn Mustafa el-Kûnevî, Dârû'l-Kütübî'l-Mısriyye.

İlâhî Hadîsler, Hasan Hüsnü Erdem, Ankara, 1963, Türk Tarih Kurumu Basımevi, X-64 s.

Kırk Kudsî Hadîs, Aliyyu'l-Kârî, tercüme: Hasan Hüsnü Erdem, Ankara, 1985, 48 s.

el-İthâfâtü's-Seniyye bi'l-Ahâdîsî'l-Kudsiyye, Abdürraûf el-Münâvi, Mısır, 1354. El-Tuhfetu'l-Mardiyye fi Ahbâri'l-Kudsiyye Abdulmecîd el-Mısri, Mısır, 1303.

75 Kudsî Hadîsin Tercüme ve Şerhi, Ahmed eş-Şerebâsî, tercüme: Naim Erdoğan, İstanbul, 1981.

Hadîs Nebevî: Mânâ ve lafzı Resûlullah'a (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) ait olan hadîs. Mutlak olarak hadîs denince bu anlaşılır.

Hadîs Rabbânî: Hadîs Kudsî mânâsıdır.

Hadîs Ricâlî: Hadîsle meşgul olmuş zevat, râvîler, hadîs alimleri. Bkz. Râvî, Sıka, Za'îf, Hâfız, Tabakât, Cerh ve Ta'dîl.

Hadîs Tarihi: Hadîsin nasıl ve hangi şartlarda sonraki zamanlara ulaştığını, geçirdiği merhaleleri konu edinen hadîs bilgi kolu.

i.e.:

Hadîs Târihî, İzmirli İsmail Hakkı, İstanbul, 1340 (1921).

Miftâhu's-Sunne ev Târihu Funûni'l-Hadîs, Muhammed Abdulaziz el-Havlî, Kahire, Mtb. el-İstikâme, 176 s.

Hadis Tarihi, Prof.Dr.Talât Koçyiğit, Ankara, 1977, 295 s.

Hadîs Edebiyatı Tarihi, Prof.Dr.M.Zübeyr Sıddîkî, terc.: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1966.

Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam ibn Münebbih,

Prof.Dr.Muhammed Hamidullah, tercüme: Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967, 138 s.

Lemehât min Târihi's-Sunneti ve Ulûmi'l-Hadîs, Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb-Beyrût, 1404/1984, 170 s.

Hadîs Edebiyatı Çeşitleri - Özellikleri- Faydalanma Usulleri, Dr. İsmail L. Çakan, İstanbul, 1985, 287 s.

Hadîs İlimleri ve Hadîs Tarihi, Dr. Ali Osman Koçkuzu, İstanbul, 1983, 480 s.

Hadîsuhu Leyse bi-Şey': Sehâvî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında Şâfi'î'nin kullandığı bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Hadîsuhu Munker: Irâkî'ye göre cerhin 4., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs itibâr için alınır.

Hadîs Usûlû: Kabûl ve red yönünden (yani hangilerinin kabul edilip hangilerinin red edilmesi gerektiği bakımından) sened ve metni (hadîsi) inceleyen ilim dalı. Rivâyetu'l-Hadîs İlmi "usûlsüz" bir şey ifade etmeyeceğinden dolayı bu ilme bu isim verilmiştir. Bkz. Dirâyetu'l-Hadîs İlmi, Hadîs İlimleri, Hadîs İlmi.

i.e.:

İlgili eserler için baş taraftaki "Hadîs ve Hadîs İlimleri" bölümüne bkz.

Hafî minel-Merâsîl: Bir râvînin; mülâki olmadığı veya mülâki olup ta semâ'ı bulunmadığı yahut sözkonusu hadîsi semâ' etmediği bir hocadan, herkesin farkedeme-

yeceği bir şekilde, semâ' ettiğini vehmettiren bir edâ sîgası kullanarak rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bkz. Mursel Hafî, Mudelles.

Örnek:

...an Sâlih ibn Muhammed ibn Zâ'idete an Umere'bni Abdil'azîz an Ukbete'bni Âmiri'l-Cuhenî kâle: kâle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Allah muhafızların bekçisine (nöbetçiye) merhamet etsin!" (İbn Mâce, Cihâd, 8 (2/925).

Seneddeki Ömer, hadîsi; kendisiyle karşılaşmadığı halde Ukbe'den, "an" edâ sîgasını kullanarak, ondan semâ' ettiğini vehmettirecek bir şekilde rivâyet ettiği için bu hadîs Hafî mine'l-Merâsîl çeşidine girer.

Hafîyyu'l-İrsâl: Bkz. İrsâl Hafî.

Hâfız: 1. Metin ve senedleriyle yüzbin hadîsi bilip ezberlemiş olan, bunların râvîlerini, hayat hikâyeleri ve cerh ve ta'dîl yönleri ile bilen hadîs alimi; 2. Her tabakadan bildikleri bilmediklerinden daha fazla olacak şekilde tabaka tabaka şeyhlerini şeyhlerinin şeyhlerini bilecek kadar hadîs ilminde geniş bilgiye sahip olan hadîs alimi. Bkz. Tâlib, Muhaddis, Huccet, Hâkim, Emîru'l-Mu'minîn fi'l-Hadîs; 3. Hadîslerin sahîh olarak sonraki nesillere intikalinde büyük emeği geçen alim. Bkz. Hâfızun.

i.e.:

Tezkiretu'l-Huffâz, Ebû Abdillâh Şemsuddîn ez-Zehebî, Haydarâbâd, 1956/1376, I-IV.

Zeylu Tezkireti'l-Huffâz li'z-Zehebî, Dört müellifin, Dâru İhyâ, 453-166 s.

Hâfızun: Irâkî'ye göre ta'dî-

lin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Adil olması şartıyla, böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Hâ'it: Yüzbin hadîsi metin ve sened yönünden, râvîlerini cerh, ta'dîl ve hayat hikâyeleri bakımından bilen hadîs alimi. Bkz. Hâfız.

Hâkim: İlmi, bütün hadîsleri metin ve senedleriyle, râvîlerini de cerh, ta'dîl ve hayat hikâyeleri bakımından ihata eden hadîs alimi. Bkz. Hâfız, Huccet, Hâ'it.

Hakk: Yazıda yapılan bir yanlışlığın kazımak suretiyle yok edilmesi. Bkz. Keşf, Darb, Mahv.

Halef: Etbâ'u't-Tâbi'inden sonra gelenler. Bkz. Selef.

Hâlik: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 3., Irâkî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Hall ve Bahs: Hadîs öğretimi yollarından biri olup; bir hadîsi okuduktan sonra hadîsteki garîb kelimeler (bkz. Garîbu'l-Hadîs), zor ve kapalı ifadeler (bkz. Muşkil), seneddeki az rastlanan isimler, muhtemel sualler üzerinde durup çözümler getiren öğretim tarzını ifade eder. Bkz. Serd, İm'ân.

Haml: 1. Hocadan hadîs dinleme, öğrenme, alma. Bkz. Tahammul; 2. Zahren birbirine zıt hükümler ihtiva eden hadîslerin, farklı vurûd şartları ortaya konarak, bağdaştırılması, böyle hadîslerin çeşitli hâdiselere, mânâlara yorulması. Bkz. Cem', Telfîku'l-Hadîs, İhtiflâfu'l-Hadîs.

Hamse: 1. Buhârî ve Muslim'in "Sahîh"leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î ve Tirmizî'nin "Sunen"le-

ri. Bkz. Kütüb Hamse; 2. Ahmed ibn Hanbel'in Musned'i ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunen'leri (İbn Teymiyye'nin Munteka'l-Ahbâr'ındaki özel ıstılahı).

Bu ıstılahla, yerine göre sözkonusu kitapların müellifleri de kastedilir.

Hâ' Mu'ceme: 1. Bazılarınca bir hadîs metninin iki senedi arasına konan ve; "isnâd âhar diğeri bir isnâd", "bir isnâddan diğeri hurûc (çıkış, geçiş)" mânâsına kullanılan işaret. Meşhûr ve makbûl olan görüşe göre bu gibi yerlerde kullanılan Hâ' Muhmele'dir; 2. Kitabın kenarına yazılan nüsha farklarının sonuna, bunların nüsha farkları olduğunu belirtmek için konan işaret, noktalı ha. Bkz. Nusha.

Hâ' Muhmele: 1. Birden fazla senedi olan bir hadîsin bu senedleri bir yerde verilmek istendiğinde senedler arasına konan ve, "tahvîl" in veya, iki sened arasındaki "hâil" in yada "el-hadîs" in kısaltılmışı sayılan, mağribli alimlerce "el-hadîs" diye, ekseri alimlerce ise "hâ" diye okunup geçilen işaret, noktasız ha; 2. Senedde "Haddesenâ'nın kısaltması (Nadiren kullanılmıştır.); 3. Kitabın kenarına yazılan bir açıklamanın sonuna, bunun, kitabın aslında olmayan bir ilâve (hâşiye) olduğunu belirtmek için konan işaret.

Harf: Hadîs mânâsına kullanıldığı vakidir. Bkz. Ahruf.

Harm: Hal icabı hadîsin bir kısmını zikredip bir kısmını zikretmemek. Bkz. Taktî, İhtisâr.

Harûriyye: Hz. Alî'nin hakem kabul etme görüşüne karşı çıkıp O'ndan ve Hz. Osman'dan ay-

rılarak onlarla çarpışan Hâricîlerin bir diğer ismi.

Hasâ'is: Yalnız Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) bahşedilen husûsî halleri, mucizeleri, ayrıcalıkları. Bkz. Delâ'il, Şemâ'il. i.e.

el-Hasâ'isu'l-Kübra ev Kifâyetu't-Tâlibi'l-Lebîb fî Hasâ'isi'l-Habîb, Celâluddîn es-Suyûtî, tah.: Dr. Muhammed Halîl Herâs, Kahire, 1967, Mtb. el-Medenî, I-III.

Hasen: 1. Senedinde yalan söylemekle ittiham edilmiş hiçbir kimse bulunmamakla beraber şazz da olmayan ve benzeri, diğer tarîklerden revâyet edilmiş olan hadîs (Tirmizî'nin tarifi); 2. Zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivâyet ettiği hadîsi munker sayılmayan, adâlet sahibi râvînin rivâyet ettiği, şazzlık ve illetten ârî hadîs; 3. Yaygın olmayan, herkesce bilinmeyen garîb hadîs (Sınırlı olarak ilk devirlerde). Bkz. Garîb; 4. Munker hadîs (Nâdir kullanış). İlk iki mânâsıyla hasen hadîs makbûl olup huccet (delil) olarak kullanılır. Bkz. Makbûl.

Örnek:

Senâ Yahya'bnü Sa'îd senâ Behzu'bnü Hakîm haddesenî Ebî an Ceddî kâle: "Yâ Resûlallah!" dedim, "Kime iyi muamele yapayım?". "Annene!" buyurdu. "Sonra kime?" didim. "Sonra da anne!" buyurdu. "Sonra kime?" dedim. "Annene, sonra babana, sonra sırasıyla en yakınlarına!" buyurdu (Musned, 5 / 5).

Seneddeki Behz, her ne kadar doğru sözlü biri, hatta bazı alimlere göre sıkı ise de bir kısım rivâyetleri sebebiyle tenkîde uğraması onun zabtının azlığını gösterir. Bundan dolayı hadîs bu senediyle

Hasen (li-Zâtihi)'dir. (Bkz. Menhecû'n-Nakd, s.265).

Hasen Garîb: Bir râvînin tek başına rivâyet ettiği veya rivâyetinde teferrüd ettiği hasen hadîs.

Hasen li-Gayrih: Za'îfliği muhtelif yollarla giderilip hasen derecesine yükselmiş olan za'îf hadîs (Haricî sebeblerle hasen olan hadîs).

Örnek:

...Huşeym an Yezîde'bnî Ebî Ziyâd an Abdîrrahman ibn Ebî Leylâ ani'l-Berâ'i'bnî Âzîb kâle: Kâle Resûlallah sallahu aleyhi ve sellem: Cuma günü yıkanmak müslümanlar üzerinde bir haktır. Onlardan herbiri ailesinin güzel kokusundan sürünsün. Şayet bulamazsa su onun için güzel bir koku (sayılır). (Tirmizî, Cumu'a, 381 (2/408)).

Seneddeki Huşeym tedlîs yapan biridir, dolayısıyla rivâyet ettiği hadîs, an edâ sîgası da kullandığı için, za'îf (Mudelles) olmalıdır. Ancak bu hadîs, yine Tirmizî'de ve diğer hadîs kitaplarında tâbî' ve şâhidleri bulunduğu için hasen li-gayrih sayılır.

Hasen li-Zâtihi: Adâlet ve zabt sahibi olan, ancak zabt yönünden sahîh hadîs râvîlerinin derecesine ulaşamayan kimseler tarafından muttasıl bir senedle rivâyet edilen, şazz olmayan, illetsiz hadîs (Kendisinde bulunan (dahilî) sebeblerden dolayı hasen olan hadîs).

Örnek için bkz. Hasen.

Hasen Sahîh: 1. Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan hadîs. Bkz. Sahîh li-Gayrih; 2. Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazısı sahîh olan hadîs. 3. Bazı alimlerce Hasen diğer bazılarınca Sahîh kabul edilen

hadis. (Tirmizî'nin çokca kullandığı bu ıstılahdan ne kadettiği kesin olarak bilinmiyor).

Hasen Sahîh Garîb: 1. Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan ancak bazı senedlerde râvîsinin teferrüd etmiş olduğu hadîs. Bkz. Hasen Garîb; 2. Tek senedle rivâyet edilen ve bu senediyle Sahîh Garîb mi, Hasen Garîb mi olduğu kestirilemeyen hadîs (Tirmizî'nin kullandığı bu ıstılahda da Hasen Sahîh'deki ihtimaller söz konusudur).

Hasenu'l-Hadîs: Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibar için alınır.

Hasenu'l-İsnâd: Metni değilse de senedi Hasen hadîsin şartlarını taşıyan hadîs.

Hâss: Tek bir kişi veya bir grup için verilen, herkese şâmil olmayan bir hüküm ihtivâ eden hadîs.

Hâşiye: 1. Bir kitabın, gerekli görülen yerlerine yapılan açıklama ve ilâveler. Bkz. Şerh, Ta'lîk; 2. Kitabın kenarına yazılan bir açıklamanın, kitabın aslında olmayan bir ilâve olduğunu belirtmek için yazılan kelime. Bunun için sadece noktasız hâ (Hâ' Muhmele) de yazılır.

Haşviyye: Bidât ehli tarafından hadîscilere (Ehlu'l-Hadîs'e) takılan isim. Bkz. Nâbite.

Hâ'u'l-Havâle: Hâ' Muhmele:1 manasına kullanılır.

Hayır: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği ha-

dîs i'tibar için alınır.

Hazara: Bkz. Huzûr.

Hazartu: Semâ' veya Kırâ'at esnasında, bir kitabı istinsâh etme gibi başka bir işle meşgul iken veya tahammul yaşından küçük iken alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga. Bkz. Huzûr.

Hâzâ Semâ'î ev min Hadîsi: İzin ihtiva etmeyen Munâvele yoluyla hadîs edâsında kullanılan bir sîga.

Hâzâ Semâ'î fe'rvihî annî: Rivâyet için izin (İcâzet) ihtivâ eden Munâvele yoluyla hadîs edâ ederken kullanılan bir sîga.

Hâzihi Rivâyetî: İ'lâm yoluyla hadîs edâ ederken kullanılan bir sîga.

Hıfz: 1. Hadîsi sağlam bir şekilde bellemek, ezberlemek; 2. Hadîs hakkında bilgi sahibi olmak; 3. Hâfız olmak. Bkz. Hâfız.

Hilye: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) hassaten fizik portresi; bunu konu olarak alan eser. Bkz. Şemâ'il.

Hıyâr: Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibar için alınır.

Hıyâru'l-Halk: Sehâvî'ye göre Hıyâr mânâsınadır.

Hicret: 1. Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) ve ashâbının Mekke'den Medîne'ye göçleri; 2. Dînî vecîbelerini serbestçe îfâ etmek ve fitmeden kaçmak maksadıyla İslâm diyarına geçmek üzere küfür diyârından ayrılmak.

Hicretân: Bir kısım sahâbenin Habeşistan'a ve, Resûlullah'la (aleyhis-salâtü ve's-selâm) ashâbının Medîne'ye yaptıkları hicretler.

Hikmet: Kur'an-ı Kerîm'de "Kitâb" ve "âyet"le beraberce zikredilen bu kelime Hasan Basri ve diğer bazı alimlere göre Hz. Peygamber'in "Sünnet"i mânâsınadır.

Huccet: 1. Üçyüzbin hadîs bilen hadîs alimi; 2. Râvîlerinin durumlarıyla beraber sekizyüz bin hadîs bilen hadîs alimi. Bkz. Muhaddis, Hâfız, Hâkim.; 3. Hadîs sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadîslerle ihticâc edilmeye lâyık, "Sika"nın üstünde daha güvenilir râvî, hadîs alimi. Böyle bir râvî Irâkî'nin tertibinde ta'dîlin 2., Sehâvî'ninkinde 4. mertebesindedir.

Hulefâ' Râsidûn: İlk dört halîfe: Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali (Radiyellahu anhum).

Humâsiyyât: Sahâbî râvîsinden, hadîs(ler)i kitabına alan mü-

ellife kadar râvîleri beş kişi olan hadîsler.

Husn: Hadîsin Hasen olması. Bkz. Hasen, Ahsenu...

Huve Alâ Yedey Adlin: Bkz. Alâ Yedey Adlin.

Huve Hadîsî fe'rvîhi annî: Munâvele ve Munâvele arzı yoluyla hadîs edâ ederken kullanılan bir sîga.

Huve Kezâ ve Kezâ: Bkz. Kezâ ve Kezâ.

Hüzûr : 1 Tahammül yaşı sayılan temyîz çağından (Muteahhirûn'a göre beş yaşından) önce; teberrûken, ehliyet kesbinden sonra rivâyet için izin (İcâzet) almak vb. maksadlarla hadîs meclisinde bulunmak. Bkz. Hazartu, Temyîz; 2. Beş yaşından veya temyîz çağından önce hadîs meclisinde bulunarak yapılan tahammule Semâ' değil Hüzûr denir.

I

Iktisâr: Hadîsin, ihtiyaç durumuna göre, bir kısmını bırakıp diğerini rivâyet etmekle yetinmek. Bkz. İhtisâru'l-Hadîs.

Islâhu'l-Hata': Hadîste, önceden râvîler eliyle vaki olan hatayı düzeltme ameliyesi.

Istılâh: Bir ilim ehlinin, bir

grubun bir kelimeyi lûgat mânâsından ayrı olarak, aralarında kararlaştırdıkları özel bir mânâda kullanmaları, bu şekilde kullanılan kelime.

Izdırâb: 1. Hadîsin Muhtarib olması; 2. Hadîsi Muhtarib olarak rivâyet etmek.

i

İ'âre: Okuması veya istinsâh etmesi için hadîs kitabını birine ödünç vermek.

İbâziyye: Hz. Alî'nin hakem kabul etme görüşüne karşı çıkıp O'ndan ve Hz. Osman'dan ayrılarak onlarla çarpışan Haricîlerin pek aşırı olmayan bir kolu.

İbdâl: 1. Bedel mânâsına kullanılır. Bkz. Bedel; 2. Hadîslerin metin ve senedlerini birbirleriyle değiştirmek, biririnin senedini öbürünün metninin, öbürünün senedini berikinin metninin başına koymak. Bkz. Kalb.

İbdâl Âlî: Bedel Âlî mânâsına kullanılır.

İbhâm: Hadîsin sened veya metninde bir şahsın ismini söylemeyip "fulânun", "reculun (bir erkek)", "imre'etun bir kadın" gibi bir kelimeyle yetinerek kapalı bırakma. Bkz. Mubhem.

İbtidâ'us-Sened: Bkz. Senedin İbtidâsı.

İ'câm: Şeklen benzerleri olan noktasızlardan ayırmak için noktalı harfleri noktalamak. Bkz. Mu'cem, İhmâl.

İcâzât: Bir hadîs kitabını mü-

ellifinden veya (rivâyet hakkına sahip) başka birinden dinlemiş (Semâ' etmiş) olanları gösteren, kitabın baş veya sonundaki kayıtlar, dinleyici listeleri. Bunlara İcâzâtü's-Semâ' veya sadece Semâ'ât da denir.

İcâzet: Usûlüne uygun olarak, şeyhin, rivâyet hakkına sahip olduğu bütün veya bir kısım hadîslerini, hadîs kitaplarını rivâyet etmesi için birine sözlü veya yazılı olarak izin vermesi. Tahammul yollarından biridir.

İcâzet Âmme: İcâzet verilen kimseleri genel bir vasıfla tavsîf ederek verilen icâzet. Ekseriye makbul sayılmıştır.

Örnek: Ecezetü li'l-Müslimin.

İcâzet Amme Mukayyede: İcâzet verilen kimseleri genel bir vasıfla tarif etmekle beraber bir şehir, bir bölge, bir mezheb... ile kayıtlayarak verilen icâzet. Caiz görülmüştür.

İcâzet Âmme Mutlaka: Bir şehir, bölge, mezheb ile kayıtlı olmayarak verilen İcâzet Âmme. Bkz. İcâzet Âmme.

İcâzet bi-Muayyen li-Mechûl: Belirli hadîs(ler)i veya kitabı, rivâyet etmesi için bilinmeyen kimse(ler)e izin verme. İcâzet verilen kimsenin karîne ile belli olması durumu hariç, geçersiz bir izindir.

İcâzet li-Gayri Muayyen: Belirsiz kimse(ler)e hadîs rivâyeti için izin verme. Buna İcâzet Âmme de denir.

İcâzet li'l-Ma'dûm: Henüz mevcûd olmayanlara (dünyaya gelmemiş çocuklara) hadîs rivâyeti için izin verme. Cevâzı ihtilâflıdır.

i.e.

el-İcâzetu li'l-Ma'dûm ve'l-Mechûl,

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Subhî's-Sâmerrâ'î, Mısır (Resâ'il Hadîsiyye" içinde, s.79-83).

İcâzet li'l-Mechûl bi'l-Mechûl: Bilinmeyen kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için izin verme. Geçersiz bir icâzettir.

İcâzet li'l-Muayyen bi'l-Mechûl: Belirli kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için izin verme. Mechûl kitap veya hadîslerin karîne ile bilinmesi durumu hariç, geçersiz bir icâzettir.

İcâzet li-Muayyen fî Gayri Muayyen: Belirli kimse veya kimselere belirsiz kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için izin verme. Caizdir.

İcâzet Mechûle: Bilinmeyen kimse veya kimselere rivâyet için verilen izin. Cevâzı ihtilâflıdır.

İcâzet Muallaka: İznin verilip verilmemesi; kimlere verileceği ^{hâ-}belirli veya belirsiz kimse yahut ^{kim-}kimselerin arzusuna bırakılması şeklinde rivâyet için izin verme. Cevâzı hakkında ihtilâf vardır.

İcâzet Mucerrede: Kitap veya hadîsleri talebeye elden vermeksizin onların rivâyet iznini talebeye verme. Makbûl icâzettir.

İcâzet Mutlaka: İcâzet mucerrede mânâsınadır.

İcâzetü'l-Mucâz: İcâzet yoluyla alınmış olan kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için başkalarına izin verme.

İcâzetu'l-Umum: Rivâyet hakkına sahip olunan kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için umumî izin verme. Bkz. İcâzet Âmme.

İcâzetu Mâ Lem Yetehammelhu'l-Mucîz: Şeyhin

henüz elde etmediği fakat ilerde elde edebileceği hadîsleri rivâyet etmesi için şimdiden birine izin vermesi. Caiz değildir.

İ'dâl: Hadîsi, senedinden peşpeşe iki veya daha fazla râvîyi düştürerek (zikretmeyerek) rivâyet etmek. Bkz. Mu'dal, Adl.

İdrâc: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) sözlerine veya hadîsin herhangi bir kısmına aslında olmayan söz ve unsurların karıştırılması. Bkz. Mudrec.

İfrâdu'l-Hadîs: Sahâbe ve tâbi'ûnun söz ve işleriyle (hadîsleriyle) karışık bir halde bulunan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadîslerini ayırma (faaliyeti). Tasnîf Devri içinde mutâlâa edilir.

İğrâb: 1. Hadîsi Garîb veya Ferd olarak rivâyet etmek; 2. Garîb hadîsler nakletmek veya Garîb hadîs naklettiğini göstermek. Garîb ve Ferd ile bunların kısımları arasındaki farklar, fiil kullanımında gözönüne alınmaz. Bunun için, meselâ; Ferd nisbî ve Garîb iki hadîsin her biri hakkında "Ağrabe bih Fulân" veya "Tefferrede bih Fulân" demek mümkündür.

İhmâl: Şeklen noktalı bir benzeri bulunan bir harfi noktasız yazmak veya noktasız harf yazmak. Bkz. İ'câm, Muhmel.

İhrâc: 1. Daha ziyâde, rivâyet asrı denilen ilk üç asırda bir müellifin titiz bir araştırma sonucu bir hadîsi senedli olarak kitabına alması. Ta'likler ihrâc sayılmaz. Bkz. Tahrîc; 2. Râvîlerini zikretmek suretiyle bir hadîsi ortaya koyma, rivâyet etme.

İhtibâr: Hadîsin sâbit olup olmadığını, bir aslının bulunup bulunmadığını araştırmak, Bkz.

İ'tibâr, Sâbit, Asl.

İhticâc: Bir hadîsi delîl olarak kullanmak, delîl olarak ileri sürmek.

İhtilâfu'l-Hadîs: 1. Hadîsler arasında, hakîkî değil de zahîrî bir zıtlığın olması. Bkz. Muhtelifu'l-Hadîs; 2. Hadîsler arasında görülen izahı mümkün olmayan, ancak birisinin terkedilmesiyle açıklanabilen zıtlık.

İhtilât: Yaşlanma vs. sebeblerle hafıza bozukluğuna uğramak. Bkz. Muhtelit.

i.e.

el-Kevakibu'n Neyyirat fî Ma'rifeti Men ihtelela mine'r-Ruvâtî's Sıkât, Ibnu'l-Keyâl, tah.: Abdulkayyâm Abdu Rabbi'n-Nebî, Beyrut Dimeşk, 1981/1401, 558 s.

el-İğtibât bi-Men Rumiye bi'l-İhtilât, Burhânuddîn İbrâhîm ibn Muhammed el-Halebi, Haleb, 1350/1931.

İhtisar: 1- Hadîsin anlatmak istediğini, mânâyı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek; 2. Çeşitli mülâhazalarla, mânâyı bozmadan hadîsin bir kısmını hazfederek diğer kısmını rivâyet etmek, hadîsi kısaltmak. Bkz. Taktî, İktisâr.

Örnek:

Nebî Sallellahu aleyhi ve sellem'den, şöyle buyurduğu rivâyet edilir: 'Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse Allah da ona kavuşmayı arzu eder. Kim de Allah'a kavuşmayı istemezse Allah da ona kavuşmayı istemez'. (Bunun üzerine) Âişe veya (Resûlullah'ın) zevcelerinden başka biri şöyle demiş: "Bizler ölümlü muhakkakki istemeyiz!". (Resûlullah cevaben) şöyle buyurmuş: "Maksad bu değil! Fakat mümin ölüm vakti gelince Allah'ın hoş-

nudluğu ve cömertliği ile müjdelendiğinde, kendisine, önündekinden dahı sevimli hiç bir şey kalmaz. Binaenaleyh Allah'a kavuşmayı arzu eder, Allah da ona kavuşmayı arzu eder. Kâfir ise ölüm vakti gelince Allah'ın azabı ve ikabı ile müjdelendiğinde, kendisine, önündekinden daha kerih hiç bir şey kalmaz. Allah'a kavuşmayı istemez, Allah da ona kavuşmayı istemez". (Buhârî, Rikâk, 41 (4/81); Tirmizî, CEnâiz, 67 (3/380).

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî bu hadîsi, Hz.Âişe'nin istifsârı kısmı olmak-sızın sadece ilk kısmını zikreder-ek, ihtisâr etmiştir (Bu rivâyet için bkz. Tirmizî, Züh'd, 5(4/554).

İhve ve'l-Ehavât(Ma'rifetu'l- -): Kardeş olan râvîleri bilmeyi konu edinen hadîs bilgi kolu.

İkâf: 1. Senedi sahâbîye var-dırıp bırakmak; 2. Hadîsi mevkûf olarak rivâyet etmek. Bkz. Mevkûf.

İlâhî Hadîs: Hadîs, Kudsi mânâsınadır.

İ'lâl: Hadîsin sened veya met-ninde bir kusurun (illet'in) oldu-ğunu söylemek, bunu ortaya çıkar-mak, buna hükmetmek, Bkz. Mu'allel, İlet.

İ'lâm: Hocanın (şeyhin), rivâ-yetine izin vermeksizin falan hadîs veya kitabı tahammul etmiş oldu-ğunu, rivâyet hakkına sahip olmuş olduğunu talebeye bildirmesidir. Bu usûl, muhâlifler olmasına rağ-men, makbûl sayılan tahammul yollarından biridir. Bkz. Taham-mul Yolları.

İlet: İlet'in cemi.

İlet Kitapları: Hadîslerin, me-tin ve senedlerinde bulunan ve an-cak mütehasıs hadîs alimlerinin farkedebilecekleri gizli kusurlar

hakkında yazılmış kitaplar. Bkz.İl-let, Mu'allel.

Örnek:

el-İlel, Aliyyu'bnu'l-Medînî, tah.: Dr.Mustafa el-A'zamî, Bey-rût, 1972, 125 s.; Haleb, 1980, 158 s. (İlelu'l-Hadîs ve Ma'rifetu'r-Ricâl ismi ve Abdu'lmu'tî Emî Kal'acî tahkîkiyle).

Kitâbu'l-ilel ve Ma'rifeti'r-Ricâl, Ahmed ibn Muhammed ibn Hanbel, tah.: Dr.Talat Koçyigit-Dr.İsmail Cerrahoğlu, Ankara, 1963, 500-24 s., el-Cüz'ü'l-Evvel.

Kitâbu'l-İlel, İbn Ebî Hâtım er-Râzî, Mısır, 1343, I-II.

Şerhu İleli't-Tirmizî, İbn Re-ceb el-Hanbelî, tah. es-Seyyid Sub-hî Câsim el-Hamîd, Bağdâd, 583 s.

İle's-Sıdkı Mâ Huve: Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böy-le bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

İleyhi'l-Munteha fi'l-Kizb: Se-hâvî'ye göre cerhin 1. mertebesin-de bulunan bir râvî hakkında kul-lanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiç bir suretle alınmaz.

İleyhi'l-Munteha fi'l-Vaz': İleyhi'l-Munteha fi'l-Kizb mânâ-sınadır.

İleyhi'l-munteha fi't-Tesebbut: İbn Hacer ve Sehâvî'ye göre ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği ha-dîsle ihticâc edilir.

İlhâk: Hadîs yazarken yanlış-lıkla yazılmayan kelimeleri sonra-dan sayfa kenarına veya satırlar arasına ilâve etme. Bkz. Lahak.

İlet (c.İlel): 1. Hadîste bulu-nan ve ancak mudakkık hadîs

alimlerinin farkedebileceği kapalı, gizli ve ekresiya hadîsin sıhhatını yaralayıcı kusur; 2. Hadîsin sıhhatine zarar veren, za'îf olmasına sebep olan her türlü kusur. Bkz. Âfet, Metâ'in Aşere, Mu'al-lel, İlel Kitapları.

İlm: Başlangıçta bütün İslâm alimleri, daha sonraları özellikle hadîs alimleri arasında "ilm"le daha ziyade "Hadîs İlmî" kasdedilirdi.

i.e.:

Kitâbu'l-İlm, Züheyr ibn Harb, tah.: Muhammed Nâsirud-dîn el-Elbânî, Dimeşk, 1385 (Erba' Resâ'il min künûzi's-Sunne içinde: s.103-149); İstanbul, 1984, 192 s. (Zuheyru'bnu Harb ve Kitâb'ul-İlm Adlı Eseri ismi ve Prof.Dr.Salih Tuğ te'lîf-tahkîk-tercümesiyle).

Takyîdu'l-İlm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Yûsuf el-Aş, 1975/1395, 198 s.

Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fadlih ve Mâ Yenbeğî fî Rivâyetih ve Hamlih, Ebû Ömer Yûsuf ibn Abdilberr, tah.: Abdurrahman Hasan Muhammed, Kahire, 1975, N-513-9.

İlm Nazarî: Karînelere bakmaksızın yalnız Haberu'l-Âhâd'ın kendisine bakmakla değil, bilakis karînelere bakarak elde edilen bilgi.

İlm Ahvâli Ruvâti'l-Hadîs: Râvîlerin doğum ve ölümlerinden, kabîlelerinden, vatanlarından, cerh ve ta'dîllerinden, vs. hususlarından bahseden hadîs bilgi kolu. Hadîscilerin ıstılahında buna "İlmü Esmâ'i'r-Ricâl" da denir.

İlmü'l-Ahbâr: Husûsen Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm), umûmen sahâbe ve tâbi'ünün söz, fiil ve takrîrlerinden

bahseden bilgi kolu.

İlmü'l-Âsâr: Sahâbe, tâbi'ün ve seleften diğer alimlerin, insanların söz, fiil ve görüşlerini araştıran bilgi kolu. İlmü'l-Ahbâr mânâsına da kullanılır.

İlmü'l-Hadîs: Bkz.Hadîs İlmî.

İlmü'l-Yakîn: Vâkı'a mutabık kesin bilgi, kesin inanç.

İlmü'r-Rivâyet: İlmü'l-Ahbâr mânâsınadır.

İlm Yakînî: Duyulduğunda, bir tarafa atılması mümkün olmayacak şekilde insanda hasıl olan kesin bilgi, kesin inanç. Bkz. İlmü'l-Yakîn, İlm Zarûrî.

İlm Zarûrî: 1. Araştırmaya, kesbe gerek olmaksızın delilsiz hasıl olan ilim; 2. Nazarî, aklî veya naklî yollardan biriyle insanda hasıl olan zorunlu bilgi.

İmâm: 1. Hâkim, Huccet, Hâfız ıstılahlarının muradîfi olan Muhaddis mânâsında kullanılır. Hadîs ilminde üstad-i kâmil mertebesini bulan zat; 2. Sehâvî'ye göre ta'dîlin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

İm'ân: Hadîs öğretiminde hadîsin; her kelimesi üzerinde ayrı ayrı durarak garîb kelimelere, kapalı ifadelere açıklamalar, âyetlerden, şiiirlerden misâller getirmek, sarf ve nahiv yönünden kelimelerin üzerinde durmak, râvîleri ilgilendiren hususlarda izahlar yapmak, hadîsten çıkan fikhî meselelere işaret etmek, konuyla uzaktan-yakından ilgili hikâyeler, meseller anlatmak suretiyle hadîs öğretimi yolu. Bkz. Hall ve Bahs, Serd.

İmlâ': 1. Şeyhin talebeye ha-

dîs yazdırması. Bu şekilde talebenin hadis tahammulü en üstün tahammul şekli sayılır ve Semâ' içinde mütâlâa edilir; 2. Şeyhin talebeye yazdırması yoluyla meydana gelen kitab. Bkz.Emâlî.

i.e.:

Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ', Ebû Sa'd Abdulkerîm es-Sem'ânî, tah. ve Almanca özet tercüme: Mat Weisweiller, Leiden, 1952, 51-190 s. (Türkçeye özet tercümesi: İmlâ Usûlü ve es-Sem'ânî'nin "Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ'"ı, Abdullah Aydın, Atatürk Üni., İlahiyet Fakültesi Dergisi, 5. sayı, Erzurum, 1982, s.175-188).

İnbâ': Edâ sîgası olarak En-be'enâ kullanmak.

İndenâ: Hadîsciler arasında "İnde Ehli'l-Hadîs: Ehlu'l-Hadîse Göre" mânâsında kullanılır.

İnkîâtâ': 1. Senedde râvî düşmesi, râvî atlanması. Bkz. İrsâl; Hadîsin munkatı' olması. Bkz. Munkatı'.

İntihâ'u's-Sened: Senedin sahâbe tarafı. Bkz. Âhîru's-Sened, Menşe'u-s-Sened.

İntikâ': Muhtelif hadîs kitaplarından, ihtiyaç duyulan hadîsleri derleyerek hadîs kitabı yazma usûlü. Bkz. Tasnîf, Tahrîc.

İ'râb: 1. Hadîsi, yanlış okumaları önlemek gayesiyle, nahiv kaidelerine göre harekelemek. Bkz. Şekl; 2. Hadîsin gramer (nahiv) tahlilini yapmak.

i.e.:

İrâbu'l-Hadîsi'n-Nebevî, Ebu'l-Bekâ' Abdullah el-Ukberî, neşr: Abdul'ilâh Nebhân, Dimeşk, 1977, 320 s.

İrcâ': 1. Büyük günah işleyen cehennemlik olup olmadığına dair hükmü geriye bırakmak, bu-

nu Allah'a havale etmek; 2. Amellerin imandan cüz olmadığına, iman artıp eksilmediğine, mü'minlerin durumlarının Allah'a raci olduğuna, bu dünyada onların cennetlik veya cehennemlik olduklarına dair hüküm verilemeyeceğine inanmak; 3. Kalbde imansızlık da olsa iman sadece dille ikrardan ibaret olduğuna, büyük günâhların imanla beraber zarar vermeyeceğine inanmak (Bu sonuncusu râvîyi cerh sebebidir).

İrmi Bih: İrâkî'ye göre cerhin 3., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiç bir suretle alınmaz.

İrsâl: 1. Senedde bir veya birkaç râvînin düşürülmesi, atlanması, hadîsin bu şekilde rivâyet edilmesi. Bkz. Ersele, İnkîâtâ'; 2. Tâbi'înin sahâbî râvîyi zikretmeyerek doğrudan doğruya Resûlullah'dan (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) hadîs rivâyet etmesi. Bkz. Mursel.

İrsâl Celî: 1. Yapılan râvî atlaması, ilgili alimlerin çoğu tarafından farkedilebilecek derecede belli olan irsâl; 2. Râvînin muasırı olmadığı bir şeyhden, bir hadîsi, ondan duyduğunu (Semâ' ettiğini) vehmettirecek bir şekilde rivâyette bulunması. Bkz. Mürsel Zâhir, Tedlîs, Mudelles

İrsâl Hafî: 1. Yapılan râvî atlaması, ancak mudekkık hadîs alimlerinin farkedebileceği şekilde gizli olan irsâl ; 2. Râvînin muasırı olduğu fakat karşılaşmadığı şeyhden hadîs rivâyet etmesi. Bkz. Mursel Hafî, Mudelles; 3. Bir râvînin mulâkî olup hadîs aldığı bir kimseden, muteber hadîs alma

yollarından biri ile almadığı bir hadîsi rivâyet etmesi.

İrsâl Zâhir: İrsâl Celî mânâsına kullanılır.

İrvî Hâzâ Annî: Munâvele yoluyla hadîs edâ ederken kullanılan bir sîga.

İsmâ': Şeyhin talebeye hadîs okuyup dinletmesi. Bkz. Semâ'.

İsnâd: 1. Özel lafızlarla râvî veya râvîleri zikrederek hadîs metnini ilk sahibine, söyleyenine, yapana nisbet etme, ulaştırma; 2. Hadîs metnini bize ulaştıran râvîlerin, zaman sırası ile isimlerinin zikredildiği kısım. Bkz. Sened; 3. Hadîs metnini bize ulaştıran râvîleri, zaman sırası ile zikr etmek; 4. Hadîsi, senedinde kopukluk olmaksızın Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) nisbet ederek rivâyet etmek. Bkz. Musned (Hadîs); 5. Hadîsi senedinde kopukluk olmaksızın rivâyet etmek. Bkz. Mutasıl; 6. Hadîsi Resulullah'a nisbet ederek rivâyet etmek. Bkz. Ref', Merfû'.

Örnek:

Haddesenâ

Muhammedu'bnu'l-Musenna ve'bnu Beşşâr kâlâ: Haddesenâ Muhammedu'bnu Ca'fer haddesenâ Şu'be kâlâ: Semî'tu Katâdete yuhaddisu an Enesi'bni Mâlik kâlâ: Kâlâ Resûlullah sallelahu aleyhi ve sellem: "Ben kendisine; oğlundan, babasından (hülâsa) bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça hiçbiriniz mümin olmuş olmaz!" (Muslim, İmân, 70 (1/67)).

Yukarıda altı çizili kısım İsnâd (=Sened)dir. Bu kısmı söyleyerek metni söyleyenine nisbet etmek, ulaştırmak da, buradaki râvîleri sırası ile zikretmek de İsnâd adını alır.

i.e.:

el-Kavlu's-Sedîd fî ittisâli'l-Esânîd, Ahmed ibn Ali et-Trablusî ed-Dimeşkî, Nûruosmaniye, 625, yazma.

İsnâd Âlî: Aynı metnin müteaddit isnâdlarından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnâddan, ilk kaynağa, diğer(ler)ine oranla daha az râvî ile ulaşan isnâd (sened).

Örnek:

haddesenâ Abdullah haddesenî Ebî senâ Ebû Mu'âviyete senâ el-A'meş ani'l-Ma'rûr ibn Suveyd an Ebî Zerr kâlâ: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki; Allah azze ve celle şöyle buyuruyor: Kim bir iyilik yaparsa ona onun on misli vardır veya daha fazlasını veririm. Kim de bir kötülük yaparsa ona onun bir misli vardır yahut bağışlarım. Kim arz dolusu hata yapar da sonra bana hiçbir şeyi ortak koşmayarak bana kavuşursa ona onun mislini mağfiret olarak veririm. Kim bana bir karış yaklaşırsa ona bir zirâ' (kol, arşın) yaklaşıyorum. Kim bana bir zira' yaklaşırsa ona bir kulaç yaklaşıyorum. Bana yürüyerek gelene ise ben koşarak gelirim. (Musned, 5/153).

Aynı metin (Maklûb olarak) Muslim'de (Zikr, 22 (4/2068)) şu senedle yer alır: haddesenâ Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe haddesenâ Vekî' haddesenâ el-A'meş ani'l-Ma'rûr ibn Suveyd an Ebî Zerr.

Görüldüğü gibi Musned'deki İsnâd 6 râvîden oluşmuş iken Muslim'in isnâdı 5 râvîden oluşmuştur. Dolayısıyla Muslim'in İsnâdı Musned'inkine nazaran âlîdir. Musned'inki de Muslim'inkine nazaran nâzildir.

İsnâdda Fazlalık: Bkz. Mezîd fî Muttasılî'l-Esânîd.

İsnâd İlmi: Râvîlerin durumları, kullanılan edâ sîgaları vs. yönlerden hadîsin sahîhlik ve za'îfliğini yani kabûle şâyân olup olmadığını araştıran ilim. Bkz. Dirâyetu'l-Hadîs İlmi, Hadîs Usûlü.

İsnâd Mu'an'an: İçinde edâ sîgası olarak "an" edatının kullanılmış olduğu isnâd. Bkz. Mu'an'an, An.

İsnâd Murekkeb: Kendisi sahîh olmakla beraber asıl metninden alınıp başka bir metnin (ekseriya Mevzû' bir metnin) başına getirilmiş olan isnâd. Bkz. Mevzû'u'l-Metn.

Örnek:

....senâ Mekkî ibn Bundâr senâ el-Hasanu'bnu Abdilvâhid el-Kazvînî senâ Hişâm ibn Ammâr senâ Mâlik ani'z-Zuhrî an Enes merfû'an: Allah kırmızı gülü mi'râc gecesi Cibrîl'in terinden yarattı. Beyaz gülü benim terimden yarattı. Sarı gülü dü Burâk'ın terinden yarattı.

Bu hadîsin isnâdındaki râvîler, umûmen birbirlerinden gerçekten rivâyette bulunmuş olmaları hasebiyle isnâd sahîhtir. Ancak bu metni rivâyet etmemişlerdir. Metni uyduran kimse bu sahîh senedi alarak bu metnin başına eklemiştir. Aslında sahîh olan isnâd bu durumda İsnâd Murekkeb ismini alır.

İsnâd Nâzil: Aynı metnin müteaddit isnâdlarından veya metin aynı olmasa da birkaç isnâddan, ilk kaynağa, diğer(ler)ine oranla daha fazla râvî ile ulaşan isnâd. Bkz. İsnâd Âlî, Nuzûlu'l-İsnâd, Uluvv.

İstidrâk: 1. Yanlış veya eksik rivâyetleri düzeltme, tenkîd etme; 2. Bir müellifin, şartlarına uyduğu halde kitabına almamış olduğu hadîsleri bir kitapta toplama. Bkz. Mustedrek.

Örnek:

1. Hz.Âişe'ye; Abdullah ibn Amr'ın, kadınlara, guslettiklerinde başlarını bozmalarını (yani saç örüklerini çözmelerini) emrettiği ulaşmış. Bunun üzerine Hz.Âişe şöyle demiş: "Hayret şu İbn Amr'a doğrusu! Kadınlara, guslettiklerinde başlarını bozmalarını (saç örüklerini çözmelerini) emrediyor. Onlara, başlarını tıraş etmelerini de emretse ya! Ben Resûlullah'la (sallellahu aleyhi ve sellem) beraber bir kaptan yıkanırdım da başımın üzerine üç (defa su) boşaltmaktan (dökmekten) fazla bir şey yapmazdım. (Muslim, Hayz, 59 (1/260)).

Bu meselede, İbn Amr'ın bu vâcib olarak değil ihtiyâten emrettiği, Hz. Âişe'nin ise örükleri çözenin vâcipliğini kabul etmediği şeklinde bir te'vîl yapılır (Bkz.İcâbe, 111).

i.e.:

el-İcâbe li-İrâdî me'stedreket-hu Âişe ale's-Sahâbe, Bedruddîn ez-Zerkeşî, tah.: Sa'îdu'l-Efgânî, Dimeşk, 1358/1939, 183 s.

İstifâda: Tenvâtürden aşağı bir derecede olan şöhet (hadîsin yaygınlığı) derecesi. Bkz. Mustefîz.

İstigrâb: Hadîsi garîb saymak, garîb kabul etmek. Bkz. İğrâb, Garîb.

İstihrâc: 1. Bir kitaptaki hadîsleri, bu kitabın senedlerinden farklı senedlerle, sözkonusu kitabın müellifiyle, müellifin şeyhinde veya daha yukarılarda birleş-

mek şartıyla, tesbit etme ve bir kitapta toplama. Bkz. Mustahrac; 2. Bir kitaba ilâveler yapma.

İstimlâ': 1. İmlâ meclisinde hocanın yazdırdığı hadîsleri yazmak; 2. İmlâ meclisinde hocanın yazdırdığı hadîsleri uzaktakilere nakletmek.

İstişhâd: Bir hadîsin, başka bir yoldan, başka bir senedle gelen benzerini zikretmek, nakletmek. Bkz. Şâhid, Mutâbi'.

İşkâl: 1. Hadîste izahı gereken, anlaşılması güç, izah ve dikkat isteyen husus. Bkz. Muşkil, Mu'dal; 2. Hadîsin kelimelerini, okumayı kolaylaştırmak, yanlış okumayı önlemek için noktalamak ve harekelemek. Bkz. İ'câm, Şekl.

İ'tibâr: Bir hadîsin aynının veya benzerinin başka yollardan rivâyet edilip edilmediğini ortaya çıkarmak için araştırma yapmak, senedlerini araştırmak. Bkz. Şâhid, Mutâbi'. Bu araştırma, daha ziyade, za'îf bir hadîsi, benzerini bularak takviye etmek için yapılır. Fakat bu da ancak takviyeye elverişli olan çok za'îf olmayan hadîs-

ler için mümkündür. Her za'îf hadîs için bu araştırma yapılamaz.

İ'tidâd: Za'îf bir hadîsin başka yollarla desteklenmesi. Bkz. Âdîd, Mutâba'at.

İtkân: Râvînin fazla zabt sahibi, titiz olması. Bkz. Zabıt, Mutkîn.

İttefekâ Aleyh, İttefeka Aleyhi's-Şeyhân: "Aleyh"deki zâmirin mercii olan hadîsi hem Bu-hârî hem de Muslim "Sahîh" isimli kitaplarına almışlardır. Bkz. Muttefak Aleyh.

İttihâmu'r-Râvî bi'l-Kizb: Diğer hususlarda yalan söylediği bilinen bir râvînin hadîs rivâyetinde de bunun yapabileceğine ihtimâl verilmesi. Bkz. Tuhmetu'r-Râvî bi'l-Kizb, Kizbu'r-Râvî. Bu durum, râvîyi adâlet yönünden cerh sebeplerinden biridir. Bkz. Metâ'in Aşere.

İttisâl: Hadîsin senedindeki râvîler arasında bir kopukluğun, atlamamanın bulunmaması. Bkz. İnkîâtâ', İrsâl, Muttasıl, Musned.

İzzet: Hadîsin azîz olması. Bkz. Azîz.

K

Kabile: Bir babanın sulbünden meydana gelen çocukların oluşturduğu insan topluluğu. Bkz. Mu'telif ve Muhtelif.

i.e.:

el-İnbâh alâ Kabâ'ili'l-Arab, İbn Abdilberr, neşr: Husâmuddîn el-Kudsî Mu'cemu Kabâ'ili'l-Arab, Ömer Rıza Kehhâle, Dimeşk, 1368.

Kad Du''ife: Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibar için alınır.

Kadh: Râviyi, adâlet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşınamamakla suçlamak, kınamak. Bkz. Cerh, Ta'n.

Kader: Şerrin, kulun yaratmasıyla olduğu inancı, iddası.

Ka'diyye: Devlet başkanlarına karşı çıkma görüşünde olup da buna girişmeyenler.

Kad Tarahû Hadîseh: Sehâvî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Kalb: Sened ve metindeki kelimelerde takdîm-te'hîrde bulunmak, bir râvîyi aynı tabakadan biri ile veya hadîslerin sened ve metinlerini, birbirleri ile değiştirmek. Bkz. Kalb Murekkeb, Maklûb.

Kalb fi'l-Metn: Metindeki kelime veya cümlelerde takdîm-te'hîrde bulunmak.

Örnek:

"....Size bir şeyi emrettiğim zaman onu gücünüz yettiğince yapınız. Sizi bir şeyden nehyettiğim zaman da ondan kaçınınız." (Nesâ'î, Menâsiku'l-Hacc, 1 (5/83)).

Bu metinde kalb vardır. Metnin ma'rûf olan şekli Buhârî ve Muslim'de şöyledir:

".... Sizi bir şeyden nehyettiğim zaman ondan kaçınınız. Size bir işi emrettiğim zaman ise gücünüzün yettiğince onu yapınız." (Buhârî, İ'tisâm, 2 (4/159); Muslim, Fedâ'il, 130 (4/1830)).

Kalb fi's-Sened: Seneddeki râvî isimleri arasında takdîm-te'hîrde bulunmak; bir râvîyi aynı tabakadan bir diğeri ile değiştirmek.

Örnek:

Ka'b ibn Murre yerine Murre ibn Ka'b demek.

Kalb Murekkeb: Bir metnin isnâdını alıp diğeri bir metnin başına, bunun isnâdını alıp öteki metnin başına koymak. Bkz. Isnâd Murekkeb.

Kâle: 1. Semâ' yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılabilen en düşük sîga. Bu sîga. talebe ile şeyhin likâsı bilindiği ve talebe tedlîs yapmayan birisi oldu-

ğu durumlarda semâ'a delâlet eder. Bkz. Haddesenâ, Ahberenâ, Semî'tu, An; 2. Vicâde yoluyla, müellifin kendi hattıyla olmasa da, alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Kâle Lenâ, Lî: 1. Semâ' yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılabilen (ki yalnız "Kâle"den daha kuvvetlidir.) Bu sîga daha çok Muzâkere ve munâzara esnasındaki semâ' yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılır. Kâle Lenâ, tahammul esnasında talebinin birden fazla olduğuna, Kâle Lî, hadîsin tek başına alındığına işâret eder; 2. Buhârî'nin, arz veya munâvele yoluyla yahut muzâkere esnasında almış olduğu hadîsleri edâ ederken bu sîgayı kullandığı rivâyet edilirse de bu açıklamaya mâkûl görülmeyip onun şu iki yerde bu sîgayı kullanmış olduğu nakledilir: Hadîsin, merfû hükümünde olsa da zâhiren mevkûf olması halinde; hadîsin isnâdında, şartlarına uymayan birinin bulunması halinde.

Kâle Lenâ bi-Kırâ'atî: Râvînin şeyhine kendi kırâ'atı yoluyla ondan aldığı hadîsleri edâ ederken kullandığı bir sîga.

Kâle Lenâ Kırâ'aten Aleyh: Kırâ'at yoluyla alınan hadîsleri edâ ederken kullanılan bir sîga.

Kâlellahu Te'âla fîMâ Revâhu anhu Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: Halef alimlerinin kudsî hadîsleri rivâyet ederken kullandıkları sîga.

Kâle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem fî-Mâ Yervî an Rabbih: Selef alimlerinin kudsî hadîsleri rivâyet ederken kullandıkları sîga.

Kalîlu'l-Hadîs: Çok hadîs bilse de, özellikle bu işe kendini veren muhaddisler gibi fazlaca rivâyet etmeyen, az rivâyette bulunan kimse.

Kara'tu Alâ Fulân: Kırâ'at yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Kara'tu Alâ Fulân an Fulân: Bir şeyhin, şeyhinden icâzetle aldığı bir hadîsi bu şeyhden kırâ'at yoluyla alma halinde bu hadîsin edâsında kullanılan bir sîga.

Kara'tu bi-Hattı Fulân: Vicâde yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.w

Kara'tu fî Kitâbi Fulân: Vicâde yoluyla alınan bir hadîste, hadîsin müellif hattı ile olduğuna kesin kanaat getirilmediğinde bu hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Karîn (c.Kurenâ'): Yaş ve hadîs öğrenimi (sened, isnâd) bakımından veya, yaşca birbirlerinden farklı olsalar da, sadece hadîs öğrenimi bakımından birbirlerine yakın olan, yaşdaş, öğrenim arkadaşı olan râvîlerden her biri. Bkz. Kırn, Mudebbec, Rivâyetu'l-Akrân.

Örnek:

Sahâbe içinde: Hz.Â'îşe ve Ebû Hureyre; etbâ'u't-tâbi'în içinde imâm Mâlik ve el-Evzâ'î.

Ka-senâ: Kâle Haddesenâ edâ sîgasının kısaltması.

Kâss! (c. Kussâs): Doğruluk ve yanlışlıklarına bakmaksızın hal-ka hikâyeler, haberler, bu arada hadîsler anlatan, bunu bir nevi meslek edinen kimse. Bu kimseler; za'if ve mevzû hadîsler naklettikleri, hatta bir kısmı hadîs uydurma yoluna gittikleri için hadiscilerin; meseleleri sathî ve bazan da dünyevî gâyelerle ele aldıkları için mutasavvıfların

tenkîdlerine mârûz kalmışlardı.

i.e.

el-Ahâdîsu'l-Mevzû'atu'lletî Yervîhâ el-Âmmetu ve'l-Kussâs, Abdusselâm ibn Abdilhalîl (İbn Teymiyye) el-Harrânî, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Rakm, 176, Mecâmî'.

Ahâdîsu'l-Kussâs, Takıyud-dîn Ahmed ibn Abdillahl İbn Teymiyye, tah.: Muhammed es-Sabbâğ, 1392/1972, el-Mektebu'l-İslâmî, 152 s./Tahzîru'l-Havâss min Ekâzîbi'l-Kussâs, Celâluddîn es-Suyûtî, tah.: Muhammed es-Sabbâğ, 1392/1972, el-Mektebu'l-İslâmî, 54-272 s./el-Bâ'is ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs, Zeynuddîn Abdurrahîm el-İrâkî, tah.: Muhammed es-Sabbâğ, (Advâu's-Şerî'a dergisi içinde Riyâd, 1393, el-Adedu'r-Râbî', s.81-171).

Kat': Hadîsin senedinden bir veya birkaç râvîyi hazfederek, zikretmeyerek (Munkatî' olarak) rivâyet etmek. Bkz. İrsâl, İ'dâl.

Kâtibu'l-Vahy: Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) inen vahiyleri yazan, O'nun diğer yazı işlerini gören husûsî yazıcıları, sekreterleri. Bkz. Dîvân.

i.e.

el-Mısbâhu'l-Mudiyy fî Küttâbi'n-Nebıyyi'l-Ummiyy, İbn Hadîde Abdullah ibn Muhammed el-Ensârî, Haydarâbâd-ed-Dekken, 1976-1977, I-II.

Küttâbu'n-Nebıyyi sallelâhu aleyhi ve sellem, Dr. M.Mustafa el-A'zamî, er-Riyâd, 1401/1981, 120 s.

Kâtibu's-Semâ': Bir kitabı, müellifinden veya bir hocadan dinleyen kimse(ler)in isimlerini kitabın başına veya sonuna kaydeden şahıs. Bkz. Tabaka, Ketebe't-tibâk.

Kâtibu't-Tabaka: Kâtibu's-Semâ' mânâsınadır.

Kavî: 1. Sahîh ve Hasenden daha umûmî olarak Makbûl hadîs. Bkz. Makbûl; 2. Söylendikten sonra peşine bir âyet okunmuş olan hadîs.

Kaviyyu'l-Hadîs: Zehebî'ye göre sıkı râvî mânâsınadır. Bkz. Sika.

Kavl(c. Akvâl): 1. Kur'an dışında Resûlullah'dan (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) sâdır olan söz. Bkz. Hadîs; 2. Bir alimin bir konudaki görüşü, yorumu.

Kavlî Muselsel: Bkz. Muselsel bi'l-Kavl.

Ke'ennehu Mushaf: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Kesretu'l-Galat: Hadîsin tahammül ve edâsında çokça hata yapılması, Fuhsu'l-Galat mânâsınadır. Bu durum râvîyi zabt yönünde cerhetme sebeplerindendir. Bkz. Fuhsu'l-Galat, Metâ'in Aşere.

Keşt: Yanlış yazılan bir kelimeyi kazımak suretiyle düzeltme usûlü. Bkz. Darb, Hakk, Mahv.

Ketebe İleyye: İcâzet ve daha ziyade Kitâbet yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Ketebe İleyye bi'l-İcâzet: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Ketebe't-Tibâk: Fâilin sıkalığına, dikkatliliğine ve yazısının güzelliğine işaret eden bir tabir. Bkz. Kâtibu't-Tabaka, Tabaka.

Kezâ: Mânâsında yanlışlık görülen bir ibârenin üzerine, aslının öyle olduğunu belirtmek için müstensih veya kâtib tarafından

konulan bir kelime.

Kezâ ve Kezâ: Fîhi Lîyn olan bir râvî hakkında Ahmed ibn Hanbel'in kullandığı özel ıstılahı.

Kezzâb: 1. Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 1., Sehâvî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz; 2. Hıfz etmediğini rivâyet eden, olur-olmaz herkesten hadîs yazan kimse (ilk devirlerde ve nâdiren bu mânâda kullanılmış). Bkz. Kizb.

Kırâ'at (ale's-Şeyh): Bir şeyhin rivâyethakkınasahip olduğu hadîsleri onun huzurunda okumak veya okuyan birini dinlemek suretiyle hadîs öğrenimi. Tahammul Yollarından biridir.

Kırn (c.Akrân): Karîn mânâsıdır. Bkz. Rivâyetu'l-Akrân, Mudebbec.

Kıssa: 1 Hadîsin söylenmesine, yapılmasına sebep, vesîle olan hâdise, durum. Bkz. Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs.

Kitâb: 1. Bir kitapta, ekseriya bir Kur'an hükmüne, Kur'an'da yer alan bir konuya dayalı olarak meydana getirilen ana bölüm; 2. Hadîsin vicâde yoluyla alındığını gösteren bir ıstılah. Bkz. Sâhibu'l-Kitâb.

Örnek:

1.Kitâbu'l-Edeb (Buhârî'nin Sahîh'inin 78. (4/30); Tirmizî'nin Sunen'inin, 44. (5/80) ana bölümü; Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Reka'ik (Muslîm'in Sahîh'inin 53. (4/2272) ana bölümü; Kitâbu'l-Hayl (Nesâî'nin Sunen'inin (6/178) ana bölümlerinden biri)...

2.İbn Ma'în demiş ki; "Amr ibn Şu'ayb'ın, babasından, dedesinden (şeklindeki) rivâyeti "ki-

tâb"dır. İbn Ma'în'in bu sözden maksadı Amr'ın dedesinin hadîslerini vicâde yoluyla aldığıdır, kitâbet (mukâtebe) yoluyla aldığı değildir.w

Kitâbet: 1. Şeyhin, hadîslerinden bir kısmını veya tamamını yazıp yahut yazdırıp bir kimseye vermesi veya göndermesi. Bkz. Mukâtebe. İlk dönemlerde "kitâbetu'l-hadîs"i kerîh gören rivâyetlerde bazan bu mânâ sözkonusudur. Kitâbet tahammul yollarından biridir; 2. Resûlullah (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) ve sahâbe devrindeki hadîs yazma faaliyeti. Bkz. Tedvîn, Tasnîf, Tehzîb; 3. Mutlak olarak hadîs yazma işi.

i.e.

Takyîdu'l-İlm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Yûsuf el-Aş, 1395/1975, 168 s.

Mecmû'atu'l-Vesâ'iki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebeviyyi ve'l-Hilâfeti'r-Râside. Dr. Muhammed Hamîdullah, Beyrût, 1389/1969, 554 s.

Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvî-nih, Muhammed Mustafa el-A'zamî, (Beyrût), 1400/1980, I-II

Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti, Doç.Dr. İbrahim Cânan, İstanbul, 1984, 188 s.

Kitâbet Makrûne bi'l-İcâze: Talebenin yazılan hadisleri, rivâyet etmesi için izin ihtiva eden kitâbet.

Kitâbet Mucerrede: Talebenin, yazılıp kendisine verilen veya gönderilen hadîsleri rivâyet etmesi için izin ihtivâ etmeyen kitâbet.

Kitâbetu't-Tesmî': Hadîs mecmuasına, okuyan hocanın ve dinleyenlerin isimleriyle okuma yer ve tarîhinin kaydedilmesi, yazılması. Bkz. Kâtibu't-Tabaka, Tabaka.

lerek yalan söyleme, Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) söylemediğini, yapmadığını O'na isnâd etme. Râvîyi cerh noktalarının en ağırı bu husustur. Bkz. Metâ'in Aşere, Rumiye bi'l-Ehaveyn; 2. Resûlullah söylemediği ve yapmadığı halde O'na isnad edilerek uydu-rulan hadîs. Bkz. Mevzû'; 3. Hıfz etmediğini rivâyet etme, yanıltma, hata yapma (Bilhassa ilk devirlerde, nâdiren de olsa, bu mânâya kullanılmış).

Kizb Silsilesi: Bkz. Silsiletu'l-Kizb.

Kudsî Hadîs: Bkz. Hadîs Kudsî.

Kuri'e Alâ Fulân ve Ene Es-me': Şeyhin hadîslerinin onun huzurunda, rivâyette bulunan râvîden başka bir râvî tarafından okunması suretiyle alınan hadîs(ler)in edâsında kullanılan bir sîga. Bkz. Kırâ'at.

Kussâs: Kâss'ın cemi.

Küna: Künye'nin cemi.

Küna Mucerrede: İsim ve lakabları bilinmeyen veya nazar-ı itibara alınmayan künyeler.

Küna Mufrede: Benzeri künyelere sahip başka kimseler bulunmayan, tek bir şahsa has olan künyeler. Bkz. Ferd mine'l-Esmâ'...

Künna nef'alu Kezâ: Sahâbenin, kendisiyle rivâyet edilen hadîsi hukmen merfû' sayılan bir ifadesi. Bkz. Merfû' Hukmen.

Künye(c.Küna): Eb(baba), umm(an), ibn(oğul), bint(kız), uht(kızkardeş), vb. kelimelerle başlayan, isim ve lakab dışındaki alem, ayırdedici isim. Künye şeklinde isim ve lakabın da verildiği vakidir. Bkz. Lakab, Esmâ' ve'l-Küna.

Örnek:

Ebû Bekr. (İlk halîfe Abdullah ibn Kuhâfe'nin künyesi); Ummu Atıyye (Nesîbetu'l-Mâziniyye'nin künyesi); İbn Abdilberr (Kurtuba'lı meşhûr âlim Ebû Ömer Yûsuf ibn Abdilberr'in künyesi).

i.e.:

el-Küna ve'l-Esmâ', Ebû Bîşr Muhammed ibn Ahmed ed-Dûlâbî, Haydarâbâd, 1322-1323h., I-II.

Kitâbu'l-Muktenâ fî Serdi'l-Küna, ez-Zehebî, Riyâd, tah.: Muhammed Sâlih el-Murâd (Mastır tezi, İslâm Üniversitesi).

Ayrıca, râvîlerle ilgili kitapların son kısımlarında ekseriya "Küna" bölümleri vardır.

Kütüb Erba'a: Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î ve İbn Mâce'nin "Sunen" isimli eserleri. Türkçeye tercüme edilmişlerdir. Bkz. Sunen Erba'a, Kütüb Sitte.

Kütüb Hamse: Buhârî ve Muslim'in "Sahîh'leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î ve Tirmizî'nin "Sunen"leri. Bkz. Hamse, Kütüb Sitte.

Kütüb Seb'a: Buhârî ve Muslim'in "Sahîh"leri ile Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î, İbn Mâce ve Dârimî'nin "Sunen"leri. Bu grupta Dârimî'nin Sunen'i yerine İmâm Mâlik'in Muvatta'ını kabul eden alimler de vardır. Bkz. Kütüb Sitte.

Kütüb Selâse: 1. Buhârî ve Muslim'in "Sahîh'leri ile İmâm Mâlik'in "Muvatta'"ı; 2. Ebû Dâvûd, Nesâ'î ve Tirmizî'nin "Sunen"leri. Bkz. Kütüb Sitte.

Kütüb Sitte: 1. Buhârî ve Muslim'in "Sahîh"leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î Tirmizî ve İbn Mâce'nin "Sunen"leri. Bkz. Eimme Sit-

te; 2. Buhârî ve Muslim'in "Sahîh"leri, Ebû Dâvûd, Nesâ'î, ve Tirmizî'nin "Sunen"leri, İmâm Mâlik'in "Muvatta'"ı (Mağribli alimlerin ekserisine, Rezîn el'Abderî, İbnu'l-Esîr ve diğer bazı alimlere göre. Bkz. Mağribliler.); 3. Buhârî ve Muslim'in "Sahîh"leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve Dârimî'nin "Sunen"leri. Bkz. Sahîhân. Sunen Erba'a, Muvatta', Atrâf.

i.e.:

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Ahmed ibn Ahmed ez-Zebîdî, Tercüme ve şerh: Ahmed Naîm (Mukaddime'si ile ilk üç cild) Kâmil Mirâs, İstanbul-ankara, I-XII.

Sahîh-i Muslim ve Tercemesi, terceme: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1386/1967-1390/1970, I-VIII.

Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Ahmed Davudoğlu, İstanbul, 1973-1980, I-XI.

Sünen-i Ebî Davud ve Tercümesi, tercüme: İbrahim Kocaşlı, İstanbul 1983, I-IV.

Sünen'ün-Neseî, şerh: Suyûtî, haşiye: Sindî, tercüme: A.M.Büyükcınar A.Tekin-Ö.Faruk Harman-Y.Erol, İstanbul, 1981, I-VIII.

Sünen-i Tirmizî Tercemesi, O.Z.Mollamehmetoğlu, İstanbul,

1971-1976, I-VI.

Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi, Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1982-1984, I-X.

Muvatta, İmâm Mâlik, ter.: Heyet, İstanbul, I-II.

Câmi'u'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl, Mecduddîn İbnu'l-Esîr, tah.: Abdu'l-Kâdir el-Arnâ'ût, 1389/1969, I-XI.

el-Kâşif fî ma'rifeti Men Lehu Rivâyetun fî'l-Kütübî's-Sitte, ez-Zehabî, Kâhire, 1392/1972, Dâru'n-Nasr.

İlm-i Hadîsden Kütüb-i Sitte ve Müellifleri, Rızaeddin b. Fahdeddin, Orenburg, 1910, Vakıf Matbaası, 135 s.

el-Mu'cemu'l-Muştemil alâ Zikri Esmâ'i Şuyûhi'l-E'immeti'n-Nebel, İbn Asâkir Ali ibnu'l-Hasan, tah.: Sekînetu's-Şihâbî, Dimeşk, 336s. el-Hıttâ fî Zikri's-Sihâhî's-Sitte, Sıddîk Hasan Han, Lâhûr, 1397. Tehzîbu't-Tehzîb, İbn Hacer el-Askalânî, Haydarâbâd, 1325, I-XII.

Takrîbu't-Tehzîb, İbn Hacer el-Askalânî, Beyrût, 1395/1975, I-II. Hulâsatu Tezhîbi'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl, Safiyuddîn Ahmed el-Hazrecî, Mısır, 1301.

L

Lâ Ahade Esbetu Minh: Ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâcedilir.

Lâ A'rifuh: Ehliyetli bir hadîs aliminin bir hadîs hakkında böyle bir ifade kullanması, tenkîd ve muhâlefet görmezse, bu hadîsin mevzû' olduğuna delâlet eder.

Lâ A'rifuh bi-Hâze'l-Lafz: Lâ A'rifuh hükmündedir.

Lâ A'rifu Lehu Aslen: Lâ A'rifuh mânâsıdır. Bkz. Lâ Asla Leh, Asl.

Lâ A'rifu Lehu Nazîren fi'd-Dünya: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsle ihticâc edilir.

Lâ Asla Leh: Bilinen bir senedi yok demektir. Bkz. Asl, Lâ A'rifu Lehu Aslen, Lem Ecid Lehu Aslen, Lem Ekıf Lehu Alâ Aslin.

Lâ Be'se Bih: 1. Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 2. İbn Ma'in ve Ebû Zur'ate'd-Dımeşkî bu sîgayı Sıka mânâsına kullanırlar. Bkz. Sıka.

Lâ Edrî Mâ Huve: Sehâvî'ye göre cerhin, 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Lafzan mutevâtir: Bkz. Mutevâtir Lafzî.

Lafziyye: Kur'an'ın telâffuz ettiğimiz lafzının mahluk, aslının ise gayr-ı mahlûk olduğunu söyleyenler.

Lahak: Hadîs yazarken yanlışlıkla yazılmayıp sonradan kenara veya satırlar arasına ilâve edilen kelime.

Lahn: (Hadîs okurken, rivâyet ederken) i'râb hatası yapmak; sözü, dilin kaidelerine aykırı olarak söylemek. Bkz. İ'râb.

Lâ...İlâ: Aradaki kelime veya cümlelerin yanlışlıkla fazladan yazılmış olduğunu yahut bir nüshada bulunup diğerinde bulunmadığını belirten işâretler. Bkz. Min...İlâ; Zâ'id...İlâ.

Lakab(c.Elkâb): Özel ismin dışında, kişiyi övmek veya yermek için yahut da sadece kişide bulunan bir hususiyeti ifade için bu kişiye verilen tanıtıcı isim.

Örnek:

'Atîk (Hz. Ebû Bekir'in lakabı. Yüzünün güzelliğinden veya Allah'ın ateşinden azatlı olduğundan dolayı bu lakab verilmiş.);

Dâll (Büyük bir zat olan Mu'âviye ibn Abdilkerîm'e bu lakab, Mekke yolunda kaybolduğu için verilmiş.); Muşkdâne (Hocasının yanına giderken giyinip güzel koku süründüğü için Abdullah ibn Ömer el-Kureşî'ye verilen lakab).

i.e.:

Kitâbu'l-Elkâb, Ebu'l-Velîd el-Faradî, Zâhiriyye, 234.

Nuzhetu'l-Elbâb fi'l-Elkâb, İbn Hacer el-Askalânî, Feyzullah, 1548.

el-Elkâbu'l-islâmiye fî-tarîh ve'l-Vesâk ve'l-Âsâr. Dr. Hasan

el-Bâşâ, Mısır, 1957, Mektebetu Mısır.

Lâ Şey': Irâkî'ye göre Cerhin 3., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Lâ Tehillu Kitâbetu Hadîsih: Sehâvî'ye göre La Şey' mânâsınadır.

Lâ tehillu'r-Rivâyetu Anh: Sehâvî'ye göre Lâ Şey' mânâsınadır.

Lâ Yesbut: 1. Mevzû' hadîsler ve za'îf râvîlerle ilgili kitaplarda hadîsin mevzû' olduğunu ifade eder; 2. Hadîsin mevzû', za'îf ve hatta bazan hasen olduğunu belirtir.

Lâ Yesbut Fîhi Şey': Mevzû' hadîsler ve za'îf râvîlerle ilgili kitaplarda sözkonusu meseledeki hadîslerin mevzû' olduğunu ifade eder.

Lâ Yesihhu: Genel olarak hadîsin za'îf veya mevzû' olduğunu ifade eden bu ıstılah; mevzû' hadîsler ve za'îf râvîlerle ilgili kitaplarda hadîsin mevzû' olduğunu, Ahkâm Hadîsleri ile ilgili kitaplarda ıstılâhî mânâsıyla sahîh olma-

dığını ifade eder. Bu son durumda hadîs hasen olabilir.

Lâ Yuhteccu Bih: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 5., Irâkî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Lâ Yuktebu Hadîsuh: Sehâvî'ye göre Lâ Şey' mânâsınadır.

Lâ Yusâvî Felsen: Sehâvî'ye göre Lâ Şey' mânâsınadır.

Lâ Yus'el Anhu: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Lâ Yus'el An Mislih: Lâ Yus'el Anhu mânâsınadır.

Lâ Yutâba' Alâ Hadîsih: Râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîsin başkaları tarafından rivâyet edilmediğini de belirten bu ıstılah, sıka bir râvî hakkında cerh edici değildir. Bkz. Mutâba'at.

Lâ Yu'teber bi-Hadîsih: Irâkî'ye göre cerhin, 2., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz. Bkz. İ'tibâr.

Lâ Yu'teber Bihi: Lâ Yu'teber bi-Hadîsih mânâsınadır.

Lehak: Bkz. Lahak.

Lehu Ahâdîs Menâkîr: Sehâvî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bu sîga râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîslerinin terkedilmesini gerektirmez. Râvînin munker rivâyetleri çoğalınca terk lâzım olur ki o durumda Munkeru'l-Hadîs, Revâ Menâkîr sîgaları kullanılır. Bkz. Munker.

Lehu Belâyâ: Râvînin hadîs uydurmasından kinâye olan bu sîga Sehâvî'ye göre cerhin 2. mertebesinde olan râvî hakkında kullanılır. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Lehu Evhâm: İbn Hacer'e göre ta'dîlin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bu ifade, râvîyi sıkalıktan düşürmez. Çünkü az vehim zarar vermez ve hiç kimse bundan kurtulamaz. Bkz. Vehm.

Lehu Mâ Yunker: Sehâvî'ye göre Lehu Ahâdîs Menâkîr mânâsınadır.

Lehu Menâkîr: Lehu Ahâdîs Menâkîr mânâsınadır.

Lehu Tammât ve Evâbid: Sehâvî'ye göre Lehu Ahâdîs Menâkîr mânâsınadır. Hakkında bu ifade kullanılan kimsenin kizb'le mi ittihâm edileceği yoksa bunun, yalnız hadîsinin munker olduğunu mu belirteceği kesin değildir. Bkz. Kizb, Munker.

Lem A'rifu: Lem Ecidhu mânâsınadır.

Lem Ecidhu: Yetkili bir hadîs alimi bir hadîs hakkında böyle söyler ve bu sözü muhalefet ve tenkîd görmezse sözkonusu hadîsin mevzû' olduğuna hükmedilir. Bkz. Lâ Yesbut.

Lem Ecidhu Hâkezâ: Lem Ecidhu mânâsınadır.

Lem Ecid Lehu Aslen: Lem Ecidhu mânâsınadır. Bkz. Asl, Lâ A'rifu Lehu Aslen, Lem Ekîf Lehu Alâ Aslin.

Lem Ekîf Aleyh: Lem Ecidhu mânâsınadır.

Lem Ekîf Lehu Alâ Aslin:

Lem Ecidhu mânâsınadır.

Lem Erahû bi-Hâze'l-Lafz: Lem Ecidhu mânâsınadır.

Lem Yerid fîhi Şey': Lem Ecidhu mânâsınadır. Bkz. Lâ Yesbut fîhi Şey'.

Lem Yesbut: Lâ Yesbut mânâsınadır.

Lem Yesihh: Lâ Yasihhu mânâsınadır.

Leyse bi-Ba'id mine's-Sevâb: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Leyse Bihi Be's: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs yazılır ve araştırılır.

Leyse bi-Hucce: Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin, 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Leyse bi'l-Hâfiz: Sehâvî'ye göre leyse bi-Hucce mânâsınadır.

leyse bi'l-Kaviyy: Zehebî, Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Hucce mânâsınadır.

Leyse bi'l-Mardıyy: Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Hucce mânâsınadır.

Leyse bi'l-Metîn: Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Hucce mânâsınadır.

Leyse bi-Me'mûn: Sehâvî'ye göre Leyse bi-Hucce mânâsınadır.

Leyse bi-Sâbit: Mevzû' hadîsler ve za'îf râvîlerle ilgili kitaplarda hakkında bu hüküm verilmiş olan hadîsin mevzûluğuna delâlet

eden bir sîga. Bkz. Lâ Yesbut.

Leyse bi-Sahîh: Mevzû hadîsler ve za'îf râvîlerle ilgili kitaplarda hadîsin mevzû olduğuna, Ahkâm Hadîsleri ile ilgili kitaplarda hadîsin istilâhî mânâsıyla sahîh olmadığına delâlet eden bir tabir. Bkz. Lâ Yesihhu.

Leyse bi-Sîka: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Leyse bi-Sîka ve Lâ Me'mûn: Zehebi ve Irâkiye göre cerhin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiç bir suretle alınmaz.

Leyse bi's-Sîka: Leyse bi-Sîka mânâsınadır.

Leyse bi-Şey': 1. Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 4., Irâkî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz; 2. Yahya ibn Ma'în bu sîgayı cerh için de kullanmakla beraber bazan, râvînin az hadîs rivâyet etmiş biri olduğu mânâsında kullanır ki bu durumda cerh edici bir sîga olmaz.

Leyse bi-Umde: Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Leyse bi-Zâke: Zehebî, Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde

mânâsınadır.

Leyse bi-Zâke'l-Kaviyy: Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Leyse bi-Zâlik: Leyse bi-Zâke mânâsınadır.

Leyse Lehu Asl: Lâ Asla Leh mânâsınadır.

Leyse Min Cemmâzât: Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Leyse Min Cimâli'l-Mehâmil: Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Leyse min İbili'l-Kabbâb: Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Leyse Yahmedûneh: Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Leyyin: Zehebi, Irâkî ve Sehâvî'ye göre bi-Umde mânâsınadır. Bkz. Fîhi Lîyn.

Leyyinu'l-Hadîs: 1. Irâkî'ye göre cerhin 5., İbn Hacer'e göre 6., Sehâvî'ye göre (Dârekutnî'nin kullanışı hariç) 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 2. Rivâyet etmiş olduğu hadîsler az olmakla beraber bu hadîsler arasında, onun hadîsinin terkedilmesine sebep olacak kadar za'îf olanlar da bulunan râvî.

Likâ': Şeyhle karşılaşp ondan hadîs alma, semâ'da bulunma.

Li'z-Za'fi Mâ Huve: Irâkî ve Sehâvî'ye göre Leyse bi-Umde mânâsınadır.

Lukıy, Luka: Likâ' mânâsınadır.

M

Mâ Akrabe Hadîseh: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Mâ A'lemu Bihi Be'sen: Mâ Akrabe Hadîseh mânâsınadır.

Mağribliler: Bkz. Meğâribe.

Ma'dinu'l-Kizb: Sehâvî'ye göre cerhin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mahalluhu's-Sıdk: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Mahfûz: 1. aralarında, metin veya sened bakımından muhalefet (zıtlık) bulunan hadîslerden, diğerlerine oranla râvîleri daha sıkı (evsak) yahut sıkalıklarıyla beraber daha çok olanı (Şâzz mukabili). Bkz. Muztarib; 2. Sahîh ve hasen hadîsi şumûlüne alan makbûl hadîs. Bkz. Makbûl.

Örnek:

Âişe radiyallahu anhâ'dan şöyle dediği rivâyet edilmiş: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, sabahın iki rekâtını kılınca sağ tarafı üzerine yan üstü yatardı (Buhârî, Teheccüd, 23(1/132)).

Abdolvâhid ibn Ziyâd ise, Ebû Hureyre'ye varan senediyle Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiş: "Sizden biriniz sabahın iki rekâtını kılınca sağ üzerine yan üstü yatsın." (Tirmizî, Salât, 311 (2/281); Ebû Dâvûd, Tetavvu', 4(2/221)).

Bu şekilde birçok kimsenin, Resûlullah'ın fi'li olarak rivâyet etmiş olduğu bir hadîsi Abdolvâhid O'nun sözü olarak nakletmekle muhâlefet etmiş oldu. Dolayısıyla birinci hadîs mahfûz, ikinci hadîs şâzz ismini alır. (Bkz. Tedrîb 1/235; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı: Mukaddime, 1/123).

Mahrec, Mahrecu'l-Hadîs: 1. Hadîsin ilk olarak rivâyet edildiği, yayıldığı yer; 2. Hadîs kendilerinden çıktığı, kendilerinden yayıldığı için, hadîsi rivâyet eden râvî(ler).

Mahreci Ma'rûf: Beldesinin, bölgesinin hadîslerini rivâyet etmekle meşhûr olan bir râvînin naklettiği o beldenin, bölgenin hadîsi. Bu ifade, senedin muttasıl oluşundan kinâyedir.

Örnek:

Basralıların hadîslerini rivâyet etmede Katâde meşhûr olmuştur. Şayet Basralıların hadîsleri Katâde'den nakledilirse bu hadîslerin mahreci ma'rûf olmuş olur, yani

senedleri muttasıl sayılır.

Mahv: (Hadîs yazarken) yanlış yazılan kelimeyi silmek, yalamak suretiyle düzeltme usûlü. Bkz. Keşf.

Makbûl: 1. Sened ve metni bakımından kabûle şâyân olan ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadîs (Sahîh ve hasen murâdifi). Bkz. Merdûd; 2. İşin aslında doğru (sabit) olma ihtimali olmama ihtimalinden daha kuvvetli olduğuna dair bir delîl bulunan hadîs (Sahîh ve hasen murâdifi); 3. Adalet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvî (Sıka ve Sadûk istalihlerinden daha umumi bir mânâda); 4. Tadilin 6. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 5. Senedi za'îf de olsa kendisiyle amel edilmiş olan ve alimlerin kabulle karşıladıkları hadîs.

Maklûb: 1. Bir veya birkaç râvîsi aynı tabakadan başkalarıyla değiştirilmiş olan hadîs; 2. Sened ve metnindeki kelime veya cümlelerde takdîmte'hîrler yapılmış olan hadîs; 3. Metnin isnadı alınıp diğer bir metnin başına diğerininki de bunun başına konmuş olan hadîs. Bkz. Kalb, Kalb Murekkeb. Maklûb hadis, Za'îf hadîs çeşitlerindendir.

Örnek:

1. Hammâd ibn Amr en-Nasîbî el-Kezzâb anî'l-A'meş an Ebî Sâlih an Ebî Hureyrete merfû'an: Yolda müşriklere rastladığınız zaman onlara başta siz selâm vermeyiniz.

Bu hadîsin senedindeki Hammâd, Suheyl ibn Ebî Sâlih'in yerine el-A'meş'i koyduğu için hadîs

bu şekliyle maklûbdur. Hadîsin maklûb olmayan rivâyetleri için bkz. Musned, 2/263, 444; Muslim, Selâm, 13 (4/1707).

2. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiş: Allah yedi kimseyi, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı (kıyamet) gününde kendi gölgesinde gölgelendirecektir: Adaletli imam (başkan), Allah'a ibadetle yetişen genç, kalbi mescidlere bağlı kişi, Allah için birbirini sevip bunun üzerine bir araya gelip bunun üzerine ayrılan kimseler, makam ve güzellik sahibi bir kadının kendisini dâvet ettiği, bunun üzerine onun da; "Ben Allah'dan korkarım!" dediği kimse, sadaka verip de sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek şekilde bunu gizleyen kimse, yalnızken Allah'ı anıp da gözlerinden yaş boşalan kimse (muslim, Zekât, 91(2/715)).

Bu hadîstekî; "sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek..." kısmı "sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek..." şeklinde olmalıdır (Bkz. Buhârî, Zekât 16(1/163). Dolayısıyla yukarıdaki Muslim rivâyeti maklûbdur.

3. Bu çeşit maklûba en güzel misâl, Bağdâd ulemasının Buhârî'yi imtihan için 100 hadîsin sened ve metinlerini birbirleriyle değiştirerek ona sormalarıdır. Buhârî, büyük bir vukûfla her senedi ilgili metnin başına koyarak hafıza gücünü ve bilgisini isbat etmişti.

Maklûbu'l-İsnâd: Senedinde kalb yapılmış olan hadîs. Bkz. Kalb, Kalb fi's-Sened.

Maklûbu'l-Metn: Metninde kalb yapılmış olan hadîs. Bkz. Kalb, Kalb fi'l-Metn.

Makrûnen: Râvîsinin za'îfliğinden dolayı bir hadîsi sıkı bir râvînin rivâyetiyle birlikte zikretme usûlü.

Maksûr: Mevkûf hadîs mânâsına kullanılır Bkz. Mevkûf.

Maktû': 1. Tâbi'ûn ve sonrakilerin söz ve fiilleri. Bkz. Merfû', Mevkûf; 2. Senedi bir tâbi'îye kadar varıp öteye geçmeyen, tâbiîn-de kalan hadîs. Senedinde râvî atlanmış olan hadîs (İlk dönemlerde ve çok nâdiren munkatı' mânâsına).

Örnek:

Muhammed ibn Sîrîn'den şöyle dediği rivâyet edilmiş: "Bu (hadîs) ilmi dîndir. Binaenaleyh dîninizi kimden aldığınıza (dikkat nazariyle) bakınız! Muslim, Mukaddime, 5(1/14).

Ma'kûs: Metnindeki kelime veya cümleler arasında takdîm-te'hîrler yapılmış olan hadîs. Bkz. Kalb, kalb, fi'l-Metn, Maklûb. Ma'kûs hadîs, za'îf hadîslerdendir.

Örnek:

Uneyse bint Hubeyb demiş ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: "İbn Umri Mektûm ezân verdiği zaman yiyiniz, içiniz. Bilâl ezân verdiğinde artık yiyip içmeyiniz." (Musned, 6/433).

H. Âişe ve İbn Ömer ise Resûlullah'ın şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet ederler: "Bilâl gece iken ezan okur. Bunun için İbn Umri Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz! (Musned, 6/44,54; Buhârî, Ezân, 12 (1/76)).

Bu iki rivâyetten birincisi ma'kûs ve za'îf, ikincisi makbûl ve sahîhtir.

Ma'lûl: Mu'allel mânâsınadır.

Ma'lûl Sahîh: Sıhhatine zarar vermeyecek bir kusuru bulunan sahîh hadîs. Bkz. İlet.

Örnek: (farazî):

Bir hadîsi Hasan ve Osman mürsel olarak, Fudayl muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. Râvîlerden Hasan, sıkalık bakımından Osman ve Fudayl'dan aşağı derecedir. Osman sıkalıkta Fudayl'ın dengi ise de tercîh ettirici bir yönü yoktur. Bu durumda Fudayl'ın rivâyet etmiş olduğu hadîs sahîh, ancak diğer tarîklerden mürsel geldiği için Ma'lûl Sahîh olmuş olur.

Ma'mûlun Bih: Bilhassa ilk dönemlerde tatbik edilmiş, kendisiyle amel edilmiş olan hadîs.

Mânen Mutevâtir: Bkz. Mutevâtir Mânevî.

Ma'rûf: 1. Munker mukabili olarak, za'îf bir râvî tarafından kendisine muhâlif bir hadîs rivâyet edilmiş olan hadîs; 2. Sahîh ve hasen hadîsi şumûlüne alan makbûl hadîs. Bkz. Makbûl; 3. Cerh ve ta'dîl yönünden durumu bilinen ve kendisinden birden fazla râvînin rivâyette bulunmuş olduğu kimse. Bkz. Mechûl.

Ma'rûfu'l-Ayn: Kendisinden en az iki (adil) râvînin rivâyette bulunmuş olduğu kimse. Bkz. Mechûlu'l-ayn.

Masnû: Mevzû, hadîs mânâsınadır.

Masûn: Cerh ve Ta'dîl alimlerinin kitaplarında zikretmedikleri râvî. Bkz. Mestûr.

Matrûh: 1. Metrûk hadîs mânâsınadır; 2. Matrûhu'l-Hadîs mânâsınadır.

Matrûhu'l-Hadîs: Sehâvî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulu-

nan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mat'ûn "Fîh": Irâkî'ye göre cerhın 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Me'âlî: Bir râvînin baba, dede... ve devamındaki atalarından rivâyet etmiş olduğu hadîsler.

Me'âni'l-Ahbâr: Hadîslerin terkîblerinde bulunan açıklanmaya muhtaç ince, gizli mânâlar. Bkz. Garîbu'l-Hadîs. Muşkil, Fıkhu'l-Hadîs.

Mebde'u's-Sened: Senedin müellif tarafı. Bkz. Evvelu's-Sened.

Mechûl: 1. Hadîs öğrenimiyle (ilim talebiyle) şöhrat kazanmamış veya alimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadîsi sadece tek bir râvî yoluyla gelen kimse. Bkz. Ma'rûf ; 2. Sehâviye göre cerhın 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 3. Mechûl bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîs (Za'îf sayılır.); 4. Râvîleri tek tek tanınsa da alimlerin bir bütün olarak bilmedikleri, tanımadıkları sened; 5. Ebû Hâtim bunu Mechûlu'l-Hâl mânâsına kullanır.

Mechûlu'l-Adâle: Mechûlu'l-Hâl mânâsınadır.

Mechûlu'l-Adâle Bâtinen: Görünüşe göre cerh ve ta'dîl yönünden durumu bilinmekle beraber iç yönü itibariyle durumu bilinmeyen râvî. Buna Mestûr de denir.

Mechûlu'l-Ayn: Kendisinden rivâyette bulunan tarafından ismi

ve sıkı olduğu söylenmiş olsa da kendisinden sadece bir kişinin hadîs rivâyet etmiş olduğu dolayısıyla alimlerin tanımadığı râvî. Böyle bir râvîyi, cerh ve ta'dîl alimlerinden biri tevsîk ederse (sıkı olduğunu söylerse) râvînin cehâleti kalkar, ma'rûf biri olmuş olur. Bkz. Vâhid, Vuhdân, Mukill.

Mechûlu'l-Hâl: 1. Kendisinden, ismini açıklayarak iki veya daha fazla (adil) râvî rivâyet etmekle beraber cerh ve ta'dîl yönünden durumu bilinmeyen kimse. Bkz. Mestûr; 2. İbn Hacer'in Takrîb'teki tertîbinde 7. mertebede bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Mechûlu'z-Zât: Mechûlu'l-Ayn mânâsınadır.

Meclis: 1. Diğer ilmî meselelerle beraber hadîs imlâsı ve tedrîsi yapılan toplantı, oturum; 2. Bu toplantıda yazılanlarla meydana gelen eser. Bkz. Emâlî.

Mecrûh: Kendisinde cerh sebeplerinden birinin veya birkaçının bulunduğu söylenerek tenkîde uğramış râvî. Bkz. Cerh, Metâ'in Aşere.

Medhûl: Bir kimsenin rivâyet etmiş olduğu hadîsler arasına sonradan bilerek veya bilmeyerek sokulmuş olan hadîs.

Medenî: 1. İlk olarak Medîne'de yayılmış olan hadîs. Bkz. Mahrecu'l-Hadîs; 2. Hicretten sonra söylenmiş veya yapılmış olan hadîs.

Megâribe: Mısır'ın batısında kalan yerlerin sakinleri.

Megâzî: Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) savaşlarına ait hadîsler, bu hadîsleri ihtivâ eden kitaplar.

i.e.:

el-Meğâzi'l-Üla ve Muellifû-hâ, Josef Horovitz, terceme: Huseyn Nassâr, Kahire, 1369/1949.

el-Meğâzî, Vâkıdî, Bristish Museum, London, el yazması.

Hız. Peygamberin Savaşları, Prof. Muhammed Hamidullah, çeviren: Doç.Dr.Salih Tuğ. İstanbul, 1972. 228 s.

Mehcûru'l-Hadîs: Rivayet etmiş olduğu hadîslerin çoğu, güvenilir ve yetkili kimselerin rivâyet ettikleri hadislerle muhalif olan, onlarınkine uymayan râvî.

Mekkî: 1. İlk olarak Mekke'de yayılmış olan hadîs. Bkz. Mahrecu'l-Hadîs; 2. Hicretten önce vârid olan hadîs.

Mekzûb: Mevzû' mânâsındır.

Meliyy: Adâlet ve zabt sahibi, sıkı kimse.

Me'mûn: Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs yazılır ve araştırılır, ihtibâr için alınır.

Menâkıb İlmi: Şahıs, kabîle, memleket vs.nin övgüsü veya yergisine dair haberler, hadîsler.

Menba'u'l-Kizb: Sehâvî'ye göre cerhin, 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Men Mislu Fulân: Tâ'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Mensûh: Hükümü, zaman bakımından sonraki şer'î bir delille kaldırılmış olan hadîs. Bkz. Nesh, Nâsih.

Menşe'u's-Sened: Senedin sahâbî tarafı. Yerine göre müellif tarafı da kastedilebilir. Bkz. Evvelu's-Sened, Âhiru's-Sened, İntihâ'u's-Sened.

Mercûh: Muhâlefet halinde, iki hadîsten tercihe şâyân görülme-yeni. Bkz. Merdûd, Şâzz.

Merdûd: 1. Sabit olmama ihtimalinin daha kuvvetli olduğuna dair bir delîl bulunan haber (za'îf hadîs). Bkz. Makbûl; 2. Sahîh ve hasen hadîsin vasıflarını taşımayan hadîs (za'îf hadîs); 3. Muhâlefet halinde, iki hadîsten tercihe şâyân görülme-yeni. Bkz. Munker, Şâzz, Mercûh.

Merdûdu'l-Hadîs: Irâkî'ye göre cerhin 3., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Merfû: 1. Senedi nasıl olursa olsun, Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) sarahâten veya hükmen nisbet edilen hadîs. Sened ve metnin özelliklerine göre çeşitli isimler alır ve mutlak olarak hadîs denince merfû' hadîs anlaşılır. Bkz. Ref', Râfî', Raffâ', Sunnet, Yebluğ Bih, Yenmîh, Yerfe'uh, Yer-

vîh; 2. Mursel mukabilinde kullanıldığında muttasıl mânâsı kasdedilir. Merfû hadîs, sened ve metnin durumuna göre sahih, hasen ve za'îf olabilir.

Örnek:

Enes demiş ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: Üç şey kimde varsa îmânın tadına eser: Sevdiği kimseyi yalnız Allah için seven, Allah ve Resûlü kendisine onların dışındakilerden daha sevgili olan, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılması kendisine, küfre dönmekten daha sevimli gelen (Muslim, İmân, 68(1/66); Buhârî, İmân, 13(1/7)).

Merfû' Hukmen: Görünüşte mevkûf veya maktû' hadîs olduğu halde, muhtevasının ancak vahiy-le bilinebilecek bir husus olması dolayısıyla, Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) bildirmiş olması gereken bu sebeble de merfû sayılan hadîs. Bu durumda, hadîsi rivâyet eden sahâbî veya tâbî'nin ehl-i kitapdan rivâyet eder biri olmaması gerekir.

Merfu' Mursel: Senedi Tâbî'înden birine vardıktan sonra ne râvî sahabînin ne de Resûlullah'ın (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) ismi zikredilmeyerek "yerfe'uh", "yenmîh" gibi bir sîga ile nakledilen ve hükmen merfû' sayılan hadîs.

Merhale: Yaklaşık olarak bir günlük yol.

Mervî: Rivâyet edilen, nakledilen şey (metin). Bkz. Metin, Râvî.

Merviyyât: 1. Rivâyet edilenler, metinler; 2. Muhtelif tertîblerde hadîsleri bir araya getiren eserler, hadîs kitapları.

Örnek:

2. Musnedler, Mu'cemler, Câmi'ler, Cüzler...

Mesânîd: Musned'in cemi. Bkz. Musned.

Mesrûk: Garîb göstermek veya ilgi çekmek için senedindeki bir râvîsinin yerine aynı tabakadan başka bir râvî konulmuş olan hadîs. Bkz. Maklûb, Serikatu'l-Hadîs.

Örnek: Maklûb'un 1. örneği buna da örnek teşkil eder.

Mestûr: 1. Zâhiri haliyle adil olan fakat içyönüyle bilinmeyen dolayısıyla kendisinden gaflet, kizb vehmedilebilen ama bunlarla ittiham edilmeyen râvî (Mestûru'l-Adâle murâdifi). Bkz. Mechûhu'l-Adâle Bâtinen; 2. Kendisinden , birden fazla râvî hadîs rivâyet ettiği halde cerh ve ta'dîl yönünden durumu bilinmeyen veya hakkında yapılan cerh ve ta'dîlden birini tercih imkânı bulunmayan râvî; 3. Hakkında cerh ve ta'dîliyle ilgili bize herhangi bir bilgi ulaşmamış olan râvî; 4. İbn Hacer'in Takrîb'deki tertîbinde Mechûlu'l-Hâl mânâsınadır. Bkz. Mechûlu'l-Hâl.

Mestûru'l-Adâle: Zâhiri haliyle adil olduğu halde batınî adâleti bilinmediği için kendisinden gaflet, kizb vs. vehmedilen ancak bunlarla ittiham edilmeyen râvî. Bkz. Adâlet Bâtına, Mestûr.

Me'sûr: Resûlullah (aleyhi's-salâtü ve's-selâm), sahâbe ve tâbi'înden nakledilen haber. Bkz. Eser.

Örnek:

Âişe'den nakledilir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şu dualarla dua edermiş: Ya Allah! Nârin (cehennem) fitnesinden,

nârin azabından, kabrin fitnesinden, kabrin azabından, zenginliğin fitnesinin şerrinden ve fakirliğin fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Mesih Deccâlin fitnesinin şerrinden de sana sığınırım. Yâ Allâh! Hatalarımı kar ve dolu suyuyla yıka. Beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi de hatalardan temizle. Benimle hatalarımın arasını, doğuyla batının arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır. Yâ Allah! Tenbellikden, bunaklık derecesinde ihtiyarlığa düşmekten, günâhdan ve borçdan sana sığınırım. (Muslim, Zikr, 49(4/2078).

Meşârika: Mısır ile doğusunda kalan bölgeler ahalisi. Bkz. Meğâribe.

Meşhûr: 1. Her tabakada en az üç kişinin rivâyet etmiş olduğu veya en az üç farklı senedle rivâyet edilmiş olan hadîs. Bkz. Mustefîz; 2. İlk devirlerde bir-iki kişi tarafından rivâyet edilmiş olduğu halde sonradan kabûl görerek daha fazla kimse tarafından rivâyet edilmiş olan hadîs. Bkz. Garîb Meşhûr; 3. Râvîlerinin adedine, senedinin olup olmadığına bakmaksızın, halk arasında yayılmış olan hadîs. Bkz. Mustehir; 4. Başka bir grup, cemaat arasında pek bilinmemekle beraber bilhassa herhangi bir gruba arasında yayılmış olan hadîs. Meşhûr hadîs, sened ve metnin durumuna göre sahîh, hasen ve zaîf olabilir.

Örnek:

1. İbn Ömer'den, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittiği nakledilir: "Cumaya gelen kimse boy abdesti alsın (gusletsin)." (Tirmizî, Cumu'a, 3(2/364); Buhârî, Cumu'a, 2,5,12(1/103-105); Muslim, Cu-

mu'a, 1.2.4(2/579-580).

Verilen kaynaklarında bu hadîsin, her tabakada üç ve üçden fazla râvîleri olduğu görülmektedir.

2.Garîb Meşhûr için verilen örnek buna da örnek sayılır. Bkz. Garîb Meşhûr.

3:"Nefsini bilen Rabbini bilmiş demektir".

Bu söz, bilinen bir senedi olmadığı halde, hadîs olarak yayılmıştır. Yahya ibn Mu'âz'ın sözü olduğu söylenir.

4:"Müslüman, müslümanların dilinden ve elinden salim oldukları kimsedir". (Buhârî, İmân, 3(1/6); Muslim, İmân, 65(1/65).

Bu hadîs; hadisciler, alimler ve halk arasında meşhûrdur.

"Allah'ın en hoşlanmadığı helâl, boşama (talâk)dır". (Ebû Dâvûd, Talâk, 3(2/255); İbn Mâce, Talâk, 1(1/650).

Bu hadîs fakîhler arasında meşhûrdur.

Meşhûr Garîb: Bkz. Garîb Meşhur

Meşhûr Maksûr: Belli bir kesimde, grupta meşhûr olan hadîs.

Meşîha: Meşyeha mânâsındadır. Şeyhin cemi olarak da kullanılır. Bkz. Meşyeha, Şeyh.

Meşk: Harfleri açık, dişli harfleri dişsiz fakat çabuk ve kolay yazma. Alimlerce pek hoş karşılanmaz. Bkz. Ta'lîk, Tedkîk.

Meşkûk: Ne sâbit olduğuna, ne de sâbit olmadığına dair bir delil bulunmayan hadîs. Bkz. Makbûl, Merdûd, Sâbit.

Meşrikliler: Bkz. Meşârika.

Meşyeha: 1. Bir kimsenin içinde, karşılaşıp hadîs almış olduğu hocalarının (şeyhlerinin) isimlerini ve onlardan rivâyet etmiş ol-

duğu hadîsleri zikretmiş olduğu kitab. Bkz. Mu'cem, Bernâmeç, Nusha; 2. Bir kimsenin içinde, tek bir hocadan almış olduğu hadîsleri topladığı kitab. Bkz. Nusha; 3. Şeyhin cemi olarak da kullanılır. Bkz. Meşîha, Şeyh.

Örnek:

el-Meşyeha, İbnu'l-Cevzî, neşr: Muhammed Mahfûz, Beyrût, 1980, 302 s.

Meşyehatu'n-Na'âli'l-Bağdâdî, Muhammed ibn Abdilazîm el-Munzirî, neşr: Nâcî Ma'rûf ve Beşâr Avvâd Ma'rûf, Bağdâd, 1975, 204 s.

Metâ'in Aşere: Râvînin adâlet ve zabt sıfatlarını zedeleyen dolayısıyla cerhine yol açan on kusur, tenkid noktası. Bunların beşi adâlet sıfatıyla beşi de zabt sıfatıyla ilgilidir:

Adâlet sıfatıyla ilgili olanlar: Kizb, İttihâm bi'l-Kizb, Fisk, Cehâlet, Bid'at.

Zabt sıfatıyla ilgili olanlar: Fuhşu'l-Galat, Fartu'l-Gaflet, Vehm, Muhâlefet, Sû'u'l-Hıfz.

Metin: 1. Senedin bitiminde başlayan sözlü kısım; 2. Mânânın kendilerinden meydana geldiği lafızlar.

Örnek:

Haddesenâ Nasru'bnü Alî haddesenâ İse'bnü Yûnus ani'l-A'meş an Mucâhid kâle: Biz İbn Ömer'in yanında idik. Dedi ki; Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Kadınlara, Geceleyin mescidlere gitmeleri için izin veriniz." Bunun üzerine (İbn Ömer'in) oğlu; "Vallahi, onlara izin vermeyeceğiz, (aksi halde) bunu fesat (vesfesi) edinirler!" dedi. (İbn Ömer) hemen; "Allah lâyıknı versin! Ben, "Resûlullah sallal-

lahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:” diyorum, sen ise “İzin veremeyeceğiz” diyorsun!” (Tirmizî, Sa-lât, 400(2/459).

Altı çizili kısım merfû’ mevkûf ve maktû’ metindir.

Metrûk: 1. İttihâm bi’l-Kizb, Kesretu’l-Galat, Fısk, Fartu’l-Gaflet gibi bir cerh sebebiyle ten-kîd edilen râvînin tek başına rivâyet ettiği hadîs. Bkz. Matrûh; 2. İttihâm bi’l-Kizb’le cerhedilen râvînin, dînin zarûrî kaidelerine muhalif olmayan rivâyeti (Muhâlif olursa Mevzû’ adını alır.); 3. Sıkı olduğu hiç belirtilmediği halde bir cerh sebebiyle cerhedilmiş olan râvî. Bu râvî; Zehebî ve Sehâvî’ye göre cerhin 3., Irâkî’ye göre 2. İbn Hacer’in Takrîb’teki tertîbine göre 10. mertebesindedir. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Metrûku’l-Hadîs: Metrûk (râvî) mânâsına kullanılır. Bkz. Metrûk.

Mevkûf: 1. Sahâbenin söz, fiil ve takrîrleri. Bu ıstılah, mukayyed olarak, sonraki nesillerden birinin söz ve fiilleri için de kullanılır. Mevzû’ hadîslerle ilgili kitaplarda ise zaman zaman hadîsin Merfû’ olabileceğini ihsâs için kullanılır. Buralarda kesin sahâbî sözleri “Min Kelâmi Fulân” şeklinde verilir; 2. Senedî sahâbîde kalan, öteye geçmeyen hadis. Bu durumda hadisin merfû olma ihtimali söz-konusudur. 3. Kabûl mü red mi edileceği konusunda hüküm verilemeyen hadîs. Bkz. Tervakkuf.

Örnek:

Ebûz Zerr şöyle demiş: “Keskin kılıcı (ensesini göstererek) şuraya dayasanız, ben de Nebî sallallahu aleyhi vesellem’den duymuş

olduğum bir sözü, işimi bitirmenizden önce nakledebileceğimi zannetsem onu muhakkak naklederdim.” (Buhârî, İlm, 11(1/15).

Şu söz İmâm Mâlik’e mevkûftur: “Kim İslâm’da, güzel zannetiği bir bid’at çıkarırsa muhakkakki o, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in risâlete ihânet ettiğini iddia etmiş demektir. Zira Allah; “Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim.” buyuruyor. Binaenaleyh o gün dîn olmayan şey bugün de dîn olmaz.” (İ’tisâm, 1/49).

Mevlâ (c. Mevâlî):

1. Hürriyetine kavuşturulmuş köle; 2. Kölesini hürriyetine kavuşturan köle sahibi, efendi; 3. Bir alâkadan dolayı birbirine karşı minnetdâr olan, birbirinin dostu, muhibbi olanlardan her biri; 4. Arap olmayan (bilhassa Emevîler devri ve muteakib ilk devirlerde).

Örnek:

Şu haberde bir kaç meşhûr mevlâ ismi geçmektedir:

Hişâm ibn Adilmelik, Zuhri’ye; “Mekke’nin büyüğü kim?” diye sormuş, o da “Atâ” demiş. “Ya Yemenlilerin?” diye ormuş, “Tâvûs” demiş. “Ya Şamlıların?” diye sormuş, “Mekhûl” demiş. “Ya Mısırlıların ” diye sormuş, “Yezîd ibn Ebî Habîb” demiş. “Ya Cezîrelilerin?” diye sormuş, “Meymûn ibn Mihrân” demiş. “Ya Horasanlıların?” diye sormuş, ed-Dahhak İbn Muzahim demiş. “Ya Basralılar? ” “el-Hasanu’bnu Ebi’l-Hasan” demiş. “Ya Kûfelilerin?” diye sormuş, “İbrâhîmu’n-Nehaî” demiş. Hişâm ibn Abdilmelik, bu zatların herbiri hakkında; “Arap mı yoksa mevlâlardan mı?” diye soruyormuş, Zuhri de “Mevlâlardan” diyormuş. Hişâm

sorma işini bitirince; "Zuhrî! Val-lahi mevlâlar Araplara hâkim olac-
caklar. Sonunda, minberlerin alt-
larında Araplar otururken minber-
lerde onların adına hutbe okuna-
cak!" demiş. Zuhrî de şöyle mu-
kabelede bulunmuş: "Yâ Emîre'l-
Mu'minîn! Bu, Allah'ın işi ve dî-
nidir. Kim onu muhafaza ederse
baş olur, kim de zayi ederse aşağı
düşer". (el-Bâisu'l-Hasîs, 247.
Ulûmu'l-Hadîs'de (s.360) soran zat
Abdumelik ibn Mervan'dır).

Mevle'l-Hıf: Yardımlaşma,
dayanışma üzerine biriyle veya bir
kabile ile anlaşma yapmış olan
kimse, yahut birbirleriyle bu esas-
lar üzerine anlaşma yapmış olan-
lardan herbiri (Bir nevi birbirleri-
nin karşılıklı mânevî efendisi-
kölesi mânâsına).

Örnek:

Mâlik ibn Enes'e, neseben As-
bahî olduğu halde Teymu Kureyş'i
in mevle'l-hıf olduğu için Teymî
de denir.

Mevle'l-İslâm: Kendisi veya
atalarından biri, bir zatın elinde
müslüman olmuş olan kimse ve
elinde müslüman olunan zat (Bir-
birinin mânevî efendisi-kölesi).

Örnek:

Buhârî, Cu'fîlerin mevle'l-
İslâmıdır. Çünkü Buhârî'nin, Me-
cûsî olan dedesi Muğîre, el-Yemân
ibn Ahnes el-Cu'fî'nin elinde, bu
zat vasıtasıyla müslüman olmuştu.

Mevle'l-İtâka: Hürriyetine ka-
vuşturulmuş köle ve kölesini hür-
riyetine kavuşturmuş olan zat
(Mevla denince ekseriya bu mânâ
anlaşılır).

Mevle'l-Musâhabe: Öğrenim,
işçilik gibi sebeblerle birinin yanın-
da bulunan ve yanında bulunulan
kimse.

Örnek:

Miksem, İbn Abbâs'ın yanın-
da çokça bulunduğu için, Abdul-
lah ibnu'l-Hâris'in âzâdlı kölesi ol-
duğu halde İbn Abbâs'ın mevlâsı
olarak bilinir.

Mevsûl: Muttasıl mânâsına
kullanılır.

Mevzû': 1. Buyurmadığı, yap-
madığı ve takrîr etmediği halde
Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-
selâm) yalandan nisbet edilen ha-
dîs; 2. Resûlullah'a nisbeti fîlhakî-
ka doğru olsa da kizble cerhedil-
miş olan bir râvînin rivâyet ettiği
hadîs. Bkz. Bâtıl, Leys bi-Sâbit, Lâ
Yesbut, Lâ Yesihhu, Masnû', Muh-
telak, Kizb, Mekzûb, Muft'e'al,
Muftera.

Örnek:

Alimin hokkasının bir dam-
lası, Allah'a, yüz şehîd elbisesinin
terinden daha sevimlidir (Retenu'l-
Hindî'nin uydurmasıdır: Esrâr,
374).

Alî! Kendin için demirden iki
pabuç edin ve onları ilim araştır-
ma uğrunda eskit! (Uydurmadır:
Esrâr, 392-393).

Anne-babasının iyiliğini iste-
yen, şairlere ihsanda bulunsun!
(Tenzîh, 1/257).

i.e.:

Kitâbu Tezkireti'l-Mevzû'ât,
Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir
el-Makdisî, tah.: Muhammed
Emîn el-Hancî el-Kütübî, Mısır,
1323, 120 s.

Kitâbu'l-Mevzû'ât, Ebu'l-
Ferec Abdurrahman ibnu'l-Cevzî,
tah.: Abdurrahman Muhammed
Osman, el-Medînetu'l-Munevvere,
1386/1966, I-III.

el-Muğnî ani'l-Hıfzı ve'l-
Kitâb bi-Kavlihim Lem Yesihha
Şey'un fî Hâze'l-Bâb, Ebû Hafs

Ömer el-Mevsilî, Mısır, 1342.

el-Lu'lu'u'l-Marsû' fîmâ Lâ Asla Leh ev bi-Aslihi Mevzû', Ebu'l-Mehâsin el-Kavakcı, Kâhire, Mtb. el-Bârûniyye.

el-Le'âli'l-Masnû'a fî'l-Ahâdîsi'l-Mevzû'a, Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, Mısır, I-II.

el-Menâru'l-Munîf fî's-Sahîhi ve'z-Za'îf, İbn Kayyîmî'l-Cevziyye, tah.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrût, Mtb.Dâri'l-Kalem, 224 s.

Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a ani'l-Ahbâri's-Şenî'ati'l-Mevzû'a, İbn Arrâk el-Kinânî, Mısır, 1378, Mtb.Âtîf, I-II.

Tezkiretu'l-Mevzû'ât, Muhammed Tâhir el-Fettenî, 229 s.

el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû', Aliyyu'l-Kârî, tah.: Abdulfettâh Ebû Gudde, 1389/1969, Mtb.Dâri Lubnân, 271 s.

el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevzû'a, Aliyyu'l-Kârî, tah.: Muhammed es-Sabbâğ, Beyrût, 1391/1971, Mtb.Dâri'l-Kalem, 31-576 s.

el-Fevâidu'l-Mecmû'a fî'l-Ahâdîsi'l-Mevzû'a, Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şevkânî, tah.: Abdurrahman ibn Yahya el-Muallimî, Mısır, 1380/1960.

Tahzîru'l-Muslimîn mine'l-Ahâdîsi'l-Mevzû'ati alâ Seyyidi'l-Murselîn, Muhammedu'l-Beşîr Zâfir el-Mâlikî, Mısır, 1321/1903, 94 s.

el-Âsâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevzû'a, ebu'l-Hasenât Abdulhayy el-Leknevî, tah.: M. es-Sa'îd Zağlûl, Beyrût, 1405/1984.

Mevzû'âtu's-Sağânî, Ebu'l-Fedâ'il el-Hasan ibn Muhammed es-Sağânî, tah.: Necm Abdurrah-

man Halef, (Kâhire, 1400), 79.

el-Keşfu'l-Hasîs ammen Rumiye bi-Vaz'i'l-Hadîs, Burhanuddîn el-Halebî, tah.: Subhî's-Samerrâ'î, Bağdâd, 1984, 560 s.

Mevzû' Hadisler Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidî, M.Yaşar Kandemir, Ankara, 1975,

Mevzû'ât "Kitapları": Muh-telif tertiblerde mevzû' hadîsleri bir araya getiren kitaplar.

Örnekler için Mevzû' madde-sine bkz. Orada zikredilen kitaplardan Kitâbu Tezkire..., el-Ezkâr ve Tahzîr'de hadîsler harf sırasına göre, Kitâbu'l-Mevzû'ât, el-Le'âli, Tenzîh, el-Âsâr'da konularına göre tertîb edilmişlerdir.

Mevzû'u'l-İsnâd: Kıymetini artırmak maksadıyla, za'îf olan asıl senedi yerine sahîh bir sened uydurulup konmuş olan hadîs.

Mevzû'u'l-Metn: Metni eski peygamberlerin, hakîmlerin, İslâm büyüklerinin veya bizzat uyduranın kendi sözlerinden alınıp Resûlullah'a (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) nisbet edilmiş olan hadîs.

Örnek:

Dosta götüren yol uzak olmaz (Zunnûn el-Mısri'nin sözünden alınmıştır: Esrâr, 303).

Muhabbet samîmî olunca âdâb-ı muâşeret kaideleri ortadan kalkar (Cuneyd'in sözünden alınmıştır: Esrâr, 91-92).

Ölmek için doğurunuz, harab olmak için bina ediniz (Hz.İsâ'nın sözlerinden alınmıştır: Esrâr, 277).

Mezîd fî Muttasılı'l-Esânîd: Bir râvînin, ekseriya kendisinden daha sıkı olan râvî veya râvîlerin zikretmemiş oldukları bir râvîyi senedinin arasına yanlışlıkla ziyâde etmiş olduğu hadîs.

Örnek:

haddesenâ İbnu'l-Mubârek an Abdîrrahman ibn Yezid an Busr ibn Ubeydillah an Ebî İdrîse'l-Havlânî an Vâsilete'bni'l-Eska' an Ebî Mersed el-Ğanevî kâle: Resûlullah sallemâlehu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim: "Kabirlere doğru namaz kılmayınız, üzerlerinde de oturmayınız!" (Muslim, Cenâ'iz, 98 (2/668); Tirmizî, Cenâ'iz, 57 (3/367); Musned, 4/135.

Ebû İdrîs el-Havlânî bu sene de yanlışlıkla ilâve edilmiştir. Aslında hadîsi Busr, Vâsile'den doğrudan almıştır (Bkz. Muslim, Cenâ'iz, 97 (2/668); Ebû Dâvûd, Cenâ'iz, 73 (3/217); Tirmizî, Cenâ'iz, 57 (3/368); Nesâ'î, Kible, 11 (2/53); Musned, 4/135). Dolayısıyla yukarıdaki hadîs Mezîd fî Muttasılî'l-Esânîd'dir. Bu yanlışlığı Abdullah ibnu'l-Mubârek'in yaptığı nakledilir.

Min Belâyâhu: Hakkında bu hüküm verilmiş olan hadîsin mevzû' olduğuna delâlet eder.

Min... ilâ: Lâ.... ilâ mânâsınadır.

Mine's-Sunneti Kezâ: Alimlerin ekserisine göre sahâbe ve tâbi'î'nin kullanımında haberin merfû' hükmünde olduğunu yani Hz. Peygamber'in sunnetinin söz konusu olduğunu bildiren bir ifade.

Misluh: Senedin sonunda metin zikretmeksizin onun yerine kullanılan bu terkîb, söz konusu senedin metninin bir önceki hadîsin metninin lafız bakımından aynı olduğunu ifade eder. Bkz. Nahvuh.

Mişyeha: Meşyeha mânâsınadır.

Mizân: Ezberleme gücü ve zabtı kuvvetli olan râvî.

Mu'addil: (Bir râvînin) adâlet

ve zabt sahibi olduğunu söyleyen, bu hükme varan kimse. Bkz. Carih, Cerh, Ta'dîl.

Muallak: 1. Senedinin baş tarafından (müellif tarafından) bir veya sırasıyla daha fazla râvî atlanarak, zikredilmeyerek üst taraftaki râvîden rivâyet edilmiş olan hadîs. Müellifin yalnız şeyhinin ismini zikretmeyip atlaması, halinde mudellesden tefrîk için bunun gizli değil vazîh olması gerekir. Bkz. Ta'lîk, Tedlîs, İ'dâl, İrsâl; 2. Aynı yazılması gereken harfleri birbirine karıştırılmış, dişli harflerinin dişleri belirtilmemiş olan karışık yazı. Bkz. Ta'lîk, Meşk. Muallak hadîs, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif olabilir.

Örnek:

1. Kâle Behz an Ebîh an Ced-dih ani'n-Nebîyyi sallallahu aleyhi ve sellem: "Allah, kendisinden utanılmaya insanlardan daha lâ-yıktır." (Buhârî, Gusl, 20 (1/40).

Müellif Buhârî, zamanına kavuşmadığı, dolayısıyla aralarında bir veya birkaç râvî bulunan Behz'den, bu râvîleri zikretmeyerek doğrudan rivâyette bulunduğu için bu hadîs muallaktır.

Muallak İcâzet: İcâzet Muallaka.

Muallel: 1. Ancak mütehasşis hadîs alimlerinin farkedebileceği gizli bir kusuru bulunan hadîs. Bkz. İllet; 2. Vehm ile muttasıl râvînin rivâyet ettiği hadîs; 3. Râvîleri arasında cerh sebeplerinden herhangi biriyle cerhedilmiş râvî(ler) bulunan hadîs. Bkz. Metâ'in Aşere, Ma'lûl. Muallel, zaif hadislerdendir.

Örnek:

1. ...an Mûse'bni Ukbete an Ebî İshâk an Ebî Burdete an ebîh

enne Resûlellah sallallahu aleyhi ve sellem kâle: Ben günde yüz kere Allah'dan mağfiret diliyor ve O'na tövbe ediyorum.

Verilen senede göre bu hadîsi Resûlullah'dan, Ebû Burde'nin babası Ebû Mûse'l-Eş'arî nakletmektedir. Halbuki ebû Burde'nin el-Eğar el-Muzenî'den, onun da Resûlullah'dan rivâyeti sahîhtir (Bkz. Muslim, Zikr, 41, 42 (4/2075). Dolayısıyla yukarıdaki senediyle hadîs mualleldir (Bkz. Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, 115; Tedrîb, 1/259).

i.e.:

Bkz. İlel Kitapları,

Mu'allil: Hadisin illetli (mu-allel) olduğunu söyleyen, illetini tesbît eden, buna hükmeden kimse.

Muammer: Uzun ömürlü olan, uzun zaman yaşamış olan, özellikle ömrü yüz seneyi aşmış olan kimse.

Örnek:

Hassân ibn Sâbit (Kendisinin, babasının ve dedesinin yüzyirmişer yıl yaşamış oldukları nakledilir.); Selmânu'l-Fârisî (150 yıl yaşamış olduğunda görüşbirliği vardır).

i.e.:

el-Mu'ammerûn ve'l-Vesâyâ, Ebû Hâtim Sehlû's-Sicistânî, neşr: Abdul Mun'im Âmir, Kâhire, 1961, 175 s.

Mu'an'an: Senedinde an edâ sîgası kullanılmış olan hadîs. Bkz. An, An'ane, Mu'en'en. Mu'an'an hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif olabilir.

i.e.:

es-Senenu'l-Ebyen ve'l-Mevridu'l-Em'an fi'l-Muhâkemeti

Beyne'l-İmâmeyni fi's-Senedi'l-Mu'an'an, İbn Ruşeyd el-Fihri Muhammed ibn Ömer, neşr: Muhammed Habîb ibnu'l-Hûce, Tûnus, 1977, 216 s.

Mu'an'an İsnâd: Bkz. İsnâd Mu'an'an.

Mu'an'ın: Hadisi rivayet ederken an edâ sîgası kullanmış olan râvî.

Mu'âraza: 1. Râvînin, hadîs nüshasını, içindeki hadîsleri kendisinden almış olduğu şeyhinin asıl nüshasıyla karşılaştırması. Bkz. Asl, Fer'; 2. Sahîhlik ve zayıflık yönünden durumlarını tesbit vb. gayeler için aynı veya yakın konulardaki hadîslerin karşılaştırılması. Bu suretle râvîlerin zabt sıfatlarının durumu yanında sahîh, hasen, za'îf, şâzz, munker, mu'allel, mudrec vs. hadîsler belli olur.

Mu'âsara: Bir araya geldikleri veya konuşmuş oldukları hakkında sarîh bir mâlûmât bulunmasa da, karşılaşmaları ve birbirinden hadîs almaları imkân dâhilinde olan iki râvînin bir dönemde yaşamış olmaları.

Mubeşşerûn bi'l-Cenne: Aşere Mubeşşere mânâsınadır.

Mubhem: İsim, kunye ve lakabı belirtilmeksizin sadece "fulân", "recûl", "imre'etun", "şeyh"diye zikredilen şahıs, râvî; metin veya senedinde böyle bir şahıs bulunan hadîs. Bkz. Muhmel, Mubhemu't-Ta'dil.

Örnek:

İbn Abbâs'dan rivâyet edilir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'de, güneşin altında dikilmiş bir adama (bi-reculin) rastlamış, "Ne bu?" buyurmuş. Şöyle cevap vermişler: "Avakta durarak, konuşmaksızın geceye ka-

dar oruç tutmayı ve gölgelenmeyi adanmış! (Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurmuş: "Konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu tamamlasın!" (İbn Mâce, Keffârât, 21 (1/690).

Metinde ismi zikredilmeyen şahıs (recul) Ebû İsrâ'îl Kaysar el-Âmirî'dir. (Bkz. Buhârî, Eymân, 31 (4/98); Tedrîb, 2/344).

... anî'l-Haccâc ibn Ferâfisa-te an Reculin an Ebî Selemete an Ebî Hureyrete kâle: Kâle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Mü'min, saf ve iyi ahlâklı; fâcir ise hîleci ve alçaktır!" (Ebû Dâvûd, Edeb, 5 (4/251)).

Senedde ismi verilmeyen şahsın (Recul) Yahya ibn Ebî Kesîr olması muhtemeldir. Nitekim, Bîşr ibn Râfî' hadîsi an Yahya ibn Ebî Kesir an Ebû Selemete an Ebî Hureyrete senediyle rivâyet etmiştir (Bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 5 (4/251); Tirmizî, Birr, 41 (4/344).

i.e.: Bkz. Mubhemât.

Mubhemât: Mubhemler hakkında yazılan kitaplar.

Örnek:

el-Esmâ'u'l-Mubheme fi'l-Enbâ'i'l-Muhkeme, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah. Muhammed ibn Abdillâh, Riyâd, 1403 (Mastır tezi).

el-İşârât ilâ Beyânî Esmâ'i'l-Mubhemât, Muhyiddîn en-Nevevî, Multân, Hindistan, matbû.

Mubhem Cerh: Bkz. Cerh Mubhem.

Mubhem Ta'dîl: Bkz. Ta'dîl Mubhem.

Mubhemu't-Ta'dîl: İsmini vermeksizin; "(Bana) sıkı rivâyet etti, âdil rivâyet etti" şeklindeki ifadelerle mubhem birinin âdil olduğunu söyleme, adâlet vasfını taşı-

dığını belirtme. Bu şekildeki ta'dîl, ekseriya, makbûl sayılmamıştır. Bkz. Ta'dîlu'l-Mubhem, Mubhem, Ta'dîl.

Mubtedî: Bid'at sahibi, sunnete aykırı görüş ve işleri olan kimse.

Mucâlesât: Hocanın imlâsı (yazdırması) üzerine talebenin yazıp meydana getirdiği kitab(lar). Bkz. Emâlî, Ta'lîk, Meclis.

Mucâz Bih: Rivâyet edilmesi-ne izin verilmiş olan hadîs. Bkz. İcâzet.

Mucâz Leh: Hocası tarafından hadîs veya hadîslerini rivâyet edebilmesi için kendisine izin (icâzet) verilmiş olan kimse.

Mu'cem (c. Me'âcim):

1. İçinde; hadîslerin ilk (sahâbî) râvîleri veya son râvîleri (müellifin hocaları) yahut râvîlerin memleketleri harf sırasına konularak, her râvînin ismi altında rivâyet etmiş olduğu tüm hadîslerin veya hadîslerinden örneklerin toplanmış olduğu kitap. Bkz. Meşyeha, Sebet, Bernâmeç, Musned; 2. İçinde bir şahsın hocalarının, öğrenim arkadaşlarının veya talebelerinin belli bir tertibte (harf sırasında) zikredilmiş olduğu kitap (Muahhar kullanış). Bkz. Meşyeha, Sebet; 3. Muhtevası harf sırasına göre düzenlenmiş kitap; 4. Benzerleriyle aralarında sadece nokta farkı olan harflerden noktalı olan harf. Bkz. Muhmel, İ'câm.

Örnek:

el-Mu'cemu'l-Kebîr, et-Taberânî, tah.: Hamdî abdulmecîd es-Selefî, Bağdâd, 25 c. (Hadîslerin sahâbî râvîleri harf sırasına konulmuş, Mukillûnun tüm hadîsleri, diğerlerinden de örnek hadîs-

ler verilmiş).

el-Mu'cemu's-Sağîr, et-Taberânî Suleyman ibn Ahmed, tah.: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire, 1388/1968, 2 c. (Müellif, şeyhlerini harf sırasına koyarak her birinden birer hadîs nakletmiş).

et-Tahbîr fî'l-Mu'cemi'l-Kebîr, es-Sem'ânî, tah.: Munîre Nâcî Sâlim, Bağdâd, 1395.

el-Mu'cemu'l-Muştemil alâ Zikri Esmâ'î Şuyûh'il-E'immeti'n-Nebel, İbn Asâkir, tah.: Sekînetu's-Şihâbî, Dimeşk, 336 s.

Mu'cemu'l-Me'âlimi'l-Coğrâfiyye fî's-Sîreti'n-Nebeviyye, âtik ibn Ğays el-Bilâdî, Mekketu'l-Mukerreme, 1402/1982, 384 s.

Mu'cemu Mâ Ullife an Resûlillahi sallelahu aleyhi ve sellem, Salâhuddîn Muneccid, Beyrût, 1982, 416 s.

el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâz'l-Hadîsi'n-Nebevî, A.J.Wensinck başkanlığında bir heyet, Leiden, 1936-1969, Brill, I-VII.

Mucevved: 1. Sahîh ve Hassen'i şumûlüne alan makbûl hadîs. Bkz. Makbûl; 2. Senedindeki sıkı râvîler arasında bulunan za'îf râvî atılarak, râvîlerinin hepsi sıkı imiş gibi rivâyet edilmiş olan hadîs (Mutekaddimûnun bazısının kullanışı). Bkz. Tesviye, Tedlîsu't-Tesviye.

Mucîz: Kendisinden aldığı, öğrendiği hadîsleri rivâyet etmesi için bir râvîye izin (İcâzet) veren hoca.

Mucmel: Delâlet ettiği mânâ açık olmayan söz.

Mucme'un Alâ Terkih: Zehebî'ye göre cerhin 2., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Bõy-

le bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mucme'un Alâ Za'fih: Zehebî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Bõyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mu'dal: 1. Senedinde peşpeşe iki veya daha fazla râvî atlanmış, zikr edilmemiş olan hadîs. Bkz. Munfasıl, Munkatı', Mursel, Mudelles, Mu'allak; 2. Mânâsında bir kapalılık, anlaşılmaçlık bulunan hadîs. Bkz. Muşkil.

Örnek: 1. haddesenî Mâlik ennehu belegaahu enne ebâ Hureyrete kâle: Kâle Resûlullah sallelahu aleyhi ve sellem: Ma'rûf vechi ile (aşırılığa kaçmaksızın, sahîh örf-e göre) yiyeceği ve giyeceği kölenin hakkıdır. İşt-en de ancak güç yetirebileceği şeyle yükümlü tutulur (Muvatta', İsti'zân, 40 (2/980)).

Senedde İmâm Mâlik ile Ebû Hureyre arasında bulunan iki râvî, Muhammed ibn Aclân ve babası atlanmış, zikredilmemiştir. Bunun için hadîs, bu senediyle mu'daldır.

Mu'dıl: Sened ve metninde anlaşılması ve açıklanması zor meseleler, kapalılıklar bulunan hadîs. Bkz. Muşkil.

Mudebbec: 1. Yaş ve öğrenim (sened) bakımından akrân olan iki râvînin birbirinden rivâyet ettiği hadîs. Hadîsin bu ismi alabilmesi için iki râvîden her birinin diğerinden rivâyette bulunmuş olması gerekir. Bkz. Karîn, Rivâyetu'l-Akrân; 2. Yaş ve öğrenim durumları farklı olsa da iki râvînin birbirinden rivâyet ettikleri hadîs.

Örnek:

Ömer ibn Abdilazîz ile ez-

Zuhrî karîndirler. Bunun için ömer'in ez-Zuhrî'den, ez-Zuhrî'nin Ömer'den rivâyet ettiği her bir hadîs mudebbec ismini alır.

Mudelles: Râvîsi tarafından bir kusuru gizlenerek sözkonusu kusurun bulunmadığını vehmettirecek bir şekilde rivâyet edilmiş olan hadîs. Bkz. Tedlîs, Tedlîsu'l-İsnâd, Tedlîsu's-Şuyûh, Tedlîsu'l-Atf, Tedlîsu'l-Kat', Tedlîsu't-Tesviye, Tesviye, Tecvîd, Mudellis.

Mudelles anı: Çeşitli mülâhazalarla mudelles hadiste atlanıp zikredilmemiş olan râvî. Bkz. Tedlîsu'l-İsnâd.

Mudellis: Rivâyet ettiği hadîste bulunan bir kusuru gizleyip onun olmadığını zannettirecek bir şekilde rivâyette bulunan râvî. Bkz. Tedlîsu'l-İsnâd.

i.e.:

et-tebyîn li-Esmâ'il-Mudellisîn, İbrâhîm ibn muhammed Sibî ibnî'l-Acemî, Haleb, 1350/1931.

Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi-Merâtibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs, İbn Hacer el-Askalânî, tah.: Dr.A.S.el-Bendârî-Prof.M.A.Abdulazîz, Beyrût, 1405/1984, 176 s. (İbn Hacer'in, Mısır'da 1322'de basılmış olan Tabakâtu'l-Mudellisîn isimli eseri bu eser olmalı).

Mûdih: Birden fazla isim, kunye veya lakabı olan bir kimseyi bir kaç kişi; yahut aynı isim, kunye veya lakaba sahip olan bir kaç kişiyi tek kişi zannetmek gibi hataları düzeltmek ve önlemek maksadıyla yazılmış olan kitap. Bkz. Muvaddih.

Örnek:

Muhammed ibnu's-Sâ'ib ibn

Bişr, Muhammed ibn Bişr, Hammâd ibnu's-Sâ'ib, Ebu'n-Nasr, Ebû Sa'îd, Ebû Hişâm: Bütün bu isim, lakab ve kunyeler bir kişisindir. Bu durumu bilmeyen, bunların bir kaç kişiye ait olduklarını zannedebilir.

Mûdin: Sehâvî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mudrec: Sened veya metnine aslında olmayan bir şey ilâve edilmiş olan hadîs. Bkz. Mezîd fî Muttasılı'l-Esânîd. Mudrec hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif olabilir.

Örnek:

... Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: "Bana inanıp müslüman olan ve hicret eden kimse için cennetin çevresinde bir ev ile cennetin ortasında bir eve za'im -za'im, kefil demektir- olurum. Yine ben, bana inanıp müslüman olan ve Allah yolunda cihâd eden kimseye cennetin çevresinde bir ev, cennetin ortasında bir ev ve cennetin üst mevkilerinin en üstünde bir ev tekeffül ediyorum. Kim bunu yapar ve, hayırdan yapılacak, şerden de kaçılacak bir şey bırakmazsa ölmeyi dilediği yerde ölür (ölsün!)" (Nesâ'î, Cihâd, 19 (6/18-19)).

Metindeki "za'im, kefil demektir" cümlesi, hadîsin aslında bulunmayıp râvîlerden İbn Vehb'in açıklaması olduğu için hadis mudrectir.

haddesenâ Sufyân an Vâsıl an Ebî Vâ'il an Amri'bni Şurahbîl an Abdillâh kâle: "Yâ Resûlellâh! En büyük günâh hangisidir?" dedim.

Şöyle buyurdu: "Seni yaratmış olduğu halde Allah'a bir eş koşmandır" "Sonra hangisi?" dedim. "Seninle beraber yemesi korkusuyla çocuğunu öldürmendir" buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. "Komşunun hanımıyla zina etmendir" buyurdu. (Tirmizî, Tefsîr, 26 (5/336)).

Bu senedde Amru'bnü Şurahbîl olmamalıdır (Bkz. Tirmizî, Tefsîr, 26 (5/337); Buhârî, Tefsîr, 24:3 (3/106). Zikredilen yerlerde görüleceği gibi Vâsıl'ın rivâyetinde Amr yoktur. Ancak bu sened, hadîsin, içinde Amr'ın da bulunduğu diğer bir senediyle karıştırılarak bir râvî ilâvesiyle rivâyet edilmiştir. Dolayısıyla mudrectir.

i.e.:

el-Medrec ile'l-Mudrec, es-Suyûtî, Dâru'l Kütübil-Misriyye, 1885, hadîs.

Mudrecu'l-İsnâd: Senedinde aslında olmayan bir değişiklik yapılmış veya senedine, aslında olmayan bir şey ilâve edilmiş olan hadîs. Bkz. Mudrec.

Mudrecu'l-Metn: Metnine, aslında olmayan bir söz katılmış bulunan hadîs. Bkz. Mudrec.

Mudric: Hadîse, aslında olmayan bir şey katmış olan râvî.

Muellefe Kulûbuhum: Müslüman olmalarını sağlamak, faydalarını elde etmek veya şerhlerinden korunmak gibi sebeplerle kalpleri (İslâmiyete) ısındırılmak isteyenler.

Mu'en'en: Senedinde Enne Fulânen Kâle edâ sîgası kullanılmış olan hadîs ve sened. Bkz. Mu'an'an, Enne. Mu'en'en hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zayıf olabilir.

Mu'ennen: Mu'en'en mânâsına kullanılır.

Mufîd: Muhaddis mertebelerinden üstün olmakla beraber hâfız mertebesine ulaşmamış olan hadîs alimi.

Mufredât: Tek bir şahsa ait olan, benzeri isim, kunye, lakab ve nisbede başka bir şahıs bulunmayan isim, kunye, lakab ve nisbeler. Bkz. Ferd mine'l-Esmâ'...

Mufte'al: Mevzû' hadîs mânâsına kullanılır.

Muftera: Mevzû' hadîs mânâsına kullanılır.

Mufterik: Bkz. Muttefik ve Mufterik.

Muğaffel: Çok hata yapan, çok dalgın râvî. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir surette alınmaz.

Muhâcir: Mekke'den Habeşistan'a veya Medîne'ye hicret etmek zorunda kalmış olan ilk müslümanlar, sahâbîler. Mutlak olarak zikredildiğinde Medîne muhâciri anlaşılır.

Muhâcir Evvel: 1. İki kıbleye karşı da namaz kılmış olan sahâbî (Sa'îd ibnu'l-Museyyeb'in görüşü); 2. Bey'atu'r-Rıdvân'a kavuşmuş olan sahâbî (Şa'bî'nin görüşü); Mekke'nin fethinden önce hicret etmiş olan sahâbî.

Muhaddis: 1. Rivâyet ve dirâyet bakımlarından râvî ve mervînin hallerini bilen, hadîsi senedi ile rivâyet eden kimse; 2. Hadîs ilminde üstad-ı kâmil mertebesini bulan kimse; 3. Hadîs ve hadîs rivâyeti ile meşgûl olan kimse. Bkz. Mufîd, Hâfız, Huccet, Hâkim, Emîru'l-Mü'minîn, Tâlib, Şeyh, İmâm, Musnid.

i.e.:

A'lâmu'l-Muhaddisîn, Ebû Şehbe Muhammed ibn Muhammed, Mısır, 1381/1962, Mtb.Dâri'l-Kitâbi'l-Arabî.

el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, Dr.Muhammed Muhammed Ebû Zehv, Kâhire, 1378/1958, Mtb.Mısır.

A'lâmu'l-Muhaddisîn bi'l-Hind, Takıyuddîn en-Nedvî, el-Medînetu'l-Munevvere, 1401/1981.

Muhadram: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında müslüman olduğu halde onu görememiş olan kimse.

Örnek:

Ebû Muslim el-Havlânî, Abdullâh ibn 'Ukeym, el-Ahnef ibn Kays.

i.e.:

Tezkiretu't-Tâlibi'l-Mu'allem bi-Men Yukâlu İnnahu Muhadram, Burhânuddîn İbrâhîm ibn Muhammed Sibî ibnî'l-Acemî, Kâhire, 1350; Haleb.

Muhadrim: Muhadram mânâsına kullanılır.

Muhâlefet: Râvînin, za'îf ise sıkı veya sıkalara, sıkı ise kendisinden daha sıkı olana (evsaka) muhâlif (zıt) rivâyette bulunması. Muhâlefet râvîyi cerh sebeblerindendir. Bkz. Metâ'in Aşere, Şâzz, Munker, Merdûd, Mercûh.

Muhâlefetu'l-Hıfzî'l-Kitâbe: Râvînin ezberindeki hadîsin nushasındaki yazılısıyla bir olmaması, farklılık göstermesi.

Muharrac: Mustahrec mânâsına kullanılır.

Muharref: İçinde hareke ve harf hatası yapılmış olan hadîs. Bkz. Musahhaf, Tashîf. muharref hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaif

olabilir.

Örnek:

Câbir ibn Abdillâh'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Babam (Ebî) Ahzâb (Hendek) savaşında pazu atardamarından vuruldu". B uhaber muharreftir. Çünkü "Babam:Ebî" değil "Ubeyy" olmalıdır. Bu hatayı (tahrîfî) Anze'nin yaptığı nakledilir. Câbir'in babası da zaten Hendek savaşından önce Uhud savaşında şehîd olmuştu.

Muharric: 1. Bir hadîsi, senedli veya senedsiz olarak, kitabında (ilk önce) nakleden kimse; 2. Bir hadîsin veya bir kitaptaki hadîslerin, daha önce yazılmış kaynak kitaplardaki yerlerini bulup gösteren kimse. Bkz. Tahrîc; 3. Hadîs ilminde kitap te'lîf eden kimse, 4. Hadîsi senedsiz nakleden kimse.

Muhaşşî: Bir kitaba hâşiye yazan kimse. Bkz. Hâşiye.

Muhkem: 1. Kendisine zıt muhtevada bir hadîs bulunmayan veya böyle kabul edilmeyen hadîs. Bkz. Muhtelifu'l-Hadîs; 2. Te'vîle muhtac olmayan hadîs.

Muhmel: 1. İsim, kunye, lakab ve nisbesi diğer râvî veya râvîlerle benzeşen, buna rağmen ayırıcı bir vasıf eklenmemiş olan râvî. Bkz. Muttefik ve Mufterik, Mubhem; 2. Senedinde böyle bir râvî bulunan hadîs; 3. Benzerleriyle aralarında sadece nokta farkı bulunan harflerden noktasız olan harf. Bkz. Mu'cem.

Örnek:

senâ Şu'betu an Ebî Hamze-te kâle semî'tu İbn Abbâs yekûl: Ben çocuklarla oynarken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana uğradı. Bunun üzerine ben bir

kapının arkasına geçerek ondan saklandım. Hemen beni çağırdı ve sırtıma şöyle bir vurdu, sonra beni Mu'âviye'ye gönderdi. (Gidip) geldim ve; "O yiyor" dedim. (Musned, 1/338). Bu hadîsin senedinde muhmel bir râvî vardır, dolayısıyla hadîs bu şekliyle muhmeldir. Şöyleki; Şu'be'nin hocaları arasında, İbn Abbâs'dan rivâyetlerde bulunmuş olan birden fazla Ebû Hamza vardır. Burada bunlardan hangisinin olduğunu belirtici, ayırdedici bir vasıf kullanılmadığı için Ebû Hamza muhmeldir. Ancak Muslim'in bu hadîsi rivâyetinde bunun el-Kassâb (İmrân ibn Ebî Atâ') olduğu tasrîh edilmektedir (Bkz. Muslim, Birr, 96 (4/2010)).

Muhric: Bir hadîsi kitabında nakleden kimse. Bkz. Muharric, İhrâc.

Muhtelifu'l-Hadîs:

Muhtelifu'l-Hadîs yerinde kullanılır.

Muhtelefun Fîh: 1. Sahîh olup olmadığı hususunda alimler arasında ihtilâf bulunan hadîs. Bkz. Muttefak Aleyh; 2. Rivâyet ettiği hadîs bazı alimlerce kabul edilip bazılarınca kabul edilmeyen râvî.

Muhtelifu'l-Hadîs:

1. Görünüşte muhtevaları birbirleriyle çelişen fakat hakîkatte hepsi de muhkem olan, dikkatle incelendiğinde aralarında bir zıtlık olmadığı görülen hadîslerden her biri;
2. Görünüşte diğer bir hadîs veya dînî delille çelişen ancak iyice incelendiğinde aralarında bir zıtlık görülmeyen hadîs. Bkz. Muşkil, Cem', Haml, Te'vîl, Telfîk, Nesh, Tercîh, Tevakkuf, Tesâkut;
3. Aralarındaki zıtlığın giderilmesi ancak birinin terkedilmesiyle

mümkün olan hadislerden herbiri.

Örnek:

Ebû Zerr, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemh'den, şöyle buyurmuş olduğunu rivâyet eder: "Cibrîl aleyhisselâm bana gelip şu müjdeyi verdi: Senin ümmetinden, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ölen kimse cennete girmiş demektir". "Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da mı?" dedim. "Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da!" dedi. (Muslim, İmân, 153 (1/94)).

Ebû Hureyre demiş ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Zina eden kişi zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez. Hırsızlık yapan kimse hırsızlık yaptığı zaman mümin olarak hırsızlık yapmaz. Kişi içki içtiği zaman mümin olarak içki içmez." (Muslim, İmân, 100 (1/76)).

Bu iki hadîs arasında görünüştü bir zıtlık vardır. Dolayısıyla muhtelifu'l-hadîstirler. Bu hadîslerin te'vîlinde muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. İkinci hadiste "olgun mü'min" in sözkonusu olduğu, bunun için aralarında bir zıtlığın olmadığı şeklinde bir yorumları, diğerleri meyânında, yapılmaktadır. (Bkz. Te'vîl, 170-173).

i.e.:

Te'vîlu Muhtelifi'l Hadis, Ebû Muhammed Abdullah ibn Muslim İbn Kuteybe, tashîh: M.Zuhrî el-Buhârî, Beyrût, 1393/1973, 367 s. (Türkçe tercümesi: Hadîs Müdâfaası, müt.: M.Hayri Kırbasoğlu, İstanbul, 1979.)

Muşkilu'l-Âsâr, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Haydarâbâd, 1333, I-IV, 1388/1968,

el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Muşkilu'l-âsr, Ebu'l-Mehâsin Yûsuf ibn Mûsa el-Hanefî, Haydarâ-

bâd, 1363, I-II.

İhtilâfu'l-Hadîs, eş-Şâfi (el Umm'un sonunda matbû).

Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları Muhtelifu'l-Hadîs İlmi, Dr.İsmail Çakan, İstanbul, 1982, 263 s.

Muhtelit: Sonradan; yaşlanma, kitaplarının zayi olması gibi sebeblerle hafıza bozukluğuna uğrayan, dolayısıyla hadîsleri karıştıran râvî. Bkz. İhtilât, Seyyi'u'l-Hıfz, Sû'u'l-Hıfz.

ie.: Bkz. İhtilât.

Mukâbele: Râvînin, hadîs kitabını, içindeki hadîsleri kendisinden almış olduğu hocasının asıl kitabıyla veya aslıyla karşılaştırması yapılmış başka bir mu'teber kitapla karşılaştırması. Bkz. Muâraza.

Mukârebu'l-Hadîs: Vasat bir râvî hakkında kullanılan bir sîga olduğu (-ki bu durumda övgü ifade eder.) söylenmişse de umûmen Mukâribu'l-Hadîsle aynı mânâda olduğu kabul edilir.

Mukâribu'l-Hadîs: 1. Rivâyet ettiği hadîs diğer sıkı râvîlerle yakın muhtevada olan yani şâzz ve munker olmayan râvî; 2. Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs itibâr için alınır.

Mukâtebe: Bir şeyhin, rivâyet hakkına sahip olduğu hadîs veya hadîsleri kendi eli ile yazıp veya başkasına yazdırıp talebeye göndermesi. Tahammul yollarından biridir. Bkz. Kitâb, Kitâbet, Munâvele.

Mukâtebe Makrûne bi'l-İcâze: Hadîslerin yazılıp gönderildiği talebeye bunları rivâyet etme-

si için izin de ihtiva eden mukâtebe.

Mukâvele: Şeyhden, bulunduğu meclisde hassaten hadîs rivâyeti için bulunmamış da olsa, konuşma, sohbet, vaaz esnasında hadîs duyma, hadîs alma. Bkz. Mu-zâkere.

Mukill: 1. Hadîs rivâyeti az olan kimse; 2. Az hadîs rivâyet eden, bahuşûs rivâyet ettiği hadîsler binden az olan sahâbî. Bkz. Muksirûn; 3. Kendisinden yalnız bir râvînin hadîs rivâyet etmiş olduğu kimse. Bkz. Mechûl, Mechûlu'l-Ayn, Vâhid, Vuhdân.

Muksirûn: 1. Binden fazla hadîs rivâyet etmiş olan sahâbe; 2. Çok hadîs rivâyet eden kimseler.

Örnek:

1. Binden fazla hadîs rivâyet etmiş olan sahâbe yedi kişi olup şu zevâtdır: Ebû Hureyre (5374 hadîs; Ahmed'de 3848 hadîsi bulunuyor.), Abdullah İbn Ömer (2930 hadîs Musned'de 2019 hadîsi var); Enes ibn Mâlik (2286 hadîs, Musned'de 2178 hadîsi var.); Hz.Âişe (2210 hadîs); Abdullah ibn Abbâs (1660 hadîs, Musned'de tekrarlarla 1696 hadîs); Câbir ibn Abdullah (1540 hadîs, Musned'de 1206 hadîsi var.); Ebû Sa'îd el-Hudrî (1170 hadîs, Musned'de 958 hadîsi var. Musned dışındaki rakamlar İbnu'l-Cevzî'nin naklettiği rakamlardır. Hadîs sayıları muhtemelen tekrarlarıyla bu rakamlara ulaşmışlardır).

Mumeyyiz: Söyleneni doğru anlayıp cevap verebilme çağına gelmiş çocuk. Bkz. Temyîz.

Mumlî: Hadîs yazdıran hoca, muhaddis. Bkz. İmlâ'.

Munâvele: Şeyhin, tahammul

etmiş olduğu hadîsleri ihtivâ eden sahîfe veya kitabı talebenin eline vermesi. Munâvele tahammul yollarından biridir.

Munâvele Arzı: Bkz. Arzu'l-Munâvele.

Munâvele Makrûne bi'l-İcâze: Şeyhin, hadîs kitabını talebenin eline vererek veya, şeyhin hadîslerini ihtiva eden bir kitabı elde eden talebenin bu kitabı şeyhe verip onun da tedkikten sonra talebeye iade ederek rivâyetine izin vermesi; rivâyet izni ihtivâ eden munâvele.

Munâvele Mucerrede: Talebenin rivâyet etmesi için izin verip vermediğine dair bir şey söylemeksiz şeyhin, hadîs kitabını talebenin eline vermesi.

Munfasıl: Senedinden iki veya daha fazla râvî düşürülmüş, atlanmış olan hadîs. Bkz. Mu'dal, Munkatı'.

Munferid: Kendisinden sadece bir râvînin rivâyetinde bulunmuş olduğu kimse. Bkz. Mukıll, Vâhid, Vuhdân, Mechûl, Mechûlu'l-Ayn.

Munkalib: Bazı lafızları değiştirmek suretiyle mânâsı değişikliğe uğramış olan hadîs.

Munkatı': 1. Senedinde peşpeşe olmayarak iki veya sahâbeden sonra bir râvî düşürülmüş, atlanmış yahut mubhem olarak zikredilmiş olan hadîs. Bkz. Kat', Mu'dal, Munfasıl, Mursel, Mudelles, Muallak; 2. Mutlak olarak senedinde bir veya birkaç râvî atlanmış olan hadîs (Muttasıl mukabilî). Bkz. Mursel; Mutekaddimûn nezdinde mursel ve munkatı' biridir. 3. Tâbi'ûn ve sonrasının söz ve fiilleri (Maktû' murâdifî olup, ilk zamanlarda ve nadiren bu mânâda kullanılmış). Munkatı hadis za-

if hadislerdendir.

Örnek:

...an Humeydi't-Tavîl an Ebî Râfî' an Ebî Hureyrete: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, Medîne yollarından birinde O'na (Ebû Hureyre'ye) cunubken rastladı. Bunun üzerine O hemen sıvışıp gitti ve yıkan-
dı. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ise (bu arada) O'nu aradı. Geldiğinde; "Nerede idin, Ebû Hureyre?" diye sordu. O da "Yâ Resûlallah! Ben cunubken bana rastlamıştın. Bunun için yıkanmıncaya kadar seninle birlikte oturmayı hoş görmedim." dedi. Bu cevap üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem; "Subhânellah! Mümin pislenmez" buyurdu (Muslim, Hayz, 115 "371" (1/282)).

Bu hadîsin senedinden bir râvî düşmüştür. Humeyd ile Ebû Râfî' arasında Bekr ibn Abdillâh olmalıdır (Bkz. Buhârî, Gısl, 23 (1/40); Ebû Dâvûd, Tahâret, 92 (1/59); İbn Mâce, Tahâret 80 (1/178)). Binaenaleyh bu hadîs yukarıdaki senediyle munkatı'dır.

Munkatı' An'ane: Bkz. 'An'ane Munkatı'a.

Munkatı'u't-Tevâtur: Senedin herhangi bir yerinde tevâtur derecesine ulaştıran râvî çokluğunu kaybeden hadîs. Bkz. Mutevâtir, Tevâtur.

Munker: 1. Za'îf bir râvînin rivâyetine, daha za'îf bir râvî tarafından muhâlif şekilde rivâyet edilen hadîs. Bkz. Ma'rûf; 2. Za'îf râvînin sıkı râvî veya râvîlere muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîs. Bkz. Şâzz; 3. Fuhşu'l-Galat, Kesretu'l-Gaflet ve Fısk ile muttasıl râvînin rivâyet ettiği hadîs; 4. Sıkı da olsa bir râvînin tek başına rivâyet ettiği hadîs (Daha ziyade mutekad-

dimûna göre). Bkz. Ferd, Şâzz; 5. Kendisi sıkı da olsa za'îf râvîlerden munker hadîs rivâyet eden râvî; 6. Buhârî'ye göre, kendisinden hadîs almanın helâl olmadığı râvî. Ahmed ibn Hanbel ve diğer bazılarına göre bu vasıf, kendisi sıkı da olsa rivâyetinde teferrud eden râvîler hakkında kullanıldığı için, râvînin kendisiyle ihticâc edilmemesini gerektirmez. Bkz. Lehu Ahâdîs Menâkîr.

Örnek:

Hubeyyib ibn Habîb an Ebî İshâk anî'l-Ayzârî'bni Hureys an ibn Abbâs anî'n-Nebîyyi sallallahu aleyhi ve sellem kâle: Kim namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, hacceder, oruç tutar ve misafiri ağırlarsa cennete gider.

Bu hadîs munkerdir. Çünkü bu senedle merfû' yani Hz.Peygamberin sözü olarak rivâyet edilen hadîs sıkı râvîler tarafından yine Ebû İshâk tarîkinden İbn Abbâs'ın sözü (mevkûf) olarak rivâyet edilmiştir. Bu durumda hadîsin mevkûf rivâyeti ma'rûf ismini alır (Tedrîb, 1/240; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı... Mukaddime, 126).

Munker Merdûd: Sıkı bir râvînin diğer sıkılara muhâlif olarak veya sıkı olmayan bir râvînin tek başına rivâyet etmiş olduğu hadîs.

Munkeru'l-Hadîs: 1. Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 5., Irâkî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 2. Çokca munker hadîs rivâyet eden râvî. Bunun için rivâyet ettiği bütün hadîsler terkedilir, alınmaz; 3. Buhârî bu tabiri, kendilerinden hadîs rivâyet etmenin helâl olmadığı râvîler hakkında kullanır. Bu-

hârî'nin bu kullanımına göre böyle bir râvî Irâkî'nin tertîbinde cerhin 3., Sehâvî'ninkinde 4. mertebede bulunur. Bu râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz; 5. Ahmed ibn Hanbel bu sîgayı garîb hadîs rivâyet eden, rivâyetinde teferrud eden râvî hakkında kullanır. Bkz. Lehu Ahâdîs Menâkîr.

Mureccihât: Aralarında zıtlık bulunan iki hadîs arasında cem' ve nesh imkânları bulunmadığında birinin tercîh edilip alınmasını, diğerinin terk edilmesini gerektirecek hususlar. Bkz. Cem', Te'vîl, Nesh, Tevakkuf, İhtilâfu'l-Hadîs.

Örnek:

Hadîslerden birinin râvîlerinin diğerinden sayıca çok olması, senedinin âlî olması, râvîlerinin fıkıh, nahiv ve dil bilgilerinin üstün olması.

Murekkeb: Metni, kendisinin olmayan diğer bir isnâda eklenmiş hadîs (Maklûb 3'de daha ziyade karşılıklı değiştirme sözkonusu). Bkz. Kalb, İbdâl.

Murekkeb Kalb: Bkz. Kalb Murekkeb

Mursel: 1. Tâbî'ünden birinin râvî sahâbîyi atlayarak, zikretmeyerek doğrudan doğruya Resûlullah'dan (sallallahu aleyhi ve sellem) veya, hakîkatte kendisinden hadîsi duymamış olduğu râvî sahâbîyi zikrederek Resûlullah'dan rivâyet ettiği hadîs; 2. Senedinde râvî atlanmış, zikredilmemiş olan hadîs. (Daha çok fakîhler, fıkıh usûlcüleri ve mutekaddimûn hadisciler bu mânâda kullanırlar). Bkz. Munkatı', Mu'dal, Mu'allak. Mursel hadis zaif hadislerdendir.

Örnek:

haddesenâ Yahya an Mâlik an Zey-

di'bni Eslem enne Resûlellahu sal-
lellahu aleyhi ve sellem kâle: "Kim
dînini deęiştirirse boynunu vuru-
nuz! (Muvatta', Akdiye, 15
(2/736)).

Senedinde râvî sahâbî zikredilme-
diği için hadîs murseldir.

i.e.:

Kitâbu'l-Merâsîl, Ebû Dâvûd, Kâ-
hire, 1310, Mtb. Sabîh.

Kitâbu'l-Merâsîl fi'l-hadîs, Ebû
Muhammed Abdurrahman ibn
Muhammed el-Hanzalî er-Râzî,
tah.: Subhî'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î,
Bağdâd, 1386/1967, Mektebetu'l-
Musenna, 172 s.

Câmi'u't-Tahsîl li-Ahkâmî'l-
Merâsîl, Ebû Sa'îd el'Ala'î, tah.:
Hamdî Abdulmecîd es-Selefî,
Bağdâd, 1398/1978, 422 s.

Mursel Hadisler ve Delil Olma Yö-
nünden Deęeri, Yrd.Doç.Dr.Sela-
hattin Polat, Ankara, 1985, 155 s.

Mursel An'ane: Bkz. An'ane
Mursele.

Mursel Celî: Mursel Zâhir
mânâsına kullanılır.

Mursel Hafî: 1. Bir râvînin,
kendisiyle karşılaşp hadîs almış
olduğu (likâsı) yahut sadece mua-
sırı olduğu bilinen bir şeyhden, ta-
hammul yollarından biri ile alma-
dığı halde ondan rivâyet etmiş ol-
duğu hadîs; 2. Bir râvînin, muası-
rı olduğu bilinmekle beraber ken-
disiyle karşılaşp hadîs alıp alma-
dığı bilinmeyen bir şeyhden rivâ-
yet etmiş olduğu hadîs. Bkz. İrsâl
Hafî, Mudelles, Hafî mine'l-
Merâsîl, Mursel Zâhir.

Örnek için bkz. Hafî mine'l-
Merâsîl.

Murselu's-Sahâbî: Bir sahâbî-
nin bizzat Resûlullah'dan (sallella-
hu aleyhi ve sellem) değil de baş-
ka bir sahâbîden duymuş olduğu

halde bu sahâbînin ismini zikret-
meyerek doğrudan Resûlullah'dan
rivâyet etmiş olduğu hadîs.

Mursel Zâhir: Bir râvînin mu-
asırı olmadığı bir şeyhden rivâyet
ettiği hadîs, Bkz. Mursel Hafî.

Mursil: Hadîsi mursel olarak
rivâyet eden râvî.

Murû'et: Örfen zemmedilen,
çirkin görülen, kınanan şeylerden
kaçınmak (Râvîde bulunması ge-
reken adâlet vasfı içinde mütâlaa
edilen bir sıfat.)

Musâfaha: Meşhûr hadîs mu-
sannıflarından birinin rivâyet et-
miş olduğu bir hadîsin senedindeki
râvî sayısı ile aynı hadîsi rivâyet
eden başka birinin senedinde, bu
râvînin şeyhinden veya şeyhinin
şeyhinden... sonraki râvî sayısının
eşit olması. Musâfaha, Uluvv Nis-
bî'nin bir çeşididir. Bkz. Bedel,
Musâvât, Muvâfakat.

Örnek (Nazârî):

Muslim-Râvî-Râvî-Râvî-Râvî-
Sahâbî-Resûlullah.

Fulân-Şeyh-Râvî-Râvî-Râvî-Râvî-
Sahâbî-Resûlullah.

Bu senedlerin birincisinde Muslim
Resûlullah'a (sallellahu aleyhi ve
sellem) beş râvî ile ulaşmaktadır.
İkinci senedde de Fulân'ın Şeyh'i-
nden sonra aynı sayıda, beş râvî
bulunduğu için Fulân sanki hadî-
si kendi Şeyh'inden aldığı gibi
Muslim'den de almış onunla görü-
şüp "musâfaha" etmiştir.

Musahhaf: 1. Sened veya
metninde harfleri noktalamada
hata yaparak rivâyet edilmiş olan
hadîs; 2. Harfleri noktalamada,
harekelemede veya bizzat harflerin
kendilerinde hatalar yaparak rivâ-
yet edilmiş olan hadîs. Bkz. Mu-
harref, Tashîf. Musahhaf hadîs,
sened ve metninin durumuna gö-

re sahih, hasen ve zaîf olabilir.

Örnek:

"Kim ramazan orucunu tutar sonra buna Şevvâl'den bir şey (şey'en) eklerse yıl (boyu) oruç (tutmuş) gibi olur". (Tedrîb, 2/194).

Bu hadîs musahhaftır. Hadîsi bu şekilde rivâyet eden es-Sûlî, metnin aslındaki "sitten: altı (gün)" kelimesini tashîf ederek "şey'en: bir şey" şekline çevirmiştir. Buna göre hadîsin aslı şöyledir: "Kim ramazan orucunu tutar sonra buna Şevvâl'den altı (gün) eklerse yıl (boyu) oruç (tutmuş) gibi olur". (Muslim, Sıyâm, 204 (2/822)).

Musahhif: 1. Hadîsi musahhaf olarak rivâyet eden kimse; 2. Hadîsi hocadan değil de doğrudan doğruya hadîs kitaplarından, sahîfelerden alıp rivâyetten bulunan (dolayısıyla, ekseriya, hatalı rivâyet eden) râvî. Bkz. Sahafî.

Mûsa Leh: Bir şeyhin, hadîs kitabını vasiyyet ettiği kimse. Bkz. Vasiyyet.

Musannaf: 1. Ahkâm ve bunlarla alâkalı hadîsleri fıkıh bablarına, fıkıh konularının taksimine göre ihtiva eden kitap. Sunen'lerden farklı olarak bunlarda, Câmi'lerin ihtiva ettiği bazı konular fazladan yer alır; 2. Hadîsleri konularına göre tertîb ederek yazılan kitap. 3. Hadîsleri herhangi bir tertibe koyarak yazılan kitap.

Örnek:

el-Musannaf, Ebû Bekr Abdurrahman ibn Hemmâm es-Sa'ânî, tah.: Habîburrahman el-A'zamî, Beyrût, 1392/1972, el-Meclisu'l-İlmî. I-XI.

el-Musannaf fi'l-Ahâdîsi ve'l-Âsâr, İbn Ebî Şeybe, tas.: Âmir el-Umerî el-A'zamî, Haydarâbâd, 1966; Bombay 1980 neşr: Muhtâr Ahmed enNedvî,

I-VI.

en-Nuketu't-Tarîfe fi't-Tehaddusi an Rudûdi İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe, M. Zâhidu'l-Kevserî, Kahire, 1365, Mtb. el-Envâr, 274 s.

el-Musannaf, el-Kindî es-Semdî Ahmed ibn abdillah, neşr: Abdullah Mun. 'im Âmir ve Caddullah Ahmed, Ummân, 1979-1980.

musannafının rivâyet etmiş olduğu bir hadîsin senedindeki râvî sayısı i le aynı hadîsi rivâyet eden başka birinin senedindeki râvî sayısının eşit olması. Musâvât, Uluvv Nisbî'nin bir çeşididir. Bkz. Bedel, Musâfaha, Muvâfakat.

Örnek (Nazârî):

Buhârî-Râvî-Râvî-Râvî-Sahabî-Resûlullah.

Fulân-Râvî-Râvî-Râvî-Sahabî-Resûlullah.

Muselsel: Râvîlerin veya rivâyetin sıfat ve halleri, baştan sona kadar aynen devam ettirilerek rivâyet edilen hadîs. Muselsel hadîs, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zaîf olabilir.

Örnek:

...Ukbetu'bnü Muslim et-Tucîbî yekûlu haddesenî Ebû Abdurrahman el-Hubuliyyu anî's-Sunâbihî an Mu'âz ibn Cebel: Nebî sallallahu aleyhive sellem bir gün elini tutmuş ve şöyle demiş: "Mu'âz! Ben seni gerçekten seviyorum!". Mu'âz da O'na şöyle demiş: "Babam, anam sana feda olsun, yâ Resûlellah, ben de seni seviyorum!". (Resûlullah sonra) şöyle buyurmuş: "Mu'âz! Her namazın peşinde şöyle demeyi sakın bırakma: "Yâ Allah! Seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzel ibadet etmek hususunda bana yardım et!". Mu'âz bunu es-

Sunâbihî'ye tavsiye etmiş, es-Sunâbihî Ebû Abdîrrahman'a tavsiye etmiş, Ebû Abdîrrahman da 'Ukbetu'bnu Muslim'e tavsiye etmiş (Musned, 5/245; Ebû Dâvûd, Vitir, 26 (2/86)).

Hadîsde, râvîlerin sözlü durumları sened boyu devam ettiği için hadîs muselseldir. Resûlullah² la Mu'âz arasındaki karşılıklı sevgi ifadelerinin, sonraki râvîler arasında da vuku bulduğu, bu yönden de hadîsin muselsel olduğu nakledilir. (Bkz. Tedrîb, 2/188).

i.e.:

el-Muselselât, İsmâîl ibn Ahmed et-Teymî, Zâhiriyye, 51, Hadîs Mecâmî'. el-Muselselâtu'l-el-Muselselâtu'l-Kubra es-Suyûtî, Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 323, Hadîs Teymûr.

Muselsel bi'l-Evveliyye: Sene-dindeki bütün râvîlerin, hocalardan almış oldukları ilk hadîs olma vasfını taşıyan hadîs.

Muselsel bi'l-Hulf: Râvîlerinin yemin ederek birbirlerine rivayet ettikleri hadîs.

Muselsel bi'l-Kavl: Râvîlerinin, "semi'tu fulânen yekûl, semi'tu fulânen yekûl." gibi aynı lafızları, edâ sîgalarını kullanarak birbirlerine rivâyet ettikleri hadîs.

Muselsel bi'l-Yed: Rivâyet sırasında, talebenin, şeyhlerinin ellerini sıkarak suretiyle aldıkları hadîs.

Mûsî: Hadîs kitabını bir kimseye vasiyyet eden şeyh. Bkz. Vasiyyet.

Musned(Musnedât, Mesânîd): 1. Her bir sahâbînin veya sonraki bir şahsın rivâyet ettikleri hadîsleri, sıhhat derecelerine bakmaksızın, muhtelif tertiblerde kendi ismi altında bir araya getiren kitab. Bkz. Ale'r-Ricâl, Tasnîf ale'r-

Ricâl; 2. Hadîs metinlerini senedli olarak ihtiva eden hadîs kitabı; 3. İlk te'lîfinde, hadîsleri senedsiz olarak ihtiva ettiği halde sonradan bu metinlerin senedleri ilâve edilmiş olan kitap (Senedli, İsnâd edilmiş mânâsına); 4. Senedi kesintisiz (muttasıl) olarak Resûlullah'a (sallellahu aleyhi ve sellem) varan hadîs. Bkz. Merfû', Muttasıl; 5. Resûlullah'a nisbet edilen hadîs. Bkz. Merfû'; 6. Senedi kesintisiz olarak (muttasıl) ilk kaynağına varan hadîs. Bkz. Merfû', Mevkûf, Maktû', Muttasıl; 7. Herkâsin itimad edip başvurduğu, güven beslediği alim; 8. İtimada şâyân, güvenilir hadîs veya hadîs kitabı;

Örnek:

Musnedu Umere'bni'l-Hattâb Emîri'l-Mu'minin, Ebû Yûsuf Yakûbu'bnu Şeybete, tah.: Dr. Sâmi'l-Haddâd, Beyrût.

Tensîku'n-Nizâm fî Musnedi'l-İmâm (Ebî Hanîfe), es-Sunbuhlî, Kerâteşî, tarihsiz.

Musnedu'l-İmâm Zeydi'bni Alî, Beyrût, 1966, 518 s.

Cami'u Mesânîdi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfete, el-Mu'eyyedu'l-Harzemî, Haydarâbâd, ed-Dekken, 1332.

el-Musned, Ebû 'Avâne Yakûbu'bnu İshak, Haydarâbâd, 1362, I-II.

el-Musnedu'l-Kebîru'l-Mu'allel, Yakûbu'bnu Ebî Şeybete, Beyrût, 1359, Mtb. el-Emrîkiyye (Bir kısmı).

el-Musned, Ebû Bekr Abdullah ibnu'z-Zubeyr el-Humeydî, tah.: Habîburrahman el-A'zamî, Haydarâbâd ed-Dekken, 1382-1383, I-II.

Musnedu'l-İmâm Ahmed ibn Hanbel, Beyrût, 1389/1969, I-VI.

3. Musnedu's-Şihâb, el-Kudâ'î, III. Ahmed, 370 (Aynı müellifin, hadîsleri senedsiz olarak ihtiva eden Şihâbu'l-Ahbâr (Haleb, 1354 h.) isimli eserinin senedli şekli).

Musnedu'l-Firdevs, Ebû Mansûr ed-Deylemî, Murad Molâ, 586 (Müellifin babası ed-Deylemî'nin, hadîsleri senedsiz olarak ihtiva eden Firdevsu'l-Ahbâr isimli eserinin senedli şekli).

Musnid: 1. Hadîs hakkında bilgisi olsun veya olmasın, hadîsi senedli olarak rivâyet eden kimse; 2. Hadîsleri Musned şeklinde toplayan, musned eser yazan kimse.

Musnidî: Hadîsleri Musned şeklinde toplayan, musned eser yazan kimse.

Mustahrac: 1. Meşhûr hadîs kitaplarından birindeki hadîslerin, bu kitap sahibinin senedlerinden ayrı senedlerinin bulunmasıyla meydana getirilen kitap (Mustahreci meydana getiren muellif, kendi senedlerinde, esas alınan kitap müllifiyle bunun şeyhlerinde veya daha yukarılarında birleşebildiği gibi farklı sened bulamadığında asıl kitaptaki senedi aynen alabilmektedir); 2. Bazı hadîs kitaplarından derlenen hadîslerle meydana getirilen kitap, güldeste. Bkz. İstihrâc; 3. Önceki bir eserin noksan ve hatalarının tenkîd edilmesi ve yeni ilâveler yapılmasıyla meydana getirilen eser.

Mustahric: Mustahrac eser hazırlayan müellif.

Mustahsen: Hasen ve sahîh hadîsin her ikisinin yerine müstereken kullanılan bir ıstılah. Bkz. Makbul.

Mustalah İlmî: Hangisinin kabul edilip hangisinin kabul edilme-

yeceği yönlerinden sened ve metni (hadîsi) konu edinen ilim dalı. Bkz. Dirâyetu'l-Hadîs İlmî, Hadîs Usûlü.

Mustalahı Ehli'l-Eser İlmî: Mustalah ilmi mânâsınadır.

Mustedrek: Bir hadîs müellifinin kendi şartlarına uydukları halde kitabına almamış olduğu hadîsleri sonradan başka bir müellifin bir araya getirmek suretiyle tasnîf ettiği kitap. Bkz. İstidrâk.

Örnek:

el-Mustedrek ale's-Sahîhayn fi'l-Hadîs, Ebû Abdillâh Muhammed ibn Abdillâh el-Hâkimu'n-Nîsâbü'rî, Riyâd 1355, I-IV.

Mustefîz: 1. Senedinin başından sonuna kadar her tabakada râvî adedi üçden aşağı düşmeyen bununla beraber mutevâtir derecesine de ulaşamayan hadîs. (Bazı fakîhler Meşhûr'a, Mustefîz derler); 2. Râvî sayısına bakmaksızın, müslümanların kabûlle karşıladıkları, kabul ettikleri hadîs. Bkz. Meşhûr. Mustefîz hadîs, sened ve metninin durumuna göre sahîh, hasen ve zaîf olabilir.

Mustemlî: 1. İmlâ' meclisinde hocanın yazdırdığı hadîsleri yazan talebe; 2. İmlâ meclisinde hocanın (mumlînin, şeyhin) yazdırdığı hadîsleri (yüksek sesle) tekrar ederek uzakta olanlara ulaştıran kimse.

Muşâfehe: Hadîsi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veya, sonraki dönemlerde hocanın ağzından bizzat duyarak alma. Bkz. Semâ'.

Muşâhede: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiil, takrîr ve sair ahvalini bizzat görerek öğrenme.

Muşbih: Hasen derecesinde olan, za'îfden ziyade hasen derecesine yakın olan hadîs.

Müşebbeh: Muşbih mânâsına kullanılır.

Müşeddid: Râvîleri cerh ve ta'dîl ederken katı davranan ve en küçük kusurda hemen cerh yoluna giden Cerh ve Ta'dîl alimi. Bkz. Mutesâhil, Mu'tedil, Mutevassıt.

Müşkil: 1. Anlaşılması ve iza-hı güç durum, kapalı ifade, böyle bir durum ve ifade taşıyan hadîs. Bkz. Muhtelifu'l-Hadîs; 2. Nokta, hareke ve i'râb yönünden güçlük arzeden veya iltibasa meydan verebilecek olan kelime. Bkz. İşkâl, Şekl.

Örnek:

"Allah Âdem'i, boyu 60 zirâ' olarak yarattı... Sonra halkın (her neslin boyu) şimdiye kadar noksanlaşmaya (küçülmeye) devam etti". (Buhârî, Enbiyâ', 1(2/146).

Bu hadîs müşkildir. İbn Hacer el-Askalânî; Semûd Diyârı gibi geçmiş milletlerin kalıntılarının, onların boylarının aşırı uzun olmadığını gösterdiği için bu hadîste, çözemediği bir işkâl olduğunu söylemektedir. (Bkz. Fethu'l-Bârî, 13/102).

i.e.:

Müşkilu'l-Âsâr, et-Tahâvî, Haydarâbâd, 1333, 1388.

Te'vîlu Muşkili'l-Âsâr, İbn Fûrek

Müşkilâtü'l-Ahâdîs ve Beyânuhâ, Abdullah ibn Alî el-Kâsimî, Kahire, 1935.

Muştebih: 1. Kendi isimleri yazı ve telaffuz itibarıyla aynı olmakla beraber babalarının isimleri veya nisbeleri yazı itibarıyla aynı, telaffuz itibarıyla ayrı olan kimse-lerin isimleri; 2. Mu'telif ve Muhtelif mânâsına da kullanılır.

Örnek:

Muhammed ibn 'Akîl ve Mu-

ammed ibn 'Ukayl.

Muştebih Makiûb: Yazılış ve okunuşları aynı olmakla beraber birindeki baba ismi diğerinde oğul, berikindeki oğul ismi de ötekinde baba ismi olan isimler.

Örnek:

Abdullah ibn Yezîd ve Yezîd ibn Abdillâh.

Muştehir: Sahîhlik ve za'îflik derecesi ne olursa olsun, halk arasında yayılmış olan hadîs. Bkz. Meşhûr.

Örnek:

"Munâfıkın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman yerine getirmez, kendisine emniyet edildiği (bir emanet verildiği) zaman da hainlik yapar (Buhârî, İmân, 24(1/9).

"aklı olmayanın dîni yoktur". (Keşfu'l-Hafâ', 2/362).

Bu iki mußtehir hadîsten birincisi sahîh, ikincisi mevzû'dur.

i.e.:

el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyânı Kesîrin mine'l-Ahâdîsi'l-Muştehire ale'l-Elsine, Muhammed ibn Abdurrahman es-Sehâvî, Mısır, 1375/1956, Dâru'l-Edebi'l-Arabî, 22-511 s.

ed-Dureru'l-Muntehire fî'l-Ahâdîsi'l-Muştehire, es-Suyûtî, Mısır, 1328/1910, Mtb. el-Cemâliyye (el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye hâmişinde). Kitâbu Keşfi'l-İltibâs ammâ Yedûru mine'l-Ahâdîs alâ Elsineti'n-Nâs, Gırsuddîn el-Halîlî, Bursa Hüseyin Çelebi, 223.

Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs amme's-Tehera mine'l-Ahâdîs alâ Elsineti'n-Nâs, İsmâîl ibn Muhammed el-Aclûnî, Beyrût, 1351,

I-II.

Kitâbu Esne'l-Metâlib fî Ahâdîse Muhtelifeti'l-Merâtib, Mu-

hammed ibn Dervîş el-Hûtu'l-Beyrûtî, Beyrût, 1319, Kâhire, 1355.

Mutâba' Aleyh: 1. Benzeri, başka bir râvî tarafından da rivâyet edilmiş olan hadîs; 2. Rivâyet etmiş olduğu hadîs başkası tarafından da rivâyet edilmiş olan râvî; 3. Başka birinin rivâyet etmiş olduğu hadîsi destekler mahiyette hadîs rivâyet eden râvînin, kendisinden hadîs rivâyet etmiş olduğu hocası. Bkz. Mutâba'at, Mutâbi'.

Mutâba'at: Bir hadîsin lafızlarına veya mânâsına uygun başka bir hadîsin, öncekinin râvîsinden ayrı biri tarafından, tamamen veya kısmen aynı senedle rivâyet edilmesi, böylece bu iki hadîs ve râvînin birbirini desteklemesi. Bkz. Şâhid.

Örnek:

...haddesenâ Sufyân ani'l-A'meş an Abdillahi'bni Murre an Mesrûk an Abdillahi'bni Amr enne'n-Nebîyye sallallahu aleyhi ve sellem kâle: "Dört haslet var ki kimde bulunurlarsa katıksız münâfık olur. Kimde bunlardan bir haslet bulunursa onda da, bunu terkedinceye kadar nifâkdan bir haslet bulunmuş olur: Kendisine emniyet edildiği (bir emânet verildiği) zaman hainlik eder, konuştuğu zaman yalan söyler, sözleştiği zaman sözünde durmaz, münâkaşa ettiği zaman haktan yan çizer" (Buhârî, İmân, 24(1/9); Muslim, İmân, 106(1/78).

bu hadîsi Şu'be ve Numeyr de A'meş yoluyla rivâyet ederek Sufyân'a mutâba'at etmişlerdir (Bkz. a.g.e.). Buna göre Sufyân ve rivâyet ettiği hadîs mutâba' aleyh, Şu'be ve Numeyr ile rivâyet ettikleri hadîs mutâbi' ve tâbi' adını alırlar.

Mutâba'at Gayru't-Tâmmе: Mutâba'at Nâkisa mânâsına kullanılır.

Mutâba'at Kâsıra: Mutâba'at Nâkisa mânâsınadır.

Mutâba'at Nâkisa: Senedleri mutâba'at yapan (mutâbi' ile mutâba aleyh) râvîlerin şeyhlerinde değil de daha yukarılarda birleşen hadîslerdeki mutâba'at. Bkz. Mutâba'at Tâmmе.

Mutâba'at Tâmmе: Bir hadîsin aynı şeyhden aynı senedle önceki râvîden başka bir râvî tarafından rivâyet edilmesi şeklindeki mutâba'at.

Örnek:

...ani's-Şâfi'ân Mâlik an Abdillahi'bni Dînâr an ibn Ömer enne Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kâle: Ay yirmi dokuz gündür. Binaenaleyh hilâli görmedikçe oruç tutmayınız. Onu görmedikçe de iftâr etmeyiniz (orucu bırakıp bayram yapmayınız). Şayet gök bulutlu olursa sayıyı otuza tamamlayınız. (el-Bâ'isu'l-Hasîsu, 60: Şâfi'î'nin el-Umm adlı eserinden).

haddesenâ Abdullahi'bnu Meslemete haddesenâ Mâlik an Abdillahi'bni Dînâr an Abdillahi'ibni Ömer radiyallahu anhumâ enne Resûlullahi sallallahu aleyhi ve sellem kâle: Ay yirmi dokuz gecedir. Binaenaleyh onu görmedikçe oruç tutmayınız. Şayet gök bulutlu olursa sayıyı otuza tamamlayınız. (Buhârî, Savm, 11(1/214-215). Burada Abdullahi'bnu Mesleme, eş-Şâfi'î'ye mutâba'at etmiştir. Bu, mutâba'at tâmmе'dir. Bu hadîsle re Muslim'de ise bir mutâba'at nâkisa vardır:

haddesenâ Ebû Bekri'bnu Ebî Şeybete haddesenâ Ebû Usâmete had-

desenâ Ubeydullah an Nâfi' an İbn Ömer radiyellahu anhumâ: Resûlullah sallelahu aleyhi ve sellem Ramazânı zikretti ve iki elini çarparak şöyle buyurdu: Ay şöyle, şöyle, şöyledir (sonra üçüncüde başparmağını yumdu). Binaenaleyh onun görülmesiyle oruç tutunuz. onun görülmesiyle orucu bırakınız. Şâyet gök bulutlu olursa onu otuz takdîr ediniz! (Muslim, Sıyâm, 4(2/759).

Mutâbî': Bir hadîsin lafızlarına uygun, lafzen benzeri olan ve senedleri en azından aynı sahâbîde birleşmek üzere başka bir râvî tarafından rivâyet edilen hadîs (Sahâbî râvî farklı olursa daha ziyâde Şâhid adı verilir.); 2. Senedleri en azından sahâbîde birleşmek üzere, bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadîsin lafızlarına uygun hadîs rivâyet etmiş olan ikinci râvî. Bkz. Mutâba' Aleyh, Mutâba'at, Şâhid, Tâbî'.

Mute'ahhurûn: 1. Hicrî 300 yılından sonra gelen hadîs alimleri; 2. Hatîb Bağdâdî'nin (392-463 h.) muasırları ile sonraki hadîs alimleri. Bkz. Mutekaddimûn, Halef, Selef.

Mu'tedil: Râvîleri cerhv e ta'dîl ederken aşırılıklara kaçmayan, itidalli davranan Cerh ve Ta'dîl alimi. Bkz. Muşeddid, Mutesahîl.

Mutekaddimûn: 1. Hicrî 300 yılından önce yaşamış olan hadîs alimleri; 2. Hatîb Bağdâdî'den (392-463 h.) önce yaşamış olan hadîs alimleri.

Mutekâribu'l-Hadîs: Ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ittibâr için alınır.

Mu'telif ve Muhtelif: Yazılış

şekli aynı, okunuş şekli ayrı veya yazılış ve okunuşları birbirine yakın olan isim, nisbe, lakab ve kunyeler. Bkz. Muştebih, Muştebih Maklûb, Muttefik ve Mufterik, Muteşâbih.

Örnek:

Sellâm ve Selâm; 'Abbâd ve 'Ubâd; 'Abbâs ve 'Ayyâş; el-Hammâl ve el-Cemmâl; el-Cureyrî ve el-Cerîrî; el-Basrî ve en-Nasrî.

i.e.

el-Mu'telif ve'l-Muhtelif, el-Hasanu'bnu Bişr el-Âmidî, Mısır, 1354.

el-Mu'telif ve'l-Muhtelif fî Esmâ'i Nakalati'l-Hadîs, Abdulğani ibn Sa'îd el-Ezdî, Hindistan, Allahâbâd, 1327.

el-İkmâl fî Râf'i'l-İrtiyâb ani'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ' ve'l-Kuna ve'l-Ensâb, İbn Mâkûlâ, tah.: Abdurrahman ibn Yahya el-Mu'allimî el-Yemânî, Haydarâbâd, 1962, I-VII.

Tekmiletu İkmâlî'l-İkmâl, İbnû's-Sâbûnî Muhammed ibn Alî, tah.: Dr. Mustafa Cevâd, Bağdâd, 1377. Hulâsatu Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl, Safiyuddîn el-Hazrecî, Mısır, 1301. Muhtelifu Esmâ'i'l-Kabâ'ili ve Mu'telifuhâ, İbn Habîb Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdâdî, 1850. Muştebihu'n-Nisbe, Abdulğani ibn Sa'îd el-Ezdî el-Misrî, Allahâbâd, Hindistan 1327.

el-Muştebih fî'r-Ricâli Esmâ'ihim ve Ensâbihim, Ebû Abdillâh Muhammed ibn Ahmed ez-Zehabî, tah.: Ali Muhammed el-Becâvî, Mısır, I-II.

Zeylu Muştebihi'in-Nisbe li'z-Zehabî İbn Râfî' es-Selâmî Muhammed, neşr: Salâhuddîn el-Muneccid, Beyrût, Dâru'l-Kitâbîl-Cedîd, 63 s.

Tebîru'l-Muntebih bi-Tahrîrî'l-

Muştebih, İbn Hacer el-Askalânî, Mısır.

el-Mu'telif ve'l-Muhtelif, ed-Dârekutnî, tah.: Muvaffak Abdulkâdir, Riyâd, 1402, (Doktora tezi).

Mutemâsek: Ta'dîlin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr ve ihtibâr için alınır. Bkz. Sened Mutemâsek, Za'îf Mutemâsek

Mutesâhil: Râvîleri cerh ve ta'dîl ederken titizlik göstermeyen, gevşek davranan Cerh ve Ta'dîl alimi. Bkz. Muşeddid, Mu'tedil.

Mu'tesil: Muttasıl mânâsındadır.

Muteşâbih: 1. birden fazla mânâyâ gelebilen, zahiri mânâsıyla anlaşılması da, beşer akli yönünden güçlük arzeden izah ve yorumu muhtac hadîs. Bkz. Muhkem; 2. Oğul isim veya nisbeleri aynı fakat delâlet ettikleri şahıslar farklı, babalarınkiler ise yazılışları aynı okunuşları farklı veya yazılış ve okunuşları birbirine yakın yahut (bunların tersi olarak) oğul isim ve nisbelerinin yazılışları aynı okunuşları farklı veya yazılış ve okunuşları birbirine yakın, babalarınkiler ise yazılış ve okunuşları aynı fakat delâlet ettikleri şahıslar farklı olan isim ve nisbe terkîbleri (Mu'telif ve Muhtelif ile Muttefik ve Mufterik'den meydana gelen şekil). Bkz. Mu'telif ve Muhtelif, Muttefik ve Mufterik.

Örnek:

1. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Rabbımız Tebâreke ve Te'âlâ her gece, gecenin son üçde biri kaldığında dünya semâsına iner, şöyle buyurur: Kim bana dua eder ki ben de ona icâbet edeyim! Kim benden

(bir şey) ister ki ben de ona vereyim! Kim benden bağış diler ki ben de onu bağışlayayım! (Buhârî, Teheccud, 14(1/131); Muslim Musâfirîn, 168(1/521).

2. Mûsa ibn Alî (Bu isimde on kadar kimse var.) ve Mûsa ibn 'Uleyy; Eyyûb ibn Bişr ve Eyyûb ibn Buşeyr; Sureyc ibnu'n-Nu'mân ve Şureyh ibnu'n-Nu'mân.

ie.: Telhîsu'l-Muteşâbih fi'r-Resmi fî Esmâ'i'r-Ruvât, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 31, Mustalah.

Mutevassıt: Râvîleri cerh ve ta'dîl ederken itidalli davranan, orta yolu tutup aşırılıklara kaçmayan Cerh ve Ta'dîl alimi. Bkz. Muşeddid, Mu'tedil, Mutesâhil.

Mutevâtir: Yalan üzerine birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin, senedinin başından sonuna kadar birbirlerinden rivâyet ettikleri hadîs. Bkz. Haberu'l-Âhâd.

Örnek:

"Kim bana, kendime ait olmayan bir şey isnad ederse ateşteki yerine hazırlansın!" (Buhârî, İlm, 39(1/20).

Mutevâtir olan bu hadîsi sahâbeden 70 kûsûr kimsenin rivayet etmiş olduğu (62, 100, 200 rakamları da verilir.) söylenir. (Bkz. Nazmu'l-Mutenâsir, 20 vd.).

ie.:

Nazmu'l-Mutenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mutevâtir, Ebu'l-Feyz Ca'fer el-Kettânî, Fâs, 1328, Mtb. el-Mevleviyye, 157 s.

Mutevâtir Lafzî: Bütün râvîleri tarafından aynı lafızlarla veya sarîh olarak aynı mânâyı veren lafızlarla rivâyet edilmiş olan mutevâtir hadîs.

Örnek:

"Allah, sözümü işitip ezberleyen, muhafaza eden ve (başkasına) nakleden kimsenin yüzünü ağart-sın. Nice insan var ki ilmi, kendi-sinden daha alim olan kimselere taşır". (Tirmizî, İlm 7(5/34); Tedrîb, 2/179).

Bu ve yukarıda Mutevâtir madde-sindeki örnek hadîs, râvîleri tara-fından hep aynı veya yakın lafız-larla nakledildikleri için Mutevâ-tir Lafzî adını alırlar.

Mutevâtir Ma'nevî: Râvîler tarafından muhtelif olaylar vesile-siyle ortak muhtevası nakledilen mutevâtir hadîs.

Örnek:

Duada elleri kaldırmakla ilgili ha-dîsler Mutevâtir Ma'nevî'dirler. Çünkü muhtelif meselelerle ilgili yüz küsür hadîste Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) duada ellerini kaldırdığı nakledilmektedir (Tedrîb, 2/180).

Mutkin: 1. Hadîs tahammul ve edâsında ciddî davranan, işini sağlam tutan, güvenilir râvî; 2. Irâ-kî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye gö-re 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böy-le bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ih-ticâci için alınır.

Mutkin Huccet: Ta'dîlin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böy-le bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ih-ticâc için alınır.

Mutkin Sebt: Mutkin Huccet mânâsınadır.

Muttarah: Irâkî'ye göre cer-hin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böy-le bir râvînin rivâyet ettiği ha-dîs hiçbir suretle alınmaz.

Muttarau'l-Hadîs: Muttarah mânâsınadır.

Muttasıl: İlk kaynağına, sahi-bine kadar kesintisiz bir senetle va-ran yani, seneddeki her râvînin, hocasından muteber bir tahammul yoluyla alarak rivâyet ettiği hadîs. Bkz. Musned, Mursel, Merfû', Mevkûf, Maktû'.

Muttefak Alâ Terkih: Zehebi'ye göre cerhin 2. mutekebirinde bulunan bir kişi hakkında kulla-nılan bir sîga. Böy-le bir râvînin ri-vâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.

Muttefak Aleyh: 1. Buhârî ve Muslim'in her ikisinin de Sahîh isimli kitaplarına aldıkları hadîs. Bkz. İttefekâ Aleyh; 2. Sahîh ol-duğunda hadîs alimlerinin ittifak ettikleri hadîs. Bkz. Muhtelef Fîh; 3. Buhârî ve Muslim'in Sahîh'le-rinde, Ahmed ibn Hanbel'in Mus-ned'inde yer almış olan hadîs (İbn Teymiyye'nin el-Munteka'sındaki husûsî istılahı).

Örnek:

1. Bedevî bir adam, Nebî sal-lellahu aleyhi ve sellem'e gelip şöy-le dedi: "Yâ Resûlellah! Adam var ganîmet için savaşır, adam var yâd edilmesi için savaşır, adam var (yi-ğitlik veya savaşta) mevkii göröl-sün diye savaşır. (Bunlardan) Al-lah yolunda olan kimdir?". Bunun üzerine Resûlullah sallem aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Allah'ın kelimesi en üstün olsun diye sa-vaşan kimse, işte o Allah yolunda-dır". (Muslim, İmâret, 149(3/1512-1513); Buhârî, Humus, 10(2/124-125).

i.e.:

Şerhu Zâdi'l-Muslim fîme't-Tefeka Aleyhi'l-Buhârî ve Muslim, Mu-hammed Habîb eş-Şankîî (1363), Kahire.

el-Lu'lu'u ve'l-Mercân fîme't-

Tefaka Aleyhi's-Şeyhân, Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, Mısır, I-III; İstanbul, I-II.

Muttefik ve Mufterik: Yazılış ve okunuşları aynı olmakla beraber ayrı şahıslara delâlet eden isim, kunye, lakab ve nisbeler. Bkz. Mu'telif ve Muhtelif, Muştebih, Muteşâbih.

Örnek:

el-Halîl ibn Ahmed (Bu isimde altı kişi vardır.); Ahmed ibn Ca'fer ibn Hamdân (bu isimde dört kişi var.); Ebû Bekr ibn Ay-yâş (Bu kunye ve isim terkibinde üç kişi var.).

Mutthem: Zehebî'ye göre cerhin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyat ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mutthem bi'l-Kizb: Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 2., İbn Hacer'in Takrîb'deki tertîbine göre 11., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Mutthem bi'l-Vaz': Mutthem bi'l-Kizb mânâsınadır.

Muvâfakat: Meşhûr hadîs musannıflarından birinin rivâyet etmiş olduğu bir hadîsi, senedde musannfın şeyhinde birleşmek üzere musannfa uğramayan bir senedle rivâyet etmek. Bu senedle musannfın şeyhine önceki seneden daha az râvî ile ulaşırsa buna muvâfakat âliye, daha fazla râvî ile ulaşırsa muvâfakat nâzile denir. Hadîsin musannfın şeyhinde birleşen senedleri; içlerinde musannfın ve şeyhinin yer almadığı ve râvîleri bunlardakilerden daha az sayıda olan diğer senedlerine

nazaran, nisbî uluvv sahibidirler. Muvâfakat denince de ekseriya bu çeşidi kasdedilir. Bkz. Uluvv Nisbî, Bedel, Musâfaha, Musâvât. Muvâfakat'ın, Mutâba'at mânâsına kullanıldığı da vakidir. Bkz. Mutâba'at.

Örnek:

(1) Fulân - Râvî - Râvî - Musannıf-Şeyhi...

(2) Fulân-Râvî-Râvî... Musannfın Şeyhi...

(3) Fulân-Râvî-Râvî-Râvî-Râvî... Musannfın Şeyhi...

(4) Fulân-Râvî-Râvî....

Yukarıdaki senedlerden 2. senedde, 1'ye nazaran Muvâfakat Âliye, 3, senedde 1'ye nazaran Muvâfakat Nâzile, ilk üç senedde ise 4. sened karşısında nisbî uluvv sözkonusudur.

Muvâfakat Âliye: Bkz. Muvâfakat.

Muvâfakat fî Şeyhi's-Şeyh: Bedel mânâsınadır.

Muvâfakat Mukayyede: Bedel mânâsınadır.

Muvaddih: Mûdih mânâsınadır.

Muvatta': Bir bölge alimlerinin ittifakla kabul ettikleri hadîsleri veya benimsedikleri ortak görüşleri toplayarak hazırlanan kitap. İmâm Mâlik'in eserine alem olmuştur. Bkz. Kütüb Sitte.

Örnek:

el-Muvatta', Mâlik ibn Enes, tah.: Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, Kahire, I-II.

Tenvîru'l-Havâlik Şerh Alâ Muvatta'i Mâlik, Celâluddîn es-Suyûtî, Mısır Mtb. Dâri İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, I-III.

İs'âfu'l-Mubetta' bi-Ricâli'l-Muvatta', Celâluddîn es-Suyûtî, (Tenvîru'l-Havâlik'in sonunda: 51 s.).

Şerhu'l-Muvatta', Ebû Abdil-lah Muhammed ez-Zurkânî, Kahi-re, 1961, I-V.

et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta'i mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd, İbn Abdil-Berr, er-Rabât, 1387.

el-İstizkâr li-Mezâhibi Fukahâ'i'l-Emsâr, İbn Abdilberr, tah.: Alî en-Necdî Nâsîf, 1971, el-mucelledu'l-evvel.

Muza'af: 1. Za'îf olduğu hak-kında hadîs alimleri arasında itti-fak olmayan, bazılarına göre za'îf bazılarına göre kavî olan hadîs; 2. Rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınabilen bir râvî hakkında kul-lanılan bir cerh sîgası.

Muzâkere: Toplantılarda, ri-vâyet maksadıyla olmaksızın bazı hadîslerin ele alınıp konuşulması, mütelâa edilmesi. Bu durumda ha-dîs alınması (tahammülü) makbûl sayılmaz. Bkz. Mukâvele.

Muzevver: Bir râvînin, başka hadîsler almış olduğu hocasından, duymamış olduğu halde duymuş olduğunu vehmettirecek şekilde ri-vâyet ettiği hadîs. Bkz. Mudelles. Muzevver hadîs, za'îf hadîsler-dendir.

Muzlim: Çoğu mechûl olan râvîlerden meydana gelen sened.

Muztarib: Râvî veya râvîlerin birbirine muhâlif olarak rivâ"yet ettikleri ve aralarında tercîh imkânı bulunmayan hadîsler. Bkz. Muhtelifu'l-Hadîs, Mahfûz, Şâzz, Ma'rûf, Munker, Cem'. Muztarib, za'îf hadislerdendir.

Örnek:

Ebû Bekr radiyallahu anh şöyle demiş: "Yâ Resûlellah! Seni, saçın ağarmış görüyorum!" (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevap vermiş: "Beni Hûd sûresi ile benzerleri kocaltı".

(Tedrîb, 1/265; Bkz. Tirmizî, Tef-sîr, 57(5/402).

Bu hadîsin senedi muztarib-dir (Muztarib fi's-Sened). Çünkü yalnız Ebû İshak es-Sebî'î tarîkin-dan gelen bu hadîs 10'a yakın fark-lı şekilde rivâyet edilmiştir: Bazısı bunu Mursel, bazısı Mevsûl olarak rivâyet etmişken bazısı Hz. Ebû Bekr'in, bazısı Sa'd ibn Ebî Vak-kâs'ın, bazısı Hz. Aişe'nin naklet-tiği hadîs olarak rivayet etmiştir. Bu rivâyetlerden birini de tercîh imkânı yoktur.

an Şerîk an Ebî Hamzete anî's-Şa'bî an Fâtîmete bint Kays: Bu (hanım), O'nun yani Nebî sal-lallahu aleyhi ve sellem'in şöyle bu-yurduğunu işitmiş: "Malda zekât-tan başka hiçbir hak yoktur". (İbn Mâce, Zekât, 3(1/570).

Tirmizî'de ise aynı senedle Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğu nakledilir: "Şüp-hesiz malda zekâtтан başka mu-hakkak bir hak vardır". (Tirmizî, Zekât, 27(3/48).

Muhâlif hükümler taşıdıkla-rı ve birini tercîh imkânı olmadığı için bu hadîsler muztaribdirler. (Muztarib fi'l-Metn). Ancak İbn Mâce'nin rivâyetini farz olan zekâ-ta, Tirmizî'nin rivâyetini mustehap olan sadakaya hamledersek hadîs-ler muztariblikden kurtulmuş olurlar. Filhakîka metni muztarib hadîs bulmak zordur.

Muztarib fi'l-Metn: Metni birbirine muhâlif şekillerde rivâyet edilen ve bunlardan birini tercîh imkânı bulunmayan hadîs. Bkz. Muztarib.

Muztarib fi's-Sened: Senedi birbirine muhâlif şekillerde rivâyet edilen ve bunlardan birini tercîh imkânı bulunmayan hadîs. Bkz.

Muztarib.

Muztaribu'l-Hadîs: Irâkî'ye göre cerhin 4., Sehâvî'ye göre 5.

mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

N

Nâ: Haddesenâ'nın kısaltması. Bkz. De-Senâ.

Nâbite: Bid'atçıların Ehlu'l-Hadîse taktıkları isim. Bkz. Haşviyye.

Nahvuh: Senedin sonunda metni zikretmeksizin onun yerine kullanılan bu kelime, sözkonusu senedin metninin, bir önceki hadîsin metninin lafız bakımından aynı değil benzeri olduğunu, iki metnin lafızları arasında ihtilâf bulunduğunu ifade eder. Bkz. Misluh.

Nakd: Sahîhlerini za'îflerinden ayırmak için hadîsleri; hadîs rivâyetindeki güvenilirlik derecelerini tesbit etmek için râvîleri incelemeye tabi tutmak. Bkz. Tashîh, Tahsîn, Taz'îf, Ta'rif, Cerh, Ta'dîl, Cerh ve Ta'dîl ilmi.

i.e.:

en-Nakd 'İnde'l-Muhaddisîn Neş'etuh ve menhecuh, Abdullah Alî Hâfız, Mekke, 1393 (Mastır tezi, Kuliyatu's-Şerî'a).

Menhecuh'n-Nakd 'İnde'l-Muhaddisîn, Dr. M.Mustafa el-A'zamî, Riyâd, 1402/1982, 149 s. (Kitâbu't-Temyîz li-Muslim'in başında).

Kitâbu't-Temyîz, Muslim ibnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, tah.: M.Mustafa el-A'zamî, Riyâd, 1402/1982, 229 s.

İslâmî Tenkîd Zihniyeti ve Hadîs Tenkîdini Doğuşu, Mehmed Hatipoğlu, (Ankara), 95 s. (Doktora tezi, İlahiyat Fakültesi).

Nâkîd(c.Nukkâd): Hangilerinin kabûl edilip hangilerinin kabûl edilmeyeceklerini tesbit için sened ve metni tenkîde, incelemeye tabi tutan hadîs alimi. Bkz. Cerh ve Ta'dîl ilmi.

Nakl Ehli: Eseri akıl ve kıyasla tercîh edenler. Bkz. Eser, Ehlu'l-Hadîs.

Nakt: Benzerlerinden ayırdilebilmeleri için harflere nokta koymak. Bkz. Şekl.

Nash: Hz. Ali'yi sevmeyip başkasını (Hz. Osman'ı) ona takdîm etmek. Bkz. Nâsibî, Nevâsib.

Nâsibî: Hz. Osman'a taraftarlık gösterip Hz. Ali'ye aleyhdârlık ve buğz eden bid'at ehlinde olan kimse. Bkz. Nevâsib.

Nâsih: 1. Önceki şer'î bir hükmün kaldırılmış olduğuna delâlet eden hadîs; 2. Bir yazıyı bir nushadan diğerine nakleden kimse, mustensih. Bkz. Nesh.

Nâvelenî: Munâvele yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullanılan bir sîga.

Nâzil İsnâd: Bkz. İsnâd Nâzil.

Nazzâre: Hocanın talebelere hadîs yazdırmakta olduğu imlâ

meclisinde hazır bulunan fakat hadîs yazmayarak orada bulunanları, yapılanları gözleyenler, se-yirciler.

Nebbe'enâ: Semâ' ve daha çok, icâzet yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullanılan bir sîga.

Nebbe'enâ bi-Kırâ-atî: Râvînin kendisinin hocaya okuyarak (Kırâ'at) ondan tahammul etmiş olduğu hadîsleri edâ ederken kullandığı bir sîga.

Nebbe'enâ Kırâ'aten Aleyh: Bir râvînin hocaya okumasıyla tahammul edilen hadîslerin başkasına rivâyet edilmesinde kullanılan bir sîga. Bu sîga, hadîsleri, bu sîgayı kullanan râvîden başkasının okumuş olduğuna işaret eder.

Nebevî Hadîs: Bkz. Hadîs Nebevî, Hadîs Kudsî.

Nekâret: Hadîs veya râvînin munker olması. Bkz. Munker.

Neseb(c.Ensâb): 1. Bir kimse-nin bağlı olduğu soy, sülâle, şecere; 2. Bir kimsenin bir kabîle, sülâle, kavim, memleket veya mezhebe vs. bağlılığı, yakınlığı. Bkz. Nisbe, Ensâb Kitapları.

i.e.:

Muştebihu'n-Nisbe, Abdulğani ibn Sa'id el-Ezdî, Allahâbâd, 1327. Me't-Tefeka min Esmâ'i'l-Muhaddisîn ve Ensâhibim Ğayr Enne fî Ba'dihi Ziyâdete Harfin Vâhid, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 31, Mustalah.

el-Ensâbu'l-Muttefika fî'l-Hattî'l-Mutemâsile fî'n-Nakt ve'z-Zabt, Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî, Leiden, 1865.

el-Ensâb, Ebû Sa'id Abdulkerîm es-Sem'ânî, neşr: D.S.Margoliouth, Leiden, 1912; Bağdâd, 1970.

el-Lubâb fî Tehzîbi'l-Ensâb, İz-zuddîn İbnu'l-Esir el-Cezerî, Beyrût, Dâru Sâdır, I-III.

Tuhfetu Zevî'l-Ereb fî Muşkili'l-Esmâ'i ve'n-Niseb, Mahmûd ibn Ahmed el-Hemezânî, Leiden, 1905.

Lubbu'l-Lubâb fî Tahrîri'l-ensâb, es-Suyûtî, Leiden, 1851.

Turfetu'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb, es-Sultân Ömer ibn Yûsuf ibn Resûl, tah.: K.W.Zettersteen, Dimeşk, 1369/1949, 42-248 s.

el-Muğnî fî Zabtı Esmâ'i'r-Ricâl ve Ma'rifeti Kune'r-Ruvâti ve Elkâbihim ve Ensâbihim, Muhammed Tâhir ibn Alî el-Hindî, Beyrût, 1982.

Neseb Kitapları: Bir kavmin, bir kabîlenin veya bir şahsın soyunu, atalarını konu edinen, onların şeceresini veren kitaplar. Bkz. Ensâb Kitapları.

Örnek:

Nesebu Kureyş Zubeyr ibn Bekkâr, neşr: Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire, 1962.

el-Cemhere fî Nesebi Kureyş, Mus'ab ez-Zubeyrî, neşr: E.L.Provençal, Kahire, 1953.

Nesh: 1. Önceki şer'î bir hük-mün (bir hadîsin hükmünün) sonraki şer'î bir hükümle (bir hadîsin hükmüyle) yürürlükten kaldırılması, mükelleflerle alâkasının kesilmesi; 2. Bir yazıyı, yazılı bir metni bir nushadan diğerine nakletmek, istinsah etmek; 3. Mutlakı takyîd, âmmı tahsîs, zâhiri te'vîl de mutekaddimûn alimler tarafından nesh ile ifade edilmiştir.

Örnek:

1. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: "Kabirleri ziyaret etmekden sizi men etmiştim, artık onları ziyaret edi-

niz. Kurban etlerini üç günden fazla saklamaktan sizi men etmiştim, artık gerekli gördüğünüz zamana kadar saklayınız. Deri kaplarda olanı mustesna; sizi hurma şirasından (nebîzden) men etmiştim, artık bütün kaplarda içiniz, sarhoş edeni içmeyiniz! (Muslim, Cenâ'iz, 106(2/672); Muvatta', Dehâyâ, 8(2/485).

Bu hadîste, önceleri öngörülen; kabirleri ziyaret etme, kurban etlerini üç günden fazla saklama, deri kaplar haricindeki hurma şirasının içilmesi yasaklarının kaldırıldığı (nesh edildiği) açıklanmaktadır. Bu durumda yasakları bildiren ifadeler mensûh, bunların kaldırıldığını bildiren ifadeler nâsih ismini alır.

i.e.:

en-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Hadîs, Ebu'l-Ferec Abdurrahman ibn Alî el-Cevzî, tah.: el-Ustâz Abdülkerîm el-Azbâvî ("Mecelletu'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Turâsi'l-İslâmî, I, Mekke, 1398" içinde: s.229-244). Kitâbu'l-l'tibâr fî Beyânî'n-Nâsihi ve'l-Mensûhi mine'l-Âsâr, Ebû Bekr Muhammed el-Hâzimî, Kahire, 1346.

Kitâbu Ahbâri Ehli'r-Rusûh fi'l-Fıkh ve't-Tahdîs bi-Mikdâri'l-Mensûh mine'l-Hadîs, Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, Mısır, 1322.

Hadîste Nâsih-Mensûh Meselesi, Ali Osman Koçkuzu, Doktora tezi, İslâmî İlimler Fakültesi Erzurum, 346-XI s.; İstanbul, 1986.

Nessâb: Neseblerle uğraşan kimse, neseb bilgini.

Neşak: Bir yazıda, aslında olmayıp da hataen yazılanların üze-

rine hata olduklarını göstermek üzere çizgi çizmek. Bkz. Darb, Hakk, Şakk.

Nevâsib: Nâsibe'nin cemi. Bkz. Nâsibî.

Nezekûh: Sehâvî'ye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Nishe(c.Niseb): Bir kimsenin bir kabîle, sulâle, kavim, memleket veya mezhebe bağlılığı ve bu bağlılığı gösteren kelime. Bkz. Neseb.

Örnek:

el-Ğifârî (Ğifâr kabîlesine mensûb); el-Habeşî (Habeş kavmine mensûb); el-Buhârî (Buhâra'lı; el-Hanefî (Ebû Hanîfe'nin mezhebinde olan).

Nisbî Uluvv: Bkz. Uluvv Nisbî.

Nusha (c.Nusah): 1. Tek bir senedle rivâyet edilmiş olan veya, içinde yalnız bir hocadan alınmış hadîsler bulunan hadîs mecmûası. Bkz. Sahîfe, Cüz, Meşyeha; 2. Bir kitabın yazmalarından her biri; 3. Bir kitabın kenarına kaydedilen, muhtelif yazma nushalarındaki farkların sonuna bunların nûsha farkları olduğunu belirtmek için yazılan kelime. Bunun için sadece noktalı hâ' (Hâ' Mu'ceme) de yazılır.

Nuzûl'ul-İsnâd: İsnâd zincirinde râvî adedinin, bir diğer senede oranla fazla olması; senedin, bir diğerine oranla daha çok râvî ile ilk kaynağa ulaşması. Bkz. Uluvvu'l-İsnâd, İsnâd Âlî, İsnâd Nâzil.

R

Rabbânî Hadîs: Bkz. Hadîs Rabbânî.

Raffâ': Hadîsleri; merfû' mu, mevkûf mu, mursel mi olup olmadıklarına bakmaksızın hemen ref' eden, hadîsi Hz. Peygamber'e (salallahu aleyhi ve sellem) nisbet etmekde acele edip titiz davranmayan râvî. Bkz. Râfi'.

Râfi': Hadîsi merfû' olarak rivâyet eden râvî. Bkz. Ref', Merfû', Vâkîf.

Râfızî: Hz. Ebû Bekr ile Hz. Ömer'in kıymetlerini düşürmeğe çalışan ve Hz. Alî'yi onlara takdîm eden aşırı şî'î. Bkz. Rumiye bi'l-Ehaveyn.

Râhil: Hadîs aramak, öğrenmek için seyahat eden kimse, Bkz. Rihle.

Râvî: 1. Hadîsi senedi ile veya usûlüne uygun olarak nakleden kimse. Bkz. Musnid; 2. Mutlak olarak nakleden kimse. Bkz. Hadis Ricâli, Rivâyet, Za'îf, Sika, Hâfız, Tabakât, Cerh ve Ta'dîl İlmi.

i.e.:

Kitâbu't-Târîhi'l-Kebîr, el-Buhârî, Diyarbekr, I-IX.

Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fî Uyûni't-Târîh ve's-Siyer, Abdurrahman Ibnu'l-Cevzî, tah.: Alî Hasan, Kâhire, 1975.

Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî,

Beyrût.

Târîhu Usmân ibn Sa'îd ed-Dârimî..., tah.: Dr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Dimeşk-Beyrût, 320 s.

el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Mahmûd et-Tahhân, Riyâd, 1403/1983, I-II; Kuveyt, 1981, tah.: M.Re'fet.

et-Târîhu'l-Kebîr "Tehzîbu't-Târîhi'l-Kebîr", İbn Asâkir, tertîb: eş-Şeyh Abdulkadir Efendi Bedrân, 1329-1331, I-III.

Risâle fî'r-Ruvâti's-Sıkâti'l-Mutekellem fîhim bi-Mâlâ Yûci-bu Reddehum, ez-Zehebî, Mısır, 1324/1906.

Rece'a: Bazı hadîsciler tarafından, Lehak'ın sonunda yazılan Sah'dan sonra ilâve edilen bir kelime.

Reddû Hadîseh: Irâkî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Ref': 1 Bir hadîsi, senedi nasıl olursa olsun mutlak olarak Resûlullah'a (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) nisbet (ederek rivâyet) etmek; 2. Hadîsi muttasıl olarak rivâyet etmek (İrsâl'in mukâbilinde kullanıldığında). Bkz. Merfû'.

Rekâket: Rikket mânâsınadır.

Reva Anh: Failin, "anh"daki zamirin mercii olan râvîden doğrudan hadîs alıp naklettiğini bildiren bir sîga. Bkz. Reva Leh, Ah-raca Leh, An.

Reva Ba'duhum: Hadîsin su-bûtü hakkında kesinlik ifade etmeyen temrîz sîgalarından biri.

Revahu: Fail sahâbî veya ta-bîi olduğunda hadîsin merfû' olduğuna delâlet eden bir sîga.

Reva Leh: Fâil, içinde sözkonusu ("Lehu"daki zamirin mercii) râvîinde bulunduğu bir senedle gelen bir hadîs rivâyet etti. Bkz. Ah-raca Lehu. Bu sîganın Reva Anh mânâsına kullanıldığı da çok-ca vakidir.

Reva Menâkîre: Kendisi sıkı olsa da za'îf râvîlerden munker hadîsler rivâyet eden râvî hakkında kullanılan bir sîga. Bu sîga, ekseriya, rivâyet ettiği hadîsler arasında munkerler çok olan râvîler hakkında kullanılır ki bu durumda böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîsler terkedilir. Bkz. Munkeru'l-Hadîs, Lehu Ahâdîs Menâkîr.

Reve'n-Nâs Anh: Sehâvî'ye göre ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Revev Anh: Reve'n-Nâs Anh mânâsına kullanılır.

Reveynâ An Fulân: Râvînin hadîsi bir kimseden (fulandan) doğrudan aldığını olduğu gibi o kimseye varan bir senedle aldığını da ifade edebilen bir sîga. Bkz. Reva Anh, Reva Leh, Ruvvînâ, Ruvînâ.

Re'y Ashâbı: Bkz. Ashâbu'r-Re'y.

Ricâl: Hadîs râvîleri, hadîsle meşgul olan kimseler.

Ricâluhu Sıkât: Hadîsin senedindeki râvîlerin sıkı olduğunu bildiren bu tabir, diğer sahîhlik şartlarını taşıdığına hadîsin huccet olabileceğini ifade eder.

Ricâlu'l-Hadîs: Bkz. Hadîs Ricâli.

Rihle "fî Talebi'l-Hadîs": Hadîs öğrenmek ve hadîsle ilgili çeşitli mâlûmât elde etmek için seyahat etme.

i.e.:

er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Nûreddîn Itr, Beyrût, 1395/1975, 254 s. /

Rikâk: Zühde, ahirete yönelmeye, iyiliğe teşvîk etmeye, kötülükten sakındırmaya dair hadîsler, eserler. Bkz. Zuhd.

Rikket: Bir hadîste, lafız bakımından dil kaidelerine, mânâ bakımından, te'vîl kabul etmeyecek şekilde akla ve diğer nasslara muhalefet, aykırılık bulunması. Daha çok mânâdaki rikket hadîsin mevzû' olduğuna delâlet eder.

Örnek:

Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem an Ebîh an Ceddi merfû'an: Nûh'un gemisi Beyt'i (Kâbe-yi) yedi defa tavaf etti ve Makâm'ın yanında iki rekât namaz kıldı! (Bâ'is: 83).

Bu haber, te'vîl kabul etmeyecek şekilde akla muhalif olması hasebiyle, mânâsındaki rikketten dolayı Abdurrahman ibn Zeyd'in uydurması kabul edilmiştir.

Risâle: 1. Bir konuda hadîsler ihtiva eden kitâb; 2. Küçük hacimli kitab. Bkz. Cüz, Sahife.

Rivâyet: Hadîsi senedle nakletmek yani "Haddesenâ", Ahberenâ" gibi edâ sîgaları ile söyleyenine veya yapanına nisbet etmek. Bkz. Râvî, Mervî. Musnıd.

Rivâyeten, Reveynâ Anh.

i.e.:

Kitâbu'l-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Mısır, 1972, 624 s.

el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usûlî'r-Rivâyeti ve Takyîdi's-Semâ, el-Kâdî İyâd ibn Mûsa el-Yahsubî, tah.: es-Seyyid Ahmed Sakr, Kâhire-Tûnus, 1398/1978, 347 s.

Rivâyet Asrı: Hicrî ilk üç asır. Bkz. Mutekaddimûn.

Rivâyet bi'l-Lafz: Hadîsi, Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) kullanmış olduğu lafızları, kelimeleri değiştirmeksizin aynen rivâyet etmek.

Rivâyet bi'l-Ma'na: Hadîs metninin, salâhiyetli şahıslar tarafından, mânâsı bozulmamak şartıyla Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) kullanmış olduğu lafızlardan başka lafızlarla ifade edilerek rivâyet edilmesi.

Rivâyeten: Hadîsin merfû' olduğunu bildiren bir tabir. Bkz. Merfû'.

Rivâyetin Envârı: Hadîs rivâyetinin muttasıl, munkatı' gibi vasıfları.

Rivâyetin Hükümü: Hadîs rivâyetin kabul veya redd edilmesi.

Rivâyetin Şartları: Râvînin hadîsi semâ', icâzet gibi tahammul yollarından biri ile almış olması.

Rivâyetu'l-Âbâ Ani'l-Ebnâ: Bkz. Âbâ' Ani'l-Ebnâ'.

Rivâyetu'l-Akrân: Yaş, hadîs öğrenimi (Likâ) gibi rivayetle âlâkalı işlerde birbirine yakın, arkadaş olan râvîlerin birbirlerinden rivâyetle bulunmaları; Bu rivâyetleri konu edinen hadîs bilgi kolu. Bkz. Mudebbec, Akrân.

Rivâyetu'l-Ebnâ Ani'l-Âbâ: Bkz. Ebnâ Ani'l-Âbâ'.

Rivâyetu'l-Ekâbir Ani'l-Esâgır: Bkz. Ekâbir Ani'l-Esâgır.

Rivâyetu'l-Hadîs İlmi: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) söz, fiil, takrîr ve hallerini; bunların zabt edilip usûlüne uygun olarak sonraki nesillere nakledilmelerini (rivâyetlerini) konu edinen hadîs bilgi kolu. Bkz. Dirâyetu'l-Hadîs İlmi, Hadîs İlmi.

i.e.: Bkz. Câmî, Musned, Musannef, Sunen, Mu'cem, Sahîfe.

Rivâyetu'l-İhve ve'l-Ehavât: Bkz. İhve ve'l-Ehavât.

Rivâyetu'l-Karîn Ani'l-Karîn: Rivâyetu'l-Akrân mânâsıdır.

Rivâyetu'l-Ma'nâ: Hadîsi, asıl lafızlarını benzerleriyle değiştirerek de olsa, kelime kelime değil de, hadîsin ihtivâ ettiği mânâyı, hadîsin bir nevi özetini rivâyet etmek. Bkz. Rivâyet bi'l-Ma'nâ.

Rivâyetu's-Sâbık ve'l-Lâhık: Büyük bir râvînin yaşca küçük bir râvîden rivâyetinden sonra, bu küçükden rivâyetinde bulunan sonraki bir râvî ile, aralarında uzun bir zaman aralığı meydana gelen ilk büyük râvînin bir hocadan yani küçük râvîden rivâyetinde birleşmeleri hali.

Örnek:

el-Buhârî (v.256), talebesi olan Muhammed ibn İshak es-Serrâc'dan rivâyetinde bulunmuştur. Sonradan Ahmed ibn Muhammed el-Haffâf da (v.393) es-Serrâc'dan rivâyetinde bulunmuştur. Buna göre vefatları arasında 137 senelik bir zaman meydana gelen el-Buhârî ile el-Haffâf aynı hocadan yani es-Serrâc'dan rivâyetinde birleşmiş oldukları için bu duruma rivâyetu's-sâbık ve'l-lâhık denir.

i.e.:

es-Sâbık ve'l-Lâhık fî Tebâ'

udi mâ Beyne Vefâtî'r-Râviyeyni an Şeyhin Vâhîd, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 381 Mustalah, (Muhammed Matar Osman, Medîne İslâm Üniversitesinde bu kitap üzerinde mastır tezi yapmış, 1401 h.).

Rizan: Zehebî'ye göre ta'dîlin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Rudde Hadîsuh: Irâkî'ye göre cerhîn 3., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bir kişi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Ruknu'l-Kizb: İbnî Hâcere göre 7. Sehâvî'ye göre cerhîn 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Rumiye bi'l-Ehaveyn: Kizb'le

ve râfızî olmakla ittiham edilen bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Rumiye bi'l-İrcâ: İbn Hâcere 5. mertebede olan bir râvî hakkında kullanılan bir cerh sigası. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs itibar için alınır. Bkz. İrcâ.

Rumiye bi'l-Kader: Rumiye bi'l-İrcâ' hükmündedir. Bkz. Kader.

Rumiye bi'n-Nasb: Rumiye bi'l-İrcâ' hükmündedir. Bkz. Nasb, Nevâsib.

Ruvînâ: Rumiye İleynâ mânâsına olup bu sigayı kullanan râvînin hadîsi hocadan doğrudan almadığını gösterir. Bkz. Reveynâ An Fulân, Reva Anh.

Ruvvînâ: Kullanan râvînin hadîsi hocadan doğrudan almadığını gösteren bir sîga. Bkz. Reveynâ An Fulân, Reva Anh, Reva Leh.

S

Sâbıkûn Evvelûn: 1. Bedir savaşına katılmış olan sahâbe. Bkz. Ehlü Bedr 2. İki kıbleye karşı da namaz kılmış olan sahâbe; 3. Bey'atu'r-Rıdvân ve hudeybiye anlaşmasından önce müslüman olup hicret etmiş olan sahâbe; 4. Bey'atu'r-Rıdvân'a katılmış olan sahâbe; 5. Mekke'nin fethinden önce müslüman olan sahâbe.

Sâbık ve Lâhık: Bkz. Rivâyetu's-Sâbık ve'l-Lâhık.

Sâbit: Bazan sahîh bazan da hasen mânâsına kullanılır.

Sâd Muhmele: 1. Yanlış veya noksan olduğu zannedilen bir kelime veya ibarenin üzerine yazılan yarım "sâd" harfi. (Bkz. Dabbe, Tazbîb). Kelime veya ibarenin doğru olduğu anlaşılınca sonuna bir "hâ" eklenerek Tashîh Alâmeti'ne çevrilir; 2. Tashîh Alâmeti'nin kısaltması olarak da kullanıldığı vakidir. Bkz. Sah.

Sadr Evvel: Resûlullah'ın (salallahu aleyhi ve sellem) hayırla yâd ettiği ilk üç nesil, selef. Bkz. Sahâbe, Tâbi'ûn, Etbâ'u't-Tâbi'in, Selef.

Sadru'l-Hadîs: Hadîs metninin baş tarafı.

Sadûk: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böy-

le bir râvînin rivâyet ettiği hadîs yazılır ve araştırılır.

Sadûk İnşallah: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Sadûk Lakinnehu Mubtedî: Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Sadûk Lehu Evhâm: Ta'dîlin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Sadûk Seyyi'u'l-Hıfz: İbn Hacer'e göre Sadûk Lehu Evhâm mânâsınadır.

Sadûk Teğayyere bi-Eharatin: İbn Hacer'e göre Sadûk Lehu Evhâm mânâsınadır.

Sadûk Yehim: İbn Hacer'e göre Sadûk Lehu Evhâm mânâsınadır.

Sadûk Yuhtı: Sadûk Lehu Evhâm hükmündedir.

Sah: 1. Bir yazıda, doğrulukları hakkında tereddüt edilebilecek kelime veya terkiplerin doğru olduklarını belirtmek için bunların üzerine; düzeltilen bir hatanın

doğrusunun yazılan şekilde olduğunu belirtmek için bunun sonuna yazılan kısaltma, tashîh alâmeti. Bkz. Sâd Muhmele, Tashîh Alâmeti; 2. Bazı alimler tarafından Hâ Muhmele yerinde kullanılan bir kısaltma. Bu durumda da, metnin hatâen düşmediğini belirterek tashîh alâmeti vazifesi görür.

Sahâbe: Sahâbî'nin veya sâhibin cemi. Sahâbîlik, sahâbî olma mânâsına da kullanılır. Bkz. Suhbet.

Sahâbî: 1. Resûlullah'la (salallahu aleyhi ve sellem) mümin olarak karşılaşan, araya dinden dönme hâdisesi (ridde) girmiş olsa da mümin olarak ölen kimse (Muhaddislere göre). Şâfiîlerin aksine Hanefîler riddeden sonra yeniden mulâkatı şart görürler; 2. İtibâ ve istifade etmek için Resûlullah'ın sohbetinde uzun zaman bulunan, O'nunla beraberliği çok olan kimse (Fıkıh usûlcülerinin tarifi). Bkz. Tâbî'i.

i.e.:

Kitâbu Fezâ'ilî's-Sahâbe, Ebû Abdillâh Ahmed ibn Hanbel, tah.: Vasıyyullah ibn Muhammed Abbâs, Beyrût, 1403/1983, I-II.

Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin "Tesmiyetü Ashâbî'n-Nebî"si Dr.Ali Yardım, Dokuz Eylül Üni., İlâhiyat Fak. Dergisi. II, İzmir, 1985, s. 247-348.

Ashâbu's-Sahâbeti'r-Ruvât, İbn Hazm, tah.: Dr.İhsan Abbâs ve Dr.Nâsiruddîn el-Esed, Mısır, (Cevâmi'u's-Sîre içinde: s.275-315). el-İstâ'ab fî Ma'rifeti'l-Ashâb, Ebû Ömer Yûsuf İbn Abdilberr, tah.: Alî Muhammed el-Becâvî, Mısır, Mtb. Nahda, I-IV.

Durru's-Sahâbe fî Beyâni Mevâdî'i Vefeyâtî's-Sahâbe, el-Hasanu'bnu

Muhammed es-Sâğânî, neşr: Sâmi Mekki el-Ânî, Bağdâd, 1969, 65 s. Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, İbn'ul-Esir, Mısır, I-VII. el-İsabe fî Temyizi-s-Sahabe, İbn Hacer el-Askalânî, Mısır, 1328, I-IV.

Tecrîdu Esmâ'i's-Sahâbe, ez-Zehebî, Haydârâbâd, 1315, I-II. el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîki Mevâkıfî's-Sahâbe Ba'de Vefâtî'n-Nebîyyi salallahu aleyhi ve sellem, Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, 1390, 212 s.

Hayâtü's-Sahâbe, Muhammed Yûsuf el-Kândehevî, Mısır, 1388-1389, I-IV (Bu eserin Türkçe iki tercümesi vardır).

Akvâlu's-Sahâbe beyne Mesâdirî't-Teshrî'i'l-İslâmî, Muhammed Abdullhamîd Ca'fer, Mısır, Külliyyetu Dâri'l-Ulûm.

Sahâbe ve Hadîs Rivâyeti, Dr.Nevzât Âşık, İzmir, 1981, 334 s.

Kavlu's-Sahâbî ve Eseruh fî'l-Ahkâm, Ebû Bekr Muhammed, Riyâd, 1401, Câmiatu'l-İmâm Muhammed (Mastır tezi).

Fezâ'ilü's-Sahâbe, Hayseme ibn Suleyman el-Kureşî, tah.: Ömer Abdusselâm Tedmurî, Beyrût, 1980 (Min Hadîsi Hayseme içinde).

Tesmiyetu Fukahâ'i'l-Emsâr mine's-Sahâbeti fe-Men Ba'dehum, en-Nesâ'î, neşr: Subhî'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î, el-Medînetu'l-Munevvere, 1969 (Mucmûatu Resâ'il fî Ulûmi'l-Hadîs içinde: s.7-10).

Ehlu'l-Mî'eti fe'Sâiden, ez-Zehebî, neşr: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Mecelletu'l-Mevridî'l-Bağdâdiyye içinde, c.II (1973), sayı:4, s.107-142.

Sahafî: Hadîsi, hocadan bizzat duyarak (Semâ' ve Kırâ'at) de ğil de doğrudan doğruya kitaplar-

dan alıp nakleden kimse. Bu durumda râvînin çokca hatalara düşme ihtimali vardır. Bkz. Tashîf.

Sahafiyye: Sahâfîler. Bkz. Sahafî.

Sahb: Sâhib'in cemi. Cemi ismi olduğu da söylenir. Bkz. Sâhib.

Sâhib: 1. Sahâbî mânâsına. Bkz. Sahâbî; 2. Kitab müellifi; 3. Bir şahsın veya bir görüşün taraftarı.

Sâhibu'l-Bid'at: Bid'at sayılan amel ve görüş sahibi kimse. Bkz. Bid'at, Muhtedi'.

Sâhibu'l-Hadîs: 1. Hadîsle amel etmeye, bilhassa hadîsden öğrendiklerini tatbik etmeye gayret eden kimse; 2. Hadîs bilgisi olan kimse. Bkz. Ashâbu'l-Hadîs.

Sâhibu'l-Kitâb: Hadîs rivâyetinde daha ziyâde hafızasına değil de hadîs kitabına dayanan, kitabından rivâyet eden kimse.

Sâhibu's-Sunnet: Bütün iş ve görüşlerinde, şer'î bir delîle dayalı şey mânâsına sünnete uymaya özen gösteren kimse. Bkz. Sünnet, Ashâbu'l-Hadîs, Ehlu'l-Hadîs, Sâhibu'l-Hadîs.

Sahîfe: Bir şahsın derlemiş olduğu az sayıda hadîs ihtivâ eden hadîs mecmuası. Bkz. Cuz'.

Örnek:

Halen elde mevcut en eski hadîs eseri Hemmâm ibn Munebbih'in Sahîfe'si, Prof. Muhammed Hamidullah, ter.: Dr.Talat Koçyiğit, Ankara, 1967, 134 s.

Sahîh: 1. Senedinin başından sonuna kadar sıkı râvîlerin birbirinden rivâyet ettiği, şâzz ve muallel olmayan muttasıl merfû' hadîs. Bkz. Makbûl, Ceyyid, Kavî, Sâbit, Sıhhat, Asahhu, Ademu's-Sıhhat; 2. Kendisiyle amel edilmiş olan hadîs (Bu mânâda mutkad-

dimûnun kullandığı bu tarifi içine daha husûsî mânâsıyla Sahîh ile Hasen ve bir kısım Za'îf hadîsler girer.); 3. Özellikle Sahîh hadîsler bir araya toplamak maksadıyla yazılan kitap. Bkz.Fî's-Sahîh.

Örnek:

1. ...İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, husûsî surette hazırlanmış atlar arasında Hayfa'dan (başlayıp) sonu Seniyyetu'l-Vedâ' olan bir yarış, husûsî surette hazırlanmamış atlar arasında da Seniyye'den Benû Zureyk Mescidi'ne kadar bir yarış tertib etti. İbn Ömer de yarışa katılanlar arasında idi (Muslim, İmâret, 95 (3/1491); Buhârî, Salât, 41 (1/55)).

3. Sahîhu'l-Buhârî, Mısır, 1212, Mth. el-Meymeniyce, I-IV (Bunun dışında da müteaddit baskıları vardır).

Sahihi Muslim tah.: Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, Mısır, 1375/1955, I-V (Muteaddit baskıları vardır.) Bkz.Sahîhân, Kütüb Sitte.

Sahîhu İbn Huzeyme, tah.: Dr.Mustafa el-Azamî, Beyrut, I-III.

Sahîhu ibn Hibbân bi-Tertibi'l- Fârisî, tah.: Ahmed M.Şâkir, Kahire, 1952.

i.e.:

1. Ma'na Kavli'l-imâmî'l-Muttalibî İzâ Sahhe'l-Hadîs fe-Huve Mezhebî, es-Subkî, 1970 (er-Resâ'ilu'l-Munîriyye içinde).

Sahîhân: Buhârî ile Muslim'in el-Câmi'u's-Sahîh, kısaca Sahîh isimli eserleri. Bu iki kitap en müteber hadîs kitaplarıdır. Bkz. Sahîh, İttefeka aleyhi's-Şeyhân, Muttefak Aleyh, Mustedrek, Mustahrac, Kütüb Sitte.

i.e.:

el-Cem' Beyne's-Sahîhayn, Abdul-

hakk el-İşbilî, Nûruosmaniye, 769. Ahkâmu's-Sahîhayn, Muhammed eş-Şerîf ibn Mustafa et-Tokadî Bûlâk, 1290.

el-Cem' Beyne Ricâlî's-Sahîhayn, Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî, el-Hind, 1323.

Miftâhu's-Sahîhayn, Muhammed eş-Şerîf ibn Mustafa et-Tokadî, Dersa'âdet, 1313, Şirketi Sahâfiyye-i Osmaniyye Mtb., 8-192-52 s.

el-Medhal fî Ma'rifeti's-Sahîhayn, el-Hâkimu'n-Nisâbûrî, tah.: İbrahim Alî el-Kuleyb, Riyâd, 1401, Mastır tezi.

Fethu'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî, İbn Hacer, Mısır, 1378/1959, I-XVII. Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Bedruddîn el-Aynî, Beyrût, I-XXV.

İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Şihâbuddîn el-Kastallânî, Bûlâk, I-XV.

Feyzu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî, Muhammed Enver el-Keşmirî, Beyrut, IV.

Sahîhu Muslim bi-Şerhi'n-Nevevî, Beyrût, 1392/1972, I-XVIII.

Fethu'l-Mulhim fî Şerhi Sahîhi Muslim, Mevlânâ Şebbîr Ahmed el-Osmânî, el-Hind, 1352.

Sahîh Garîb:Râvîlerinden birinin rivâyetinde teferrud etmiş olduğu hadîs. Bkz. Teferrud.

Sahîh li-Ğayrih: Senedindeki, zabtı tam olmamak gibi bir kusuru bulunan bir râvîden dolayı Sahîh derecesine ulaşamamakla beraber râvîsindeki bu kusuru diğer yollardan giderilerek Sahîh derecesine ulaşmış olan hadîs. Bkz. Âdid.

Örnek:

....haddesenâ Ma'nu'bnü İsa haddesenâ Ubeyyu'bnü Abbâs ibn

Sehl an Ebîh an Ceddi kâle: Bahçemizde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in Luhayf (veya Lahîf) adı verilen bir atı vardı (Buhârî, Cihâd, 46 (2/95).

Seneddeki Ubeyy, hafızasının bozukluğu sebebiyle cerhe uğradığı için bu hadîs hasendir. Ancak kardeşi Abdulmuheymin de bu hadîsi rivâyet ederek ona mutâba'at ettiği için hakkındaki, yanlış olabileceği endişemiz zail olmuş ve hadîs Sahîh li-Ğayrih derecesine çıkmıştır. (Tedrîb, 1/176).

Sahîh li-Zâtih: Sahîh'in bütün şartlarını bizzat kendinde toplamış olan hadîs.

Sahîh Mu'allel: Sahîhliğine (Sihhatine) zarar vermeyecek bir kusuru bulunan hadîs. Bkz. İllet, Mu'allel, Ma'lûl Sahîh.

Sahîh Muhtelif Fîh: Sahîh olduğu hususunda bütün hadîscilerin ittifâk etmemiş oldukları hadîs. Bkz. Muttefak Aleyh.

Sahîh Muttefak Aleyh: Sahîh olduğu, bütün alimlerce ittifakla kabul edilmiş olan hadîs. Bkz. Muttefak Aleyh.

Sahîhu'l-Hadîs: Zehebî'ye göre ta'dîlin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sahîhu'l-İsnâd: Metni olmasa da senedi Sahîh hadîsin şartlarını taşıyan hadîs.

Sahîhu'l-Kitâb: Hadîs kitabını her türlü tahrîf ve tebdîlden koruyan, kitâbından rivâyet ettiğinde hataya düşmeyen râvî. Bkz. Sâhibu'l-Kitâb, Sahafî.

Sahîhu's-Semâ': Hadîs semâ'i esnasında başka şeylerle uğraşmayıp semâ'da titizlik gösteren, hadîsi doğru bir şekilde işitmeye, al-

maya gayret eden ve buna kabiliyetli olan kimse.

Sakîm: Za'îf hadîs mânâsına kullanılır.

Sâkî: 1. Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 3., Irâkî'ye göre 2., İbn Hacer'e göre (Takrîb'deki tertîbinde) 10. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz; 2. Hadîs yazarken yanlışlıkla yazılmayan, düşen kelime. Bkz. Lehak.

Sâlih: 1. Sahîh ve Hasen hadîs; 2. Hasen'in altında olmakla beraber za'îf denilecek kadar da düşük olmayan hadîs. Bkz. Sâlih li'l-İ'tibâr, muza'af; 3. Ta'dîlin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Sâlih li'l-İhticâc: Delil olarak kullanılmaya elverişli (Sahîh ve Hasen) hadîs. Bkz. Makbûl.

Sâlih li'l-İ'tibâr: Za'îf olmasına rağmen tamamen terkedilecek derecede za'îf olmayan, daha za'îf bir hadîsi destekleyerek onu kuvvetlendirmeye veya başkası tarafından kendisi desteklenerek kuvvetlenmeye elverişli olan hadîs. Bkz. İ'tibâr, Mutâba'at.

Sâlihu'l-Hadîs: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Sâmi': Hocasından hadîs işitmekte olan, işitme yoluyla hadîs alan kimse. Bkz. Semâ'.

Sârık: 1. Bir hadîsi, bilinen bir râvîsi yerine, garîb görünsün diye vb. sebeblerle aynı tabakadan başka bir râvîyi koyarak rivâyet

eden kimse. Bkz. Mesrûk, Maklûb, Serikatu'l-Hadîs; 2. Mu'teber tahammul yollarından biri ile almadığı ve rivâyet hakkına sahip olmadığı hadîsi rivâyet eden râvî.

Sebebu'l-Hadîs: Hadîsin, kendisinden dolayı söylenmiş, yapılmış, takrîr edilmiş olduğu sebep, vesîle ve durum, hadîsin kıssası. Bkz. Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs.

Sebt: 1. Bir kimsenin içinde, hocalarının isimlerini, senedlerini, semâ' ettiği hadîsleri, bu semâ'da kendisine eşlik eden râvîlerin isimlerini topladığı mecmua. Bkz. Meşyeha, Bernâmeç, Mu'cem; 2. Adâlet ve zabt sahibi kimse. Bkz. Sıka, Sebt.

Sebt: 1. Özü-sözü doğru, zabtı tam, huccet sayılan râvî. Bkz. Sıka; 2. Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sebt Hâfız: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 1., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sebt Huccet: Sebt Hâfız mânâsındır.

Sebt Sebt: Sehâvî'ye göre Sebt Hâfız mânâsındır.

Sebt Sıka: Sebt Hâfız mânâsındır.

Seketû Anh: Zehebî'ye göre cerhin 3., Irâkî'ye göre 2., Sehâvî'ye göre (Buhârî dışındakilerde) 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs Sehâvî'ye göre (Buhârî dışındakilerde) i'tibâr için alınırken Zehebî ve Irâkî'ye göre hiçbir suretle alınmaz.

Buhârî'nin, hakkında bu sîgayı kullandığı bir râvînin rivâyeti ise kesinlikle hiçbir suretle alınmaz.

Sekim: Bkz. Sakîm.

Selâse: Ibnu'l-Esîrin Usdu'l-Ğabe'deki isti'mâlinde İbn Mende, Ebû Nu'aym ve İbn Abdilberr'e delâlet eder. Bkz. Kütüb Selâse. Selâse; Kütüb Selâse ve bunların müellifleri mânâsına da kullanılır.

Selef: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından hayırla yâd edilmiş olan ilk üç nesil. Bkz. Sahâbe, Tâbi'ûn, Etbâ'u't-Tâbi'in, Mutekaddimûn.

Semâ': 1. Râvînin, bizzat şeyhinin (hocasının) ağzından hadîs işitmesi ve bu şekilde hadîs alması. Tahammul Yolları'ndan biri ve en üstünüdür; 2. Beş ve daha yukarı yaşlarda hadîs meclisinde bulunarak hadîs tahammul etme, hadîs alma. Bkz. Hazartu, Huzûr, Semî'a.

Semâ'ât: Bir kitabı müellifinden veya herhangi bir hocadan dinlemiş (semâ' etmiş) olan kimse veya kimselerin zikredildiği, kitabın başı veya sonundaki kayıtlar. Bkz. İcâzât, Tabaka.

Semâ' Redî': Hadîsin, usûlüne uygun olarak hocadan işitilmemesi.

Semâ'u'l-Muzâkere: Hadîs rivâyeti maksadı olmaksızın hocayla bazı hadîslerin mütâlâa edilmesi veya bazı meselelerin görüşülmesi esnâsında hocadan hadîs işitilmesi, alınması. Pek makbûl bir yol değildir.

Semî'a: Beş ve daha yukarı yaştakilerin, hadîs meclisinde bulunarak semâ' yoluyla hadîs tahammul ettiklerini belirtmek için kullanılan bir sîga. Bkz. Hazartu, Huzûr.

Semî'tu: Semâ' ve, nâdiren, Kırâ'at yoluyla alınmış olan hadîsleri edâ (başkasına rivâyet) ederken kullanılan bir sîga. Bkz. Haddesenâ, Ahberenâ.

Semî'tu bi-Kırâ'atî: Râvînin kendi Kırâ'atı yoluyla almış olduğu bir hadîsi edâ ederken kullandığı bir sîga.

Semî'tu Kırâ'aten Aleyh: Kırâ'at yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Senâ: Haddesenâ'nın kısaltması.

Sened: 1. hadîsi birbirinden rivâyet ederek sonrakilere ulaştırmış olan kimselerin (râvîlerin) tarihî sırayla zikredildikleri kısım, isim zinciri. Bkz. Târîk, Vech, Metin. Sened'in çoğulu kullanılmak istendiğinde Senedât yerine, İsnâd'ın cemi olan Esânîd kullanılır; 2. Metnin gelişyolunu haber vermek. Bkz. İsnâd; 3. Mu'temed kimse.

Örnek:

haddesenâ Yahya'bnü Yahya't-temîmiyyu ahberenâ Ebû Mu'âviye an Hişâm ibn Urvete an Ebîh an Zeyneb bint Ebî Selemete an Ummi Selemete kâlet: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Siz dâvâlarınızı bana arz ediyorsunuz. Muhtemelen bazınız, delilini bazınızdan daha güzel ifade eder de ben ondan duyduğuma göre onun lehine hükmederim. Kimin lehine kardeşinin hakkından bir şey kesip (hükmettimse) onu almasın. Zira ben (zahire göre verdiğim) bu (hükümle) ona ateşten bir parça kesmiş olurum! (Muslim, Akdiye, 4 (3/1337)).

Resûlullah'ın sözlerini İmâm Muslim'e ulaştıran râvîlerin isimlerinin tarihî sıra içinde yer aldığı altı çi-

zili kısım bu sözlerin senedir.

Senedi Garîb Hadîs: Garîb İsnâden mânâsına kullanılır.

Senedin İbtidâsı: Senedin müellif tarafı. Bkz. Evvelul's-Sened.

Sened Mutemâsek: Sahîh ve Hasen derecesine ulaşmamış olsa da ele alınır, işe yarar za'îf sened. Böyle bir sened za'îfle hasen arasında bir derecededir. Bkz. Muza'af, Mutemâsek, Za'îf Mutemâsek.

Senî: Haddesenî'nin kısaltması.

Serd: Hadîsin lugavî, fıkhi meselelerine, râvîlerin hallerine vs. girişmeksizin, hocanın hadîs kitaplarından birini okuyarak yaptığı hadîs öğretimi. Bkz. Hall ve Bahs, İm'ân.

Serikatu'l-Hadîs: Bir kimse'nin (Şârik'in), bir hocadan duymamış olduğu bir hadîsi ondan duymuş olduğunu iddia etmesi veya bir hocadan geldiği bilinen bir hadîsi bu hocanın tabakasındaki arkadaşlarından diğer bir hocaya nisbet etmesi. Bkz. Şârik, Mesrûk, Maklûb, Tedlîs.

Sevva: Hadîs rivâyetinde Tedlîsu't-Tesviye yaptı.

Sevveğa li En Erviye Anh: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsi başkasına rivâyet (edâ) ederken kullanılan bir sîga.

Seyyi'u'l-Hıfz: 1. Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır; 2. Hafızasının bozukluğundan dolayı hadîs rivâyetinde isâbeti hatasına eşit veya ondan az olan râvî. Bkz. Sû'ul-Hıfz.

Sıfât İlmi: Akaidle ilgili ha-

dîslere dair hadîs bilgi kolu. Bkz. Tevhîd İlmi.

Sıfatu Men Tıkbelu Rivâyetuh ve Men Turedd: Hangi râvînin rivâyet ettiği hadîsin kabûl edileceğini, hangisini reddedileceğini tesbit etmeyi konu edinen hadîs bilgi kolu.

Sıfr: Yazıdaki yanlış bir kelime veya cümleyi atmak, yanlışlıklarını belirtmek için bunların başı ve sonuna konan küçük dâirelerden her biri.

Sîga: (Belli bir mânâyı delâlet eden) kalıplaşmış ifade, formül.

Sihâh Selâse: Buhârî ve Muslim'in "Sahîh'leri ile İmâm Mâlik'in "Muvatta"ı. Bkz. Kütüb Selâse.

Sihâh Sitte: Kütüb Sitte mânâsına kullanılır.

Sihhat: 1. Hadîsin Sahîh olması. Bkz. Ademî's-Sihhat, Asah-hu, Sahîh; 2. Bir ibârenin aslına uygun olması, doğru olması. Bkz. Sah.

Sıka: 1. Adâlet ve Zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvî. Bkz. Huccet, Mutkîn, Sebt; 2. Zabtı tam olmasa da âdil olan râvî; 3. Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., İbn Hacer'e göre 3., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır. İbn Hibbân, hocası ile talebesi sıka olan mechûl râvîyi sıka sayar. Bkz. Mechûl, Za'îf.

i.e.:

Kitâbu's-Sıkât, İbn Hibbân, tashîh: Abdulhâlık el-Efgânî, Haydarâbâd, 1973-1979, I-V (devam ediyor).

Tertîbu's-Sıkât li'l-İclî, Nûreddîn Alî ibn Ebî Bekr el-Heysemî, Şehîd Ali, 2747/1.

Risâle fi'r-Ruvâtî's-Sıkât, Şemseddîn ez-Zehabî, Mısır, 1324.

Sıka Hâfız: İbn Hacer'e göre ta'dîlin 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sıka Mutkîn: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 1. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sıka Sebt: Irâkî'ye göre Sıka Mutkîn mânâsıdır.

Sıka Sıka: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 1., İbn Hacer'e göre 2., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs ihticâc için alınır.

Sıkât: 1. Sıka'nın cemi; 2. Yalnız Sıka râvîlerden bahseden, onlara tahsîs edilmiş kitap. Bkz. Sıka.

Silsiletü'l-Kizb: Sahabiden sonraki bütün râvîleri yalancı olan sened.

Silsiletü'z-Zehab: İçindeki bütün râvîleri sıkalığın en üstün derecesinde bulunan sened. Asahhu'l-Esânîd'in en sahîh, en mükemmel şeklidir.

Örnek:

Ahmed ibn Hanbel anî's-Şâfi'î an Mâlik an Nâfi' an İbn Ömer.

Sîre: Tarîh ve siyerle, Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) hayatı ile ilgili hadîsler. Bkz. Siyer İlmi.

Sirkatu'l-Hadîs: Bkz. Serikatu'l-Hadîs.

Sitte: Kütüb Sitte ve yerine göre, müelliflerini ifade eder.

Siyer İlmi: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) hayatı ile ilgili hadîsleri konu edinen hadîs

bilgi kolu.

Subût: Hadîsin sâbit olması. Çoğu kere bununla hadîsin sadece Sahîh olması kastedilir. Bkz. Ademu's-Subût, Sâbit.

Suffe Ehli: Bkz. Ehlu's-Suffe.

Suhbet: Sahâbîlik, sahâbî olma. Bkz. Sahâbî.

i.e.:

Bezlu'n-Nushi ve's-Şefeka li't-Ta'rîf bi-Suhbeti's-Seyyid Varaka, el-Bikâ'î, Zâhiriyye, 3733, 68 v.

Suhufî: Bkz. Sahafî.

Sulâsî: Senedinde son râvî ile Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) arasında üç râvî bulunan hadîs.

Örnek:

haddesenâ el-Mekkiyyu'bnu İbrahim kâle haddesenâ Yezîd ibn Ebî Ubeyd an Selemete'bni'l-Ekvâ' kâle: Nebî sallellahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim: "Kim söylemediğim şeyi bana iftira (edip isnâd) ederse cehennemdeki yerine hazırlansın!" (Buhârî, İlim, 38 (1/21). Senedde Buhârî ile Resûlullah arasında üç râvî (Mek-kî, Yezîd ve Seleme) bulunduğu için bu hadîs Sulâsî'dir.

i.e.:

Nefesâtu's-Sadri'l-Mukmed ve Kurretü Ayni'l-Mus'ad li-Şerhi Sulâsiyyâti Musnedi'l-İmâm Ahmed, Muhammed es-Seffârîni, Dimeşk, 1380, I-II.

İn'âmu'l-Mun'imi'l-Bârî (fî Sulâsiyyâti'l-Buhârî), Abdüşşekûr Abduttevâb, Kâhire, 1939.

Mu'allimu'l-Kârî' (fî Sulâsiyyâti'l-Buhârî), Radiyuddîn Ebu'l-Hayr Abdulmecîd Hân Tonki, Agra, 1261.

Es-Sirru's-Sârî min Sulâsiyyâti'l-Buhârî, Muhammed ibn Ali er-Rabâtî, Fâs (Taş baskısı).

"Sulâsiyyâtü'l-Buhârî, Ahmed el-Acemî el-Vefâ'î, Delhi, 1298 (Hindustanca tercümesi ve şerhiyle taş baskısı).

Sunâ'î: Senedinde son râvî ile Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) arasında iki râvî bulunan hadîs.

Sunen: 1. Sunnet'in cemi; 2. Fikhî bir hüküm ihtiva eden hadîsler. Bkz. Ahkâm Hadîsleri; 3. Ahkâm hadîslerini fıkıh konularına göre tertîb edilmiş olarak ihtiva eden kitab. Bu tür kitaplarda genellikle Mevkûf ve Maktû' hadîsler bulunmaz. Çünkü Sunen müelliflerinin ıstılahında Mevkûf'a sunnet değil hadîs denir.

Örnek:

2. Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş: "Kimin ayakları Allah yolunda tozlanmışsa bu (ayaklar) ateşe (cehenneme) harâm olmuş olur" (Tirmizî, Fedâ'îlül-Cihâd, 7 (4/170)).

3. Kitâbu's-Sunen, Sa'îd ibn Mansûr, tah.: Habîburrahman el-Azamî, İndia-Dabhl, 1387/1968. Sunenu'd-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah ibn Abdurrahman ed-Dârimî, Kahire, 1386/1966, Dâru'l-Mehâsin, I-II.

es-Sunenu'l-Kubra, en-Nesâ'î, tah.: Abdussamed Şerefuddîn, Hindistan-Bombay, 1972, ed-Dâru'l-Kayyime, el-cuz'u'l-evvel, 64-240 s.

es-Sunenu'l-Kubra, Ebû Bekr Ahmed ibnu'l-Huseyn el-Beyheki, Haydarâbâd-ed-Dekken, 1344, I-X.

Sunenu'd-Dârekutnî, Alî ibn Ömer ed-Dârekutnî, tah.: es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Kahire, 1386/1966, I-IV.

Bkz. Sunen Erba'a.

Sunen Erba'a: Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunen kitapları. Bunların müteaddit baskıları vardır. Bkz. Kütüb Sitte, Sunen.

i.e.:

'Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Dâvûd, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsul-Hak el-Azîmâbâdî, zabt ve tah.: Abdurrahman Muhammed Osman, 1388/1968.

Me'âlimu's-Sunen, el-Hattâbî, Kahire, 1948.

Tuhfetu'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî, Ebu'l-Ula Muhammed Abdurrahman el-Mubârekfûrî, Kahire, 1383/1963, I-X.

Me'ârifu's-Sunen Şerhu Suneni't-Tirmizî, eş-Şeyh Muhammed ibn Yûsuf el-Benûrî, Kerâteşî, I-VI.

Zehru'r-Ruba ale'l-Mucteba (Suneni'n-Nesâ'î), es-Suyûtî, Mısır, Mtb. Mustafa'l Bâbî, I-VIII (Sunenu'n-Nesâ'î), hâmişinde Mâ Temessu İleyhi'l-Hâce li-Men Yutâli'u Sunene İbn Mâce, Abdurreşîd en-Nu'mânî, Kerâteşî.

Sunen Sitte: Kütüb Sitte mânâsına kullanılır.

Sunnet: 1. İster peygamberliğin gelişinden önce olsun ister sonra olsun Resûlullah'dan (sallellahu aleyhi ve sellem) nakledilen söz, fiil, yaşayış tarzı, takrîr vb. her şey (Muhaddislere göre); 2. Resûlullah'ın, hayatlarında takip etmeyi itiyat buyurdukları yol, hareket tarzları ve yaşayış şekilleri. Bkz. Mine's-Sunneti Kezâ, Kunâ Nef'alu Kezâ; 3. Resûlullah'ın söz, fiil ve takrîrleri (Fıkıh usûlcülerine göre); 4. İster Kur'an'da olsun, ister Resûlullah'dan gelsin, ister sahâbe'nin ictihâdıyla olsun kendisine şer'î bir delilin delâlet et-

tiği şey (Bazan usulcülere göre); 5. Farz ve vâcip olmaksızın Resûlullah'dan gelen şey (Fukahâya göre); 6. Resûlullah'dan tevârûs edilen, ilk müslümanların takip ettiği yol; 7. Bid'atın mukabili olan şey (Bazan Fukahâ'ya göre); 8. Şer'î bir hüküm ihtiva eden hadis. Bkz. Ahkâm Hadîsleri, Sunen, Hadîs, Eser, Haber, Sunnet Kitâbı.

Örnek:

Ka'b ibn Mâlik radiyallahü anh diyor ki; Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) yapmayı istediği az savaş olmuştur ki başkasıyla (başka bir yeri söyleyerek) onu gizlemiş olmasın. Nihâyet Tebûk savaşı oldu. Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) oraya; uzak bir sefere ve çöle yönelmiş, çok sayıda düşmanla savaşa çıkmış olduğu halde (üstelik) çok sıcak bir zamanda savaş açmıştı. Bundan dolayı müslümanlara, düşmanları için gerekli hazırlığı yapmaları maksadıyla durumlarını açıklamış ve gitmek istediği ciheti onlara haber vermişti (Buhârî, Cihâd, 102 (2/105)).

Nebî (sallellahu aleyhi ve sellem) gece yahut gündüz uyuyup da uyanınca abdest almadan önce mutlaka dişlerini misvaklar (fırçalar) dı (Ebû Dâvûd, Tahâret, 30 (1/15)). Bu iki haberde Resûlullah'ın savaşa çıkışta ve uykudan uyanışında i'tiyad buyurdıkları iki sunneti (âdeti) görülmektedir.

i.e.:

er-Ravdu'l-Bâsim fi'z-Zebbi an Sunneti Ebi'l-Kâsim, Muhammed ibn İbrahim el-Vezîru'l-Yemânî, Mısır, Mtb. el-Munîriyye. Miftâhu'l-Cenne fi'l-Ihticâci bi's-Sunne, es-Suyûtî, (Mısır), 1970, (er-Resâ'ilu'l-Munîriyye içinde).

el-Medhal ile's-Sunneti ve Ulûmi-hâ, Dr. Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî, Dimeşk, 1375/1956, Mtb. el-Câmi'ati's-Sûriyye.

er-Risâletu'l-Mustetrafa li-Beyânî Meşhûri Kütübi's-Sunneti'l-Muşerrefe, Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî, Dimeşk, 1383/1964, Mtb. Dâri'l-Fikr, 351 s.

Miftâhu Kunûzi's-Sunne, Wensinck, ter.: Muhammed Fu'âd Abdalbâkî, Lâhûr, 1391/1971.

es-Sunne Kable't-Tedvîn, Muhammed Accâc el-Hatîb, Kahire, 1383/1963.

es-Sunne ve Mekânetuhâ fi't-Teşrî'i'l-İslâmî, Dr. Mustafa es-Sibâ'î, Beyrût-Dimeşk, 1398/1978, el-Mektebu'l-İslâmî (Türkçe tercümesi: İslâm Hukukunda Sünnet, çeviren: Edip Günenç, İstanbul, 1981, 447 s.

es-Sunnetu'n-Nebeviyye ve Mekânetuhâ fi't-Teşrî', Abbâs Muteveli Hamâde, tak.: Muhammed Ebû Zehra, Mtb. ed-Dâri'l-Kavmiyye. Buhûs fî Târihi's-Sunneti'l-Muşerrefe, Dr. Ekrem Zıyâ el-Ömerî, Beyrût, 1395/1975, Muessesetu'r-Risâle, 294 s.

Miftâhu's-Sunne ev Târihi Funûni'l-Hadîs, Muhammed Abdulazîz el-Havli, Beyrût, 1403/1983, 173-Hâ s.

Lemehât min Târihi's-Sunneti ve Ulûmi'l-Hadîs, Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb-Beyrût, 1404/1984, 170 s.

el-l'tisâm, Ebû İshak İbrahim eş-Şâtıbî, Mısır, I-II.

Hız. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Doç. Dr. İbrahim Canan, Ankara, 1980.

Peygamberimizin Hadîslerinde Medeniyet Kültür ve Teknik, Doç. Dr. İbrahim Cânân, İstanbul,

1984, 208 s.

Advâ' Ale's-Sunneti'l-Muhammediyye, Ebû Reyye, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif.

Sunnet Fi'liyye: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) fiili ve hareket tarzı, eylemi. Bkz. Fi'l.

Sunnet Hukmen: Sahâbenin, Resûlullah'a (sallellahu aleyhi ve sellem) nisbet etmeksizin yaptığı, akılla bilinemeyecek ve çözülemeyecek hususlardaki rivâyeti.

Sunnet Kavliyye: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) sözleri. Bkz. Kavl.

Sunnet Kitapları: Sunnete, Resûlullah'dan (sallellahu aleyhi ve sellem) tevârûs edilen ve ilk müslümanların takip ettiği yola uymaya, sunnetle amel etmeye, bid'atlardan kaçınmaya teşvik için yazılan kitaplar. Bkz. Sunnet, Bid'at.

Örnek:

Kitâbu's-Sunne, Ahmed ibn Hanbel, Mekke, 134, I-III.

Kitâbu's-Sunne, Ebû Âsım en-Nebîl, Beyrût, 1400, I-II.

Kitâbu's-Sunne, el-Lâlekâ'î, Riyâd, I-II (Nöksan).

Sunnet Mâdiye: Herkesce mâlûm ve ma'rûf olan, herkesin kabûl ettiği, kendisine göre uygulama yapılmış olan sunnet.

Sunnet Nebeviyye: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem),

hayatlarında takip etmeyi itiyad buyurdıkları yol, hayat tarzı. Bkz. Hadîs Nebevî.

Sunnet Takrîriyye: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) huzûrunda veya gıyabında başkaları tarafından söylenen sözleri duyup veya işlenen fiilleri görüp duyup sükût ile tasvîp etmiş olması, takbîh etmemesi. Bkz. Takrîr.

Sunnetu'l-Huda: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) ibâdet kasdıyla yaptığı dolayısıyla dînî ikmâl eden sünnet. Bunun terki mekrûh olup kınamayı gerektirir.

Sunnetu'z-Zevâ'id: Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem), ibâdet kasdı olmaksızın, yeme-içme gibi âdet olarak yaptığı iş veya söylediği söz.

Surrâku'l-Hadîs: Bkz. Sârik.

Sû'u'l-Hıfz: Râvînin, hadîs rivâyetinde hatası isâbetinden çok olacak derecede hafızasının zayıf olması. Bu durum, râvîyi cerh sebeplerinden biridir. Bkz. Metâ'in Aşere, Seyyi'u'l-Hıfz, Fartu'l-Gaflet, Fuhşu'l-Galat.

Suveylih: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Şâfehenî bi'l-İcâze: Hocadan sözlü İcâzet'le alınmış olan hadîsi başkasına naklederken kullanılan bir sîga.

Şâhid: Herhangi bir hadîse benzer muhtevada, senedler belli bir yerde birleşmek üzere, başka bir yoldan (tarîkdan) rivâyet edilen yahut, muhtevaları tamamen aynı veya benzer de olsa, başka bir sahâbîden nakledilen hadîs. Bkz. Mutâbî'.

Örnek:

...haddesenâ Muhammed ibn Ziyâd kâle semî'tu Ebâ Hureyrete radiyallahû anh yekûlu: Kâle'n-Nebîyyu aleyhi ve sellem...: Onu (hilâli) görünce oruç tutunuz, onu görünce iftâr (bayram) yapınız. Eğer (hilâl) size gizli kalırsa Şa'bânın sayısını otuza tamamlayınız (Buhârî, Savm, 11 (1/215)). Bu hadîs, benzer ve destekleyici muhtevada olduğu, başka bir sahâbîden rivâyet edildiği için Mutâba'at Tâmmе'de verilen örnek hadîslerin şâhididir.

Şakk: Fazla olduğu için yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya ibarenin üzerine çizgi çizmek, çizilen çizgi. Meğaribe bu işe Şakk derken Meşârika Darb demektedir.

Şârih: Bir kitaba şerh yazan

kimse. Bkz. Şerh.

Şart: Muhaddisin bir hadîsi değerlendirir (kitabına alır)ken kendisine, uyulması gereken esas kabul ettiği kaide. Bkz. Alâ Şartı-himâ, Alâ Şartı's-Sitte.

Şâzz: 1. Sıkı olan râvînin sıkalara veya kendisinden daha sıkı olana veya olanlara muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîs. Bkz. Mahfûz, Munker; 2. Sû'u'l-Hıfzı sürekli (lâzım) olan râvînin rivâyet ettiği hadîs; 3. Tek senedi olan hadîs. Bkz. Ferd, Garîb. İlk iki mânâsıyla Şâzz, za'îf hadislerdendir.

Şâzz bi-Merre: Hiçbir şâhidi ve mutâbî'i bulunmayan, büsbütün Şâzz olan hadîs.

Şâzz Merdûd: 1. Yalnız za'îf bir râvînin tek başına rivâyet ettiği hadîs. Bkz. Ferd; 2. Sıkı râvînin sıkalara veya kendisinden daha sıkı olana muhâlif olarak rivâyet ettiği hadîs. Şâzz Merdûd za'îf hadislerdendir.

Şedîdu'z-Za'f: Senedlerinden hiçbirini kezzâb veya kizble ittihâm edilen râvîlerden hâli olmayan hadîs.

i.e.:

el-Keşfu'l-İlâhî an Şedîdi'z-Za'f ve'l-Mevzû' ve'l-Vâhî, Muhammed ibn Muhammed el-Huseynî es-Senderûsî, Dâru'l-Kütübil-Mısriyye, 110 M-Hadîs.

Şekl: Kelimelerin okunuşlarını (i'râbını) yazmak, hareke koymak. Bkz. İşkâl.

Şemâ'il: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ahlâkı, bedenî yapısı, karakteri, yaşayış ve giyiniş tarzları, husûsî hayatı vs. gibi yüksek şahsiyeti. Bkz. Hasâ'is, Hılye, Delâ'il; 2. Bunlarla ilgili hadisleri bir araya getiren kitap.

Örnek:

1. Enes ibn Mâlik şöyle anlatıyor: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem aşırı derecede uzun da değildi, kısa da değildi. O (kireç gibi) çok beyaz da değildi, esmer de değildi. Ne aşırı derecede kıvrıkcık saçlı idi, ne de düz saçlı idi. Allah onu kırk yaşı başlarında peygamber olarak gönderdi. Bundan sonra Mekke'de on sene, Medîne'de on sene kaldı. Altmış yaşın başında da, saçında ve sakalında yirmi beyaz saç olmadığı halde Allah onu vefat ettirdi. (Muslim, Fedâ'il, 113 (4/1824); Muvatta', Sıfatu'n-Nebî, 1 (2/919)).

Âişe'ye Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ahlâkı sorulduğunda o şöyle cevap vermiş: "O'nun ahlâkı Kur'ân'dı. Onun razı olduğuna razı olur, hoşlanmadığından hoşlanmazdı". (Şemâ'il, İbn Kesîr, 58)

2. Kitâbu's-Şemâ'il, et-Tirmizî, Kahire, 1317.

Cem'u'l-Vesâ'il fî Şerhi's-Şemâ'il, Aliyyu'l-Kârî, Mısır, 1317.

Kitâbu's-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûk'l-Mustafa, el-Kâdî 'Iyâd ibn Mûsa el-Yahsubî el-Endelusî, tah.: Heyet, Dimeşk, I-II.

Şemâ'ilu'r-Resûl, İbn Kesîr, tah.: Mustafa Abdulvâhid, Kahire, 1386/1967, Mtb. İsâ'l-Bâbî.

el-Vefâ' bi-Ahvâli'l-Mustafa, Fbu'l

Ferec Ibnu'l-Cevzî, tah.: Mustafa Abdulvâhid, Mısır, 1386/1966, Mtb. es-Sa'âde.

Şerh: Bir hadîsin sened ve metninin (veya bir kitabın) dil, muhteva, hüküm vb. yönlerden açıklamasını yapmak, anlaşılması güç, izaha muhtaç kısımlarını izah etmek. Bkz. Kütüb Sitte, Sunen Erba'a.

Şeyh (c.Şuyûh, Eşyâh, Meşihat): 1. Bir râvînin kendisinden hadîs aldığı kimse, hoca. Bkz. Şuyûh (Kitapları); 2. Üstad-ı kâmil mertebesini bulan zat; 3. Hadîs alimleri hakkında mutlak olarak kullanıldığında İbnu's-Salâh kasdedilir; 4. Kendisine unutkanlığın galib olduğu yaşlı kimse; 5. Irâkî ve Sehâvî'ye göre Şeyh Vasat mânâsınadır.

Şeyhân: 1. Buhârî ve Muslim. Bkz. Muttefak Aleyh; 2. Hz.Ebû Bekr ile Hz.Ömer (Bazan ricâl kitaplarında ve daha çok İslâm Tarihinde).

Şeyh Hasenu'l-Hadîs: Zehebî'ye göre ta'dîlin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Şeyh Leyse bi-Zâke: Kendisine güvenilemeyecek kadar unutkanlığa marûz kalan, rivâyeti sağlam olmayan râvî hakkında kullanılan bir cerh sîgası.

Şeyh Vasat: Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Şîî: 1. Hz.Ali'yi Hz.Osman'dan üstün tutmakla beraber Hz.Ebû Bekr ve Hz.Ömer'e takdîm etmeyen Hz.Ali taraftarı;

2. Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'e takdîm eden, ayrıca bunlara sövme ve kin izharında bulunan Hz. Ali taraftarı (Mutaahhırûn'a göre). Bkz. Râfîzî, Teşeyyû', Bid'at Kubra, Bid'at Suğra.

i.e.:

el-Kâfî, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Ya'kûb el-Kulîni er-Râzî, tah.: Ali Ekber el-Ğaffârî, Tahrân, 1388, I-VIII.

Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, Ebû Ca'fer es-Sadûk Muhammed ibn Ali el-Kummî, tah.: es-Seyyid Hasan el-Mûsevî, Tahrân, 1390, I-IV. Tehzîbu'l-Ahkâm, Ebû Ca'fer Muhammed ibnu'l-Hasan et-Tûsî, tah.: es-Seyyid Hasan el-Mûsevî, Tahrân, 1390, I-X.

el-İstîbâr fî-Me'htulife mine'l-Ahbâr, Ebû Ca'fer Muhammed ibnu'l-Hasan et-Tûsî, tah.: es-Seyyid Hasan el-Mûsevî, Tahrân, 1390, I-IV.

Miftâ'u'l-Kütübi'l-Erba'a, el-Abd Mahmûd ibnu'l-Mehdî el-Mûsevî, Necef, 1386/1967, Mtb. el-Âdâb, I: ed-Dirâye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs, eş-Şehîdu's-Sa'id Zeynuddîn el-Âmilî, Necef, Mtb. en-Nu'mân, 144 s.

Kavâ'idu'l-Hadîs, Muhyiddîn el-Mûsevî el-Ğureyfî, Necef, Mtb. el-Âdâb, 274 s.

İlmu'l-Hadîs, Kâzım Mudîr Şâne-cî, İsfend, 1344, Çâphâne-i Dânişgâh-ı Meşhed, 8-212 s.

Şî'î Gâî: 1. Hz. Ali'ye karşı savaşımlarla Hz. Osman, Hz. Zü-

beyr, Hz. Talha hakkında ileri-geri konuşup bunlara söven Hz. Ali taraftarı (Selefe göre); 2. Hz. Ali'ye karşı savaşımlarla Hz. Osman, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha'yı tekfîr etmenin yanında Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer hakkında sû-i zanda bulunan Hz. Ali taraftarı (Muteahhırûn'a göre). Bkz. Şî'î.

Şibhu'l-Vaz': Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ait olmadığı halde kasıdsız olarak yanlışlıkla O'na bir hadîs nisbet etme ve, bu suretle O'na nisbet edilen hadîs.

Örnek:

senâ Sâbitu'bnü Mûsa Ebû Yezîd an Şerîk anî'l-A'meş an Ebî Sufyân an Câbir kâle: Kâle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Geceleyin namazı çok olanın gündüz yüzü güzel olur." (İbn Mâce, İkâmet, 174 (1/422). Söylendiğine göre Sened'deki Şerîk bir hadîs meclisinde bu senedi zikrederken râvî Sabit içeri girmiş. Şerîk, çok ibadet eden, zâhid biri olan Sâbit'e iltifat etmek için onu kasdederek, senedin asıl metnine geçmeden yukarıdaki sözü söylemiş. Sâbit ise bunu asıl metin zannedip rivâyet etmiş, böylece bu hadîs ortaya çıkmış.

Şöhret: Hadîsin Meşhûr olması.

Suyûh (Kitapları): Yalnız bir hocanın (şeyhin) rivâyet ettiği hadîsleri bir araya toplamak suretiyle meydana getirilen kitaplar.

Şuzûz: Hadîsin Şâzz olması.

T

Ta'anû Fih: Irâkî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tihâr için alınır.

Tabaka: 1. Birbirine yaş ve öğrenimde (isnâdda) veya sadece öğrenimde yakın olan kimseler (sınıfı, grubu, katmanı). Bkz. Tabakât; 2. Bir hadîs meclisinde bulunan şeyhle dinleyicilerin (talebenin) isimlerinin ve semâ' yer ve tarihinin kaydı, yazılması. Buna Tabakatu's-Semâ', Kitâbetut-Tesmi de denir. Bkz. Kâtibu's-Semâ, Ketebe't-Tibâk.

Tabakât: Muhtelif şahısların; alimlerin, râvîlerin, şâirlerin vs. Tabakalarına göre bir düzene konarak hal tercümelerinin (hayat hikâyelerinin), haklarında gerekli bilgilerin verildiği kitab.

Örnek:

et-Tabakâtu'l-Kübra, Muhammed ibn Sa'd, Beyrût, I-VIII.

Kitâbu't-Tabakât, Ebû Amr Halîfe ibn Hayyât, tah.: Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Bağdâd, 1967.

Tabakâtu's-Sûfiyye, Ebû Abdîr-rahman es-Sulemî, Mısır, 1389/1969.

Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kübra, Abdulvehhâb es-Sübkî, Mısır, 1388/1968, Mtb. İsa'l-Bâbî, I-VIII.

et-Tabakâtu'l-Kübra, Abdulvehhâb eş-Şa'rânî, Mısır, Mtb. Alî Sabîh, I-IV.

Tabakâtu Ulemâ'i İfrîkiya, Ebu'l-Arab Muhammed ibn Ahmed et-Temîmî, tah.: Muhammed ibn Ebî Şeneb, el-Cezâ'ir, 1322.

Tabakâtu'l-Mudellisîn, İbn Hacer el-Askalânî, Mısır, 1322.

Tezkiretu'l-Huffâz, ez-Zehebî, Haydarâbâd, 1375.

Tabakâtu'l-Huffâz, es-Suyûtî, Gotha, 1833. Terâcimu Ricâlî'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi', Ebû Şâme, tah.: Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kahire, 1947.

ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine, İbn Hacer el-Askalânî, Kahire, 1385/1966, Mtb. el-Medenî, I-V.

ed-Dav'u'l-İlâmî' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi', Şemsuddîn Muhammed es-Sehâvî, Beyrût, I-X.

en-Nûru's-Sâfir fî Ahbâri'l-Karni'l-Âşir, eş-Şeyh Abdulkâdir ibnu's-Şeyh el-Ayderûs.

'Acâ'ibu'l-Âsâr fi't-Terâcimi ve'l-Ahbâr, Abdurrahman el-Ceberûtî, Kahire, 1958, I-VIII.

Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât, es-Suyûtî, Kahire, 1326.

et-Tabakât, en-Nesâ'î, neşr: Subhî'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î, el-Medînetu'l-Munevvere, 1969,

(Mecmû'atu Resâ'il fî Ulûmî'l-Hadîs içinde: s.15-17).

Tabakatu's-Semâ': Bkz. Tabaka 2.

Tâbi': 1. Mutâbi' mânâsına; 2. Tâbi'i mânâsına.

Tâbi'i: Mümin olarak bir veya birkaç sahâbî ile karşılaşmış olan kimse.

Tâbi'i Kebîr: Çok sahâbeyle karşılaşp onlarla oturup kalkmış olan ve hadîs rivâyetlerinin çoğu bunlardan olan tâbi'î.

Tâbi'i Sağîr: Az sayıda sahâbî ile karşılaşmış olan veya, çok sahâbî ile karşılaşmış olsa da hadîs rivâyetlerinin çoğu diğer tâbi'îlerden olan tâbi'î.

Tâbi'u't-Tâbi'in: Mümin olarak bir veya birkaç tâbi'î ile karşılaşmış olan kimse.

Ta'dîl: Bir kimsenin (râvînin) adâlet ve zabt sıfatlarını taşıdığını belirtme, buna hükmetme. Bkz. Cerh.

Ta'dîl Gayru Sarîh: Bir kimseden (râvîden), sıkı olduğunu bildiğimiz birinin hadîs rivâyet etmiş olması veya bu kimsenin (râvînin) rivâyet ettiği hadîsle bir alimin amel etmesi gibi sebeblerle râvîyi, üstü kapalı bir şekilde, ta'dîl edilmiş kabûl etme. Bu, makbûl bir ta'dîl şekli değildir.

Ta'dîl Lafızları: Râvîyi ta'dîl ederken, adâlet ve zabt sıfatlarını taşıdığını belirtirken kullanılan kalıplaşmış ifadeler, formüller. Bkz. Ta'dîl Sîgaları.

Ta'dîl Mertebeleri: Bazı hadîs alimlerinin, adâlet ve zabt sıfatlarını taşıma derecelerine göre râvîleri ayırdıkları gruplar. Zehebî ve Irâkî râvîleri 4, Sehâvî 6 ta'dîl mertebesine ayırmışlardır.

Ta'dîl Mubhem: Sebepleri

açıklanmamış olan ta'dîl.

Ta'dîl Sarîh: Dolaylı yollar-dan istifadeyle değil de, doğrudan ta'dîl lafızları kullanılarak yapılan ta'dîl. Bkz. Ta'dîl Gayru Sarîh.

Ta'dîl Sîgaları: Râvîyi ta'dîl için kullanılan kalıplaşmış ifadeler.

Örnek:

Esbetu'n-Nâs, Sıka Sebt, Sıka, Lâ Be'se Bih, Suveylih.

Ta'dîlu'l-Mubhem:

Mubhemu't-Ta'dîl mânâsınadır.

Tahammul: Şeyhden (hocadan) hadîs alma, öğrenme. Bkz. Ahz, Tahammul yolları.

Tahammul Yolları: Hocadan hadîs almada görülen ve genellikle, bazı şartlar muvacehesinde hepsi makbûl sayılan sekiz usûl. Bunlar şunlardır: Semâ', Kırâ'at (Arz), İcâzet, Munâvele (Arzu'l-Munâvele), Kitâbet (Mukâtebe), İlâm, Vasıyyet, Vicâde.

Tahdîs: 1. Hadîs rivâyet etme. Bkz. Edâ, Rivâyet; 2. Haddesenâ (-nî) edâ sîgası.

Tahrîc (c.Tehâric): 1. Bir kimsenin bir hadîsi veya bir kitapta geçen hadîsleri kaynak eserlerden bulması, çeşitli yönlerden değerlendirmesini yapıp bu ilk eserlere nisbet ederek, kendisinin veya bir başkasının senediyle rivâyet etmesi; 2. Bir hadîsin veya hadîslerin (senedli olarak) zikredildiği ilk kaynaklardaki yerlerini tesbit edip bunlara nisbet etme; 3. Bu şekilde meydana getirilen eser; 4. Hadîsten düşen, yanlışlıkla yazılmayan kelime veya ibareyi sayfa kenarına veya satırların arasına çıkarma, yazma. Bkz. Lahak; 5. Mustahrac kitap, bir hadîs kitabının Mustahrac'ını yapma. Bkz. Muharrac, Mustahrac; 6. Bir kitaba açıklayıcı dipnotları, haşiyeler

yazma.

Örnek ve i.e.:

Menâhilu's-Safâ fî Tahrîci Ahâdîsi's-Şifâ, es-Suyûtî, Veliyyuddîn, 854.

Tuhfetu'r-Râvî fî Tahrîci Ahâdîsi Tefsîri'l-Beydâvî, Muhammed ibn Hasan ibn Hümâm ed-Dîmeşkî, Selîm Ağa, 153.

el-Kâfi's-Şâff fî Tahrîci Ahâdîsi'l-Keşşâf, İbn Hacer el-Askalânî, Mısır, 1354 (Keşşâf'ın 4. cüzünün sonunda).

Nasbu'r-Râye li-Ahâdîsi'l-Hidâye, Cemâluddîn ez-Zeyle'î, Dâru'l-Me'mûn, 1357, I-IV.

ed-Dirâye fî Tahrîci Ahâdîsi'l-Hidâye, İbn Hacer el-Askalânî, el-Medînetu'l-Munevvere, 1384/1964, I-II.

el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci Mâ fî'l-lhyâ mine'l-Ahbâr, Zeynuddîn el-İrâkî, Mısır (lhyâ hâmişinde).

İrvâ'u'l-Galîl fî Tahrîci Ahâdîsi Menâri's-Sebîl, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-X.

İdrâku'l-Hakîka fî Tahrîci Ahâdîsi't-Tarîka (el-Muhammediyye), el-İmâm Ali ibnu'l-Hasan, Topkapı, III.Ahmed, A484, 149 v.

Tahrîcu Ahâdîsi Muhtasari'l-Minhâc fî Usûli'l-Fıkh, el-İrâkî, neşr: Subhi'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î, (Mecelletu'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Turâsi'l-İslâmî, Külliyyetu's-Şerî'a, Mekke içinde: c.2 (1399 h.) s.279-313). Usûlu'l-Tahrîc ve Dirâsetu'l-Esânîd, Mahmûd et-Tahhân, Halep, 1398/1978, Mtb. el-Arabiyye, 255 s.

Tahrîf: 1. Hadîste nokta, hareke, harf hatası yapma (Mutekad-dimûna göre); 2. Hadîste hareke ve harf hatası yapma (Muteahhi-

rûna göre). Bkz. Tashîf, Muharref, Musahhaf.

Tahsîn: Hadîsin Hasen olduğunu söyleme, buna hükmetme.

Tahsîs: Bir lafzın (hadîsin) kapsamı içinde bulunan mânâlardan bir kısmını onun kapsamından çıkarmak.

Tahşiye: Bir kitaba hâşiye yazmak. Bkz. Hâşiye.

Tahvîl: Bir hadîs metninin muteaddit senedlerinden birinden diğerine geçme, sened değiştirme. Bkz. Hâ'u'l-Havâle, Hâ Muhmele, Vâvu't-Tahvîl.

Tahvîl Hâ'sı: Hâ Muhmele mânâsınadır.

Tahvîl Vâvı: Bkz. Vâvu't-Tahvîl.

Tahvîk: (Fazla veya yanlış olduğu için) yazıdan çıkarılmak istenen kelime yahut ibarenin başı ve sonuna yarım çember (bir nevi parantez) çizmek. Bkz. Darb, Şakk, Sıfr.

Tahyîr: Hadîslerin birbirine zıt olmaları (Teâruz) halinde bazan biri, bazan da diğeri ile amel etmek, veya hiçbirini ile amel etmemek (Tevakkuf).

Tahrîr: Zamanında müslümanlar tarafından birşeyin yapıldığını gördüğü veya işittiği halde Resûlullah'ın (sallellahu aleyhi ve sellem) bunu yasaklamaya veya hoş karşılamamaya dair hiçbir şey buyurmamış olmaları yahut bunu tasvîb etmeleri. Bkz. Hadîs, Fi'l, Kavl.

Örnek:

Nebî sallellahu aleyhi ve sellem'in sofrasında keler yenmiş, O da bunu hoş karşılayıp bir şey söylememişti. Bu durum kelerin haram olmadığıнын tahrîri demektir. Nitekim İbn Abbâs da böyle yo-

rumlamıştı. Bkz. Buhârî, İ'tisâm, 24 (4/166)).

Taktî'ü'l-Hadîs: Birkaç mevzûyu bir arada ihtiva eden bir hadîsi, konularına göre parçalara bölüp her birini kitabın ilgili yerine koyma veya ilgili yerde kullanma. Bkz. İktisâr, İhtisâr.

Takvâ: Allah'a ortak koşma (şirk), fîsk, bid'at gibi kötü işlerden kaçınmak. Râvînin adâlet vasfı içinde mütâlâa edilen takva ile bu mânâlar kasdedilir. Bkz. Murû'et, Fîsk, Bid'at, Adâlet.

Takyîd: Mutlak ifadeli bir hadîsi, bazı mânâlarının çıkarılmasını gerektirecek kayıtlara bağlamak, sınırlandırmak, muhtevasını daraltmak. Teâruzda hal çarelerinden biridir. Bkz. Takyîdu'l-Hadîs.

Takyîdu'l-Hadîs: Hadîslerin, Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) ve sahâbe devrinde ilk olarak muhtelif yazı malzemesi üzerine yazılması faaliyeti. Bkz. Kitâbet.

Talebu'l-Hadîs: Hadîs arama, hadîs öğrenme. Bkz. Rihle.

Talebu'l-İlm: Talebu'l-Hadîs mânâsına kullanılmıştır. Bkz. İlm.

Tâlib: Hadîs öğrenimine yeni başlayan, bu işe kendini veren kimse, talebe. Bkz. Muhaddis.

Tâlif: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Ta'lik: 1. Bir kimsenin (râvînin) kendi şeyhinden itibaren bir veya birkaç râvîyi yahut bütün senedi atarak rivâyette bulunması. Bkz. Mu'allak, İhrâc; 2. Aynı yazılması gereken harfleri birleştirmek, harfleri birbirine karıştırmak. Bkz. Meşk; 3. Şâfiiler Ta'lik'i

Emâlî mânâsına da kullanırlar; 4. Bir kitaba açıklayıcı, tamamlayıcı, tenkîd edici notlar koymak, yazmak.

i.e.:

1. Tağlîku't-Ta'lik, İbn Hacer el-Askalânî, Saray, Ahmed III, 381 (Bu kitab üzerine bir tez yapılmış ve teksîr edilmiştir.)

Ta'lik bi-Sigati't-Tashîh: Bir kimsenin (râvînin), aradaki râvî veya râvîleri atarak ta'lik yaptığı şahıstan, kesinlik bildiren (cezm) sîgaları kullanarak hadîs rivâyetinde bulunması.

Ta'lik bi-Sigati't-Temrîz: Temrîz sîgalarından biri kullanılarak yapılan ta'lik.

Ta'lik Gayru'l-Meczûm: Ta'lik bi-Sigati't-Temrîz mânâsıdır.

Ta'lik Meczûm: Ta'lik bi-Sigati't-Tashîh mânâsıdır.

Ta'liku'l-İcâzet: Bir kimseye hadîs rivâyeti için izin verilip verilmeyeceği hususunun, belirli veya belirsiz kimselerin arzusunun bırakılması. Bkz. İcâzet Mu'allaka.

Ta'il: Bir hadîsin illetli olduğunu söyleme, buna hükmetme. Bkz. Illet.

Ta'n: Râvîyi, adâlet ve zabt sıfatlarından birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkît etmek. Bkz. Cerh, Kadh, Nakd.

Ta'n Noktaları: Bkz. Metâ'in Aşere.

Tarafu'l-Hadîs: Hadîs metninin baş tarafı veya tamamını hatırlatan bir kısmı. Bkz. Atrâf.

Tarahû Hadîseh: Irâkî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Kad Tarahû Hadîseh.

Tarahûhu: Sehâvî'ye göre cerhin 4. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Ta'rîf: Bir kimsenin ma'rûf biri olduğunu, mechûl olmadığını söylemek, Bkz. Techîl, Ma'rûf, Mechûl.

Tarifu ve Tunkiru: Zehebî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Târih: 1. Râvîlerin özellikle cerh ve ta'dîllerinde işe yarayacak bilgileri, doğum ve ölümleri vesair hayat olaylarıyla ilgili meseleleri konu edinen hadîs bilgi kolu; 2. Râvînin hayat hikâyesi; 3. Olayın oluş zamanını belirlemek. Bkz. Hadîs Tarihi.

i.e.:

Kitâb'ut-Târihi-Kebrî, el-Buhârî, Diyarbekr, I-IX. Târihu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Beyrût, I-XIV.

et-Târihu'l-Kebrî "Tehzîbu't-Târihi'l-Kebrî", İbn Asâkir, tertîb: eş-Şeyh Abdulkadir Efendi Bedrân, 1329-1331, I-III.

Târihu Curcân, Ebu'l-Kâsım Hamza ibn Yûsuf es-Sehmî, Hind, 1369.

et-Târihu's-Sağîr, el-Buhârî, el-Mektebetu'l-Eseriyye, Pakistan.

Tarîk: Hadîs metnini sonrakilere ulaştıran râvîlerin isimlerinin tarihî sıra ile zikredildiği kısım, metne ulaştıran yol. Bkz. Sened, İsnâd, Vech, Turuk (Kitapları). Senedle tarîkın birbirinin yerinde kullanılması çok yaygındır. Ancak her ikisi bir yerde kullanıldığında

biri, ana senedin tâlî bir kolunu, dağılışını veya ana senedin bir râvîden sonraki dağılışını, kollara ayrılışını ifade eder.

Tashîf: 1. Hadîste nokta, harf ve hareke yanlış yapma; 2. Hadîste kelimelerin noktalarında yanlış yapma. Bkz. Tahrîf, Muharref, Musahhaf; 3. Hadîsi hocadan muteber bir yolla değil de doğrudan doğruya kitaptan alarak rivâyet etmek. Bkz. Sahafî.

i.e.:

Şerhu Mâ Yeka'u fîhi't-Tashîf ve't-Tahrîf, Ebû Ahmed el-Hasanu'l-Askerî, neşr: Abdulazîz Ahmed, Kahire, 1963, Mtb. Mel-Bâbî, 579 s.

Kitâbu Islâhı Ğalatı'l-Muhaddisîn, Hamd ibn Muhammed el-Bustî, Kahire, 1936.

et-Tenbîh alâ Hudûsi't-Tashîf, Hamza ibnu'l-Hasan el-İsfahânî, tah.: muhammed Es'ad Talas, Dimeşk, el-Mecme'u'l-İlmiyyu'l-Arabî, 304 s.; tah.: eş-Şeyh Muhammed Hasan Âlu Yâsîn, Bağdâd, 1968, 338 s.

Kitâbu Tashîhi't-Tashîf ve Tahrîri't-Tahrîf, Halîl es-Safadî eş-Şâfiî Ayasofya, 4732, 90 v.

Tashîfu'l-Basar: Kelimelerin yazılıştaki benzerliğinden dolayı, okuma esnasında gözün hata yapması, yapılan görme hatası.

Tashîfu'l-Ma'nâ: Hadîsin ifade etmek istediği mânâyı yanlış anlayarak hata yapma.

Örnek:

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in "aneze"ye (doğru) namaz kıldığı rivâyet edilmektedir. (Bkz. Buhârî, Salât, 17 (1/52)). Buradaki "aneze", "kısa mızrak" demektir ki, açık arazide namaz kıldığında Resûlullah'ın önüne süt-

re olarak dikilirdi. Aynı zamanda bu isimde bir de kabîle vardır. Ebû Mûsa Muhammed ibnu'l-Musenna el'Anezî, hadîsteki bu kelimeyi kabîle ismi olarak anlamış ve kendisi de bu kabîleden olduğu için; "Biz şerefli bir topluluğuz. Biz 'Aneze'deniz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bize (doğru) namaz kılmıştı!" demiş, bu suretle tashîfu'l-ma'nâda bulunmuştu. Bkz. Tedrîb, 2/194; Bâis, 173.

Tashîfu's-Sem': Kelimelerin ses (telaffuz) bakımından benzerliğinden dolayı işitme esnasında kulağın hata yapması, yapılan işitme hatası.

Tashîh: 1. Hadîsin Sahîh olduğunu söyleme, buna hükmetme; 2. Yanlış yazılan veya rivâyetinde, doğruluğunda şek yahut ihtilâf edilen kelimelerin doğru ve kesin şekillerinin üzerine "Sah" kısaltması yazmak. Bkz. Tazbîb, Sah.

Tashîh Alâmeti: Yanlış yazılmış olan veya rivâyetinde, doğruluğunda şek yahut ihtilâf edilen kelimelerin doğru ve kesin şekillerinin üzerine yazılan "Sah" kısaltması. Bunun için, nâdiren de olsa, sadece "Sâd" harfinin yazıldığı da vakidir. Bkz. Tazbîb.

Tasnîf: 1. Hadîsleri belli bir tertîbe göre sınıflandırarak eser meydana getirme. Bkz. Ale'l-Ahruf, Ale'l-Ebvâb, Ale'r-Ricâl; 2. Hadîsleri konularına göre sınıflandırarak eser meydana getirme. Bkz. Musannef.

Tasnîf Ale'l-Ahruf: Hadîslerin ilk kelimelerini harf sırasına koyarak eser meydana getirme. Bkz. Ale'l-Ahruf.

Tasnîf Ale'l-Ebvâb: Hadîsleri konularına göre sınıflandırarak eser meydana getirme. Bkz. Ale'l-

Ebvâb, Bâb.

Tasnîf Ale'l-Mesânîd: Her sahâbiden veya sonraki bir zattan nakledilen hadîsleri, sıhhat durumlarına bakmaksızın onun ismi altında toplayarak eser meydana getirme. Sahâbîler veya sonraki zatlar muhtelif düzenlerde sıralanabilmektedirler. Bkz. Musned, Terâcim Kitapları, Atrâf Kitapları, Tasnîf Ale'r-Ricâl.

Tasnîf Ale'r-Ricâl: Hadîslerin sahâbî râvîlerini veya sonraki râvî yahut râvîlerini belli bir tertîbe koyarak her râvînin ismi altında ondan nakledilen hadîsleri, sıhhat durumlarına bakmaksızın toplamak suretiyle eser meydana getirme. Bu tür eserlerde râvîler muhtelif düzenlerde sıralanabilmektedirler. Bkz. Ale'r-Ricâl, Tasnîf Ale'l-Mesânîd, Musned.

Tasnîf Devri: Hadîs tarihinde Tedvîn'den sonra üçüncü merhaleyi belirten devir. Bu dönemde, daha önce karışık olarak derlenen hadîsler, muhtelif maksadlarla çeşitli şekillerde tertîb edilerek eserler yazılmıştır. Bkz. Ale'l-Ahruf, Ale'l-Ebvâb, Ale'r-Ricâl. Bu dönem, hicrî 2. asır ortalarından 4. asrın başlarına kadar süren bir zamanı içine alır. Bkz. Kitâbet, Takyîdu'l-Hadîs, Tedvîn, Tehzîb, Tesbîtu's-Sunne.

Tazbîb: Naklen sâbit olsa(lar) da lafzen veya mânen yanlış olduğu zannedilen kelime veya kelimelerin üzerine, başı "Sâd" harfine benzeyen bir çizgi çizmek. Bkz. Dabbe, Temrîz.

Taz'îf: Hadîsin veya râvînin za'îf olduğunu söylemek, buna hükmetmek.

Te'âruz: 1. Hadîslerin ihtivâ ettikleri mânâ ve hükümlerin bir-

birine veya diğer delillere zıt olması. Bkz. İhtilâfu'l-Hadîs; 2. Bir râvî hakkında ilgili alimlerin görüşlerinin (cerh ve ta'dillerinin) birbirine zıt olması, bir kısmı sıkı derken diğerlerinin za'îf demesi.

i.e.:

et-Te'âruzu ve't-Tercîh Beyne'l-Edilleti's-Şer'iyye, el-Berzencî, Abdullatîf Abdullah Azîz, Bağdâd, 1977.

Tebe': Tâbi' veya tâbi'inin cemi.

Tebe'u't-Tâbi'in: Etbâ'u't-Tâbi'in mânâsınadır.

Techîl: Râvînin mechûl olduğunu söylemek. Bkz. Ta'rîf.

Tecrîh: Râvînin, adâlet ve zaht sıfatlarını zedeleyen bir kusurunun olduğunu, bu sıfatları tam olarak taşımadığını söylemek, ortaya çıkarmak, buna hükmetmek. Bkz. Cerh, Ta'n, Kadh.

Tecvid: 1. Hadîsi Ceyyid (Sahîh) bir senedle rivâyet etmek veya hadîsin Ceyyid (Sahîh) olduğuna hükmetmek; 2. Mutekaddimûn hadîsçiler arasında bu istilâh Tedlîsu't-Tesviye mânâsına kullanılır.

Tedkîk: İnce yazı (hat) ile yazmak.

Tedlis: Râvînin hadîsi, bir gizli yönü, kusuru olduğu halde böyle bir yönü, kusuru olmadığını vehmettirecek (düşündürtecek) şekilde rivâyet etmesi. Bkz. Mudelles, Mudellis.

Tedlîsu'l-Atf: Bir râvînin, hadîsi kendisinden işitmiş olduğu şeyhinin ismine, kendisinden hadîsi işitmemiş olduğu başka bir şeyhin ismini atfederek (ekleyerek) rivâyette bulunması.

Tedlîsu'l-Bilâd: İsim benzerliğinden istifade ile asıl meşhûr

olan yer ismini değil de benzerini söyleyip meşhûr olan yeri vehmettirme, düşündürtme.

Tedlîsu'l-Hazf: Tedlîsu'l-Kat' mânâsınadır.

Tedlîsu'l-İskât: Bir râvînin, mulâkî olup hadîs aldığı birinden duymamış olduğu bir hadîsi duymuş olduğunu vehmettirecek şekilde veya, mulâkî olup da hadîs almadığı kimseden bir hadîsi duyduğunu vehmettirecek şekilde rivâyet etmesi. Bkz. irsâl Hafî,

Tedlîsu'l-İsnâd: Bir râvînin, şeyhinden veya aynı tabakadan birinden semâ' etmediği bir hadîsi, semâ ettiğini (duyduğunu) vehmettirecek bir şekilde rivâyet etmesi. Bkz. Mudelles.

Tedlîsu'l-Kat': Râvînin, şeyhinden semâ'nı vehmettiren edâ sîgalarını da hazfederek doğrudan doğruya, kendisinden hadîs aldığı vehmettirdiği şeyhin ismini zikretmekle başlayarak rivâyette bulunması.

Tedlîsu'l-Metn: Hadîsin metnine, aslında olmayan izâh kabîlinden bazı şeyler ilâve ederek rivâyette bulunma. Bkz. Mudrec.

Tedlîsu's-Sukût: Râvînin, "haddesenâ", "semi'tu" gibi bir edâ sîgasını söyledikten sonra bir müddet susup akabinde kendisinden hadîsi semâ etmediği bir şeyhin adını zikrederek rivâyette bulunması

Tedlîsu's-Şuyûh: Râvînin, senedde, kendisinden hadîs aldığı şeyhini, pek bilinmeyen ismi, kunyesi, lakabı veya nisbesi ile zikrederek hadîs rivâyet etmesi.

Tedlîsu't-Tesviye: Râvînin, seneddeki sıkı râvîler arasında bulunan za'îf bir râvîyi hazf ederek (atarak) senedi hep sıkılardan

meydana gelmiş gibi rivâyette bulunması. Bazı alimler bu durumun tedlîs sayılması için, aralarındaki za'îf râvî düşürülmüş olan sıkı râvîlerin birbirleri ile karşılaşmış olmalarını gerekli görürler. Aksi takdirde buna sadece "Tesviye" denilmesi görüşündedirler. Bkz. Tecvîd, Tesviye.

Tedvînu'l-Hadîs: Muhtelif yazı malzemesinde veya hafızalarda dağınık olarak bulunan hadîsleri bir kitap içinde toplama (faaliyeti). Hadîs Tarihi'nin 2. merhalesini teşkil eden bu faaliyet dönemi, hicrî 1. asır sonlarından 2. asır ortalarına kadarki bir zaman dilimini içine alır. Bkz. Kitâbet, Takyîdu'l-Hadîs, Tasnîf Devri, Tehzîb.

i.e.:

es-Seyru'l-Hasîs fî Târîhi Tedvîni'l-Hadîs, Muhammed Zübeyr es-Siddîkî, Haydarâbâd, 1358.

Tedvîn-i Hadîs, Menâzır Ahsen Keylânî.

Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvîni, Dr.M.Mustafa el-A'zamî, Beyrût-Dımeşk, 1400/1980, I-II.

es-Sunne Kable't-Tedvîn, Muhammed 'Accâc el-Hatîb, Kahire, 1383/1963.

Teferrud: Bir hadîsi rivâyette tek kalmak, tek başına rivâyet etmek veya hadîsi Garîb yahut Ferd olarak rivâyet etmek. Garîb ve Ferd'le bunların kısımları arasındaki farklar, fiil kullanılışında göz önüne alınmaz. Bunun için, mese-lâ, Ferd nisbî ve Garîb olan iki hadîsin her biri hakkında Ağrabe bih Fulân veya Teferrede bih Fulân demek mümkündür. Bkz. İğrâb.

Teğayyere bi-Âhîrih: Teğayyere

re bi-Eharatin mânâsınadır.

Teğayyere bi-Eharatin:

1. Ömrünün sonuna doğru râvînin zabtının zayıfladığını ifade eden bu tabirle, râvînin hatası çok olmadıkça cerh kastedilmez. Bkz. Muhtelit, Seyyî'u'l-Hıfz; 2. İbn Hacer'in Takrîb'deki tertîbinde 5. mertebede bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Tehzîb: Hadîs Tarîhi'nin; daha önceki dönemlerde meydana getirilmiş olan hadîs eserleri üzerinde çeşitli yönlerden; yeniden tasnîf, cem', tedkîk, şerh, değerlendirme vb. çalışmaların yapıldığı dördüncü merhalesine verilen isim. Bu dönem, hicrî 4. asır ortalarından başlayıp günümüze kadar devam etmektedir. Bkz. Kitâbet, Takyîdu'l-Hadîs, Tesbîtu's-Sunne, Tedvîn, Tasnîf Devri.

Tekellemû Fih: Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre (Buhârî dışındaki alimlerde) 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Buhârî bu sîgayı, hadîsleri terk edilen, hiçbir suretle alınmayan râvîler hakkında kullanır. Bkz. Fîhi Nazar, Seketû Anh.

Telfiku'l-Hadîs: 1. Hocadan alınışları (Tahammulleri) yönünden farklı husûsiyetleri olan aynı konudaki hadîsleri, bu farklılıklarına işaret etmeksizin birleştirilerek tek hadîsmiş gibi rivâyet etmek; 2. Zâhiren birbirine zıt olan hadîsleri, her biriyle amel edecek şekilde, te'lîf etme, uzlaştırma. Bkz. Cem', İhtilâfu'l-Hadîs, Mu'telifu'l-Hadîs.

Telkîn Kabul Etmek: Râvîye,

“Şu hadîs seninmiş!” denildiğinde onun, o hadîsin kendi rivâyetleri arasında olup olmadığını farketmeksizin “Evet!” deyip kabul etmesi. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs alınmaz.

Telyîn: Bir râvînin za’îf olduğunu söylemek, buna hükmetmek. Bkz. Tevsîk, Leyyîn, Leyyinu’l-Hadîs, Fîhi Lîyn.

Temettene bi-Eharatin: Ömrünün ileri dönemlerinde, hadîs rivâyetinde daha önceleri yapmış olduğu hataları anlayıp bunlardan vaz geçen ve daha titiz olmaya çalışan râvî hakkında kullanılan bir sîga. Bkz. Tegayyere bi-Eharatin.

Temrîz: Tazbîb mânâsındadır. Bkz. Temrîz Sîgası.

Temrîz Sîgası: Hadisin hocadan muteber bir yolla alınmış olduğuna kesinlikle delâlet etmeyen ve ekseriya mechûl fiillerle yapılmış olan edâ sîgası. Bkz. Cezm.

Örnek:

Yurva, Yuhkâ, Ruviye, Beleganî...

Temyîz: Konuşulana anlayıp sorularına doğru cevap verebilme kabiliyeti. Hadîs tahammülünün muteber sayılması için çocuğun temyîz çağına ulaşmış olması şarttır.

Te’nîn: Edâ sîgası olarak “Enne...” kullanmak.

Tenzîl: Bkz. Uluvvü’t-Tenzîl.

Terâcim (Kitapları):

1. Râvîlerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı kitaplar. Bkz. Tabakât, Târîh, Za’îf, Hâfız, Sîka; 2. İçinde aynı senede sahip olan hadîslerin toplandığı kitaplar. Bkz. Terceme.

Terceme (c.Terâcim): 1. Bir şahsın hayat hikâyesi: Terceme-i Hâl; 2. Hadîs kitaplarındaki ana bölüm (Kitâb) ve altbölüm (Bâb)

başlığı; 3. Hadîs metnini sonrakilere nakleden râvîlerin isimlerinin tarihî sıra ile sıralandığı kısım, râvîler zinciri, sened; 4. İçinde aynı senede sahip olan hadîslerin toplandığı kitap. Bkz. Nusha, Terâcim Kitapları.

Tercîh: Aralarında zıtlık görülen iki hadîsten birini, bunu diğerine karşı üstün kılıcı bir özellikten dolayı üstün görüp kabul etmek. Bkz. Teâruz, Muhtarib, Muhtelifu’l-Hadîs.

Terekûh: Irâkî’ye göre cerhin 2., Sehâvî’ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Terğîb ve Terhîb Hadîsleri: İyiliğe, iyi şeyleri yapmaya teşvîkle, kötülükten ve kötü şeyleri yapmaktan sakındırmakla ilgili hadîsler.

i.e.:

et-Terğîb ve’t-Terhîb, Abdul’azîm el-Munzirî, Mısır, 1326 et-Terğîb ve’t-Terhîb, Abdullah ibn İdrîs, Fâs, 1320/1902.

Terk: 1. Aralarındaki zıtlık için bir hal çaresi bulunamayan hadîslerin hepsiyle, bir hal çaresi bulununcaya kadar amel edilmemesi durumu. Bkz. Tevakkuf; 2. Hadîsin Metrûk sayılması, Metrûk olması. Bkz. Metrûk.

Tesâhül: Hadîs ilminin Cerh ve Ta’dîl, Tahrîc gibi çeşitli konularında gevşeklik gösterme, işi sıkı tutmama. Bkz. Mutesâhil.

Tesâkut: Aralarındaki zıtlık için bir hal çaresi bulunamayan hadîslerin, bir hal çaresi bulununcaya kadar hükümden düşmeleri, kendileriyle amel edilmemesi. Bkz. Tevakkuf.

Teshât: Râvîyi hadîs rivâyetinde tasdik etmek. Bkz. Tesbîtu's-Sunne.

Teshîtu's-Sunne: Sunnet ve hadîsin sözlü ve yazılı olarak toplanması derlenmesi. Bu faaliyet Hadîs Tarihi'nin 1. merhalesini teşkil eder ve hicrî 1. asrın sonlarına kadar sürer. Bkz. Kitâbet, Takyîdu'l-Hadîs, Tedvîn, Tasnîf Devri.

Tesebbut: Hadîs rivâyetinde ihtiyatlı davranıp hadîsin sabit olduğuna dair kesin kanaat hasıl olmadıkça rivâyetine girişmemek.

Teselsul: Hadîsin Muselsel olarak rivâyet edilmesi.

Tesmî' Kitâbesi: Bkz. Kitâbetu't-Tesmî'.

Tesviye: Tedlîsu't-Tevsiye mânâsıdır.

Teşeyyu': 1. Hz.Ali'nin, sahâbenin en fazîletlisi olduğuna inanmak (Mutekaddimûnun bazısına göre); 2. Her ne kadar Hz.Ebû Bekr ile Hz.Ömer'in üstünlüğü kabul edilse de Hz.Ali'nin Hz.Osman'dan üstün olduğuna, savaşlarda Hz.Ali'nin isâbet, karşı tarafın hata ettiğine inanmak (Mutekaddimûna göre); 3. Hz.Ali'yi Hz.Ebû Bekr ve Hz.Ömer'den üstün görmekle beraber bunlara sövüp kızgınlığını açıklama (Muteahhirûna göre). Bkz. Şî'i, Bid'at Kubra, Râfîzî, Bid'at Suğra.

Tevakkuf: Aralarındaki zıtlık için bir hal çaresi bulunamayan hadîslerle, bir hal çaresi bulununcaya kadar ameli terketmek, beklemek. Bkz. Tasâkut, Terk, Cem', Tercîh, Nesh, Muhtelifu'l-Hadîs.

Tevâtur: Bir hadîsi, senedinin başından sonuna kadar, yalan üzere ittifak etmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin birbirinden rivâyet etme-

si, hadîsin mutevâtir olması. Bkz. Mutevâtir.

Tevâtur Âmm: Hadîsin (Haberin) bütün alimlerin nazarında mutevâtir derecesine ulaşmış sayılması.

Tevâtur Hâss: Hadîsin (Haberin) bazı alimlerin veya bazı grupların nazarında mutevâtir derecesine ulaşmış sayılması.

Tevhîd ve Sıfât İlmi: İnanç esaslarıyla ilgili hadîsler.

Te'vîl: 1. Zâhiren birbirine zıt görünen hadîsleri, çeşitli şekillerde yorumlayarak uzlaştırmak. Bkz. Cem'; 2. Hadîsin söylenmesine, yapılmasına sebeb olan olay, Bkz. Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs.

Tevsîk: Râvînin Sıka olduğunu söylemek, buna hükmetmek.

Tezkiye: Ta'dîl mânâsıdır.

Tıbb Nebevî: 1. Koruyucu hekimlik ve tababetle ilgili hadîsler; 2. Bu çeşit hadîsleri ihtivâ eden kitap.

Örnek:

1. "Allah hiçbir hastalık indirmemiştir ki onun için bir şifâ indirmemiş olsun!" (Buhârî, Tıbb, 1 (4/6)).

rubeyyi' bint Mu'avviz ibn 'Afrâ'dan şöyle dediği rivâyet edilmiş: "Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile savaşa çıkıyor, askerlere su veriyor, onlara hizmet ediyor ve, ölümlerle yaralıları Medîne'ye naklediyorduk". (Buhârî, Tıbb, 2 (4/6)).

2. el-Vâfî bi't-Tıbbi's-Şâfî, Ebû Nu'aym el-İsfahânî, Mısır, 1344.

et-Tıbbu'n-Nebevî, Şemsuddîn ez-Zehebî, Mısır, (1861).

et-Tıbbu'n-Nebevî, İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Kahire, 1377/1957.

Tıbbu'n-Nebî, Ebu'l-Abbâs Ca'fer

el-Mustağfirî, Tahrân, 1203.
i.e.

et-Tıbb'un-Nebevî ve'l-İlmü'l-Hadîs, Dr.Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, Beyrût-Dımeşk, 1404/1984, I-III.

Peygamberimiz ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî), Mahmud Denizkuşları, İstanbul, 1981, Doğuş Mtb., 157 s.

Tuhmetu'r-Râvî bi'l-Kizb: Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) hakkında olmasa da diğer hususlarda, günlük konuşmalarında yalan söylediği bilinen bir râvînin hadîs rivâyetinde de yalan-cılık yapabileceği göz önüne alınarak bununla suçlanması. Bu durum râvînin adalet yönünden cerhedilmesinin sebeplerinden biridir. Bkz. İttihâmu'r-Râvî, Metâ'in Aşere, Kizbu'r-Râvî.

Tunkiru Merreten ve Ta'rifu Uhra: Sehâviye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkın-

da kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bkz. Ta'rifu ve Tunkiru.

Tunkiru ve Ta'rifu: Irâkî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır. Bkz. Ta'rifu ve Tunkiru.

Tukullime Fih: Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Turuk (Kitapları): Yalnız bir hadîsin bütün tarîklerini, senedlerini bir araya toplamak suretiyle meydana getirilen kitaplar.

Tusâ'ıyyât: Senedlerinde son râvî ile Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) arasında dokuz râvî bulunan hadîsler. Bkz. Sulâsî.

U

Udûl: Adl'in cemi.

Uhtulife Fih: Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Uhzıra: Temyîz çağından önce, teberrüken, ehliyetkesbinden sonra rivâyet için icâzet almak vb. maksadlarla hadîs meclisinde bulundurulmuş çocuk hakkında kullanılan bir sîga. Bkz. Huzûr.

Ulûmu'l-Hadîs: Râvî ile mervînin (hadîsin) çeşitli durumlarını ele alan bilgi kollarının meydana getirdiği bilim dalı, Dirâyetu'l-Hadîs İlmi, Usûlu'l-Hadîs. Bu ilmi meydana getiren bilgi kolları önceleri mustakıl birer bilgi kolu iken sonraları (h.3. asırdan sonra) tek ilim dalı haline geldikleri halde isim uzun zaman cemi (ulûm) olarak kalmıştır. Bkz. İlmu'l-Hadîs.

Uluvv: İki senedden birinin diğerine nisbetle, ilk kaynağa hakîken veya hükmen daha kısa ve güvenilir yoldan varması. Bkz. Nuzûlu'l-İsnâd.

Uluvv Hakîkî: İki senedden birinin diğerine nisbetle ilk kaynağa hakîken daha kısa ve güvenilir bir yoldan, yani daha az râvî ile varması. Bkz. Uluvv Nisbî.

Uluvv Ma'nevî: İki senedden

birinin râvîlerinin, sayıca daha çok olsalar da, daha fakîh, daha sıkı olma gibi bazı vasıflarda diğerine nisbetle üstün olması. Bu çeşit uluvv, mutekaddimûn hadîs alimleri ile Endülüs hadîs alimleri nazarında Uluvvu'l-Mesâfe'den daha makbûldür.

Uluvv Mutlak: Uluvv Hakîkî mânâsındadır.

Uluvv Nisbî: İki senedden birinin; bir imâma veya güvenilir bir hadîs kitabı müellifine yakınlığı, varması dolayısıyla hasıl olan ilk kaynağa hükmen yakınlığı. Böyle bir senedde bu inam veya müellifden sonraki râvî adedinin çokluğu mühim değildir. Bkz. İbdâl, Musâfaha, Musâvât, Muvâfakat.

Uluvvu Kıdemi'l-Vefât: Râvî sayıları eşit de olsa iki senedden birinin râvîsinin önce vefat etmesi dolayısıyla meydana gelen uluvv. Bu çeşit uluvv, Uluvv Ma'nevî'nin kısımlarındandır.

Uluvvu Kıdemi's-Semâ: Râvî sayıları eşit de olsa iki senedden birinin râvîsinin hadîsi daha önce semâ, etmiş (hocadan duyarak almış) olması dolayısıyla meydana gelen uluvv. Bu çeşit uluvv, Uluvv Ma'nevî'nin kısımlarındandır.

Uluvvu'l-İsnâd: Uluvv mânâsındadır.

Uluvvu'l-Mesâfe: İki sened-

den birinin diğerine oranla daha az sayıda râvî adedi ile ilk kaynağa ulaşması. Bkz.Uluvv Hakîkî, Uluvv Mutlak, Uluvv Ma'nevî.

Uluvvu's-Sened: Uluvv mânâsınadır.

Uluvvu's-Sıfât: Uluvv Ma'nevî mânâsınadır.

Uluvvu't-Tenzîl: Uluvv Nisbî mânâsınadır. Bkz. Nuzûlu'l-İsnâd.

Ummehât: Kütüb Sitte ve diğer muteber ilk hadîs kitapları.

Ummehâtu'l-Mu'minîn: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) zevceleri.

i.e.:

Ummehâtu'l-Mu'minîn, Abdulazîz Abdullatîf, Doktora Tezi, el-Medînetu'l-Munevvere, el-Câmi'atu'l-İslamiyye, 1985.

Usmânî: Hz.Osman'ı Hz.Ali'den üstün tutan, Hz.Osman taraf-

tarı. Bkz. Nâsıbî.

Usûl: Meşhûr Sahîhler, Sunen'ler, Musned'ler gibi temel hadîs kitapları. Bkz. Asl, Usûl Hamse, Usûl Sitte.

Usûliyyûn: Hadîs Usûlü kitaplarında bu istilâhla fıkıh usûlü bilginleri kastedilir.

Usûl Hamse: Buhârî ve Muslim'in Sahîh'leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î ve Tirmizî'nin Sunen'leri. Bkz.Sahîhân, Sunen Erba'a.

Usûl Sitte: Kütüb Sitte mânâsınadır.

Usûlû'l-Hadîs: Bkz. Hadîs Usulü.

Uşârî: Son râvîsi ile Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) arasında on râvî bulunan hadîs.

i.e.:

el-Aşcretu'l-Uşâriyye, İbn Hacer el-Askalânî.

V

Vâcid: Bir hadîs müellifinin, bir râvînin el yazması bir kitabını veya el yazısı bazı hadîslerini elde eden, bulan kimse. Bkz. Vicâde.

Vad': Bkz.Vaz'.

Vâhid: Kendisinden sadece bir râvînin hadîs rivâyet etmiş olduğu kimse. Bkz. Mechûl, Mukill, Vuhdân.

Örnek:

Vehb ibn Hanbeşe et-Tâî (Kendisinden yalnız eş-Şa'bî hadîs rivâyet etmiştir.); el-Museyyeb ibn Huzn el-Kureşî (Kendisinden yalnız olgu Sa'îd ibnu'l-Museyyeb rivâyetinde bulunmuştur).

i.e.:

Tesmiyetu Men Lem Yervi anhu Ğayru Raculin Vâhid, en-Nesâ'î, neşr:

Subhi'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î, el-Medînetu'l-Munevvre, 1969 (Mecmû'atu Resâ'il fî Ulûmî'l-Hadîs içinde: s.21-22.

Vâhidin Haberi: Bkz. Haberu'l-Vâhid.

Vâhi'l-Hadîs: Sıka olduğu hiç söylenmemiş olan bununla beraber müessir bir sebepten dolayı za'îf olduğu belirtilen râvî. Böyle bir râvî İbn Hacer'in Takrîb'deki tertibinde 10. mertebededir ve rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Vâhin: 1. İ'tibâr için alınabi-

len za'îf hadîs; 2. Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 4., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Vâhin bi-Merretin: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 4., Irâkî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Vakf: 1. Bir haberi bir sahâbîye veya daha sonraki bir kimseye nisbet etmek, ait göstermek. Bkz.Mevkûf; Maktû. 2. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı hakkında görüş beyan etmemek, bundan çekinmek.

Vâkıf: 1. Bir haberi sahâbîye veya daha sonraki bir kimseye nisbet ederek (Muvkûf olarak) rivâyet eden râvî; 2. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı konusunda görüş beyanından kaçınan kimse.

Vâkıfa: Kur'an hakkında vakf görüşünde olanlar.

Vasat: Irâkî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibar için alınır.

Vasiyyet: Bir kimsenin (Şeyhin) hadis kitabını veya hadîs nushasını vefatı esnasında yahut bir

yolculuğa çıkarken bir kimseye bırakması, vasiyet etmesi. Bu usûl, tahammul yollarından biridir.

Vasl: Hadîsi ilk kaynağına kadar, râvîler zincirinde (senedde) bir atlama yapmaksızın (Muttasıl olarak) rivâyet etmek. Bkz. İrsâl.

Vâvu't-Tahvil: Bir metnin bir arada verilen birden fazla senedi arasına, bazan Hâ Muhmele ile beraber bazan da tek başına konan vâv harif.

Vaz': 1. Hadîs uydurmak, Resulullah'a (sallellahu aleyhi ve selam) söylemediği ve yapmadığı bir şeyi nisbet etmek. Bkz. Mevzû'. 2. Bir Hadîsin uydurma olduğunu söylemek.

Vaza'a Hadîsen: Irâkî'ye göre cerhin 1., Schâvî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiç bir suretle alınmaz.

Vâzı: Hadîs uyduran kimse. Bkz. Vaz'.

Vazzâ':

Zehebî ve Irâkî'ye göre Cerhin, 1., Schâvî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin râvîyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.

Vecedtu an Fulân: Bulunan eserin müellif hattı olup olmadığına dair kesin kanaat hasıl olmadığı durumlarda Vicâde yoluyla alınan bir hadisi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Vecedtu bi-Hattı Fulân: Vicâde yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Vecedtu bi-Hattı Fulân ve Ecâzehu Lî: İcâzet yoluyla alınan bir hadîsi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Vech: 1. Bir kaynağa (bir sahâbîye) ulaşan bir senedin, ileriki tabakalarda gösterdiği dağılmalar-dan her biri. Bkz. Tarîk; 2. (Diğer hadislerle zâhiren zıtlık arzeden) bir hadîsin muhtemel mânâlarından biri, te'vîli.

Vehm: Râvînin hadîsi hep zanla, bazan şöyle, bazan böyle tereddütlü rivâyet etmesi. Bu durum râvînin, zabt yönünden cerhine sebep olur. Bkz. Metâ'in Aşere, Fartu'l-Gaflet, Fuhşu'l-Galat.

Verrâk: Kitap işleriyle, müelliflerin musvedde eserlerini temize çekmekle veya istinsah edip çoğaltmakla uğraşan kimse, sahaf.

Vicâde: Bir râvînin, bir şeyhin (hocanın) kendi el yazısıyla yazılmış bir hadis kitabını veya bazı hadislerini bulması, ele geçirmesi. Bu usûl, Tahammul Yolları'ndan biridir.

Vicâde Mucerrede: Bulan için rivâyet izni taşımayan Vicâde.

Vuhdân: 1. Kendisinden sadece bir râvînin rivâyetinde bulunmuş olduğu kimseler. Bkz. Vâhid, Mukkıl, Mechûlu'l-Ayn; 2. Tek râvîleri olan kimselerin rivâyet ettikleri hadisleri; 3. Tek râvîleri olan kimselerle az hadis rivâyet edenler hakkında yazılmış olan kitap.

i.e:

Kitâbu'l-Vuhdân, Muslim ibn Haccâc el-Kuşeyrî, Akra, Hindistan.

Vuhdâniyyât: Resûlullah'la (sallellahu aleyhi ve sellem) son râvîleri arasında sadece bir râvî (sahâbî) bulunan hadisler.

Vurûd: Hadîsin söylenmesi, yapılması, meydana gelmesi. Bkz. Eshâbu Vurûdi'l-Hadîs.

Y

Yehim fî Hadîsih: Râvînin hadîs rivâyetinde vehmde bulunduğunu fakat bunun, sıkalığına zarar verecek ölçüde olmadığını ifade eden bir sîga.

Yebluğ Bih: Fâil Sahâbî veya tâbî'î olduğunda hadîsin merfû' olduğuna delâlet eden bir sîga.

Yekzib: Irakî'ye göre cerhin 1., Sehâvî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.

Yerfe'uh: Yebluğ Bih mânâsınadır.

Yervîh: Yebluğ Bih mânâsınadır.

Yervi'l-Menâkîr: Râvînin hadîs rivâyetinde çokça teferrud ettiğini ifade eden bir sîga. Bkz. Munker, Munkeru'l-Hadîs, Teferrud.

Yesriku'l-Hadis: Sehâvî'ye göre cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Sârik, Serikatu'l-Hadîs.

Yenmîh: Yebluğ Bih mânâsınadır.

ye'tî bi'l'Acâ'ib: Sehâvî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgâ. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibar için alınır. (Bu tabirle râvînin kizble mi ittihâm edildiği yoksa rivâyet ettiği hadisin munker mi olduğunun kastedildiği hakkında bir kesinlik yoktur.

Yeza'u: Sehâvî'ye göre Yekzib mânâsınadır.

Yeza'u'l-Hadis: Irakî'ye göre Yekzib mânâsınadır.

Yuhti'u: İbn Hacer'in Takrîb'deki tertîbine göre 5. mertebesinde olan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibar için alınır.

Yuhti'u Fî Hadîsih: Râvîyi sıkalıktan düşürmeyecek kadar az yanılmayı ifade eden bir sîga.

Yukteb Hadîsuh: 1. Sehâvî'ye göre ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibar için alınır; 2. Yahya ibn Ma'în bu sîgayı; "Râvî, za'ifler topluluğundandır" manasına kullanır.

Yunkeru Merreten ve Yu'refu Uhra: Sehâvî'ye göre cerhin 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibar için alınır. Bkz.

Tunkiru Merreten ve Ta'rifu Uhra

Yu'ref ve Yunker: Zehebî ve Irakî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibar için alınır. Bkz. Ta'rifu ve Tunkiru.

Yurva Anh: Sehâvî'ye göre Yukteb Hadîsuh mânâsınadır.

Yurva Hadîsuh: Sehâvî'ye göre Yukteb Hadîsuh mânâsınadır.

Yus'el Anh: Bkz. Fulân Yus'el Anh.

Yu'teber Bih: Sehâvî'ye göre Yukteb Hadîsuh mânâsınadır.

Yuza'af: Zehebi'ye göre Yu'ref ve Yunker mânâsınadır.

Z

Za'afûh: Zehebî ve Irâkî'ye göre cerhin 4., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis itibar için alınır.

Zâbıt: 1. Hadîsi ezbere rivâyet ediyorsa onu ezberlemiş, kitabından rivâyet ediyorsa kitabını tebdîl ve tağyîrden korumuş olan, mânâ ile rivâyet ediyorsa kelimelerin mânâlara delâlet farklarını ayırabilen uyanık, dikkatli kimse; 2. Irâkî'ye göre ta'dîlin 2., Sehâvî'ye göre 4. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Âdil olması şartıyla böyle bir ravînin rivâyet ettiği hadis ihticâc için alınır.

Zabt: 1. Râvînin, hadîsi başkasına rivâyet edinceye kadar aldığı gibi koruması; 2. Râvînin, hadîsi ezbere rivâyet ediyorsa onu ezberlemiş, kitabından rivâyet ediyorsa onu değişikliğe uğramaktan korumuş olması, mânâ ile rivâyet ediyorsa kelimelerin mânâlara delâlet farklarını ayırabilmesi.

Zabt Bâtinen: İlgilendirdiği şer'i hüküm yönünden hadîsin mânâsını iyi kavramak, muhafaza etmek. Bkz. Zabt Zâhiren.

Zabtu Kitâb: Râvînin hadis kitabını, muteber bir yolla alıp taşıhîh ettikten itibaren (başkasına ri-

vâyet edinceye kadar) tebdîl ve tağyîrden muhafaza etmesi.

Zabtu Sadr: Râvînin muteber bir yolla almış olduğu hadîsi istediği zaman hatırlayabilecek şekilde ezberinde tutması.

Zabt Zâhiren: Hadîsin, lûgat bakımından mânâsını iyi kavramak, muhafaza etmek. Bkz. Zabt Bâtinen.

Zâhib: Irâkî'ye göre cerhin 2., Sehâvî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.

Zâhibu'l-Hadîs: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 3., Irâkî'ye göre 2. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.

Zâ'id (Min).... İlâ: Aradaki kelime veya kelimelerin yanlışlıkla fazladan yazıldıklarını yahut bir nushada bulunup diğerinde bulunmadıklarını belirten işaretler Bkz. Lâ ... İlâ.

Za'if: 1. Sahîh ve hasen hadîsin şartlarından birini veya bir kaçını taşımamakla beraber mevzû' (uydurma) olduğu da söylenmeyen hadîs. Tatbikatta daha ziyade bu mânâda kullanılır. Za'if hadîs merdûddur. Bkz. Makbûl, Merdûd. Umûmen dinde huccet ola-

rak kullanılmayan za'îf hadîs bazı alimlere göre bazı şartlar muvacehesinde Fedâ'îlu'l-A'mâl konularında kullanılabilir. Helâl ve haram konularında, (az da olsalar), za'îf hadîsi kıyâsa tercih eden alimler de vardır; 2. Sahîh hadîsin şartlarından birini veya birkaçını kendisinde taşımayan hadîs (Tirmizi'den önce. Bu tarife göre hasen hadîs za'îf hadîsin kısımlarından olmaktadır.); 3. Kendisinde sahîh ve hasen hadîsin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadîs (Tirmizi'den sonra). Bkz. Mursel, Munkatı, Mu'dal, Mudelles, Mu'allel, Muhtarib, Şâzz, Munker, Maklûb, Mechûl, Metrûk, Mevkûf, Makt'u; Mevzû. 4. Hakkında muteber bir tevsik bulunmayan bununla beraber, sebebi açıklanmamış olsa da adalet ve zabt sıfatları yetkili alimlerin tenkîdine (cerhine) marûz kalan râvî. Bkz. Sıka; 5. Irâkî'ye göre cerhin 4., Zehebî ve Sehâvi'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs için alınır.

Örnek:

1. Ca'fer musîbete düşer olunca (ölünce) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ailesine dönmüş ve şöyle buyurmuş: "Ca'fer'in akrabası ölülerinin işiyle meşguller. Bu sebeple onara yemek yapınız!" (İbn Mâce, Cenâ'iz, 59(1/514).

Hadisin senedinde bulunan Ummu İsa ve Ummu Avn Mechûl oldukları için hadîs bu senediyle za'îfdir. Bkz. Cehâlet, Mechûl.

i.e.

Silsiletu'l-Ahâdîsi'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, Dimeşk, 1959. ez-Zu'afâ' ve'l-Metrûkun, en-

Nesâ'î, Haydarabâd 1323.

Kitâbu'l-Mecruhin mine'l-Muhaddisin, İbn Hıbbân, tah.: Muhammed İbrahim Zayd, Haleb, 1396, I-III.

ez-Zu'afâ' ve'l-Metrûkûn, ed-Darekutnî, tah: Abdullah abdukkadir, Riyâd, 1403 (Mastır tezi). el-Kâmil fi Zu'afâ'r-Ricâl, Abdullah İbn Adiy, neşri Subhî'l-Bedrî es-Sâmerrâ'î, Bağdâd, 1977, Mtb. Selmânî'l-A'zamî, 273 s.

Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'rn-Ricâl, ez-Zehebî, tah.: Alî Muhammed el-Bicâvî, 1382/1963, I-IV el-Muğnî fî Zu'afâ, ez-Zehebî, tah.: Nureddin İtr, Haleb, 1391, I-II.

Lisanu'l-Mizan, İbn Hacer el-Aksalânî, Beyrut, I-VII.

Za'îf Ciddin: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin 4., Irâkî'ye göre 3. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs hiçbir suretle alınmaz.

Za'îf-Meşhur: Halk arasında veya bazı muhitlerde yayılmış olan za'îf hadîs. Bkz. Muştahir.

Za'îf Mutemâsek: Za'îf olmasına rağmen bazı hallerde işe yarar, ele alınır hadîs. Böyle bir hadîs za'îf ile hasen arasında bir derecededir. Bkz. Muza'af, Mutemâsek.

Zaifu'l-Hadis: Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs i'tibâr için alınır.

Zekere: 1. Şeyhiyle likâsı bilinen ve tedlisten salim olan bir ravinin sema yoluyla almış olduğu bir hadisi edâ ederken kullanılabileceği en düşük sığa; 2. Şeyhin kendi el yazısıyla olmayan bir ki-

tabından vicade yoluyla alınan bir hadisi edâ ederken kullanılan bir sîga.

Zenâdika: Zındîk'ın cemi.

Zevâ'id: 1. Belli bir kitap veya kitapların belli kitap veya kitaplardan fazla ve farklı olarak ihtiva ettikleri hadisler. 2. Bir kitaba sonradan yapılan ilaveler. Bkz. Ziyâdât.

i.e.

Mecme'u'z-Zevâ'id ve Menbe'u'l-Fevâ'id, Nureddin Alî el-Heysemî, Beyrût, 1967, Dâru'l-Kitâb, I-X

el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâ'idî'l-Mesânîdi's-Semâniye, İbn Hacer el-Askalani, tah.: Habibu'r-Rahman el-A'zami, Kuveyt, 1393/1973, I-IV.

Cem'ul-Fevâ'id min Câmi'i-l-Usul ve Mecme'i'z Zevâ'id, Muhammed ibn Muhammed ibn Süleyman el-Mağribi, el-Medinetu'l-Munevvere, I-II.

Zındîk: Bir dîne bağlı olmayan, zahiren müslüman görünüp içinde küfür, İslâm düşmanlığı saklayan kimse. Bu tabir bid'atçı hakkında da kullanılmıştır. Bkz. Bid'at.

Ziyâdât: Zevâ'id mânâsıdır.

Ziyâdetu's-Sıka: Sıka bir râvînin bir had isî, aynı şeyhden, rivâyet arkadaşlarından ayrı olarak

tek başına bir fazlalıkla rivayet etmesi ve rivayet ettiği bu fazlalık.

Zuhd: 1. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellam) sunnetine uyarak, ashabının yolundan giderek maddi alâkalardan âzâde bir hayat sürmek; 2. İnsanları dünyevi ve maddi şeylerin tahakkümünden kurtarıp iyiliğe, iç huzuruna kavuşturmaya dair hadisler.

i.e.

Kitâb'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik, Abdullah ibnu'l-Mubârek el-Mervezî, tah.: Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut.

Kitabu'z-Zuhd, Ebu Abdillâh Ahmed ibn Hanbel, Beyrût, 1398/1978, 400 s.

Kitâbu'z Zuhd, Vekî ibnu'l-Cerrâh tah.: Abdurrahman Abdulcebbâr el-Feryevâ'î(?), el-Medinetu'l-Munevvere, 1404/1984, I-III.

Kitâbu'z-Zuhdi'l-Kebir, Ahmed ibn Huseyn el-Beyheki, tah.: İskiyuddîn en-Nedvî, Ebu Dabî, 1401/1981.

Zu'afa: 1. Za'îfin cemi; 2. Sadece za'îf râvîlerden bahseden, za'îf râvîlere tahsis edilmiş kitab. Bkz. Za'îf, Sıka.

Zu'ife: Irâkî'ye göre cerhin 5., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis i'tibâr için alınır.

EK-1

BİR HADİS NASIL BULUNUR?

İslâmî ilimler sahalarında çalışanlar için, karşılaşılan bir hadisin ilk devirlerde te'lif edilen kaynak durumundaki kitaplarda bulunup bulunmadığını; bulunuyorsa yeri, cilt ve sayfa numarasını veya hadîs hakkındaki malûmatı tesbit etmek hâlâ zahmetli bir iş olarak durmaktadır. Öyle anlaşıyor ki bidayetten beri bu böyle olmuş ve İslâm alimlerini çokça meşgul etmiştir. Nitekim imâm Muslim ibnu'l-Haccâc'ın (v.261/875) ölümüne, bir hadisin yerini bulmak için yaptığı bir araştırmanın sebep olduğu nakledilmektedir. Şöyleki:

İmâm Muslim'e bir hadîs sorulur. Hadîsi bilemeyince evine döner, lambayı yakar ve ailesine; "Bu gece yanıma kimse girmesin!" der. Kendisine de o gün bir sele hurma hediye edilmişti. Yanında olan bu seleden hurma yiyerek hadîsi aramaya başlar. Böylece sabaha kadar hadîsi ararken farkında olmayarak seledeki hurmaları bitirir. Bundan dolayı kendisine bir ağırlık hasıl olur ve hastalanır. Nihayet pazar günü akşamı vefât eder 1.

Güçlük son zamanlara kadar devam eder. Bunu göstermek bakımından şu misâller kayda değer: Günümüze yakın müelliflerden S.M.Reşid Rıza; elinde bütün hadîs kitaplarının "Miftâhu's-Sahîhayn" (ilerde bahsi gelecek.) gibi bir kılavuzu olsaydı hadîs aramada harcadığı ömrünün yarısından fazlasını, "Miftâhu Kunûzi's-Sunne" (ilerde bahsi gelecek.) gibi bir kitap bulunsaydı bu yolda harcadığı ömrünün dörtte üçünü kaybetmemiş, bunun yanında kendisinden istenen, bütün mu'temed hadisleri ihtivae edecek bir eserle bu hadîslerden modern ilim nazarında anlaşılması güçlük arzedenleri izah edecek diğer bir eser yazması isteklerine cevap vermiş olabileceğini ifade eder 2.

Yine muasır müelliflerden Ahmed Muhammed Şâkir, 25 senedir hadîsle meşgul olmasına rağmen, üzerinde adeta ihtisası da bulunan Sunenu't-Tirmizi'de ki bir hadisin aynını bu eserde bulabilmek için 5 yıl kadar beklemek zorunda kaldığını belirtir 3.

Karşılaşılabilen bu güçlüklerle rağmen asrımıza kadar meseleye köklü çözüm getirici bir çalışmanın yapılmadığını görüyoruz.

Bunda, önceki devirlerde ilim anlayışı yanında söz konusu kaynak eserlerin el yazması halinde bulunması etkili olmuş iken sonraları ilmi durgunluk ve ilim-merakının kaybolması baş amil olmuştur denebilir. Yine de zamanın imkanları ölçüsünde, bir kısmından ileride bahsedilecek bazı çalışmalar yapılmamış değildir.

Zamanımızda ise diğer İslâmî ilim dallarında olduğu gibi hadîs ilminde ve bu ilmin bu tâlî konusunda bazı teşebbüs ve çalışmaların yapıldığını-yapılmakta olduğunu müşahede ediyoruz. Bunlardan şüphesiz ilk hatırlayacağımız, Wensinck başkanlığında bir heyetin hazırlamış olduğu el-Mu'cemu'l-Mufehres il-Elfâz'l-Hadîsi'n Nebevi isimli büyük eserdir. Elân istifade etmekte olduğumuz bu eserden -tahakkuku halinde- daha çok hal çaresi olacak olan ve son yıllarda üzerinde çokça durulmaya başlanan bir teşebbüs var. Bu teşebbüs, bilgisayarların bu işte kullanılması imkânlarını araştırma faaliyetidir. Bu konuda, hadise dair çalışmalarıyla İslâmî araştırmalar dalında h.1400 yılına ait Melik Faysal ödülünü almış olan Muhammed Mustafa el-A'zamî, "Bilgisayar ve Sünnet-i Nebeviyye'nin Hizmetinde kullanılması" adıyla bir çalışma yapmış 4, yine bu zat Cezâyir'in Telemsen şehrinde 13.8.1982/13.10.1402 tarihinde akdedilen ve Sünnet konusuna hasredilmiş olan 16. el-Fikru'l İslami toplantısına "İsti'malu'Akli'l-Elektroni fi fihristi'l-Hadis" isimli bir tebliğ sunmuştur. Dr. Abdulazim ed-Deyb de Katar/Doha'da akdedilen 3. Siret Konferansına "Meşru li'Cem'i's-Sünneti Şerife ve Tasnifihâ bi Vâsitati'l-Hâsibi'l-Âlî" 6 isimli bir tebliğle katılmıştı.

Biz, henüz bir kısmı araştırma safhasında olan, bir kısmı da yaygın olarak uygulama safhasına gelmemiş bulunan bu çalışmalardan sarf-ı nazar ederek mevcut imkânlarla bir hadisin nasıl bulunabileceği mevzûsuna gelelim 7.

Bir hadisi araştırırken, bulmaya çalışırken karşımıza şu ihtimaller çıkmaktadır:

A-Hadîsin Arapça Metni Elimizde Varsa: Bu durumda şu iki ihtimal varid olabilir. 1. Aradığımız hadisin Arapça metni baş tarafı eksiksiz bir şekilde elimizde olabilir.

Bu durumda, hadisleri ilk kelimelerine göre (ale'l-ahruf) alfabetik sıraya koyan kitaplardan yararlanabiliriz. Bu özellikteki kitapların belli başlıları şunlardır:

a)el-Câmi'u's-Sağir min Hadisi'l-Beşiri'n-Nezir, Celaluddin Abdurrahman es-Suyuti, Mısır, 1373.

Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi' isimli kitabından telhis ettiği bu eserinde yaklaşık 25 kitaptan kısa, veciz hadisler toplamıştır. Müellif

hadiseleri alırken vazzâ' ve kezzâbların tefarrüd ettikleri hadîslerden kaçınmaya çalışmıştır, hadis metninden sonra hadisin muharricini (eserinde nakleden önceki müellifi), sahâbî râvîsini ve sıhhat yönünden derecesini belirtmiştir. 10031 hadis ihtiva eden esere bizzat müellifi "Ziyadatu'l-cami" ismiyle bir zeyl yapmış, eş-Şeyh Yusuf en-Nebhani de bunu aslına ekleyerek tertib edip "el-Fethu'l-Kebir fi Zammi'z-Ziyadât ile'l-Cami'i's-Sağir" (üç ciltte matbudur) ismini vermiştir. Böylece bu eserde hadis toplamı, yaklaşık olarak 14500'e ulaşmıştır.

b) Ramuzu'l-Ahâdîs, Ahmed Zıyâuddin el-Gümüşhanevî, el-Âsitâne (İst.), 1275, el-Matba'atu'l-Meşhure bi-Kışla-i Humâyûn Beg Oğlu 568 s.

Bu eserde 40'a yakın kitaptan derlenen veciz, kısa hadisler alfabetik sıraya konmuş, sonunda da hadisin muharrici, ilk ravîsi ve sıhhat yönünden durumu belirtilmiştir. Eser iki kısma ayrılmıştır. Birinci bölümde kavli hadisler ikinci bölümde fi'li hadisler tertib edilmiştir.

c)el-Mekâsıdu'l-Hasene fi Beyani Kesirin mine'l Ahâdîsi'l-Muştehire ale'l-Elsine, Şemsuddin Muhammed es-Sehâvî, 1956, Dâru'l-Edebi'l-Arabî, 22-511 s.

Bu eserde, halk arasında yaygın olan hadisler alfabetik sıraya konmuş ve hadis hakkında malumat verilmiştir.

d) Keşfu'l-Hafa' ve Muzilu'l-İlbâs amme'stehere mine'l-Ahadis alâ Elsineti'n-Nâs, İsmail ibn Muhammed el-Acluni, Beyrut, 1351,1352, I-II.

Bir önceki eserle aynı mahiyette olup 3281 hadis ihtiva eder. Alfabetik sıralaması dakik değildir. Hadisler ikinci cildin sonunda ayrıca konularına göre tertibe tabi tutulmuşlardır.

e)Kitabu Esne'l-Metalib fi Ahâdîse Muhtelifeti'l-Merâtîb, Muhammed ibn Derviş el-Hutu'l-Beyrutî, Beyrut, 1319, Kahire, 1355

f)el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbârî'l-Mevzû'a, Nûreddin Ali ibn Muhammed el-Kârî, tah: Muhammed es-Sabbağ, Beyrut, 1971/1391, 576 s.

Mevzû'(uydurma) hadislerin alfabetik sıraya konulup haklarında bilgi verildiği eserde, muhakkıkın dipnotlarında zikrettikleriyle beraber yaklaşık olarak 1500 hadis mezkurdur.

g)Miftahu's-Sahihayn, Muhammed eş-Şerif ibn Mustafa et-Tokadi, dersaâdet, 1313, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye Mtb., 8-192-52 s.

Bu eserde, Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinin hadisleri ayrı ayrı alfabetik sıraya konmuş, Buhârî bölümünde hadisin Sahih'te, Kas-

talani, Askalânî ve Aynî şehirlerindeki yerinin cilt ve sayfa numarası, Muslim bölümünde ise Sahih'te ve Nevevi şehrindeki yerinin cilt ve sayfa numarası verilmiştir.

Bu kısma bazı kitapların mustakil olarak hazırlanmış hadis fihristlerini ekleyebiliriz.

h)el-Buğye fi Tertibi Ahâdis'l-Hilye, Abdulaziz ibn Muhammed, Beyrut Dâru'l-Kur'anî'l-Kerim, 94 s.

ı)Miftâhu't-Tertib 'li-Ahadisi Târihi'l-Hatib, Ahmed ibn Muhammed el-Mağribi, Beyrut, Dâru'l-Kur'anil-Kerim, 94.s.

Ayrıca, tahkikli olarak neşredilen ilk devirlere ait eserlerin hadis fihristlerinden de istifade edilebileceğini kaydedilim. İbn Sa'd'ın et-Tabakatu'l-Kübra'sının Beyrut baskısının hadis fihristi bunun için örnek verilebilir.

Aşağıda sözkonusu edeceğimiz el-Mu'cemu'l-Muhfêhes'i de bu birinci durumda kullanabileceğimizi söylemeye gerek yoktur.

2. Tam olarak veya baş tarafından noksan olarak hadisin Arapça metni elimizde varsa bu durumda başvurabileceğimiz yegâne eser -şimdilik- el-Mu'cemu'l-Mufrehes il-Elfâzi'l-Hadis'n-Nebevi adlı yedi ciltlik büyük eserdir. 1916 yılında A.J.Wensinck'in başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmaya başlanan eser 20 küsur yıllık bir çalışma, 30'u aşkın araştırmacı ve bilginin çabası, 15 kadar akademi, kraliyet ve ilim müessesesinin mali yardımları sonucu meydana gelmiştir. 8. cildi teşkil edecek olan "indice" (özel isimler fihristi) henüz çıkmamıştır.

Bu eserde; el-Kütübü's-Sitte, Muvatta'u Mâlik, Musnedu'd-Darimi(Sunenu'd-Dârimî)Musnedu Ahmed ibn Hanbel'de bulunan hadislerin kelimeleri harf sırasına göre tertib edilmiş, hadiste geçen herhangi bir kelimenin sulası kök mastarı madde başlığı yapılarak bu kelimenin içinde geçtiği hadisler, kelimenin geçiş durumuna göre sıralanmış, muteakiben hadisin bulunduğu kitaplardaki yerleri kısaltmalarla verilmiştir.

Madde başlığı altında zikredilen hadislerde anahtar kelimenin şu durumlarına göre sıralama yapılmıştır:

A- Fiiller: Mâzî, muzari, emir, ismu'l-lfâ'il, ismu'l-mef'ul. Bu şekilde sıralanan fiillerin çekimli hallerinde de şu sıra takip edilir:

- 1.Sonekiz malumlar.
- 2.Sonekli malumlar.
- 3.Soneksiz mechuller.
- 4.Sonekli mechuller

Ayrıca önce mücerred, sonra mezid bablar (sarftaki) sıralarına göre düzenlenmiştir. Buna göre anahtar kelimemiz fiil ise onun

sulasi kök mastarından madde başlığını bulduktan sonra geçtiği hadisi bulabilmek için fiilin hadis içindeki durumu (mazi, malum, sonekli, mucerred vs.) gözönüne alınıp yukarıdaki sıralamalara göre aranmalıdır.

B-İsimlerde ise şu sıra takip edilmiştir:

- 1.Tenvinli merfu isim.
- 2.Tenvinsiz ve soneksiz merfu isim.
- 3.Sonekli merfu isim.
- 4.İzafetle mecrur tenvinli isim
- 5.Tenvinsiz, soneksiz, izafetle mecrur isim
- 6.İzafetle mecrur sonekli isim,
- 7.Cer harfiyle mecrur isim,
- 8.Tenvinli mansub isim
- 9.Tenvinsiz soneksiz mansub isim,
- 10 Sonekli mansub isim.

Ayrıca mufred, tesniye, cemi sırası takip edilir

C-Muştak kelimelerde önce izafetsizler, sonra izafetliler verilir.

Bir hadisi bulmak için hadisten aldığımız anahtar kelime isim ise türetilmiş olduğu sulâsî masdardan madde başlığını bulmamız, sonra da yukarıdaki sıralamaya göre araştırma yapmamız gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken şey, madde başlığı altında sıralanan hadislerde önce bu madde başlığının fiil olarak geçtiği hadislerin, sonra isim olarak geçtiği hadislerin sıraya konmuş olduğu hususudur.

Bu şekilde sıralanan hadislerin sonunda verilen kısaltmalarla o hadisin geçtiği kitaptaki yeri verilir. Adları geçen dokuz kitabın her biri için kullanılan kısaltma eserin her sayfasının altında verilmiştir. Kitap kısaltmasından sonra gelen kelime, sözkonusu kitaptaki ana-bölüm "kitab" ismidir. (Her araştırmacının, mezkur 9 kitaptan, Mesnedü Ahmed ibn Hanbel dışındaki 8'inin eli altındaki baskılarının ana-bölümlerinin ("kitab"larının) cilt ve sayfa numaralarını ekteki (Bkz.EK-II) fihriste kaydetmesi faydalı olur) Daha sonra gelen rakam Sahîhu Muslim ve Mutavatta'u Malik için ana-bölümdeki hadis numarasını, diğerlerinde bâb "alt-bölüm" numarasını gösterir. Musnedü Ahmed ibn Hanbel'de ise kısaltmadan sonra 6 ciltlik Kahire ve Beyrut baskılarının cilt (büyük rakamla) ve sayfa numaraları verilir.

Hadisin 9 kitaptaki yerleri verilirken ilk olarak hadisin madde başlığı altında zikredilen kısmının harfiyyen geçtiği kitap zikredilir. Rakamların üzerinde bulunan çift yıldız, kelimenin mezkur hadis, bab veya sayfada tekerrür ettiğine işaret eder.

Sahihu Muslim'de musned olan hadisler fihriste alınmış, Muvatta'u Malik'de ise İmâm Mâlik ve diğer fıkıhçıların görüşleri fihriste alınmamıştır.

B-Hadisın metnini değil de konusunu biliyorsak bu durumda konularına göre (ale'l-ebvâb) düzenlenmiş eserlerden faydalanabiliriz. Ancak bu yolla bir hadisın aynısını bulmak zordur. Benzeri bir hadisi veya o konudaki hadisleri bu yolla bulabiliriz. Bunun için kitap fihristleri bize yardımcı olabilir. Ayrıca, konularına göre tertib edilmiş olan sahih, sunen gibi hadis koleksiyonları yanında şu eserlere başvurmak mümkündür.

1. Miftahu Künuzi's-Sunne: Wensinck'in ingilizce olarak hazırladığı (Handbook of Early Muhammedan Tradition), Muhammed Fu'ad Abdulbaki'nin tashihlerle Arapça'ya tercüme ettiği bu eser (Lahor, 1391/1971, Vav-vav-552 s.) şu 14 kitabın konu fihristidir: el-Kütübü's-Sitte, Sunenu'd-Darimi, Musnedu Ahmed, Muvatta'u Malik, Musnedu Ebî Davud et-Tayalisi, Sîretu İbn Hişâm, Kitâb'l-Meğâzi li'l-Vâkıdi, Tabakatu İbn Sa'd, Musnedu'l-İmâm Zeyd ibn Ali.

Belli başlı mevzuların madde başlığı yapılarak alfabetik sıraya konmuş olduğu eserde başlıklar ayrıca tali bölümlere tabi tutulur. Madde başlıklarında özel isimlere de yer verilir. Konunun adı geçen kitaplardaki yerleri kısaltmalarla gösterilir. Kısaltmalar ilk sayfada bulunmaktadır.

2.Câmi'u'l-Usûl fî Ahâdisi'r-Resûl, Meccduddin Ebu's-Sa'adat el-Mubarek ibn Muhammed İbnu'l-Esir, tah: Abdulkadir el-Arnâ'ût, 1969/1399, I-XI.

Bu eserde, altıncı kitap İmam Malik'in Muvatta'ı olmak üzere Kütüb-i Sitte'deki hadisler konularına göre "kitap"larda toplanmış, bu "kitap"lar da harf sırasına konmuştur. Her harfin sonunda, ilk harfine nazaran o harfte olması gerekirken bir ilgiden dolayı başka bir harfte yer alan konular ayrıca verilir (İbnu'l-Esir bütün bunları, aranan bir hadisın bulunmasını kolaylaştırmak için yaptığını açıklar: Bkz.Cami'u'l-Usûl, 1/59-61). "Kitap"lar da kendi aralarında bâb, fasıl ve nevilere ayrılmışlardır. Hadisin, Kütüb-i Sitte'nin hangisinde bulunduğu, hadisın başına konan rumuzlarla gösterilmiş, muhakkık ise dipnotlarında daha tafsilatlı olarak hadislerin yerlerini belirtmiştir. Rumûzlar için bkz. 1/62-63.

3.Mecme'u'z-Zevâ'id ve Menbe'u'l-Fevâ'id, Nureddin Ali ibn Ebi Bekr el-Heysemi, Beyrut, 1967, I-X (5 cilt)

Eser, Ahmed ibn Hanbel, Ebu Ya'lâ el-Musilî ve Ebû Bekr el-

Bezzar'ın Musned'leriyle et-Taberani'nin üç mu'ceminin Kütüb-i Sitte'ye olan "zevâ'id" ini ihtiva eder.

4.el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zeva'id'i'l-Mesanidi's-Semaniye, İbn Hacer el-Askalani, tah.:Habiburrahman el-A'zami, Kuveyt, 1393/1973, I-IV.

Müellif bu eserinde, Ebu Davud et-Tayalisi, el-Humeydi, İbn Ebi Ömer, Musedded, Ahmed ibn Ebî Menî, Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe, Abd ibn Humeyd, el-Hâris ibn Ebi Usâme'nin musnedlerinin Kütüb-i Sitte ve Musnedu Ahmed'e olan "zeva'id"ini toplamış, Ebu Ya'la ve İshak ibn Râhû'ye'nin musnedlerinin "zeva'id"inden de ilaveler yapmıştır. Hadisleri fıkhi bablara göre tertib edip çoğu yerde sıhhat derecelerini vermiştir.

5.Kenzu'l-Ummâl fi Suneni'l-Akvâl ve'l-Ef'al, Ala'uddin Ali el-Muttaki el-Hindi, Haydarabat, 1364, I-XVI.

Suyûtî'nin Cem'u'l-Cevâmi'indeki hadîslerle yine aynı müellifin el-Câmi'u's-Sağîr ve bunun ez-Ziyâdât'ında olup ta Cem'u'l-Cevâmi'de olmayan hadîsleri fikhî bablar içinde bir araya getiren bir eserdir.

6.Cem'u'l-Fevâ'id min Câmi'i'l-Usûl ve Mecme'i'z-Zevâ'id, Muhammed ibn Muhammed el-Mağribî el-Fâsî, el-Medînetu'l-Munevvere, I-II.

Bu eserde, yukarıda zikirleri geçen, el-Heysemî'nin Mecme'u'z-Zevâ'id'i ile İbnu'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl'u, İbn Mâce'nin Sunen'indeki "ziyâdât"ı, ed-Dârimî'nin Sunen'indeki "zevâ'id"i cem' edilmiş, böylece râvî sahâbî ile yetinilerek isnâd ve tekrarların hazfiyle şu 14 eser bir araya toplanmış oldu: Kütüb-i Sitte, Muvatta'u Mâlik, Musnedu Ahmed ibn Hanbel, Sunenu'd-Dârimî, Musnedu Ebî Ya'la, Musnedu'l-Bezzâr, Taberânî'nin Mu'cem'leri (Kebîr, Evsat, Sağîr).

Hadîslerin fikhî bablara göre tasnîf edildiği bu eser en geniş hadîs mecmû'alarından biridir.

Hadîsin konusunu bildiğimiz bu ikinci durumda "tahrîc" kitaplarından da istifade edebiliriz:

7.el-Kâfiş-Şâff fî Tahrîci Ahâdîsi'l-Keşşâf, İbn Hacer el-Askalânî, Mısır, 1354, (Keşşâf'ın 4. cüzünün sonunda).

8.Nasbu'r-Râye li-Ahâdîsi'l-Hidâye, Cemâluddîn ez-Zeyle'î, 1357, I-IV.

9.el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci Mâ fi'l-İhyâ'mine'l-Ahbâr, Zeynuddîn el-İrâkî, Mısır, (İhyâ hâmişinde).

Yine bu durumda yani hadîsin konusunu bildiğimizde, aramakta olduğumuz hadîsin konusuna giren tahkîkli kitaplar, hadîs tef-

sîrle ilgili ise, rivâyet tefsîrleri işimize yarayabilir. Taberî Tefsîri ile İbn Kesîr Tefsîrleri'nin tahkîkli baskılarını burada kaydedebiliriz.

C-Hadîsin yalnız râvîsini ve -hâliyle- muhtevasını biliyorsak bu durumda başvuracağımız eserler mu'cemler, musnedler ve atrâf kitaplarıdır.

Mu'cemlerde hadîsler sahâbî râvîlere veya müellifin şeyhlerine göre sıralanmış ve her râvînin ismi altında rivâyet ettiği tüm hadîsler veya hadîslerinden örnekler verilmiştir:

1.el-Mu'cemu'l-Kebîr, et-Taberânî, tah.: Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, Bağdâd, 25 c. (Hadîslerin sahâbî râvîleri harf sırasına konulmuş, mukıllûnun tüm hadîsleri, diğerlerinden de örnek hadîsler verilmiş).

2.el-Mu'cemu's-Sağîr, et-Taberânî, tah.: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire, 1388/1968, I-II (Müellif şeyhlerini harf sırasına koyarak her birinden birer hadîs nakletmiş).

Musnedlerde de hadîsler sahâbî veya sonraki râvîlerine göre sıralanmışlardır. Bilhassa rivâyet ettikleri hadîslerin sayısı fazla olmayan sahâbîlerin rivâyet etmiş olduğunu bildiğimiz bir hadîsi bulmada musnedlerden istifade etmemiz mümkündür:

3.Musnedu'l-İmâm Ahmed ibn Hanbel, Beyrût, 1389/1969, I-VI. (Eserde sahâbe fazîlet durumlarına göre sıralandıkları için 1. cildin başındaki alfabetik sahâbe fihristinden aradığımız sahâbînin kitaptaki yerini bulmalıyız).

4.el-Musned, Ebû 'Avâne Yakûbu'bnû Ebî İshak, Haydarâbâd, 1362, I-II.

5.el-Musned, Ebû Bekr el-Humeydî, tah.: Habîburrahman el-Azamî, Haydarâbâd ed-Dekken, 1382-1383, I-II.

Atrâflarda ise hadîsler, ekseriya, sahâbî râvîye (sahâbe musnedine) göre tertîb edilir ve hadîsin baş taraftan, yahut tümüne delâlet eden bir kısmı, "taraf"ı verilerek hangi kitaplarda geçtiği gösterilir. Burada şu atrâf kitaplarını zikredebiliriz.

6.Tuhfetu'l-Eşrâf bi-Ma'rifeti'l-Atrâf, Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, Bombay, 1384/1965, I-X.

Kütüb-i Sitte ile Kütüb-i Sitte müelliflerinin diğer birkaç küçük eserlerinin atrâfı olup sahâbe, tâbi'ûn, etbâ'u't-tâbi'în... isimlerine göre tertib edilmiştir. Bu baskının hâmişinde İbn Hacer el-Askalânî'nin en-Nuketü'z-Zırâf ale'l-Atrâf ismiyle ta'likleri vardır. Kitabın muhteva ve husûsiyetleri için Abdussamed Şerefuddîn'in 1. cilt başındaki takdîm yazısına bakılabilir.

7.Zehâ'iru'l-Mevâris fi'd-Delâleti alâ Mevâzi'l-Hadîs, eş-Şeyh Abdulgânî ibn İsmâîl en-Nublusî, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, I-IV.

En yeni ve en faydalı atrâf kitaplarından biridir. Kütüb-i Sitte ve Muvatta'u Mâlik'in atrâfıdır. Sahâbe musnedine göre olup 12302 "taraf" ihtivâ etmektedir.

1.el-Bidâye ve'n-Nihâye, İbn Kesîr, Beyrût, 1387-1388, XI/34; Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Beyrût, XIII/103; Fethu'l-Muğîs, es-Schâvî, 3/309.

2.Miftâhu Künûzi's-Sunne (Mukaddime), Sîn-ayn.

3.a.g.e. Bâ-bâ-Cîm-cîm.

4.Bkz. Ahbâru'l-Âlemi'l-İslâmî, (Mekke-Cidde), aded: 662.3.3.1400/21.1.1980, s.5

5.A'zamî'nin bellibaşlı hadîs kitaplarını bilgisayara kaydetme çalışmaları devam etmektedir. Kütüb-i Sitte ve Musnedü Ahmed'i bilgisayara kaydettiği haber veriliyor.

6.Türkçe tercümesi:Bilgisayar Vasıtasıyla Sünnet-i Şerife'yi Toplama ve Tasnif İçin Bir Tasarı, Dr. Abdü'l-azîm ed-Deyb, çev.: Dr. Abdullah Aydınli, Diyanet Dergisi, (Ankara), 1984, cilt:XX, sayı:1, s.57-64.

7.Bu mevzûda ayrıca bkz. es-Sebîl ilâMa'rifetiMevâzi'i'l-Hadîs, Dr. Muhammed 'Accâc el-Hatîb, Advâ'u's-Şerî'a, (Riyâd), el-Adedu's-Sânî, 1390-1391, s.33-37; Usûlu't-Tahrîc ve Dirâsetu'l-Esânîd, Dr.Mahmûd et-Tahhân, Haleb, 1398/1978, s.35-153; Hadîs Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri, Dr.İsmail L. Çakan, İstanbul, 1985, s.181-212.

EK—II

el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî'de kelime fihristleri çıkarılmış olan sekiz kitabın alfabetik kitab (ana-bölüm) fihristi.

Sözkonusu kitapların bu fihriste esas alınan baskıları:

el-Buhârî, Sahîh, İstanbul, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, I-VIII (Dâru't-Tibâ'ati'l-Âmire baskısından ofset).

Muslim, Sahîh, tah.: Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, (Mısır), 1374/1955, I-V.

Ebû Dâvûd, Sunen, tah.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IV.

en-Nesâ'î, Sunen, Mısır, 1383/1964, I-VIII (Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin hâşiyesi ile).

et-Tirmizî, el-Câmi'u's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî), tah.: Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, İbrâhîm. A., I-V.

İbn Mâce, Sunen, tah. Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, (Mısır), I-II.

ed-Dârimî, Sunen, Beyrût, I-II.

Mâlik, el-Muvatta; tah.: Muhammed Fu'âd Abdulbâkî, (Mısır), I-II.

مالك	الدارى	التمذى ابن ماجه الدارى	النسائى	أبوداود	مسلم	بخارى	
						١٣٢٨	احاد
			١٩٥	٨	١٦٨٢	٣	اداب
					٢٦٤	٣	احاديث
			١٩١	٦			احاس
		٧٧٤	٢	٣		١٠٤	احكام
		١٢٠	٦	٢	٢٤٦	٤	اوپ
		٢٣٦	١	٣		١٥٠	اؤان
	٩٦٣	٢٧٤	٢	٥		١٢٥	استاذان
						٤٨	استنابة
	١٩٠			٣	٦١١	٢	استقاء
			٢١٩	٨			استفاضة
						٨٢	استفراض
	١٠٠٤						اسماء النبى
	٨٤٢	١١٠	٢	٨	١٥٦٨	٣	اشربة
		٧٥	٢	٤	١٥٥١	٣	اضاحى
		٩٤	٢	٤	٣٤٠	٣	اطعمه
						١٢٨	اعتصار
	٣١٢				٨٢٠	٢	اعتصاف
				٩٣			افتاح
							اقامة
	٧١٩				٢٩٨	٢	اقضية
						٥٥	اصكراء
					١٧٦٢	٤	افاظ
					١٤٥١	٣	امارة
			٥٨	٢			امامة
							امشاك
			١٤٤	٥			انبياء
			١٠٣	٤		١٠١	ايمان ونور
	١٨٣				١٢٦٦	٣	

البيان	البنجاري	مسلم	ابوداود	النسائي	الترمذي	ابن ماجه	الدارمي	مالك
ابسان	٧ ١	٣٦ ١	٣ ٥	٨٦ ٨		٢٢ ١		
بدء الخلق	٧٢ ٤							
بدء الوحي	٢ ١							
بروصلة		١٩٧ ٤ ٤			٣٠٩ ٤			
بيمة				١٢ ٤ ٧				٩٨٢ ٢
بوع	٢ ٣	١١٥١ ٣	٢ ٤ ٢ ٣	٢١٢ ٧	٥١١ ٣	٧٢٣ ٢	٢ ٤ ٥ ٢	٧٠٩ ٢
تجارات				٧٠ ٧				
تدوير الدار								
تاروع	٢٥١ ٢		٧٥ ٤					
ترجل								
تطبيق				١٤٣ ٢				
تطوع			٨١ ٢					
تغير	٦٧ ٨							
تفسر	١٤٦ ٥	٢٣١ ٢ ٤			١٩٩ ٥			
تفسير الصلاة	٣ ٤ ٢			٩٥ ٣				
تدني	١٢٨ ٨							
توبة		٢١٠ ١ ٤						
توحيد	١٦٢ ٨							
تفجيد	٤ ٢							
تفهم	٢٨٥ ١			١٦٢ ١		١٨٧ ١		
قضايا القرآن			٧٠ ٢					
جامع								٨٨٤ ٢
جزاء الصيد	٢٠٩ ٢							
جزئية	٦٢ ٤							
جماعة								
جمعة	٢١١ ١	٥٧٩ ٢		٧١ ٣				١٢٩ ١
جناز	٦٩ ٢	٦٣١ ٢	١٨٢ ٣	٢٩٧ ٣	٣ ٤	٤٦١ ١		١٠١ ١
جسه		٢١٧ ٤ ٤			٦٧١ ٤			٢٢٢ ١

[illegible]

نصاعة	النجاري	مسلم	ابوداود	النسائي	الترمذي	ابن ماجه	الدارمي	مالك
زهد	١٠٨ ٢	٦٧٣ ٢	٩٣ ٢	٣ ٥	١٢ ٣	٥٧٨ ١	٣٧٩ ١	٢٤٤ ١
زينة		٢٢٧٢ ٤		١٠٩ ٨	٥٠٠ ٤	١٣٧٣ ٢		
سارق				٥٧ ٨				
بيجود	٣١ ٢		٣ ٢		٤٥٧ ٢			١٤٢ ١
سفر					٤٢٨ ٢			٩٥٩ ٢
سلام		١٧٠٣ ٤						
سنة	٤٣ ٢		١٩٨ ٤					١٠٠ ١
سهو	٦٥ ٢			٢ ٣	١١٩ ٤		٢١٤ ٢	
سيدر								
شرب	٧٤ ٣			٢٨٠ ٧				
ثريكة	١٠٩ ٢							
شروط	١٧٢ ٣							٩٤٧ ٢
شمر								
شمر		١٧٦٧ ٤		٢٨١ ٧		٨٢٣ ٢		٧١٢ ٢
شفعة	٤٦ ٢				٥٤٤ ٤			٩٩٥ ٢
شبهات	١٤٦ ٣					٧٩٩ ٢		٩١٩ ٢
صفقات								
صفقة النبي								
صلاة	٩١ ١	٢٨٥ ١	١٠٦ ١	١٧٨ ١	٢٧٨ ١	٢١٩ ١	٢٦٧ ١	٦٧ ١
صلاة الخوف	٢٢٥ ١	٢٨٥ ١		١٣٦ ٣				١٨٣ ١
صلاة في رمضان								١١٣ ١
صلاة في مسجد	٥٦ ٢							١١٧ ١
صلاة الليل								
صلح	١٦٥ ٣							
صوم/صيام	٢٢٥ ٢	٧٥٨ ٢	٢٩٥ ٢	٩٧ ٤	٦٦ ٢	٥٢٥ ١	٢ ٢	٢٨٦ ١
صيد ذبايح		١٥٢٩ ٣	١٠٨ ٢	١٥٨ ٢	٦٤ ٤	١٠٦٨ ٢	٨٩ ٢	٤٩١ ٢

مالک	الدارمی	ابن ماجه	الترمذی	النسائی	ابوداود	مسلم	البخاری
٤٨٢ ٢		١١٣٧ ٢	٣٨١ ٤	١٨٦ ٧	٣ ٤	١٧١٨ ٤	١١ ٧
							طعام، انظر: الاطعمة
٥٥٠ ٢	١٦٠ ٢	٦٥٠ ١	٤٧٨ ٣	١١٢ ٦	٢٥٤ ٢	١٠٩٣ ٢	١٦٢ ٦
١٨ ١	١٦٤ ١	٩٩ ١	١٣ ١	١٢ ١	١ ١	٢٠٣ ١	طهارة
٧٧٢ ٢		٨٤٠ ٢			٢٠ ٤	١١٣٩ ٢	عتاق/عتق ٣
				٥٨ ٧			عشرة النساء
٨٤٩ ٢							عقول
٥٠٠ ٢		١٠٨٣ ٢					عقيقة ٦ ٢١٥
١٠٠٢ ٢			٧٣٦ ٥		٣١٧ ٣	٢٠٥٣ ٤	علل
			٢٨ ٥				علم ١ ٢١
				٢٢٨ ٦			عمرة ٢ ١٩٨
							عمري
١٧٧ ١			٤١٠ ٢			٦٠٢ ٢	عمل في الصلاة ٢ ٥٨
٩٣٨ ٢							عیدین ٢ ٢
				١٦٢ ١			عین ١ ٦٧
					٩٤ ٤	٢٢٠٧ ٤	غسل ١ ٨٦
		١٢٩٥ ٢	٤٦٠ ٤				فتن ٨ ٨٦
٥٠٣ ٢	٣٤١ ٢	٩٠٨ ٢	٤١٣ ٤		١١٩ ٣	١٢٣٣ ٣	فرائض ٢ ٨
				١٤٧ ٧			فرع وعترة
						١٧٨٢ ٤	فضائل
		٣٦ ١				١٨٥٤ ٤	فضائل الاصحاح ٤ ١٨٨
			١٦٤ ٤				فضائل الجهاد
			١٥٥ ٥				فضائل التران ٦ ٩٦
	٤٢٩ ٢						فضائل المدينة ٢ ٢٢٠
							فضائل المدينة ٢ ٢٥٣
				١١٧ ٧	١٣٠ ٣		فضائل المدينة ٢ ٢٥٣
١٩٣ ١				٤٧ ٢			قبلة

[illegible]

مالك	الداري	ابن ماجه	الترمذي	النسائي	ابوداود	مسلم	بخاري	مس القرآن
١٩٩١								مظالم
							٩٧	٣
							٢	٥
		٣						مقدمه
		٧٨٧	٢				١٢٦	٣
					١٠٩			ملاك
		٢٨	٢	٨٣	١٣٩			مناقض
						٢١٤٠		مناقض
			٥٨٣				١٥٣	٤
							٢٢١	٤
			٢٧٨	١٩٧			١٣٣	١
					١٠٦			مهدى
				١٤١				مياه
				٢١٦				مخل
٦٧								تداء للصلاة
٤٧٨						١٢٦٠		قدر/ذور
			١٠٣					ضياء
				٥٨			١٨٩	٦
٥٢٣	٢	١٣٢	٢	٥٩٢	١	١٠١٨	٢	١١٦
			٣٣٢	٢	٦١		١٢	٢
		٤٠٢	٢	٩٠٠	٢		١٨٥	٣
		١٦٤	١				٤٢	١
٣	١							وقوت الصلاة
							٦٠	٣
			٤٣٧	٤				ولاء
		٧٩٥	٢	٤٣٧		١٢٣٩	٣	١٢٨
								٣

Hadîs Kitaplarında Görülen Bazı Kısaltmalar ve İşaretler

- أَبَا , Ahberenâ.
 أبْنِ جَرِير , Tehzîbu'l-Âsâr li'bni Cerîr'den alınan hadîs: Râmûzu'l-Ahâdîs).
 أَخَا , Ahberenâ.
 أَرْنَا , Ahberenâ.
 أَنَا , Ahberenâ.
 ب : Bâb "alt-bölüm" (Miftâhu Künûzi's-Sünne).
 بَخ : Buhârî'nin el-Edebu'l-Mufred'inde rivâyeti bulunan râvî: Takrîbu't-Tehzîb, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ'. / Sahîhu'l-Buhârî (Miftâhu Künûzi's-Sünne).
 بَد : Sunenu Ebî Dâvûd (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
 بَر : Sunenu İbn Abdilberr'den alınan hadîs: Râmûzu'l-Ahâdîs).
 ت : Sunenu't-Tirmizî'den alınan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Sunenu't-Tirmizî'de rivâyeti bulunan râvî: Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
 تَخ : Târîhu'l-Buhârî'den alınan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).
 تَر : Sunenu't-Tirmizî (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
 تَم : Şemâ'ilu't-Tirmizî'de rivâyeti bulunan râvî: Tehzîb ve Takrîb).
 تَمَيِّن : Kütüb-i Sitte'de ve Kütüb-i Sitte müelîflerinin diğ-
 ğer bazı eserlerinde rivâyeti bulunmayan ancak bu
 eserlerde rivâyeti bulunan benzer isimdeki râvîden ayrı
 biri olduğuna işaret için zikredilen râvînin isminin ba-
 şına konan işaret (İakrîbu't-Tehzîb).
 ثَا , Haddesenâ.

- ج : Cüz' (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- ح : Muhtemelen Curcânî nushasındaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk.
- ح : Hamavî nushasındaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- ح : Bir metnin birden fazla senedi bir yerde verilmek istendiğinde bu senedleri birbirinden ayırmak için aralarına konan işaret. / Kitabın kenarına yazılan bir açıklamanın sonuna, bunun, kitabın aslında olmayan bir ilâve (hâşiye) olduğunu belirtmek için konan işaret. / Senedde "Haddesenâ"nın kısaltması (nâdire). / Hasen hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr). / Hadîs (Miftâhu Künûzi's-Sunne). / Sahibi bilinmeyen bir nushadaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- ح : Hâkim'in kitâbından alınan hadîs: Tenzîhu's-Şerî'a).
- حب : İbn Hıbbân'ın kitâbından alınan hadîs: Tenzîhu's-Şerî'a, Râmûz).
- حب : Sahîhu İbn Hıbbân'dan alınan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).
- ح : Kitabın kenarına yazılan ve altındaki ibarenin kitabın aslında olmadığını, ilâve edilmiş bir açıklama (hâşiye) olduğunu belirten işaret.
- ح : Hamavî ve Mustemlî nushalarındaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- ح : Mustemlî ve Kuşmeyhenî'den gelen rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- حل : Hilyetu Ebî Nu'aym'dan alınan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs).
- حم : Musnedu Ahmed'de bulunan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- ح : Mustemlî ve Kuşmeyhenî'den gelen rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- خ : Diğer bir nushadaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- خ : Diğer bir nushadaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk).
- خ : Diğer bir nushadaki rivâyet şekli: Buhârî, Bulâk). / Sahîhu'l-Buhârî'de bulunan hadîs: el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Sahîhu'l-Buhârî'de rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mizânü'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zuafâ, Tehzib ve Tak-

ribut Tehzîb). / Bir metnin birden fazla senedi bir yerde verilmek istendiğinde bu senedleri birbirinden ayırmak için aralarına konan işaret (nâdiren). / Kitabın kenarına yazılan bir kelime veya cümlelerin nusha farkı olduğunu belirtmek için sonuna konan işaret.

خا : Buhârî'nin el-Edebu'l-Mufred'inde bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).

خت : Sahîhu'l-Buhârî'de muallak olarak rivâyeti bulunan râvî (el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

خد : en-Nâsih li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîb).

خر : Sahîhu İbn Huzeyme'de bulunan hadîs: (Râmûzu'l-Ahâdîs).

خط : Târîhu'l-Hatibde bulunan hadîs (el-Câmiu's-Sağîr, Kenzû'l-Ummâl, Râmûzu'l Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a).

د : Sunenu Ebî Dâvûd'da bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Sunenu Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

دثنا : Haddesenâ.

دثنى : Haddesenî.

در : Sunenu'd-Dârimî'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs).

دنا : Haddesenâ.

ذ : Ebu'l-Fadl ibnu'l-Huseyn'in Mîzânu'l-İ'tidâl'e ilâve ettiği râvî (Lisânu'l-Mîzân).

ذ : Cuz'u'l-Kırâ'at li'l-Buhârî'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Tekrîbu't-Tehzîb). / Musnedu Zeyd ibn Ali (Miftâhu Künûzi's-Sunne). / İbn Hacer'in Mîzânu'l-İ'tidâl'e ilâve ettiği râvî (Lisânu'l-Mîzân).

زائد (من)...الى : Aradaki kelime veya kelimelerin yanlışlıkla fazladan yazıldıklarını yahut bir nushada bulunup diğerinde bulunmadıklarını belirten işaretler.

س : Mustemlî nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).

س : Sunenu'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

- ـ : Mustemli ve Kuşmeyhenî nushalarındaki rivâyet şekli: (Buhârî, Bulâk).
- سي : Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle li'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Mîzânu'l-İ'tidâl).
- ش : İbn Asâkir nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / İbn Ebî Şeybe'nin kitabında bulunan hadîs. (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).
- شا : İbn Şâhîn'in kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).
- ـ : Zâhiren sahîh bir rivâyetle gelmiş olsa da yanlış olduğu zannedilen bir kelime veya, noksan olduğu zannedilen bir ibâre üzerine konan işaret: Dabbe, Tazbîb. / Bu işaretin eski hadîs kitaplarında, senedde birbirinden atfedilmiş isimler arasında "vâv"la birlikte atıf (vasl) alâmeti olarak da kullanıldığı vakidir.
- ص : Asîfî nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / Sunenu Sa'îd ibn Mansûr'da bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Hasâ'isu Alî li'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb). / Sahîfe (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- صح , صد : Bir yazıda, doğrulukları hakkında tereddüt edilebilecek kelime veya terkiplerin doğru olduklarını belirtmek için bunların üzerine; düzeltilen bir hatanın doğrusunun, yazılan şekilde olduğunu belirtmek için bunun sonuna yazılan kısaltma, Tâshîh Alâmeti. / Bir metnin birdenfazla senedi bir yerde verilmek istendiğinde bu senedler arasına bunları birbirinden ayırmak için nâdiren konan işaret (Hâ muhmele yerine). / Yâ'nına işareti konulmuş olan nusha sahibi veya Yûnînî nezdinde, üzerine konulduğu kelimenin semâ'ının sahîh olduğunu belirten işaret (Buhârî, Bulâk). / Sahîh hadîs kısaltması (el-Câmi'u's-Sağîr). / İsmnin başına veya sonuna konmuş olan şahsın sıkı muamelesi gördüğünü belirten işaret (Mîzânu'l-İ'tidâl, Lisânu'l-Mîzân).
- صد : Fedâ'îlu'l-Ensâr li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
- صع : Sahibi bilinmeyen bir nushadaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).

- صف • Isfahânî'nin kitabında bulunan hadîs Râmûzu'l-Ahâdîs.
- ض • Zâhiren sahîh bir rivâyetle gelmiş olsa da yanlış olduğu zannedilen bir kelime veya, noksan olduğu zannedilen bir ibâre üzerine konan işaret: Dabbe, Tazbîb.
- ض • el-Muhtâre li-Zıyâ' el-Makdisî'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs). / Za'îf hadîs kısaltması (el-Câmi'u's-Sağîr).
- ط • Ebu'l-Vakt nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / Musnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Miftâhu Küñûzi's-Sunne).
- طب • el-Mu'cemu'l-Kebîr li't-Taberânî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a).
- طح • Sunenu't-Tahâvî'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs).
- طس • el-Mu'cemu'l-Evsat li't-Taberânî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs).
- طص • el-Mu'cemu's-Sağîr li't-Taberânî'de bulunan hadîs (el-Câmi', Kenz).
- ظ • Sahibi bilinmeyen bir nushadaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).
- ظع • Sahibi bilinmeyen bir nushadaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).
- ع • Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunen'lerinde rivâyeti bulunan râvî (Takrîbu't-Tehzîb).
- ع • Muhtemelen İbnu's-Sem'ânî nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / Musnedu Ebî Ya'la'da bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Buhârî ve Muslim'in Sahîh'leri ile Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunen'lerinde rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
- عب • Câmi'u Abdirrezzâk'da bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs).
- عخ • Halku Ef'alî'l-İbâd li'l-Buhârî'de rivâyeti bulunan râvî (Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Teh-

zîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

عد : Kâmil li'bn Adiyy'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a). / Tabakâtu İbn Sa'd (Miftâhu Küinûzi's-Sunne).

عس : Musnedu Ali li'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîb).

عط : Sahibi bilinmeyen bir nushadaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).

عو : ez-Zu'afâ' li'l-Ukaylî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a).

عم : Zevâ'idu Abdillâh ibn Ahmed fi'l-Musned'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs).

عو : Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunen'lerinde rivâyeti bulunan râvî (Mîzânu'l-İ'tidâl).

عه : Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunenlerinde rivâyeti bulunan râvî (el-Muğnî fi'z-Zu'afâ').

غ : Sunenu'l-Beğavî'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs).

ف : et-Teferrud li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

فت : Ebu'l-Feth el-Ezdî'nin kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).

فر : Musnedu'l-Firdevs li'd-Deylemî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).

فق : Tefsîru İbn Mâce'de rivâyeti bulunan râvî (Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

ق : Buhârî ve Muslim'in Sahîn'lerinde bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl). / Muhtemelen el-Kâbisî veya Ebu'l-Vakt nushalarındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / Sunenu'l-Beyhekî'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs). / Sunenu İbn Mâce'de rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb). / Kısım, bölüm (Miftâhu Küinûzi's-Sunne).

قا : el-Cûzekânî'nin kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a). / Karşılaştı (Miftâhu

Künûzi's-Sunne).

قثنا : Kâle haddesenâ.

قد : el-Kader li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb). / Meğâzi'l-Vâkıdî (Miftâhu Künûzi's-Sunne).

قش : el-Kuşeyrî'nin kitabında bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs).

قط : Sunenu'd-Dârekutnî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a).

ك : Kerîme nushasında bulunan rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk). / Mustedreku'l-Hâkim'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenz, Râmûz).

كد : Musnedu Mâlik li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

كذا : Mânâsında yanlışlık görülen bir ibârenin üzerine, aslının öyle olduğunu belirtmek için mustensih veya kâtib tarafından konan işaret.

كر : Târîhu İbn Asâkir'de bulunan hadîs (Râmûzu'l-Ahâdîs, Tenzîhu's-Şerî'a).

كس : Musnedu Mâlik li'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

كن : Musnedu Mâlik li'n-Nesâ'î'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

ل : el-Mesâ'il li-Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).

لا : Yanına işareti konulmuş olan nushada kelimenin düştüğünü gösterir (Buhârî, Bulâk).

لا...ای : Yanına işareti konulmuş olan nushada düşmüş olan kelime veya ibârenin başını ve sonunu belirtir. (Buhârî, Bulâk). / Aradaki kelime veya cümleinin yanlışlıkla fazladan yazılmış olduğunu yahut bir nushada bulunup diğerinde bulunmadığını belirten işaretler.

م : Sahîhu Muslim'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs). / Sahîhu Muslim'de rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb). / Üzerine konduğu kelimelerde takdîm-te'hîr olduğunu belirten işaret.

ما : Muvatta'u Mâlik (Miftâhu Künûzi's-Sunne).

مج : Sunenu İbn Mâce (Miftâhu Künûzi's-Sunne).

- مد . Merâsîlu Ebî Dâvûd'da rivâyeti bulunan râvî (Mîzânu'l-İ'tidâl, el-Muğnî fi'z-Zu'afâ', Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
- مر . İbn Merdûye'nin kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).
- مس . Sahîhu Muslim (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- مق . Mukaddimetu Sahîhi Muslim'de rivayeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
- مدم . Rakamın sol üst tarafında, o yerde hadîsin mukerreren geçtiğini belirtir (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- من...الى . Aradaki kelime veya cümlelerin yanlışlıkla fazladan yazılmış olduğunu yahut bir nushada bulunup diğerinde bulunmadığını belirten işaretler.
- می . ed-Deylemî'nin kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a). / Sunenu'd-Dârimî (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- ن . Sunenu'n-Nesâ'î'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenz, Râmûz).
- نا . Haddesenâ.
- نجا . İbnu'n-Neccâr'ın kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).
- نس . Sunenu'n-Nesâ'î (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- نع . Ebû Nu'aym'ın kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).
- . Sunenu İbn Mâce'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenz, Râmûz).
- ڤ . Ebû Zerr el-Herevî nushasındaki rivâyet şekli (Buhârî, Bulâk).
- ه . el-Kuşmeyhenî nushasındaki **rivâyet** şekli (Buhârî, Bulâk).
- هب . Şu'abu'l-Îmân li'l-Beyhekî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl, Râmûzu'l-Ahâdîs).
- هش . Sîretu İbn Hişâm (Miftâhu Künûzi's-Sunne).
- هق . Sunenu'l-Beyhekî'de bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenz.).
- ی . Ref'u'l-Yedeyn li'l-Buhârî'de rivâyeti bulunan râvî (Tehzîb ve Takrîbu't-Tehzîb).
- یخ . Ebu's-Şeyh'in kitabında bulunan hadîs (Tenzîhu's-Şerî'a).
- ۲ . Ebû Dâvûd, Nesâ'î ve Tirmizî'nin Sunenlerinde bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl).

ℒ : Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sunenlerinde bulunan hadîs (el-Câmi'u's-Sağîr, Kenzu'l-Ummâl). / Adları geçen kitaplarda rivâyeti bulunan râvî (Tezkiretu'l-Huffâz, Tehzîb ve Takrîb).

—:◡ : Noktasız harfler üzerine, onları noktalı olan benzerlerinden ayırmak için konulan işaretler.

• : • : Noktasız harflerin altına, onları noktalı olan benzerlerinden ayırmak için konulan işaretler.

⌈ : Fazla olduğu için yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya ibarenin üzerine çizilen çizgi (Darb Alâmeti).

() : Fazla olduğu için yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya ibarenin başına ve sonuna konulan işaretler (Darb Alâmeti).

— : Yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya cümle'nin üzerine çizilen çizgi (Şakk).

⌈ . ⌈ : Hadîs yazarken yanlışlıkla yazılmayıp sonradan kenara ilâve edilen kelimeye doğru, kelimenin atlandığı yerden çizilen çizgi (Lahak'a doğru çizilen çizgi).

• • : Yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya kelimelerin başı ve sonuna konulan işaretler, sıfırlar.

• • : Bir hadîsin veya hadîs kümesinin sonuna, onu sonrakilerden ayırmak için konan işaret, Dâ'ire. Bu işaretin içine, hadîs veya hadîslerin asıllarıyla karşılaştırmaları yapılırca bir nokta konur.

✱ ✱ : Rakamların üzerinde bulunan çift yıldız, sözkonusu kelimenin mezkûr hadîs, bâb veya sayfada mükerrenen geçtiğini gösterir (el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî).

KİTÂBİYÂT

(Sözlüğün Hazırlanmasında Başvurulan Eserler)

Akâ'idu's-Selef, Ahmed ibn Hanbel ve'l-Buhârî ve İbn Kuteybe ve Osman ed-Dârimî, tah.: Ali Sâmi en-Neşşâr ve Ammâr Cemî'et-Talibî, İskenderiyye, 1971, 610 s.

Aliyyu'l-Kârî alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahâti Ehli'l-Eser, Ali ibn Sultân Muhammed el-Herevî el-Kârî, Dâru's-Saltanatî's-Seniyyeti'l-Osmaniyye, 1327, Mtb. Uhuvvet, 269 s.

el-Bâ'isu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs, Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrût, 252 s.

Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tetkikler, Prof.M.Tayyib Okıç, İstanbul, 1959, Osman Yalçın Mtb., VIII-252 s.

Behcetü't-Tahdîs bi-Beyânî Usûli İlmi'l-Hadîs, Muhammed ed-Desûkî, bursa, H.Çelebi, 146.

el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Esbâbı Vurûdi'l-Hadîsi's-Şerîf, İbrahîm ibn Muhammed ibn Hamza el-Huseynî, Haleb, 1329, I-II.

Buhârî: Bkz. Sahîhu'l-Buhârî.

Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, Doç.Dr.M.Fuad Sezgin, İst. 1956, İbrahim Horoz Bsm., XXIX-406 s.

Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fadlih ve Mâ Yenbeğî fî Rivâyetih ve hamlih, Ebû Ömer Yûsuf ibn Abdilberr el-Kurtubî, tah.: Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire, 513-9 s.

el-Câmi'u's-Sahîh vehuve Sunenu't-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed ibn İsa, tah.: Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdulbâkî, İbrahîm A., I-V. Cevâhiru'l-Usûl fî İlmi Hadîsi'r-Resûl, Ebu'l-Feyz muhammed ibn Muhammed el-Hanefî Fasîhu'l-Herevî, tah.: Ebu'l-me'âlî el-Mubârekfûrî, el-Medî-netu'l-Munevvere, (1393?), 160 s.

Dârimî: Bkz. Sunenu'd-Dârimî.

Dirâsât fî'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînih, Dr.M.Mustafa el-A'zamî, Beyrût-Dimeşk, 1400/1980, I-II.

Ebû Ca'fer et-Tahâvî veeseruhu fî'l-Hadîs, Abdulmecîd Mahmûd, Kahire, 1395/1975, Mtb. Dâri'l-Kütüb, 352 s.

Ebû Dâvûd: Bkz. Sunenu Ebî Dâvûd.

el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevzâu'a, Nûreddîn Alî ibn Muhammed el-Kârî, tah.: Muhammed es-Sabbağ, Beyrût, 1391/1971, 31-576 s.

Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs, Şemsuddîn Muhammed es-Sehâvî, tah.: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire, 1388/1968, Mtb.el-Âsime, I-III.

el-Fevâ'idu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye, Ebû'l-Hasenât Muhammed el-Leknevî, tah.: S.M.Bedraddin Ebû Firâs, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 249-13 s.

Feyzu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî, eş-Şeyh Muhammed Enver el-Keşmîrî, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, I-IV.

Fıkhü Ehli'l-İrâk ve Hadîsuhum, Muhammed Zâhid el-Kevserî, tah.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrût, Mtb.Dâri'l-Kalem, 127 s.

Ğunyetu'l-Elme'î, Ebu't-Tayyib Şemsulhakk el-Azîmabâdî, Kahire, 1388/1968, Dâru'n-Nasr, II/157-176(el-Mu'cemu's-Sağîr sonunda).

Hadis Edebiyatı Tarihi, Prof.Dr.Muhammed Zübeyr Sıddîkî, ter.: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1968, 184 s.

Hadis Istılahları, Prof.Dr.Talât Koçyiğit, ank.1980, a.Üni. Bsm., 508 s.

Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları, Dr.İsmail L. Çakan, İst., 1982, Ünal Mtb., 263 s.

Hadis Ricali (Hadis İlimleri ve Kaynakları), Ali Özek, ist., 1967, Fatih Mtb., XVI-269 s.

Hadis Tarihi Prof.Dr.Talât Koçyiğit, Ankara 1977, A.Üni.bsm., 295 s.

Hadîs Usûlü (İlmu Mustalahi'l-Hadîs), Prof.Dr.Talât Koçyiğit, Ankara, 1975, An.Üni.Bsm., 172 s.

el-Hakâ'ik mimmâ fî'l-Câmi'i's-Sağîr ve'l-Meşârik min Hadîsi Hayri'l-Halâ'ik, Muhammed Zihni, Bâb-ı Âlî (İst.), 1310, Kasbâr Mtb., 243 s.

el-Hulâsa fî Usûli'l-Hadîs, et-Tîbî el-Huseyn ibn Abdillâh, tah.: Subhi es-Sâmerrâ'î, Bağdâd, 1391/1971, Mtb.el-İrşâd.

İbn Mâce: Bkz.Sunenu İbn Mâce.

el-İcâbe li-İrâdi me'stedrekethu Âişe ale's-Sahâbe, Bedruddîn ez-Zerkeşî, tah.: Sa'îdu'l-Afgânî, Dimeşk, 1390/1970, 212 s.

İcâzâtu's-Semâ' fî'l-Mahtûtati'l-Kadîme, Dr.Salâhuddîn el-Muneccid, Mecelletu'l-Ma'hedi'l-Mahtûtati'l-arabiyye, c.1, cüz: 2, Kasım 1955, s.232-251

el-İkmâl, el-Emîru'l-Hâfız İbn Mâkûlâ, tah.: Abdurrahman ibn Yahya el-Mu'allimî el-yemânî, Haydarâbâd, 1962.

İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî. el-Kastallânî, Mısır, 1304.

el-İsâbe fî Temyîzi'l-Sahâbe, Ahmed ibn Ali İbn Hacer el-Askalanî, Mısır, 1328, Mtb. es-Saâde, I-IV.

el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, ibn Abdilberr el-Kurtubî, Mısır, 1328 (el-İsâbe hâmişinde). el-İsâm, Ebû İshak İbrahim eş-Şâtıbî, Mısır, I-II.

Kavâ'id fî Ulûmi'l-Hadîs, Zafer Ahmed et-Tehânevî, tah.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrût, 1392/1972, Mtb. Dâri'l-Kalem, 553 s. Kavâ'idu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs, Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, tah.: Muhammed Behcetü'l-Baytâr, Kahire, 1380/1961, 415 s.

Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn, Kâtib Çelebi, İstanbul, I-II.

Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn, et-Tehânevî, Kalkuta, 1279.

el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Mısır (1972?), 624 s. Kur'an ve Hadîse Göre Ahir Zaman Fitnessi ve Anarşi, Doç.Dr.İbrahim Canan, İstanbul, 1982, Kit-San Mtb., 512 s.

Letâ'ifu'l-Hikem, Ahmed Ziyâ'uddîn, Suleymâniye (İst.), 1285, 304 el-Ma'ârif, İbn Kuteybe ed-Dîneverî, tah.:M.İ.Abdullah es-Sâvî, Beyrût, 1390/1970, 304 s.

Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, el-Hâkimu'n-Nisâbü'rî, tah.: S.Muazzam Huseyn, 1397/1977, el-Mektebetü'l-İlmivve. 266 s.

el-Masnû'fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû', Aliyyu'l-Kârî, tah.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrût, 1389/1969, Mtb. Dâri lubnân, 271, s. el-Menâru'l-Munîf fî's-Sahîhi ve'z-Za'îf, İbn Kayyîmî'l-Cevziyye, tah.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrût, Mtb. Dâri'l-Kalem, 224, s. Menhecû'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs, Nureddin İtr.Şam, 1399/1978, 543 s.

Menhecû'n-Nakd Inde'l-Muhaddisîn, dr.M.Mustafa el-A'zamî, Riyâd, 1402/1982, 149 s. (Kitâbu't-Temyîz li'l-İmâm Muslim'in baş tarafında.)

el-Milel ve'n-Nihal, Muhammed ibn Abdilkerîm eş-Şchristânî, tah.: Muhammed Huseyn Kıylânî, Beyrût, 1395/1975, Dâru'l-Ma'rife, I-

Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, Muhammed ibn Osman ez-Zehebî, tah.: Ali Muhammed el-Becâvî, (Mısır?), 1382/1963, I-IV. Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Hadîsiyye, Nûreddin İtr, Dimeşk, 1396/1976 (Abdullatif eş-Şîrâzî es-Sabbâğ ve Dâvûd Abdullah Gril'in Fransızca tercümeleriyle).

el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î, er-Râmehurmuzî, tah.: Dr.Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrût, 1391/1971, Dâru'l-Fikr, 686 s.

Mukaddime fî Usûli'l-Hadîs, Abdulkâdir ibn Ahmed ibn Bedrân, 1330, Mtb. Ravdati's-Şâm, 27 s. (et-Târîhu'l-Kebîr li'bni Asâkir'in 2. cildinin başında).

Mukaddimetu Tuhfeti'l-Ahvezî Şerhi Câmi'i't-Tirmizî, Muhammed A. el-Mubârekfûrî, tah.: A.Muhammed Osman, Kahire, I-II.

Muslim: Bkz. Sahîhu Muslim.

Nesâ'î: Bkz. Sunenu'n-Nesâ'î.

Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr, Muhammed ibn Ali eş-Şevkânî, Kahire, 1971.

en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-eser, mecduddîn İbnu'l-Esîr, tah.: T.A.ez-Zâvî ve M.M.et-Tenâhî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, I-V.

er-Ref' ve't-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Ebu'l-Hasenât Abdulhayy el-Leknevî, tah.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Haleb, 1388/1968, 394.

er-Risâle, Muhammed ibn İdris eş-Şâfiî, tah.: Ahmed M. Şâkir, Kâhire, 1399/1979, 680 s.

Risâletu'l-Muniriyye, İbn Kemal, 53 s.

er-Risâletu'l-Mustatrafa li-Beyânî Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Muşerrefe, Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî, tah.: Muhammed el-Muntasır el-Kettânî, Dimeşk, 1383/1964, Mtb. Dâri'l-Fikr, 351 s. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi (Mukaddime), Ahmed Na'im, Ankara, 1970, Üçer Ofset Mtb, 498 s.

Sahîhu'l-Buhârî, Mısır, 1212, Mtb.el-Meymeniyye, I-IV.

Sahîhu Muslim, tah.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, (Mısır), 1374/1955, I-V.

Sunenu'd-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî, Beyrût, I-II.

Sunenu Ebî Dâvûd, Ebû Dâvûd Suleyman ibnu'l-Eş'as es-Sicistânî, tah.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IVb.

Sunenu İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed ibn Yezîd el-Kazvînî, tah.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, (Mısır), I-II.

Sunenu'n-Nesâ'î el-Mucteba, Ebû Abdurrahman ibn Şu'ayb en-Nesâ'î, Mısır, 1383/1964, I-VIII.

es-Sunnetu ve Mekânetuhâ fi't-Teşrî'i'l-İslâmî, Dr. Mustafa es-Sibâ'î, Beyrût, 1398/1978, 485 s.

Şemâ'ilu'r-Resûl, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl ibn Kesîr, tah.: Mustafa Abdulvâhid, Kahire, 1386/1967, 584 s.

Şerhu İleli't-Tirmizî, Abdurrahman ibn Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, tah.: S.Subhî Câsim el-Hamîd, Bağdâd, Mtb. El-Ânî, 583 s.

Şerhu Usûli'l-Hadîs li-Dâvûd el-Karsî alâ Metni Usûli'l-Hadîs li'l-Birgivi, Dâvûd ibn Muhammed el-Karsî, 1275, Mtb. el-Âmire, 39 s.

Takrîbu't-Tehzîb, İbn Hacer el-Askalânî, tah.: Abdulvehhâb Abdullatîf, Beyrût, 1395/1975, Dâru'l-Ma'rife, I-II.

et-Takrîrâtü's-Seniyye fî Şerhi'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye, Hasan Muhammed, el-Meşşât, Kâhire, 1385/1965, Mtb. el-Medenî, 30 s.

Takyîdu'l-İlm, el-Hatîbu'l-Bağdâdî, tah.: Yûsuf el-Aşş, 1395/1975, 198 s.

et-Takyîd ve'l-Îzâh li-mâ Uthika ve Uğlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh, Zeynuddin el-İrâkî, Haleb, 1350, Mtb. el-İlmiyye, 16-431 s.

Ta'rîfâtü Seyyid, Seyyid Şerîf, 1265, Mtb. el-Âmire.

Târîhu't-Turâsi'l-Arabî, Fuâd Sezgin, (Kahire), 1971.

Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, tah.: Abdulvehhâb Abdullatîf, Mısır, Mtb. es-Sa'âde, I-II.

Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a ani'l-Ahbâri's-Şenî'ati'l-Mevzû'a, Ali ibn Muhammed İbn Arrâk el-Kinânî, tah.: Abdulvehhâb Abdullatîf, Muhammed es-Siddîk, Mısır, 1378, Mtb. Âtîf, I-II.

Tevefîhu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser, Tâhir ibn Sâlih ibn Ahmed el-Cezâ'irî, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 418-Hâ s.

Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, tah.: Muhammed Zuhri en-Neccâr, Beyrût, 1393/1973, 367 s.

Tirmizî: Bkz. el-Câmi'u's-Sahîh.

et-Tuhfetu'l-Mardiyye fî Hallı Ba'zı'l-Muşkilâti'l-Hadîsiyye, Hu-seyn ibn Muhsin el-Ensârî el-Yemânî, Kahire, 1388/1968 (el-Mu'cemu's-Sağîr li't-Taberânî'nin sonunda: II/177-199).

Ulûmu'l-Hadîs, İbnu's-Salâh, tah.: Nûreddin İtr, Beyrût, 1972, 42-429 s.

Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuh, Dr. Subbi's-Sâlih, Beyrût, 1388/1969, N-447 S.

Umdetu'l-Kârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, el-Aynî, (İst.), 1308.

Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe İzzuddîn İbnu'l-Esîr (1970), I-VII.